ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN
HELLENIC REVIEW OF EUROPEAN LAW

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

26ης Οκτωβρίου 3, 546 26 Θεσσαλονίκη

ΕΚΔΟΤΕΣ: Ομ. Καθηγ. ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ - ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, Διευθύντρια ΚΔΕΟΔ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΦΙΝΟΚΑΛΙΩΤΗΣ, Πρόεδρος ΔΣΘ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ομ. Καθηγ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΚΟΥΡΗΣ, Πρόεδρος Δ.Σ. ΚΔΕΟΔ, πρώην Πρόεδρος του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2003-2015)

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗΣ: Γ.Σ. ΗΛΙΑΔΗΣ (Μεσολογγίου 21, 553 37 Τριανδρία - Θεσσαλονίκη)

ISSN 3057-5052

REVUE JURIDIQUE TRIMESTRIELLE

PROPRIÉTAIRES: CENTRE DE DROIT ÉCONOMIQUE INTERNATIONAL ET EUROPÉEN

rue Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique

LE BARREAU DE THESSALONIKI

rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique

ÉDITEURS: Emer. Prof. CHRISTINA DELIYANNI - DIMITRAKOU, Directrice du CIEEL

DIMITRIOS FINOKALIOTIS, Président du Barreau de Thessalonique

DIRECTEUR: Emer. Prof. VASSILIOS SKOURIS, Président du conseil d'administration du CIEEL, ancien Président de la CJUE (2003-2015)

IMPRIMÉRIE: G.S. ILIADIS (Mesologiou 21, 553 37 Triandria - Thessalonique)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN
HELLENIC REVIEW OF EUROPEAN LAW

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Β. ΤΖΩΡΤΖΗ

Κείμενα για δημοσίευση και βιβλία για παρουσίαση ή βιβλιοκρισίες αποστέλλονται στην υπεύθυνη σύνταξης κα ΒΙΡΓΙΝΙΑ ΤΖΩΡΤΖΗ, Επίκ. Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΔΠΘ, Γραμματέα ΚΔΕΟΔ, Δικηγόρο (hreltzortzi@gmail.com) - τηλ.: 2310 486 937

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΔΙΚΑΙΟΥ

Σελιδοποίηση: Γ.Σ. ΗΛΙΑΔΗΣ (Μεσολογγίου 21, 553 37 Τριανδρία - Θεσσαλονίκη, Τηλ. 2310 925768)
© 2025 Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN
HELLENIC REVIEW OF EUROPEAN LAW

SECRÉTARIAT: V. TZORTZI

Les textes à publier ainsi que les livres pour présentation ou compte-rendu doivent être envoyés à Mme V. TZORTZI, Professeure Assistante de la Faculté de Droit de l'Université Démocrite de Thrace, Secrétaire du CIEEL, Avocat, responsable pour la rédaction (hreltzortzi@gmail.com) – tel.: 2310 486 937

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΔΙΚΑΙΟΥ

Acheré d'imprimer sur les presses de G.S. ILIADIS (Mesologiou 21, 553 37 Triandria - Thessalonique, Tél. 2310 925768)
© 2025, Centre de Droit Économique International et Européen

Η Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (ΕΕΕυρΔ) είναι νομικό περιοδικό ανοιχτής πρόσβασης, που εκδίδεται τριμηνιαίως, σε αποκλειστικά πλέον ηλεκτρονική μορφή (https://eeeurd.gr/), από το Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου (ΚΔΕΟΔ) και τον Δικηγορικό Σύλλογο Θεσσαλονίκης.

Η ΕΕΕυρΔ πρωτοεκδόθηκε το 1981 από τον αείμνηστο Καθηγητή Δημήτριο Ευρυγένη, ο οποίος διετέλεσε Διευθυντής της για την περίοδο 1981-1985. Διευθυντής του περιοδικού διετέλεσε επίσης, από το 1986 μέχρι το 1999, και ο αείμνηστος Καθηγητής Κρατερός Ιωάννου.

Το Δ.Σ. του ΚΔΕΟΔ απαρτίζεται από τους:
Ομ. Καθηγητή Β. ΣΚΟΥΡΗ, Πρόεδρο Δ.Σ.
Ομ. Καθηγήτρια Χρ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ - ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, Διευθύντρια του ΚΔΕΟΔ
Δ. ΦΙΝΟΚΑΛΙΩΤΗ, εκπρόσωπο του Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης
Κ. ΜΩΡΑΪΤΙΔΗ, εκπρόσωπο του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης
Ρ. ΣΕΜΕΡΤΖΙΑΝ, εκπρόσωπο του ΥΠΟΙΑΝ

Σ' αυτό το τεύχος συνεργάστηκαν:

Γκέκα Βασιλική-Ελένη, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Γραφείο Προγραμμάτων

Γκουπιδένη Λαμπρινή, Βιβλιοθηκονόμος ΚΔΕΟΔ

Εκμεκτσόγλου Ευάγγελος, ΜΔΕ, Ασκ. Δικηγόρος, Υπότροφος «Ε. Βασιλακάκη», ΚΔΕΟΔ

Ζήση Άννα, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜΟΠΑΔΙΣ

Ζησιού Αγγελική, Δ.Ν., Δικηγόρος

Θεοδωρίδης Π. Κωνσταντίνος, LLM, Δικηγόρος

Καρδούλια Ευανθία, Δ.Ν., Δικηγόρος, Λέκτορας Τουριστικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου, Ειδική Επιστήμονας-Νομικός στον Συνήγορο του Καταναλωτή και στο Ευρωπαϊκό Κέντρο Καταναλωτή Ελλάδος

Λόραμ Κ. Έρρικα, LLM, Δικηγόρος

Πασχαλίδης Πασχάλης, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜοΚΕ

Σαπαρδάνη Μαρία, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ

Τζώρτζη Βιργινία, Επίκ. Καθηγήτρια της Νομικής Σχολής ΔΠΘ, Γραμματέας ΚΔΕΟΔ, Δικηγόρος

Τσιμπανούλης Γ. Δημήτρης, Dr. jur. (Goethe Univ. Frankfurt), Δικηγόρος

Τσιτσιπά Έλλη, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Γραφείο Προγραμμάτων

Χαλυβοπούλου Μαρία, Γραφείο Προγραμμάτων, ΚΔΕΟΔ

Περιεχόμενα 3/2025

EDITORIAL

Β. Τζώρτζη 291

ΑΡΘΡΑ

Δ. Γ. Τσιμπανούλης

Η ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών κινδύνων στην προληπτική εποπτεία των πιστωτικών ιδρυμάτων 293

Ε. Καρδούλια

Η νέα πρόταση Οδηγίας για τα οργανωμένα ταξίδια: κριτική επισκόπηση των προτεινόμενων διατάξεων 319

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

I. Επικαιρότητα ΕΕ 337

II. e–πίκαιρα νομικής πληροφορικής 343

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

I. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Α. Επισκόπηση Νομολογίας ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Ιούνιος – Αύγουστος 2025) 347

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-646/23 και C-661/23, Lita, 03.07.2025 (*Αρχή της ισοβιότητας των δικαστών*) – Παρατηρήσεις Β.-Ε. Γκέκα 381

ΔΕΕ C-349/24, Nuratau, 05.06.2025 (*Η αξίωση για βιώσιμη ζωή και τα αδιέξοδα του συστήματος διεθνούς προστασίας*) – Παρατηρήσεις Π. Πασχαλίδης 384

ΔΕΕ C-225/22, AW "T", 04.09.2025 (*Ανεξαρτησία των δικαστών και υπεροχή του δικαίου της Ένωσης*) – Παρατηρήσεις Ε. Τσιτσιπά 388

II. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Α. Επισκόπηση Νομολογίας ΕΔΔΑ (Μάιος – Ιούλιος 2025) 395

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΕΔΔΑ

ΕΔΔΑ, Προσφυγή No 52854/18, L.F. και λοιποί κατά Ιταλίας, 06.05.2025 (*Τα περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον του ΕΔΔΑ: η διάκριση με τα ζητήματα κλιματικής αλλαγής και η σημασία του άρθρου 2 ΕΣΔΑ για το δικαίωμα στη ζωή στο πλαίσιο αυτό*) – Παρατηρήσεις Ε. Εκμεκτσόγλου 405

ΕΔΔΑ, Προσφυγή No 34012/20, Βερβελέ κατά Ελλάδας, 26.08.2025 (*Η «επιγενόμενη» αναποτελεσματικότητα του ένδικου βοηθήματος του Ν. 4239/2014 για την υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων*) – Παρατηρήσεις Α. Ζήση 410

ΠΑΙΔΕΙΑ – ΕΡΕΥΝΑ

Πρόγραμμα διδυμοποίησης με τη Σερβία "Further upgrade of education function in the Tax Administration of the Republic of Serbia" (SR 22 IPA FI 01 24) – Εναρκτήρια εκδήλωση (Kick-off Event) 415

Πρόγραμμα διδυμοποίησης με τη Σερβία "Support to improving working conditions and preparing the Republic of Serbia to participate in EURES" (SR 22 IPA SO 01 24) – Δεύτερη συνάντηση Συντονιστικής Επιτροπής 415

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

Ι. Βιβλία ΚΔΕΟΔ 2025 – Β' 417

Table of contents 3/2025

EDITORIAL

V. Tzortzi 291

ARTICLES

D. G. Tsibanoulis
Integrating environmental risks into the prudential supervision of credit institutions 293

E. Kardoulia
The new proposal for a Directive on package travel: a critical overview of the proposed provisions 319

DEVELOPMENTS IN THE EU

I. EU News 337

II. Information Technology e-news 343

CASE - LAW

I. COURT OF JUSTICE AND GENERAL COURT OF THE EU

A. Review of Jurisprudence CJEU – GCEU (June – August 2025) 347

B. Annotations CJEU - GCEU

CJEU joined cases C-646/23 and C-661/23, Lita, 03.07.2025 (*Principle of the irremovability of judges*) – Annotation V.-E. Gkeka 381

CJEU C-349/24, Nuratau, 05.06.2025 (*The demand for a sustainable life and the dead ends of the international protection system*) – Annotation P. Paschalidis 384

CJEU C-225/22, AW "T", 04.09.2025 (*Independence of judges and supremacy of EU law*) – Annotation E. Tsitsipa 388

II. EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

A. Review of Jurisprudence (May – July 2025) 395

B. Annotations

ECHR, Application No 52854/18, L.F. and Others v. Italy, 06.05.2025 (*Environmental issues before the ECtHR: the distinction with climate change issues and the significance of Article 2 of the ECHR on the right to life in this context*) – Annotation E. Ekmektsoglou 405

ECHR, Application No 34012/20, Vervele v. Greece, 26.08.2025 (*The "subsequent" ineffectiveness of the legal remedy provided by Law 4239/2014 for excessive length of civil proceedings*) – Annotation A. Zisi 410

CONFERENCES – RESEARCH

Twinning Programme with Serbia "Further upgrade of education function in the Tax Administration of the Republic of Serbia" (SR 22 IPA FI 01 24) – Kick-off Event 415

Twinning Programme with Serbia "Support to improving working conditions and preparing the Republic of Serbia to participate in EURES" (SR 22 IPA SO 01 24) – Second meeting of the Steering Committee 415

BIBLIOGRAPHY

I. Books CIEEL 2025 – B' 417

Table des matières 3/2025

EDITORIAL

V. Tzortzi 291

DOCTRINE

D. G. Tsibanoulis

Intégrer les risques environnementaux dans la surveillance prudentielle des établissements de crédit 293

E. Kardoulia

La nouvelle proposition de directive sur les voyages à forfait : aperçu critique des dispositions proposées 319

DÉVELOPPEMENTS DANS L'UE

I. Nouvelles européennes 337

II. @-ctualités d'informatique juridique 343

JURISPRUDENCE

I. COUR DE JUSTICE ET TRIBUNAL DE L'UNION EUROPÉENNE

A. Revue de Jurisprudence CJUE – TUE (juin – août 2025) 347

B. Notes CJUE – TUE

CJUE affaires jointes C-646/23 et C-661/23, Lita, 03.07.2025 (*Principe de l'inamovibilité des juges*) – Notes V.-E. Gkeka 381

CJUE C-349/24, Nuratau, 05.06.2025 (*La demande d'une vie durable et les impasses du système international de protection*) – Notes P. Paschalidis 384

CJUE C-225/22, AW "T", 04.09.2025 (*Indépendance des juges et primauté du droit de l'Union*) – Notes E. Tsitsipa 388

II. COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

A. Revue de Jurisprudence (mai – juillet 2025) 395

B. Notes

CEDH, Requête No 52854/18, L.F. et autres c. Italie, 06.05.2025 (*Les questions environnementales devant la CEDH : la distinction avec les questions liées au changement climatique et l'importance de l'article 2 de la CEDH sur le droit à la vie dans ce contexte*) – Notes E. Ekmektsoglou 405

CEDH, Requête No 34012/20, Vervele c. Grèce, 26.08.2025 (*L'inefficacité « ultérieure » du recours juridique prévu par la loi n° 4239/2014 en cas de durée excessive des procédures civiles*) – Notes A. Zisi 410

ÉDUCATION – RECHERCHE

Projet de jumelage avec la Serbie « Renforcement des capacités de formation de l'administration fiscale de la République de Serbie » (SR 22 IPA FI 01 24) – Événement de lancement 415

Projet de jumelage avec la Serbie « Soutien à l'amélioration des conditions de travail et préparation de la République de Serbie à participer à EURES » (SR 22 IPA SO 01 24) – Deuxième réunion du Comité de Pilotage 415

DOCUMENTATION BIBLIOGRAPHIQUE

I. Livres CIEEL 2025 – B' 417

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚΕ	: Αφρική, Καραϊβική, Ειρηνικός
Αρμ	: Αρμενόπουλος
ΑρχΝ	: Αρχείο Νομολογίας
ΓεΔΕΕ	: Γενικό Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΠΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΓΣΔΕ	: Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT)
Δ	: Δίκη
ΔΕΕ	: Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΔΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΔΕΕτ.	: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών
ΔΕΚ	: Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΕΝ	: Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας
ΔηΣΚΕ & αγορά	: Δημόσιες Συμβάσεις - Κρατικές Ενισχύσεις & αγορά
ΔιΜΕΕ	: Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης & Επικοινωνίας
ΔιΔικ	: Διοικητική Δίκη
ΔτΑ	: Δικαιώματα του Ανθρώπου (RHDH)
ΔΦΝ	: Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας
ΕΔΔΔΔ	: Επιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου
Ε.Δ.Κ.Α.	: Επιθεώρησις Δικαίου Κοινωνικής Ασφαλίσεως
ΕΕ	: Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΕΕ	: Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΕυρΔ	: Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (RHellDE)
ΕΖΕΣ	: Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών
ΕΕμπΔ	: Επιθεώρηση του Εμπορικού Δικαίου
ΕΕΝ	: Εφημερίς Ελλήνων Νομικών
ΕΕργΔ	: Επιθεώρησις Εργατικού Δικαίου
ΕΕυρΚ	: Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΚ	: Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕλλΔνη	: Ελληνική Δικαιοσύνη
ΕΛΜ	: Ευρωπαϊκή Λογιστική Μονάδα
ΕΝΔ	: Επιθεώρηση Ναυτιλιακού Δικαίου
ΕΟΧ	: Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος
Επι.Δ.Ε.	: Επιθεώρηση Δημοσίων Έργων
ΕπισκΕΔ	: Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου
ΕΤρΑξΧρΔ	: Επιθεώρηση Τραπεζικού Αξιογραφικού και Χρηματιστηριακού Δικαίου
ΕυΒ	: Ευρωπαϊκό Βήμα
ΕυρΔΔΑ ή ΕΔΔΑ	: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΕΔΑ ή ΕΕΔΑ	: Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΚ	: Ευρωπαϊκές Κοινότητες
ΕυρΚοινβ	: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
ΕυρΠολ	: Ευρωπαίων Πολιτεία
ΕυρΣΔΑ ή ΕΣΔΑ	: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕφΑΔ	: Εφαρμογές Αστικού Δικαίου
ΕφημΔΔ	: Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου
ΘΠΔΔ	: Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου
ΚΕΠΑΑ	: Κοινή Ευρωπαϊκή Πολιτική για την Άμυνα και την Ασφάλεια
ΚΕΠΠΑ	: Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας
ΚριτΕπιθ	: Κριτική Επιθεώρηση Νομικής Θεωρίας και Πράξης
ΝοΒ	: Νομικό Βήμα
ΠΕΚ	: Πρωτοδικείο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΠερΔικ	: Περιβάλλον και Δίκαιο
ΠΛογ	: Ποινικός Λόγος
ΠΝ	: Πειραϊκή Νομολογία
ΠοινΔικ	: Ποινική Δικαιοσύνη
ΠοινΧρ	: Ποινικά Χρονικά
ΠρΠροσχ	: Πράξη περί των όρων προσχωρήσεως και προσαρμογής των συνθηκών

ΣΛΕΕ	: Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣΕΕ	: Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
Συλλ.	: Συλλογή Νομολογίας του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΣυλλΥπ	: Συλλογή Υπαλληλικών Υποθέσεων
ΣυνθΕΕ	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣυνθΕΚ	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας
ΣυνθΕΚΑΕ	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας
ΣυνθΕΚΑΧ	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα
ΣυνθΕΟΚ	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας
ΤεΣ	: Τεύχος εκτός σειράς
ΤοΣ	: Σύνταγμα (Το)
Υπερ	: Υπεράσπιση
ΦΠΑ	: Φόρος Προστιθέμενης Αξίας
ΧρηΔικ	: Χρηματοπιστωτικό Δίκαιο
ΧρΙΔ	: Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου
AcP	: Archiv für civilische Praxis
AFDI	: Annuaire Français de Droit International
AJCL	: American Journal of Comparative Law (The)
AJDA	: Actualité Juridique du Droit Administratif
AJIL	: American Journal of International Law
AöR	: Archiv des öffentlichen Rechts
ASL	: Air and Space Law
BB	: Der Betriebs - Berater
CDE	: Cahiers de Droit Européen
CJEU	: Court of Justice of the European Union
CJUE	: Cour de Justice de l'Union Européenne
Clunet	: Journal du Droit International (J.D.I.)
C.M.L.R.	: Common Market Law Reports
CML Rev.	: Common Market Law Review
CommLP	: Commercial Law Practitioner
CONSUM.L.J.	: Consumer Law Journal
DZWir	: Deutsche Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
EA	: Europa-Archiv
EBRL	: European Business Law Review
ECHR	: European Convention on Human Rights
E.C.L.R.	: European Competition Law Review
EELR	: European Environmental Law Review
E.H.R.L.R.	: European Human Rights Law Review
E.H.R.R.	: European Human Rights Reports
EIPR	: European Intellectual Property Review
EJIL	: European Journal of International Law
ELJ	: European Law Journal
E.L.Rev.	: European Law Review
Elrev./HR	: European Law Review / Human Rights Survey
EPL	: European Public Law
ERPL	: European Review of Private Law-Revue Européenne de Droit Privé - Europäische Zeitschrift für Privatrecht
EStAL	: European State Aid Law Quarterly
ETL	: European Transport Law - Droit Européen des Transports - Europäisches Transportrecht
EuGRZ	: Europäische Grundrechte - Zeitschrift
EuR	: Europarecht
EuZW	: Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
EWS	: Europäische Wirtschafts - und Steuerrecht
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade (ΓΣΔΕ)
GATS	: General Agreement on Trade Services
GCEU	: General Court of the European Union
GRUR Int.	: Gewerblicher Rechtschutz und Urheberrecht - Internationaler Teil
HRLJ	: Human Rights Law Journal

HRQ	: Human Rights Quarterly
ICLQ	: International and Comparative Law Quarterly (The)
IIC	: International Review of Industrial Property and Copyright Law
I.L.M.	: International Legal Materials
IPRax	: Praxis des Internationalen Privat - und Verfahrensrechts
JCMS	: Journal of Common Market Studies
J.D.I.	: Journal du Droit International (Clunet)
JT	: Journal des Tribunaux
JT-DE	: Journal des Tribunaux - Droit Européen
JWT	: Journal of World Trade
JZ	: Juristen Zeitung
LIEI	: Legal Issues of European Integration
MJ	: Maastricht Journal of European und Comparative Law
MLR	: Modern Law Review (The)
NJW	: Neue Juristische Wochenschrift
NQHR	: Netherlands Quarterly of Human Rights
NVWZ	: Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht
PPLR	: Public Procurement Law Review
RabelsZ	: Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
R.A.E.	: Revue des Affaires Européennes
RCADI	: Recueil des Cours de l' Académie de Droit International de La Haye
RCC	: Revue de la Concurrence et de la Consommation - Droit et Marchés
R.D.P.	: Revue du droit public
RDUE	: Revue du Droit de l'Union Européenne (ως το 1999 Revue du Marché Unique Européen - RMUE)
RECIEL	: Revue of European Community and International Environmental Law - Access to Environmental Information
REDC	: Revue Européenne de Droit de la Consommation
Rev.inst.eur.	: Revista de instituciones europeas
Rev.trim.dr.h.	: Revue trimestrielle des droits de l' homme
RFDA	: Revue Française de Droit Administratif
RFDC	: Revue Française de Droit Constitutionnel
RGDIP	: Revue Générale de Droit International Public
RHDH	: Revue Hellénique de Droits de l' Homme (ΔτΑ)
RHDI	: Revue Hellénique de Droit International
RHellDE	: Revue Hellénique de Droit Européen (ΕΕΕυρΔ)
RIDPC	: Rivista Italiana di Diritto Pubblico Comunitario
Riv.dir.eur.	: Rivista di diritto europeo
RIW	: Recht der Internationalen Wirtschaft
RMC	: Revue du Marché Commun (από το 1991 Revue du Marché Commun et de l' Union Européenne - RMCUE)
RMCUE	: Revue du Marché Commun et de l' Union Européenne από το 1991 (ως το 1990 Revue du Marché Commun - RMC)
RMUE	: Revue du Marché Unique Européen (από το 2000 Revue du Droit de l' Union Européenne- RDUE)
RTDeur.	: Revue Trimestrielle de Droit Européen
RUDH	: Revue Universelle des Droits de l' Homme
TRIPS	: Trade Related Intellectual Property Rights
TUE	: Tribunal de l'Union Européenne
WRP	: Wettbewerb in Recht und Praxis
WuW	: Wirtschaft und Wettbewerb
YBEL	: Yearbook of European Law
ZEuP	: Zeitschrift für Europäisches Privatrecht
ZEuS	: Zeitschrift für Europarechtliche Studien
ZfRV	: Zeitschrift für Rechtsvergleichung - Internationales Privatrecht und Europarecht
ZHR	: Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht
ZSE	: Zeitschrift für Staats - und Europawissenschaften
ZVgIRWiss	: Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft

Υπόδειγμα παραπομπής στην Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου: ΕΕΕυρΔ, 1981, σ. 259, HREL, 1981, p. 259, RHellDE, 1981, p. 259

EDITORIAL

Καλώς ήρθατε στο τρίτο τεύχος του 2025. Το τεύχος ανοίγει με το άρθρο του Δρ. Δημήτρη Τσιμπανούλη, ο οποίος εξετάζει τη στρατηγική ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών κινδύνων στην προληπτική εποπτεία των τραπεζών, ως κρίσιμο ζήτημα του ευρωπαϊκού χρηματοπιστωτικού δικαίου και της βιώσιμης ανάπτυξης. Ο συγγραφέας υπογραμμίζει ότι οι κίνδυνοι αυτοί επηρεάζουν άμεσα τη φερεγγυότητα και τα κεφαλαιακά κριτήρια των πιστωτικών ιδρυμάτων, ενώ εξηγεί πώς το ενωσιακό πλαίσιο (CRR/CRD) επιβάλλει την ενσωμάτωσή τους στα εργαλεία εποπτείας. Παρατηρώντας ότι τα πιστωτικά ιδρύματα αναδεικνύονται σε μοχλούς πίεσης για τη μετάβαση σε «πράσινες» πρακτικές, το άρθρο καταλήγει ότι η θεσμική ενοποίηση των προτύπων σε διεθνές επίπεδο είναι απαραίτητη, ιδίως υπό το φως της ρυθμιστικής οπισθοδρόμησης που καταγράφεται στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Στο επόμενο άρθρο, η Δρ. Ευανθία Καρδούλια παρουσιάζει τη νέα πρόταση Οδηγίας για τα οργανωμένα ταξίδια. Η συγγραφέας αναλύει τα κενά και τις αδυναμίες του ισχύοντος πλαισίου, όπως αναδείχθηκαν από την πανδημία, την ψηφιοποίηση και τις πρόσφατες εταιρικές καταρρεύσεις στον τομέα, και εξετάζει τους λόγους που οδήγησαν στην ανάγκη νομοθετικής αναθεώρησης. Στη μελέτη παρουσιάζονται οι βασικές ρυθμίσεις της νέας πρότασης της Επιτροπής, οι θέσεις των θεσμικών οργάνων της ΕΕ, καθώς και κριτική αποτίμηση των προτεινόμενων αλλαγών. Η Δρ. Καρδούλια καταλήγει ότι η νέα Οδηγία οφείλει να επιτύχει ισορροπία ανάμεσα στην προστασία των ταξιδιωτών και τις ανάγκες των τουριστικών επιχειρήσεων, ενισχύοντας τη σταθερότητα και την ανταγωνιστικότητα του ευρωπαϊκού τουρισμού.

Το τεύχος μας συνεχίζει με την επικαιρότητα στην ΕΕ από τον κ. Ευάγγελο Εκμεκτσόγλου, και τα e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής από τον κ. Κωνσταντίνο Θεοδωρίδη.

Στη νομολογία του ΔΕΕ και του ΓεΔΕΕ, το τεύχος περιλαμβάνει την επισκόπηση των σημαντικότερων αποφάσεων του καλοκαιριού, καθώς και τρία σχόλια των συνεργατών μας στο ΚΔΕΟΔ που φωτίζουν κρίσιμα ζητήματα. Η κα. Βασιλική Γκέκα εξετάζει τις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-646/23 και C-661/23 (*Lita*) για την αρχή της ισοβιότητας των δικαστών. Ο κ. Πασχάλης Πασχαλίδης αναλύει την υπόθεση C-349/24 (*Nuratau*) και την αξίωση για βιώσιμη ζωή καθώς και τα αδιέξοδα του συστήματος διεθνούς προστασίας, ενώ η κα. Έλλη Τσιτσιπά σχολιάζει την απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση C-225/22 (*AW "T"*) για την ανεξαρτησία των δικαστών και την υπεροχή του δικαίου της Ένωσης.

Ακολουθεί η νομολογία του ΕΔΔΑ, με επισκόπηση των κυριοτέρων αποφάσεων για το τρίμηνο Μαΐου - Ιουλίου 2025 και δύο σχόλια. Στο πρώτο, ο κ. Ευάγγελος Εκμεκτσόγλου εξετάζει την απόφαση *L.F. και λοιποί κατά Ιταλίας* που αφορά τα περιβαλλοντικά ζητήματα και τη διάκριση με τα ζητήματα κλιματικής αλλαγής βάσει του άρθρου 2 ΕΣΔΑ για το δικαίωμα στη ζωή. Στο δεύτερο, η κα. Άννα Ζήση σχολιάζει την υπόθεση *Βερβελέ κατά Ελλάδας* και το ιδιαίτερα σημαντικό για τη χώρα μας ζήτημα της «επιγενόμενης» αναποτελεσματικότητας του ένδικου βοηθήματος του Ν. 4239/2014 για την υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων.

Στην ενότητα «Παιδεία - Έρευνα» θα βρείτε τα νεότερα ορισμένων εκ των σημαντικών προγραμμάτων διδυμοποίησης που υλοποιεί το ΚΔΕΟΔ με τη Σερβία. Στο παρόν τεύχος γίνεται αναφορά στην εναρκτήρια εκδήλωση του προγράμματος "Further upgrade of education function in the Tax Administration of the Republic of Serbia", και στη δεύτερη συνάντηση της Συντονιστικής Επιτροπής του Προγράμματος "Support to improving working conditions and preparing the Republic of Serbia to participate in EURES".

Το τεύχος κλείνει με τη βιβλιογραφική τεκμηρίωση των νέων εκδόσεων του ΚΔΕΟΔ.

Καλή ανάγνωση!

Εκ μέρους του ΚΔΕΟΔ

Βιργινία Τζώρτζη

Η ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών κινδύνων στην προληπτική εποπτεία των πιστωτικών ιδρυμάτων*

*Δημήτρης Γ. Τσιμπανούλης***

Η ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών κινδύνων στην προληπτική εποπτεία των πιστωτικών ιδρυμάτων αποτελεί κεντρικό ζήτημα του σύγχρονου ευρωπαϊκού χρηματοπιστωτικού δικαίου και της βιώσιμης ανάπτυξης και σημαντική εξέλιξη που ευθυγραμμίζεται με την στρατηγική επιλογή της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ζητήματα βιωσιμότητας και προστασίας του περιβάλλοντος. Συνιστά πρόκληση για τις εξελίξεις στο ρυθμιστικό πλαίσιο του χρηματοπιστωτικού τομέα, που απαρτίζεται κυρίως από τον Κανονισμό (ΕΕ) 575/2013 (CRR) και την Οδηγία 2013/36/ΕΕ (CRD), η οποία έχει ενσωματωθεί στο ελληνικό δίκαιο με το ν. 4261/2014, και κρίσιμο παράγοντα για τη μετάβαση σε ένα βιώσιμο χρηματοοικονομικό σύστημα.

Οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι, όπως και οι «κοινωνικοί» και «διακυβέρνησης» (Environmental, Social and Governance – ESG), είναι σύμφυτοι με τη συναλλακτική και χρηματοδοτική δραστηριότητα των πιστωτικών ιδρυμάτων. Απορρέουν από τις παρούσες ή μέλλουσες επιπτώσεις παραγόντων ESG στους αντισυμβαλλομένους των πιστωτικών ιδρυμάτων και επηρεάζουν ή μπορούν να επηρεάσουν τη φερεγγυότητα των πελατών/ αντισυμβαλλομένων των τραπεζών, στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων που αυτοί αναπτύσσουν, καθώς και την αποτίμηση των εξασφαλίσεων που παρέχονται στα πιστωτικά ιδρύματα, και κατ' αυτόν τον τρόπο, εξ αντανακλάσεως, τα ίδια τα πιστωτικά ιδρύματα, ευρύτερα δε και τη σταθερότητα του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι συνδέονται με τους παραδεδομένους αμιγώς χρηματοοικονομικούς κινδύνους, που απαριθμεί ο Κανονισμός CRR, στους οποίους αυτά εκτίθενται, όπως ο πιστωτικός κίνδυνος, ο λειτουργικός κίνδυνος, ο κίνδυνος αγοράς κλπ.

Ύστερα από σταδιακές τροποποιήσεις του ρυθμιστικού εποπτικού πλαισίου της ΕΕ, ακολουθώντας μια εξελικτική πορεία, οι κίνδυνοι ESG αναγνωρίζονται πλέον ως στοιχεία που ενσωματώνονται στις παραδοσιακές κατηγορίες κινδύνου των πιστωτικών ιδρυμάτων και λαμβάνονται υπόψη από τους κανόνες προληπτικής εποπτείας με τη σύνδεση των κεφαλαιακών απαιτήσεων των πιστωτικών ιδρυμάτων με την πραγματική τους έκθεση όχι μόνον στους παραδοσιακούς χρηματοοικονομικούς, αλλά και τους περιβαλλοντικούς κινδύνους. Για το σκοπό αυτό έχουν αναπτυχθεί ειδικές μεθοδολογίες αποτίμησης, stress tests και υποβολή αναφορών για ζητήματα περιβαλλοντικά, κοινωνικά και διακυβέρνησης (ESG) προς τις εποπτικές αρχές.

Τα πιστωτικά ιδρύματα υποχρεούνται, με συνεχώς διαμορφούμενους νέους κανόνες προληπτικής εποπτείας στον κορμό του ενωσιακού τραπεζικού δικαίου, κυρίως μέσω των Κανονισμών CRR II (2019/876) και CRR III (2024/1623), καθώς και των Οδηγιών CRD V (2019/878/ΕΕ) και CRD VI (2024/1619), να αξιολογούν και συνεκτιμούν τους περιβαλλοντικούς κινδύνους των πελατών τους, να τους περιλαμβάνουν στα συστήματα εσωτερικών διαβαθμίσεων και να τηρούν αρχές αειφορίας κατά τη χορήγηση πιστώσεων. Με τα τελευταία νομοθετήματα του παράγωγου ενωσιακού δικαίου ενισχύονται οι υποχρεώσεις δημοσιοποιήσεων και εποπτικών αναφορών και η μετάβαση από κανόνες ηπίου δικαίου εποπτικών προσδοκιών σε συγκεκριμένες υποχρεώσεις των πιστωτικών ιδρυμάτων μέσω ευρέως φάσματος κανόνων προληπτικής εποπτείας. Ενισχύονται επίσης οι αρμοδιότητες των τριών Ευρωπαϊκών Εποπτικών Αρχών του χρηματοπιστωτικού τομέα (European Supervisory Authorities – ESAs) να εκδίδουν εκθέσεις, γνώμες και κατευθυντήριες γραμμές και να προτείνουν ρυθμίσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σε θέματα ESG κινδύνων. Στόχευση των νέων κανόνων είναι η μικροπροληπτική μεταχείριση των κινδύνων ESG να επηρεάσει την δραστηριότητα των πιστωτικών ιδρυμάτων, ενθαρρύνοντας τη διοχέτευση κεφαλαίων σε «πράσινους» τομείς της οικονομίας.

Οι αυξημένες υποχρεώσεις των πιστωτικών ιδρυμάτων προς αξιολόγηση των περιβαλλοντικών κινδύνων στις σχέσεις τους με τους αντισυμβαλλομένους τους επηρεάζουν τη χρηματοδοτική και επενδυτική τους πολιτική και οδηγούν, εξ αντανακλάσεως, τις χρηματοδοτούμενες επιχειρήσεις στην υιοθέτηση μεθόδων και διαδικασιών φιλικότερων προς το περιβάλλον και την αειφορία. Έτσι, τα πιστωτικά ιδρύματα μπορούν να συμβάλλουν στη δημιουργία και οικονομικών κινήτρων προς τις επιχειρήσεις για την εκπλήρωση των περιβαλλοντικών τους υποχρεώσεων, αφού θα τις κατευθύνουν προς φιλικές στο περιβάλλον επιχειρηματικές επιλογές. Κατ' αυτόν τον τρόπο τα πιστωτικά ιδρύματα καθίστανται μοχλός βιώσιμης ανάπτυξης, ασκώντας έμμεση πίεση στις χρηματοδοτούμενες επιχειρήσεις για συμμόρφωση με τα ESG κριτήρια.

Σε διεθνές επίπεδο, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, η Αρχή Τραπεζών (EBA) και η Bank for International Settlements (BIS) επιδιώκουν την ενσωμάτωση ενιαίων προτύπων για τους περιβαλλοντικούς κινδύνους. Ωστόσο παραμένουν προκλήσεις

---

* Προδημοσίευση από τον Τιμητικό Τόμο Ευάγγελου Περάκη.

** *Dr. jur. (Goethe Univ. Frankfurt), Δικηγόρος*

λόγω ελλείψεων σε συγκρίσιμα δεδομένα και διαφορών στα εθνικά κανονιστικά πλαίσια. Η θεσμική ενοποίηση και η ανάπτυξη ενιαίων εποπτικών προτύπων σε παγκόσμιο επίπεδο αποτελούν αναγκαίες προϋποθέσεις για την αποτελεσματική διαχείριση των περιβαλλοντικών κινδύνων και τη διασφάλιση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας. Στο πλαίσιο αυτό ανησυχία προκαλούν οι πρόσφατες εξελίξεις στις Η.Π.Α., όπου, ιδίως από το 2025, παρατηρείται τάση αποδυνάμωσης των μέτρων για την προστασία του περιβάλλοντος και ανατροπής υφιστάμενων για το κλίμα και το περιβάλλον κανόνων, στην κατεύθυνση της «απορρύθμισης». Ο κίνδυνος επηρεασμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν είναι ανύπαρκτος. Απομένει να διαπιστωθεί αν η Ευρωπαϊκή Ένωση θα παραμείνει σταθερή στην ήδη δρομολογημένη πορεία της, που υπαγορεύεται από το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο και υλοποιείται μέσω πράξεων δευτερογενούς δικαίου, ή αν ο φόβος μείωσης της ανταγωνιστικότητας των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων την οδηγήσει σε επιβράδυνση ή και σε ουσιαστική χαλάρωση και «εξορθολογισμό» των κανόνων προστασίας του περιβάλλοντος και, συναφώς, σε οπισθοδρομήσεις.

προληπτική εποπτεία πιστωτικών ιδρυμάτων – περιβαλλοντικοί κίνδυνοι – χρηματοοικονομικοί κίνδυνοι – κίνδυνοι ESG – παράγοντες ESG – Κανονισμός (ΕΕ) 575/2013 (CRR) – Κανονισμός CRR II (2019/876) – Κανονισμός CRR III (2024/1623) – Οδηγία 2013/36/ΕΕ (CRD) – Οδηγία CRD V (2019/878) – Οδηγία CRD VI (2024/1619) – Κανονισμός (ΕΕ) 2019/2088 (Sustainable Finance Disclosure Regulation / SFDR) – Κανονισμός (ΕΕ) 2020/852 (Ευρωπαϊκή Ταξινομία) – ευρωπαϊκή «πράσινη» ταξινομία / ταξινόμηση – Ευρωπαϊκές Εποπτικές Αρχές / ενίσχυση αρμοδιοτήτων – ανοίγματα πιστωτικών ιδρυμάτων – κεφαλαιακή επάρκεια – συστήματα εσωτερικών διαβαθμίσεων IRB – δημοσιοποιήσεις κινδύνων ESG – εποπτικές αναφορές ESG κινδύνων / ESG reporting – χρηματοοικονομικές εξασφαλίσεις προς πιστωτικά ιδρύματα – χρηματοδοτική και επενδυτική πολιτική πιστωτικών ιδρυμάτων – ενσωμάτωση ESG κινδύνων και βιωσιμότητας στην αξιολόγηση των εμπραγμάτων ασφαλειών – βιώσιμη ανάπτυξη – Omnibus Simplification Package – ενωσιακοί δείκτες αναφοράς για την κλιματική μετάβαση» (EU Climate Transition Benchmarks – CTBs) – ενωσιακοί δείκτες αναφοράς ευθυγραμμισμένοι με τη συμφωνία του Παρισιού (EU Paris-aligned Benchmarks – PABs) – ψευδοοικολογική ταυτότητα ("greenwashing") – ευρωπαϊκά πράσινα ομόλογα / Κανονισμός (ΕΕ) 2023/2631 – ασφάλιστρο κινδύνου άνθρακα ("carbon risk premium") – εταιρική αφύπνιση ("corporate wokeness") – εξορθολογισμός των κανόνων προστασίας του περιβάλλοντος

I. Οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι από τη συναλλακτική δραστηριότητα των πιστωτικών ιδρυμάτων

1. Οι χρηματοοικονομικοί κίνδυνοι από τη δραστηριοποίηση των πιστωτικών ιδρυμάτων

Τα πιστωτικά ιδρύματα, όπως αυτά ορίζονται στο άρθρο 4 παρ. 1 στοιχ. 1) του Κανονισμού (ΕΕ) 575/2013 σχετικά με τις απαιτήσεις προληπτικής εποπτείας για πιστωτικά ιδρύματα, όπως ισχύει (εφεξής: ο «Κανονισμός CRR»[1]), κατά την άσκηση των δραστηριοτήτων τους, δανειοδοτικών και επενδυτικών, εκτίθενται σε ποικίλους χρηματοοικονομικούς κινδύνους, που νοούνται ως η πιθανότητα πρόκλησης οικονομικής ζημίας σ' αυτά, εξαιτίας της επέλευσης ενός γεγονότος αρχικώς μη αναμενόμενου, αλλά σύμφυτου με τη λειτουργία τους, που είναι η χρηματοοικονομική διαμεσολάβηση. Οι κίνδυνοι αυτοί, εφόσον επέλθουν, επηρεάζουν τα χρηματοοικονομικά μεγέθη των πιστωτικών ιδρυμάτων και μπορούν να θέσουν σε κίνδυνο και την εύρυθμη λειτουργία και τη βιωσιμότητά τους. Για το σκοπό αυτό ο νομοθέτης έχει θεσπίσει με κανόνες προληπτικής εποπτείας μηχανισμούς για την αντιμετώπιση των αρνητικών συνεπειών από την επέλευση των κινδύνων αυτών, κυρίως μέσω υποχρεωτικών διαδικασιών διαχείρισης αυτών των κινδύνων, αλλά και μέσω υποχρεώσεων που θέτει για εποπτικές αναφορές (γνωστοποιήσεις δηλαδή στον επόπτη) των κινδύνων αυτών[2].

2. Οι κανόνες προληπτικής εποπτείας των πιστωτικών ιδρυμάτων ως μέσο αντιμετώπισης των κινδύνων και διασφάλισης της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας

Οι εποπτικές υποχρεώσεις των πιστωτικών και χρηματοδοτικών ιδρυμάτων έναντι των εποπτικών αρχών, ήτοι της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) ή της Τράπεζας της Ελλάδος εντός του Ενιαίου Εποπτικού Μηχανισμού (*Single Supervisory Mechanism* – SSM), προκύπτουν από πλέγμα διατάξεων του ενωσιακού και του ελληνικού δικαίου. Ειδικότερα, διατάξεις του Κανονισμού CRR και του ν. 4261/2014, όπως ισχύει, που ενσωμάτωσε την Οδηγία 2013/36/ΕΕ σχετικά με την πρόσβαση στη δραστηριότητα των πιστωτικών ιδρυμάτων και την προληπτική εποπτεία

1. Regulation on prudential requirements for credit institutions. Ο Κανονισμός CRR έχει τροποποιηθεί, μεταξύ άλλων, από τον Κανονισμό (ΕΕ) 2019/876 (CRR II) και από τον Κανονισμό (ΕΕ) 2024/1623 όσον αφορά τις απαιτήσεις για τον πιστωτικό κίνδυνο, τον κίνδυνο προσαρμογής πιστωτικής αποτίμησης, τον λειτουργικό κίνδυνο, τον κίνδυνο αγοράς και το κατώτατο όριο κεφαλαιακών απαιτήσεων (CRR III).

2. Αντί πολλών βλ. CH. GORTSOS, The European Banking Regulation Handbook, vol. I, Springer, 2023, σ. 26 επ., D. BUSCH, Sustainability Disclosure in the EU Financial Sector, εις: D. Busch / G. Ferrarini / S. Grünewald, (eds), Sustainable Finance in Europe – Corporate Governance, Financial Stability and Financial Markets, EBI Studies in Banking and Capital Markets Law, 2nd ed., 2024, σσ. 563-602.

πτεία των πιστωτικών ιδρυμάτων[3], όπως ισχύει (εφεξής: η «Οδηγία CRD»), θέτουν από κοινού το εποπτικό πλαίσιο και τους κανόνες προληπτικής εποπτείας τους[4].

Όπως ορίζεται στο άρθρο 1 του Κανονισμού CRR, αυτός θεσπίζει κανόνες για τα πιστωτικά ιδρύματα που είναι αντικείμενο του Κανονισμού[5] και τα οποία αποτελούν αντικείμενο προληπτικής εποπτείας δυνάμει της Οδηγίας CRD. Οι κανόνες προληπτικής εποπτείας των πιστωτικών ιδρυμάτων και των επιχειρήσεων παροχής επενδυτικών υπηρεσιών (ΕΠΕΥ) στοχεύουν στη διασφάλιση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας των φορέων που δραστηριοποιούνται στις εν λόγω αγορές, καθώς και σε ένα υψηλό επίπεδο προστασίας επενδυτών και καταθετών[6]. Ο Κανονισμός CRR και η Οδηγία CRD θέτουν από κοινού και συνδυαστικά το νομικό πλαίσιο που διέπει την πρόσβαση στις δραστηριότητες των πιστωτικών ιδρυμάτων, το εποπτικό τους πλαίσιο και τους κανόνες προληπτικής τους εποπτείας.

3. Σύνδεση των κεφαλαιακών απαιτήσεων που υπέχουν τα πιστωτικά ιδρύματα με τους κινδύνους στους οποίους αυτά εκτίθενται

Τα πιστωτικά ιδρύματα, που είναι αντικείμενο του Κανονισμού CRR και αποτελούν αντικείμενο προληπτικής εποπτείας δυνάμει της Οδηγίας CRD, υπόκεινται σε κανόνες προληπτικής εποπτείας με αντικείμενο, μεταξύ άλλων, α) τα ίδια κεφάλαια που αυτά πρέπει να διατηρούν προς αντιμετώπιση του πιστωτικού κινδύνου, κινδύνου αγοράς, λειτουργικού κινδύνου, κινδύνου διακανονισμού και μόχλευσης, στους οποίους εκτίθενται κατά την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων τους, β) τη ρευστότητα, γ) τις εκθέσεις που πρέπει να υποβάλλουν στις εποπτικές αρχές σε σχέση με την τήρηση των υπό α΄ και β΄ υποχρεώσεών τους και δ) τη δημοσιοποίηση στοιχείων ως προς τα ως άνω υπό α΄ και β΄ ζητήματα[7].

Στο Τρίτο Μέρος του Κανονισμού CRR (άρθρα 92 επ.) τίθενται κανόνες για τις απαιτήσεις ιδίων κεφαλαίων των πιστωτικών ιδρυμάτων, που σταθμίζουν στοιχεία του ενεργητικού και στοιχεία εκτός ισολογισμού ανάλογα με τον βαθμό κινδύνου (προοίμιο, αριθ. 40). Οι δείκτες κεφαλαίου του πιστωτικού ιδρύματος υπολογίζονται σε συνάρτηση με το ποσοστό του συνολικού ποσού ανοίγματός του σε κίνδυνο (άρθρο 92 παρ. 2). Οι κίνδυνοι αυτοί απαριθμούνται και ρυθμίζονται λεπτομερέστατα στον Κανονισμό CRR: Στον τίτλο ΙΙ (άρθρα 107-311) ορίζονται οι κεφαλαιακές απαιτήσεις για τον πιστωτικό κίνδυνο, στον τίτλο ΙΙΙ (άρθρα 312-324) οι απαιτήσεις ιδίων κεφαλαίων για τον λειτουργικό κίνδυνο, στον τίτλο IV (άρθρα 325-377) οι απαιτήσεις ιδίων κεφαλαίων για τον κίνδυνο αγοράς, στον τίτλο V (άρθρα 378-380) οι απαιτήσεις ιδίων κεφαλαίων για τον κίνδυνο διακανονισμού και στον τίτλο VI (άρθρα 381-386) οι απαιτήσεις ιδίων κεφαλαίων για τον κίνδυνο προσαρμογής πιστωτικής αποτίμησης αντισυμβαλλομένου.

Στο άρθρο 71 παρ. 1 και 2 του ν. 4261/2014, που ενσωματώνει το άρθρο 79 της Οδηγίας CRD, ρυθμίζονται οι υποχρεώσεις των πιστωτικών ιδρυμάτων κατά τη χορήγηση πιστώσεων σε σχέση με θέματα πιστωτικού κινδύνου και κινδύνου αντισυμβαλλομένου[8]. Στο άρθρο 97 παρ. 1 της

3. Directive on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions (CRD IV). Η Οδηγία CRD IV έχει τροποποιηθεί, μεταξύ άλλων, από την Οδηγία (ΕΕ) 2019/878 (CRD V) και την Οδηγία (ΕΕ) 2024/1619 (CRD VI) για τις εποπτικές εξουσίες, τις κυρώσεις, τα υποκαταστήματα τρίτων χωρών και τους περιβαλλοντικούς, κοινωνικούς και σχετικούς με τη διακυβέρνηση κινδύνους.

4. Βλ. αντί πολλών Ν. ΡΟΚΑ …[κ.ά.], Στοιχεία Τραπεζικού Δικαίου, 3η έκδ., 2016, σσ. 135 επ., 281 επ., 317 επ., Π. ΑΛΕΞΑΚΗ / Φ. ΚΑΛΦΑΟΓΛΟΥ, Το κανονιστικό πλαίσιο λειτουργίας των τραπεζών, 2η έκδ., 2024, σ. 60 επ.

5. Ειδικοί κανόνες ως προς ζητήματα απαιτήσεων ιδίων κεφαλαίων για τις επιχειρήσεις παροχής επενδυτικών υπηρεσιών («επιχειρήσεις επενδύσεων») τίθενται με α) τον Κανονισμό (ΕΕ) 2019/2033 σχετικά με τις απαιτήσεις προληπτικής εποπτείας επιχειρήσεων επενδύσεων και την τροποποίηση των Κανονισμών (ΕΕ) 1093/2010, (ΕΕ) 575/2013, (ΕΕ) 600/2014 και (ΕΕ) 806/2014 και β) την Οδηγία (ΕΕ) 2019/2034 σχετικά με την προληπτική εποπτεία επιχειρήσεων επενδύσεων και την τροποποίηση των Οδηγιών 2002/87/ΕΚ, 2009/65/ΕΚ, 2011/61/ΕΕ, 2013/36/ΕΕ, 2014/59/ΕΕ και 2014/65/ΕΕ, που έχει ενσωματωθεί στο ελληνικό δίκαιο με το ν. 4920/2022. Η παρούσα μελέτη δεν θα επεκταθεί στα ειδικά ζητήματα αυτών των νομοθετημάτων.

6. Βλ. και προοίμιο Κανονισμού CRR, αριθ. 7.

7. Για τη σημασία της δημοσιοποίησης στοιχείων που αφορούν κινδύνους ESG, βλ. P. ANGELINI, The financial risks posed by climate change: information gaps and transition plans, Associazione nazionale per lo studio dei problemi del credito, Μιλάνο, 15.11.2022, πρακτικά ομιλίας, σ. 2 επ.

8. Στο άρθρο 71 παρ. 1 και 2 του ν. 4261/2014 με τίτλο «Πιστωτικός κίνδυνος και κίνδυνος αντισυμβαλλομένου» ορίζεται, μεταξύ άλλων ότι «*1. Τα ιδρύματα: α) βασίζουν τη χορήγηση πιστώσεων σε ορθά και σαφώς καθορισμένα κριτήρια και καθορίζουν με σαφήνεια τη διαδικασία έγκρισης, τροποποίησης, ανανέωσης και αναχρηματοδότησης των πιστώσεων, β) χρησιμοποιούν εσωτερικές μεθοδολογίες που τους επιτρέπουν να αξιολογούν τον πιστωτικό κίνδυνο των ανοιγμάτων σε μεμονωμένους οφειλέτες, σε τίτλους ή σε θέσεις τιτλοποίησης και τον πιστωτικό κίνδυνο σε επίπεδο χαρτοφυλακίου.* […] *γ) διαθέτουν αποτελεσματικά συστήματα για τη διαρκή διαχείριση και παρακολούθηση των διαφόρων χαρτοφυλακίων και ανοιγμάτων που ενέχουν πιστωτικό κίνδυνο των ιδρυμάτων, περιλαμβανομένων του εντοπισμού και της διαχείρισης προβληματικών πιστώσεων, της διενέργειας επαρκών προσαρμογών και προβλέψεων αξίας, δ) διαφοροποιούν επαρκώς τα χαρτοφυλάκια πιστώσεων, λαμβανομένων υπόψη των αγορών στις οποίες δραστηριοποιείται ή σκοπεύει να δραστηριοποιηθεί το ίδρυμα και της συνολικής πιστοδοτικής στρατηγικής του ιδρύματος. 2. Σε περίπτωση αίτησης χορήγησης δανείου ή λοιπών πιστώσεων από πιστωτικό ή χρηματοδοτικό ίδρυμα, οι αιτούντες παρέχουν πλήρη και ακριβή πληροφόρηση*

Οδηγίας CRD τίθενται γενικές κατευθυντήριες γραμμές για τις αρμοδιότητες των αρμόδιων αρχών σε σχέση με τα τεχνικά κριτήρια που παρατίθενται στο άρθρο 98 της ίδιας Οδηγίας[9]. Παράλληλα, στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου ορίζεται ότι «*Το πεδίο εφαρμογής της εξέτασης και της αξιολόγησης της παραγράφου 1 θα καλύπτει όλες τις απαιτήσεις της παρούσας οδηγίας και του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 575/2013*».

Στο άρθρο 98 της Οδηγίας CRD καθορίζονται τεχνικά κριτήρια για τον εποπτικό έλεγχο και την αξιολόγηση του πιστωτικού κινδύνου, του κινδύνου αγοράς και του λειτουργικού κινδύνου που διενεργούν οι αρμόδιες αρχές δυνάμει του άρθρου 97.

Ο Κανονισμός CRR θεσπίζει τις ελάχιστες κεφαλαιακές απαιτήσεις που πρέπει να τηρούν τα πιστωτικά ιδρύματα για να διασφαλίζεται η ανθεκτικότητά τους έναντι των κινδύνων στα οποία αυτά εκτίθενται κατά την άσκηση των δραστηριοτήτων τους. Στόχος των κεφαλαιακών απαιτήσεων είναι η κάλυψη των απωλειών που ενδέχεται να υποστούν τα πιστωτικά ιδρύματα λόγω συγκεκριμένων κατηγοριών κινδύνου, ώστε να διασφαλίζεται η προστασία των καταθετών και η σταθερότητα του πιστωτικού συστήματος[10].

Οι κίνδυνοι αυτοί απαριθμούνται εκτενώς στο Τρίτο Μέρος (άρθρα 114-386) του Κανονισμού CRR, όπου ρυθμίζονται αναλυτικά οι μέθοδοι υπολογισμού των κεφαλαιακών απαιτήσεων έναντι των επιμέρους κινδύνων. Η σχέση κεφαλαιακών απαιτήσεων και κινδύνων είναι άμεση και αιτιώδης: Οι κεφαλαιακές απαιτήσεις αποτελούν την ποσοτικοποιημένη μετάφραση των κινδύνων που το πιστωτικό ίδρυμα αναλαμβάνει και συνδέονται οργανικά με τους κατ' ιδίαν απαριθμούμενους κινδύνους. Κάθε κατηγορία κινδύνου που απαριθμείται και ρυθμίζεται στο Τρίτο Μέρος αντιστοιχεί σε υποχρέωση τήρησης ελάχιστου κεφαλαίου, καθόσον ο Κανονισμός επιβάλλει συγκεκριμένες μεθόδους υπολογισμού των κεφαλαιακών απαιτήσεων για καθέναν από τους κινδύνους αυτούς. Κάθε κίνδυνος αντιστοιχεί σε συγκεκριμένο πλέγμα άρθρων που περιγράφουν πώς υπολογίζονται οι σχετικές κεφαλαιακές απαιτήσεις. Σκοπός αυτής της σύνδεσης είναι η εξασφάλιση επάρκειας ιδίων κεφαλαίων ώστε το πιστωτικό ίδρυμα να μπορεί να απορροφήσει ζημίες από τους συγκεκριμένους κινδύνους και να διατηρήσει τη φερεγγυότητά του.

II. Περιβαλλοντικοί κίνδυνοι και εποπτικές υποχρεώσεις των πιστωτικών ιδρυμάτων

1. Οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι ως στοιχεία και συνιστώσες των κλασικών χρηματοοικονομικών κινδύνων που αντιμετωπίζουν τα πιστωτικά ιδρύματα

1.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Τα πιστωτικά ιδρύματα είναι εκτεθειμένα και ενδέχεται να επηρεαστούν από κινδύνους περιβαλλοντικούς, κοινωνικούς και διακυβέρνησης (*Environmental, Social and Governance* – ESG) (εφεξής: οι «ESG κίνδυνοι» ή «κίνδυνοι ΠΚΔ»)[11]. Οι κίνδυνοι αυτοί εμφανίζονται με τη μορφή χρηματοοικονομικών κινδύνων, όπως αυτοί παρατίθενται στο Τρίτο Μέρος του Κανονισμού CRR, που απορρέουν από τις παρούσες ή μέλλουσες επιπτώσεις παραγόντων ESG στους αντισυμβαλλομένους των πιστωτικών ιδρυμάτων και επηρεάζουν ή μπορούν να επηρεάσουν τη λειτουργία των πελατών/ αντισυμβαλλομένων των τραπεζών, στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων που αυτοί αναπτύσσουν[12].

1.2. Η ένταξη των κινδύνων ESG στο ενωσιακό δίκαιο για την προληπτική εποπτεία των πιστωτικών ιδρυμάτων

1.2.1. Η πορεία για την ενσωμάτωση των κινδύνων ESG στους κλασικούς χρηματοοικονομικούς κινδύνους του Κανονισμού CRR

Η αναγνώριση των ESG κινδύνων ως είδους χρηματοοικονομικών κινδύνων[13] και η ενσωμάτωσή τους στις κατη-

για την αξιολόγηση από το πιστωτικό ή χρηματοδοτικό ίδρυμα της φερεγγυότητας και της πιστοληπτικής τους ικανότητας. […]».

9. Στο άρθρο 97 παρ. 1 της Οδηγίας CRD ορίζεται ότι «[λ]*αμβάνοντας υπόψη τα τεχνικά κριτήρια που παρατίθενται στο άρθρο 98, οι αρμόδιες αρχές εξετάζουν τις ρυθμίσεις, τις στρατηγικές, τις διαδικασίες και τους μηχανισμούς που εφαρμόζουν τα ιδρύματα προκειμένου να συμμορφωθούν προς την παρούσα οδηγία και τον κανονισμό (ΕΕ) αριθ. 575/2013 και αξιολογούν: α) κινδύνους τους οποίους τα ιδρύματα έχουν αναλάβει ή ενδέχεται να αναλάβουν, γ) κινδύνους που εντοπίζονται κατά την προσομοίωση ακραίων καταστάσεων, λαμβάνοντας υπόψη τη φύση, την κλίμακα και την πολυπλοκότητα των δραστηριοτήτων ενός ιδρύματος* […]».

10. Βλ. Ν. ΡΟΚΑ …[κ.ά.], ό.π., σ. 317 επ.

11. Βλ. σχετικώς J.-H. BINDER, Prudential requirements framework and sustainability, EUSFiL Research Working Paper Series, 2024, αριθ. 21, Ιούνιος, σ. 7· CH. GORTSOS, ό.π., σ. 30 επ.· S. MAIJOOR, On how climate-related and environmental risks affect banking and its prudential supervision, ομιλία, BIS (Central bankers' speeches), Άμστερνταμ, 11.05.2022· P. ANGELINI, ό.π. Για την προϊούσα εξέλιξη των περιβαλλοντικών κινδύνων σε συστημικό παράγοντα κινδύνου για τις χρηματοπιστωτικές αγορές, που επηρεάζει έμμεσα τις τράπεζες μέσω των χαρτοφυλακίων δανείων και συναλλαγών, βλ. V. POZDYSHEV / A. LOBANOV / K. ILINSKY, Incorporating physical climate risks into banks' credit risk models, BIS Working Papers, αριθ. 1274, Ιούλιος 2025, σ. 4.

12. Βλ. και Π. ΑΛΕΞΑΚΗ / Φ. ΚΑΛΦΑΟΓΛΟΥ, ό.π., σ. 215 επ.

13. Βλ. την Έκθεση που δημοσιεύθηκε το 2020 από την Επιτροπή της Βασιλείας για την Τραπεζική Εποπτεία (Basel Committee on Banking Supervision – BCBS) με τίτλο "Climate-related financial risk: a survey on current initiatives", Απρίλιος 2020, στην οποία γίνεται αναφορά στα πορίσματα της Ομάδας Εργασίας για Κλιματικούς Χρηματοοικονομικούς Κινδύνους της BCBS (Task Force on Cli-

γορίες κινδύνων που απαριθμεί ο Κανονισμός CRR έγινε σταδιακά. Στις αρχικές μορφές των ενωσιακών νομοθετημάτων προληπτικής εποπτείας των πιστωτικών ιδρυμάτων (Κανονισμός CRR και Οδηγία CRD) δεν γινόταν αναφορά σε κινδύνους ESG. Αναζητώντας τα κατάλληλα μέτρα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανέθεσε στην "BlackRock" την εκπόνηση μελέτης με αντικείμενο την ανάπτυξη εργαλείων και μηχανισμών ενσωμάτωσης των κινδύνων ESG στο πλαίσιο προληπτικής εποπτείας του ευρωπαϊκού τραπεζικού συστήματος και στα επιχειρηματικά μοντέλα των πιστωτικών ιδρυμάτων. Η τελική έκθεση δημοσιεύτηκε στις 27 Αυγούστου 2021[14]. Η σαφής τάση των τελευταίων ετών είναι ο σταδιακός εμπλουτισμός του Κανονισμού CRR με κανόνες που επιβάλλουν υποχρεώσεις στα πιστωτικά ιδρύματα να λαμβάνουν υπόψη τους κριτήρια ESG κατά την άσκηση της χρηματοδοτικής και επενδυτικής πολιτικής τους.

Ήδη από το 2019 παράγοντες ESG (που απολήγουν συνήθως σε κινδύνους στους οποίους εκτίθενται τα πιστωτικά ιδρύματα) άρχισαν να ενσωματώνονται σταδιακά στο υφιστάμενο πλαίσιο προληπτικής εποπτείας των πιστωτικών ιδρυμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση[15]. Η αξιολόγηση των κινδύνων αυτών καθίσταται σταδιακά από προαιρετική, υποχρεωτική για τα πιστωτικά ιδρύματα και ανατίθενται στις εποπτικές αρχές αρμοδιότητες εξέτασης της εφαρμογής των κανόνων αυτών από τα πιστωτικά ιδρύματα και αξιολόγησης των επιχειρηματικών σχεδίων μετάβασης και διαχείρισης κλιματικών κινδύνων που αυτά αναπτύσσουν[16].

1.2.2. Ο Κανονισμός (ΕΕ) 2019/876 (CRR II)

Με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2019/876 (CRR II)[17] πραγματοποιήθηκε η πρώτη θεσμική μεταβολή στο ενωσιακό δίκαιο της προληπτικής εποπτείας των πιστωτικών ιδρυμάτων με την εισαγωγή κανόνων διαφάνειας και δημοσιοποιήσεων για θέματα ESG. Η βασική καινοτομία συνίσταται στην εισαγωγή άρθρου 449α στον Κανονισμό CRR το οποίο επέβαλε υποχρεώσεις σε μεγάλες τράπεζες, εισηγμένες σε χρηματιστηριακή, οργανωμένη αγορά για τη δημοσιοποίηση, αφενός, φυσικών και μεταβατικών ESG κινδύνων, στους οποίους αυτές εκτίθενται κατά την άσκηση των δραστηριοτήτων τους[18], και, αφετέρου, των τρόπων με τους οποίους οι κίνδυνοι αυτοί επηρεάζουν το επιχειρηματικό τους μοντέλο, τις στρατηγικές και τα ανοίγματά τους. Σκοπός της ρύθμισης αυτής ήταν η πιλοτική ενσωμάτωση παραγόντων ESG στα στοιχεία και τις πληροφορίες που δημοσιοποιούν τα πιστωτικά ιδρύματα, προς δημιουργία διαφάνειας. Ημερομηνία έναρξης εφαρμογής των μέτρων αυτών ήταν κυρίως το έτος 2021.

Με τον Κανονισμό CRR (παρ. 3 του άρθρου 449α) και με σκοπό την ενιαία εφαρμογή στην Ευρωπαϊκή Ένωση κανόνων ως προς τις αρχές και μονάδες μέτρησης και τις αξιολογικές κρίσεις των ρευστών και συχνά μεταβλητών ζητημάτων ESG εξουσιοδοτήθηκε η Ευρωπαϊκή Αρχή Τραπεζών (ΕΑΤ/ΕΒΑ[19], εφεξής: η «ΕΑΤ») να καταρτίσει σχέδια εκτελεστικών τεχνικών προτύπων για τον καθορισμό ενιαίων μορφότυπων δημοσιοποίησης, όπως προβλέπεται στο άρθρο 434α, για τους κινδύνους ESG, καθώς και για το περιεχόμενο, τις μεθοδολογίες και την παρουσίασή τους. Εξουσιοδοτήθηκε, επίσης, με την ίδια διάταξη, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή να θεσπίζει τα παραπάνω εκτελεστικά τεχνικά πρότυπα, σύμφωνα με το άρθρο 15 του Κανονισμού (ΕΕ) 1093/2010. Η ΕΑΤ εξέδωσε το 2022 προτάσεις κανόνων για τα στοιχεία που πρέπει να δημοσιοποιούν τα μεγάλα πιστωτικά ιδρύματα με ενιαίο τρόπο και με κοινούς κανόνες διαμόρφωσης των μεγεθών αυτών[20]. Οι ενιαίοι κανόνες διευκολύνουν τη συγκρισιμότητα των μεγεθών που μετρώνται και, κατ' αυτόν τον τρόπο, την ενιαία εφαρμογή των κανόνων του ενωσιακού δικαίου στα κράτη μέλη. Πρόκειται για δεσμευτικά εκτελεστικά τεχνικά πρότυπα[21] για το ποσοστό στοιχείων ενεργητικού των πιστωτικών ιδρυμάτων που πρέπει να είναι ευθυγραμμισμένα με την «Ταξινόμηση» ή «Ταξινομία» της Ε.Ε. (*Green Asset Ratio* – GAR), για την επέκταση του GAR σε ευρύτερο πεδίο (*Banking Book Taxonomy Alignment Ratio*, BTAR), καθώς και για τους κανόνες διαμόρφωσης των δεικτών μετάβασης και φυσικών κινδύνων που χρησιμοποιούν τα πιστωτικά ιδρύματα για τη μέτρηση και αξιολόγηση των σχετικών

mate-related Financial Risks – TFCR) και τη σημασία των κλιματικών χρηματοοικονομικών κινδύνων ως πιθανών κινδύνων που προκύπτουν από την κλιματική αλλαγή και μπορούν να επηρεάσουν την ευστάθεια μεμονωμένων τραπεζικών ιδρυμάτων αλλά και του χρηματοπιστωτικού συστήματος ως συνόλου.

14. Διαθέσιμη σε: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ce43e64f-06e0-11ec-b5d3-01aa75ed71a1/language-en#.

15. Πρβλ. L. SCHREINER / A. BEYER, The impact of ECB Banking Supervision on climate risk and sustainable finance, ECB Working Papers, αριθ. 2952, 2024.

16. Π. ΑΛΕΞΑΚΗ / Φ. ΚΑΛΦΑΟΓΛΟΥ, ό.π., σ. 242 επ.

17. Τροποποίηση του Κανονισμού CRR όσον αφορά τον δείκτη μόχλευσης, τον δείκτη καθαρής σταθερής χρηματοδότησης, τις απαιτήσεις ιδίων κεφαλαίων και επιλέξιμων υποχρεώσεων, τον πιστωτικό κίνδυνο αντισυμβαλλομένου, τον κίνδυνο αγοράς, τα ανοίγματα έναντι κεντρικών αντισυμβαλλομένων, τα ανοίγματα έναντι οργανισμών συλλογικών επενδύσεων, τα μεγάλα χρηματοδοτικά ανοίγματα και τις υποχρεώσεις υποβολής αναφορών και δημοσιοποίησης.

18. Βλ. σχετικώς E. EREN / F. MERTEN / N. VERHOEVEN, Pricing of climate risks in financial markets: a summary of the literature, BIS Papers, αριθ. 130, Δεκέμβριος 2022, ιδίως σσ. 2-4.

19. European Banking Authority (συσταθείσα με τον Κανονισμό (ΕΕ) 1093/2010).

20. EBA/ITS/2022/01.

21. Implementing technical standards – ITS.

μεγεθών. Στη συνέχεια εκδόθηκε, συναφώς, ο Εκτελεστικός Κανονισμός (ΕΕ) 2022/2453 της Επιτροπής.

1.2.3. Η Οδηγία 2019/878/ΕΕ (CRD V)

Η παρ. 8 του άρθρου 98 της Οδηγίας CRD (η οποία εισήχθη με την Οδηγία (ΕΕ) 2019/878 – CRD V[22]) ρύθμισε για πρώτη φορά σε επίπεδο Οδηγίας CRD θέματα ESG σε σχέση με τη διαδικασία εποπτικού ελέγχου και αξιολόγησης των πιστωτικών ιδρυμάτων. Συγκεκριμένα, εξουσιοδότησε την ΕΑΤ να υποβάλει έως τις 28.6.2021 έκθεση για την ένταξη των ESG κινδύνων στη «Διαδικασία Εποπτικής Εξέτασης και Αξιολόγησης» (*Supervisory Review and Evaluation Process* – SREP), ως προς το αν και πώς οι παράγοντες ESG πρέπει να ενσωματωθούν στην προληπτική εποπτεία και στη διαφοροποιημένη προληπτική μεταχείριση στοιχείων ενεργητικού, και, βάσει αυτής, να προχωρήσει στην έκδοση κατευθυντήριων γραμμών (*guidelines*), σύμφωνα με το άρθρο 16 του Κανονισμού (ΕΕ) 1093/2010, για την ενιαία ένταξη των κινδύνων ESG στη διαδικασία εποπτικού ελέγχου και αξιολόγησης που διενεργούν οι αρμόδιες αρχές ως προς τα τεχνικά κριτήρια για τον εποπτικό έλεγχο και την αξιολόγηση του πιστωτικού κινδύνου, του κινδύνου αγοράς και του λειτουργικού κινδύνου.

Η παρ. 8 εδ. α' του άρθρου 98 της Οδηγίας CRD ορίζει ότι η ΕΑΤ εκτιμά αν οι κίνδυνοι ESG θα πρέπει να ενταχθούν και να περιληφθούν στους κινδύνους των πιστωτικών ιδρυμάτων που είναι αντικείμενο ελέγχου και αξιολόγησης των αρμόδιων εποπτικών αρχών. Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΑΤ εκτιμά (εδ. β'), μεταξύ άλλων, αν θα πρέπει να αναπτυχθούν κατάλληλα ποιοτικά και ποσοτικά κριτήρια για την εκτίμηση του αντικτύπου των κινδύνων ESG στη χρηματοπιστωτική σταθερότητα των πιστωτικών ιδρυμάτων βραχυπρόθεσμα, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα, καθώς και τις ρυθμίσεις, τις διαδικασίες, τους μηχανισμούς και τις στρατηγικές που θα πρέπει να εφαρμόζουν τα ιδρύματα για τον εντοπισμό, την αξιολόγηση και τη διαχείριση των κινδύνων ESG στους οποίους εκτίθενται και τις μεθόδους και τα εργαλεία ανάλυσης για την εκτίμηση του αντικτύπου των κινδύνων ESG στις δραστηριότητες δανειοδότησης και χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβησης που αναπτύσσουν.

Στις 23 Ιουνίου 2021 η ΕΑΤ υπέβαλε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 98 παρ. 8 της Οδηγίας CRD, Έκθεση (EBA/REP/2021/18) με τα πορίσματά της για το θέμα της ένταξης κινδύνων ESG στον έλεγχο και την αξιολόγηση των κινδύνων των πιστωτικών ιδρυμάτων που διενεργούν οι αρμόδιες εποπτικές αρχές. Η Έκθεση της ΕΑΤ περιλαμβάνει εκτίμηση α) της ανάπτυξης ενιαίου ορισμού των κινδύνων ESG, συμπεριλαμβανομένων των φυσικών κινδύνων και των κινδύνων μετάβασης, β) της ανάπτυξης κατάλληλων ποιοτικών και ποσοτικών κριτηρίων για την εκτίμηση του αντικτύπου των κινδύνων ESG στη χρηματοπιστωτική σταθερότητα των ιδρυμάτων βραχυπρόθεσμα, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα, που περιλαμβάνουν διαδικασίες δοκιμής ακραίων καταστάσεων και αναλύσεις σεναρίων για την εκτίμηση του αντικτύπου των κινδύνων ESG σε σενάρια διαφορετικής σοβαρότητας, γ) των ρυθμίσεων, διαδικασιών, μηχανισμών και στρατηγικών που πρέπει να εφαρμόζουν τα ιδρύματα για τον εντοπισμό, την εκτίμηση και τη διαχείριση των κινδύνων ESG, δ) των μεθόδων και των εργαλείων ανάλυσης για την εκτίμηση του αντικτύπου των κινδύνων ESG στις δραστηριότητες δανειοδότησης και χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβησης των ιδρυμάτων.

1.2.4. Ο Κανονισμός (ΕΕ) 2024/1623 (CRR III)

Α. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Σημαντικότερες αλλαγές στο σύστημα προληπτικής εποπτείας των πιστωτικών ιδρυμάτων με διευρυμένη ενσωμάτωση παραγόντων και κινδύνων ESG έγιναν με τον Κανονισμό CRR III, με ημερομηνία έναρξης εφαρμογής κατ' αρχήν την 01.01.2025. Όπως προεκτέθηκε, ο Κανονισμός CRR II εισήγαγε για πρώτη φορά στον Κανονισμό CRR παράγοντες και κινδύνους ESG μέσω του άρθρου 449α, επιβάλλοντας στα μεγάλα πιστωτικά ιδρύματα που ήταν εισηγμένα σε χρηματιστηριακές αγορές την υποχρέωση δημοσιοποίησης ESG κινδύνων στο πλαίσιο του Πυλώνα 3 (*Pillar 3*) και αναθέτοντας στην ΕΑΤ την ανάπτυξη τεχνικών προτύπων και εκθέσεων. Ο Κανονισμός CRR III προχώρησε πολύ βαθύτερα: ενώ ο Κανονισμός CRR II είχε περιοριστεί, ως ανωτέρω, στην επιβολή στοχευμένων κανόνων διαφάνειας για μεγάλα πιστωτικά ιδρύματα εισηγμένα σε οργανωμένες αγορές, ο Κανονισμός CRR III μετέτρεψε τους κινδύνους ESG σε καθολικό αντικείμενο εποπτικής αναφοράς, διαφάνειας και βάσης για μελλοντική προληπτική μεταχείριση. Ειδικότερα, α) εισήγαγε ορισμούς ESG παραγόντων και κινδύνων στο άρθρο 4 του Κανονισμού CRR, β) επέκτεινε τις δημοσιοποιήσεις ESG σε όλα πιστωτικά ιδρύματα, σύμφωνα όμως με την αρχή της αναλογικότητας, γ) εισήγαγε υποχρέωση εποπτικής αναφοράς ESG εκθέσεων προς τις αρμόδιες εποπτικές αρχές, δ) εισήγαγε διαδοχικές εκθέσεις της ΕΑΤ (2024-2025) για το ενδεχόμενο διαφοροποιημένης προληπτικής μεταχείρισης (g*reen/brown factors*) και ε) εισήγαγε ειδική υποχρέωση δημοσιοποιήσεων για ανοίγματα σε ορυκτά καύσιμα, ορίζοντας ότι η ευνοϊκή στάθμιση υποδομών ισχύει μόνο αν τηρούνται οι κανόνες του Κανονισμού (ΕΕ) 2020/852 για την Ταξινόμηση ή Ταξινομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση[23].

22. Τροποποίηση της Οδηγίας CRD όσον αφορά τις εξαιρούμενες οντότητες, τις χρηματοδοτικές εταιρείες συμμετοχών, τις μεικτές χρηματοοικονομικές εταιρείες συμμετοχών, τις αποδοχές, τα μέτρα και τις εξουσίες εποπτείας και τα μέτρα διατήρησης κεφαλαίου.

23. Ο Κανονισμός αυτός, χάριν της ασφάλειας δικαίου και προς αντι-

Β. Οι κυριότερες τομές του Κανονισμού CRR III: Η μετάβαση από τις υποχρεώσεις δημοσιοποιήσεων και τους κανόνες ενδοτικού δικαίου σε υποχρεώσεις επί ευρέως φάσματος κανόνων προληπτικής εποπτείας

Ο Κανονισμός CRR III επέφερε ριζικές αλλαγές στον Κανονισμό CRR ως προς την ενσωμάτωση κινδύνων ESG, καθιστώντας τους υποχρεωτικό στοιχείο στη στάθμιση κινδύνου κατά τις διατάξεις του Κανονισμού CRR (βλ. κατωτέρω υπό 2. και 3.3.), στην αποτίμηση εξασφαλίσεων (βλ. αναλυτικώς κατωτέρω, υπό 3.4.) και, συναφώς, στην πιστοληπτική αξιολόγηση από εξωτερικούς οργανισμούς πιστοληπτικής αξιολόγησης (βλ. αναλυτικώς κατωτέρω, 3.5.δ.). Παράλληλα, εισήχθησαν διατάξεις που δημιουργούν την υποδομή και βοηθούν στην πραγμάτωση των εν λόγω καινοτομιών. Ειδικότερα:

α) Προστέθηκε στον Κανονισμό CRR ορισμός των κινδύνων ESG (άρθρο 4 Κανονισμού CRR)[24]. Κατ' αυτόν τον τρόπο ενσωματώθηκε ρητώς η διάσταση ESG στον Κανονισμό CRR, με την καθιέρωση γενικών ορισμών παραγόντων και κινδύνων ESG, ώστε να διασφαλιστεί ενιαία κατανόησή τους σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι ορισμοί αυτοί συνδέονται με τους στόχους της Ευρωπαϊκής Ένωσης για κλιματική ουδετερότητα έως το 2050 (Κανονισμός (ΕΕ) 2021/1119: Ευρωπαϊκός Κλιματικός Νόμος – Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία[25], Κανονισμός (ΕΕ) 2024/1991: Ευρωπαϊκός Κανονισμός για την αποκατάσταση της φύσης, Κανονισμός (ΕΕ) 2020/852: Κανονισμός για την Ταξινομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση – αρχή «μη πρόκλησης σημαντικής βλάβης») και αναγνωρίζεται ότι οι παράγοντες ESG δύνανται να επηρεάσουν ουσιωδώς την χρηματοοικονομική απόδοση και φερεγγυότητα των πιστωτικών ιδρυμάτων[26].

β) Εισήχθησαν ρυθμίσεις για τα ανοίγματα των πιστωτικών ιδρυμάτων που επηρεάζονται από ESG παράγοντες, επιβάλλοντας την κατάλληλη ενσωμάτωση των κινδύνων ESG στα συστήματα εσωτερικών διαβαθμίσεων και τη στάθμισή τους, ως στοιχείων που έχουν επίπτωση στη χρηματοοικονομική θέση που δημιουργεί η έκθεση σε κίνδυνο του πιστωτικού ιδρύματος έναντι αντισυμβαλλομένων, για τον υπολογισμό των σταθμισμένων στοιχείων ενεργητικού και των αντίστοιχων κεφαλαιακών απαιτήσεων κατά τους κανόνες του Κανονισμού CRR, έτσι ώστε να επιτυγχάνεται πλήρης και ρεαλιστική αποτύπωση της πιστοληπτικής τους ικανότητας (βλ. υπό 3.2. και 3.3.)

γ) Ενσωματώθηκαν οι ESG κίνδυνοι και παράμετροι βιωσιμότητας στην αξιολόγηση των εμπραγμάτων ασφαλειών που λαμβάνουν τα πιστωτικά ιδρύματα προς εξασφάλιση των χρηματοδοτήσεων που παρέχουν (βλ. υπό 3.4.).

δ) Εισήχθησαν ρυθμίσεις για τη συμπερίληψη παραγόντων ESG στις εξωτερικές αξιολογήσεις που διενεργούν οι Εξωτερικοί Οργανισμοί Πιστοληπτικής Αξιολόγησης, ώστε κατά τη στάθμιση του κινδύνου να συνυπολογίζονται επαρκώς και οι κίνδυνοι ESG (βλ. υπό 3.5.δ.).

ε) Εισήχθησαν ρυθμίσεις για υποχρεωτική υποβολή αναφορών και εκθέσεων ESG προς τις αρμόδιες εποπτικές αρχές του πιστωτικού συστήματος και επιβλήθηκαν υποχρεώσεις δημοσιοποιήσεων στοιχείων ESG για όλα τα πιστωτικά ιδρύματα, τηρούμενης της αρχής της αναλογικότητας, βάσει κυρίως του μεγέθους των πιστωτικών ιδρυμάτων ή των επιχειρήσεων που χρηματοδοτούνται από τα πιστωτικά ιδρύματα (βλ. κατωτέρω υπό 4). Θεσπίστηκε κατ' αυτόν τον τρόπο η υποχρεωτική ένταξη στοιχείων ESG στις εποπτικές αναφορές κατά τον Κανονισμό CRR, ώστε οι αρμόδιες αρχές να διαθέτουν αναλυτικά, συγκρίσιμα και πλήρη δεδομένα για τους κινδύνους ESG ως παράγοντες διαμόρφωσης των χρηματοοικονομικών κινδύνων. Σημειώνεται πάντως ότι η έκθεση σε κινδύνους ESG δεν συνδέεται κατ' ανάγκη με το μέγεθος του πιστωτικού ιδρύματος και ότι όλα τα πιστωτικά ιδρύματα υποχρεούνται να παρέχουν επαρκή δεδομένα μέσω των

μετώπιση φαινομένων ψευδοοικολογικής ταυτότητας ("greenwashing") θεσπίζει ενιαίο σύστημα ταξινόμησης οικονομικών δραστηριοτήτων ως περιβαλλοντικά βιώσιμων, ορίζοντας ότι μια δραστηριότητα θεωρείται βιώσιμη εφόσον συμβάλλει ουσιωδώς στους περιβαλλοντικούς στόχους που απαριθμεί και ορίζει χωρίς σημαντική βλάβη σε άλλους και με σεβασμό θεμελιωδών εγγυήσεων. Βλ. αντί πολλών CH. GORTSOS / D. KYRIAZIS, The Taxonomy Regulation and Its Implementation, εις: D. Busch / G. Ferrarini / S. Grünewald (eds), 2024, ό.π., σσ. 505-561, P. CANFORA …[et al.], Development of the EU Sustainable Finance Taxonomy – A framework for defining substantial contribution for environmental objectives, European Commission JRC Technical Report, Μάρτιος 2022, M. OCH, The EU taxonomy regulation and the prevention of greenwashing, εις: K. Alexander / M. Gargantini / M. Siri (eds), The Cambridge Handbook of EU Sustainable Finance: Regulation, Supervision and Governance, Cambridge, 2025, R. HOECK / S. MEYN, Finanzmarktregulierung und Nachhaltigkeit, Taxonomie-Verordnung, εις: Baetke / Zerey (εκδ.), Kapitalmarktrecht und ESG, 2025, 4/1 επ., σ. 62 επ. Για τις ταξινομήσεις/ταξινομίες περιβαλλοντικά βιώσιμης χρηματοδότησης, βλ. και T. EHLERS / D.-N. GAO / F. PACKER, A taxonomy of sustainable finance taxonomies, BIS Papers, αριθ. 118, October 2021.

24. Βλ. κατωτέρω υπό 1.3.

25. Για το «Σχέδιο Δράσης: Χρηματοδότηση της αειφόρου ανάπτυξης» της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της 08.03.2018, COM(2018) 97 final (eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX-:52018DC0097) βλ. αναλυτικώς A. VAN DER HURK / I. VAN DER KLOOSTER, The European Commission's Sustainable Finance Action Plan and Other International Initiatives, εις: D. Busch / G. Ferrarini / S. Grünewald (eds), Sustainable Finance in Europe (2024), ό.π., σ. 17 επ.

26. Πρβλ. Π. ΑΛΕΞΑΚΗ / Φ. ΚΑΛΦΑΟΓΛΟΥ, ό.π., σ. 230 επ. Για την σημασία του Κανονισμού για την Ευρωπαϊκή Ταξινόμηση / Ταξινομία για τον τραπεζικό τομέα, βλ. CH. GORTSOS, The Taxonomy Regulation: more important than just as an element of the Capital Market Union, EBI Working Paper Series, 2020, αριθ. 80, σ. 34.

εποπτικών αναφορών και των κανόνων δημοσιοποίησης στους οποίους υπόκεινται (Πυλώνας 3) για ESG κινδύνους, με τις ειδικές διαφοροποιήσεις που επιβάλλονται από την αρχή της αναλογικότητας [μέγεθος, πολυπλοκότητα πιστωτικού ιδρύματος και ουσιαστική ή ουσιώδης επίδραση («ουσιαστικότητα» / "*materiality*") της έκθεσης του σε κινδύνους ESG][27].

στ) Παρασχέθηκε ενισχυμένη εξουσιοδότηση στην ΕΑΤ για την αναβάθμιση των τεχνικών προτύπων δημοσιοποίησης, συμπεριλαμβανομένης της πιθανής ενσωμάτωσης πληροφοριών για τα καλυμμένα ομόλογα και τα υποκείμενα χαρτοφυλάκια δανείων, και για την εκπόνηση εκθέσεων και εισηγήσεων τα έτη 2024 και 2025, ενδεικτικώς για το εάν δικαιολογείται διαφοροποιημένη προληπτική μεταχείριση (π.χ. μέσω ενός "*green supporting factor*" ή "*brown penalising factor*")[28]. Εισήχθη επίσης ειδική ρύθμιση για τα ορυκτά καύσιμα, τα οποία αναγνωρίζονται ως υψηλότερης κατηγορίας περιβαλλοντικός κίνδυνος[29], και επιβλήθηκαν κανόνες για πρόσθετες υποχρεώσεις διαφάνειας των πιστωτικών ιδρυμάτων τόσο έναντι των εποπτικών αρχών, όσο και ως προς τη δημοσιοποίηση στοιχείων σε σχέση με τους κινδύνους ESG στους οποίους εκτίθενται[30] (βλ. κατωτέρω υπό 3.2.). Παράλληλα, με το άρθρο 501α τέθηκε στον Κανονισμό CRR η νομική βάση για τη διαφοροποιημένη προληπτική μεταχείριση εκθέσεων σε κινδύνους ESG, μέσω ταυτοποίησης περιουσιακών στοιχείων ή δραστηριοτήτων που ευθυγραμμίζονται με τους στόχους βιωσιμότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (βλ. υπό 3.5.).

ζ) Από τα άρθρα 433[31], 433α, 433β[32], 433γ και 434 CRR, καθώς και από τις Κατευθυντήριες Γραμμές (τελική έκθεση) της ΕΑΤ για τη διαχείριση των κινδύνων ESG[33] συνάγεται σαφώς τάση προς θεσμοθέτηση «κόμβων» ("*hubs*") για συγκέντρωση και ομογενοποίηση των δημοσιοποιούμενων από τα πιστωτικά ιδρύματα ESG στοιχείων και για δημιουργία όρων ευκολότερης πρόσβασης, με σκοπό την προώθηση της διαφάνειας. Η θεσμική απάντηση στην ανάγκη συγκέντρωσης ομογενοποιημένων ESG δημοσιοποιήσεων επιχειρείται μέσω του μηχανισμού "*Pillar 3 Data Hub*" της ΕΑΤ. Ο μηχανισμός αυτός σκοπό έχει α) τη συγκέντρωση όλων των στοιχείων που δημοσιοποιούνται από τα πιστωτικά ιδρύματα του Πυλώνα 3 σε ένα κεντρικό σημείο και β) την ομογενοποιημένη διαμόρφωση των στοιχείων αυτών και την τήρησή τους με ενιαίο τρόπο, μέσω της υποχρέωσης τήρησης ενιαίων προτύπων και τεχνικών κανόνων (ITS) ως προς το περιεχόμενο και τη μορφή των εν λόγων στοιχείων (βλ. π.χ. άρθρο 449α Κανονισμού CRR).

Με το να υποβάλλουν όλα τα πιστωτικά ιδρύματα τα δημοσιοποιούμενα ESG στοιχεία τους, ταξινομημένα με κοινά πρότυπα και σύμφωνα με τα ITS και τις κατευθυντήριες γραμμές, στους κόμβους αυτούς, δηλαδή σε σημεία συλλογής (κεντρικές βάσεις / πλατφόρμες δεδομένων), αυτά καθίστανται συγκρίσιμα αλλά και προσιτά σε όλους. Η ευχερής πρόσβαση των ενδιαφερομένων στα δημοσιοποιούμενα στοιχεία, τα οποία παρουσιάζονται με εύληπτο και ομογενοποιημένο τρόπο και με κανόνες που διασφαλίζουν την ποιοτική παρουσίαση και την επικαιροποίησή τους[34] διευκολύνει τη συγκρισιμότητα των δεδομένων και προωθεί τη διαφάνεια[35]. Κατ' αυτόν τον τρόπο καθίσταται δυνατή η εφαρμογή κοινών κριτήριων από τις αρμόδιες εποπτικές αρχές για την αξιολόγηση των ESG κινδύνων και ενισχύονται η ομοιόμορφη εφαρμογή των κανόνων

27. Βλ. προοίμιο Κανονισμού CRR III, αριθ. 55.

28. Βλ. προοίμιο Κανονισμού CRR III, αριθ. 55 και 56.

29. Βλ. S. CARBONE …[et al.], European Central Bank, The low-carbon transition, climate disclosure and firm credit risk, BIS, "Statistics for Sustainable Finance" (International Conference co-organised with the Banque de France and the Deutsche Bundesbank, Paris, 14-15.09.2021), Irving Fisher Committee on Central Bank Statistics, Bulletin αριθ. 56, Paris-France 11 April 2022, και O. CARRADORI …[et al.], Financing the low-carbon transition in Europe, ECB Working Paper Series, αριθ. 2813, 2023.

30. Βλ. προοίμιο Κανονισμού CRR III, αριθ. 56.

31. Το άρθρο 433 καθορίζει τις δημοσιοποιήσεις πληροφοριών στις οποίες υποχρεούνται να προβαίνουν τα πιστωτικά ιδρύματα βάσει των τίτλων II και III του Όγδοου Μέρους του Κανονισμού CRR, με τον τρόπο που καθορίζεται στο εν λόγω άρθρο και στα άρθρα 433α, 433β, 433γ και 434 και τη συχνότητα αυτών.

32. Σύμφωνα με το άρθρο 434 παρ. 4 CRR η ΕΑΤ δημοσιεύει στον ιστότοπό της τις δημοσιοποιήσεις μικρών και μη πολύπλοκων ιδρυμάτων βάσει των πληροφοριών που αυτά υποβάλλουν στις αρμόδιες αρχές σύμφωνα με το άρθρο 430.

33. EBA/GL/2025/01 (08.01.2025): "Guidelines on the management of environmental, social and governance (ESG) risks".

34. Σύμφωνα με το άρθρο 430 παρ. 6 του Κανονισμού CRR η ΕΑΤ «*καταρτίζει σχέδια εκτελεστικών τεχνικών προτύπων προκειμένου να προσδιορίσει τους ενιαίους μορφότυπους υποβολής αναφορών, τη συχνότητα και τις ημερομηνίες υποβολής αναφορών, καθώς και τους ορισμούς, και αναπτύσσει λύσεις ΤΠ, συμπεριλαμβανομένων υποδειγμάτων υποβολής αναφορών και οδηγιών για την υποβολή αναφορών που αναφέρονται στις παραγράφους 1 έως 4*» και ανατίθεται στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή η εξουσία να εκδίδει τα εκτελεστικά τεχνικά πρότυπα που αναφέρονται στο πρώτο εδάφιο της εν λόγω παραγράφου, σύμφωνα με το άρθρο 15 του Κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1093/2010.

35. Για τη σημασία της διαμόρφωσης ομοιόμορφων και διαχρονικά συγκρίσιμων δεικτών φυσικών κινδύνων και τη διαφοροποίηση του τρόπου εμφάνισης και παρουσίασης δεδομένων βιωσιμότητας, βλ. M. FEHR / E. TRIEBSKORN / J. MEHRHOFF, Constructing forward-looking climate-related physical risk indicators: The use of private owned data for forward-looking aggregates at sector-country level for official statistics, BIS, Irving Fisher Committee on Central Bank Statistics, 11th Biennial IFC Conference, Basel, 25-26.08. 2022.

στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η εποπτική αποτελεσματικότητα της εφαρμογής των κανόνων ESG (βλ. και κατωτέρω υπό 4.3.) και, κατ' επέκταση, η ενιαία αγορά.

Η δημιουργία κεντρικής βάσης δεδομένων για φυσικούς κινδύνους ενισχύει την εναρμόνιση κριτηρίων ESG μεταξύ των κρατών μελών, προάγει ισότιμους όρους στην αγορά και προωθεί τη λειτουργία της ενιαίας τραπεζικής αγοράς. Πράγματι, ένα σημαντικό πρόβλημα στην κοινή αξιολόγηση των ESG κινδύνων είναι η έλλειψη αξιόπιστων δεδομένων, ιδίως από μικρότερες επιχειρήσεις, όπου η συλλογή στοιχείων είναι δυσανάλογα χρονοβόρα και κοστοβόρα. Η ΕΑΤ εγκαινίασε τον Απρίλιο του 2025 πλατφόρμα – πίνακα συγκέντρωσης στοιχείων και παρακολούθησης ("*ESG dashboard*"), που παρέχει κεντρική πρόσβαση σε δείκτες κλιματικού κινδύνου, καλύπτοντας τόσο τους κινδύνους μετάβασης όσο και τους φυσικούς κινδύνους που σχετίζονται με το κλίμα, βάσει των γνωστοποιήσεων των τραπεζών στο πλαίσιο του Πυλώνα 3. Το συγκεκριμένο εργαλείο βελτιώνει τη συγκρισιμότητα και την παρακολούθηση σε επίπεδο κλάδου, ωστόσο δεν αποτελεί ολοκληρωμένη βάση δεδομένων για γεγονότα φυσικών κινδύνων. Το άρθρο 434β του Κανονισμού CRR[36], που προστέθηκε με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2023/2869, ορίζει ότι από 10.01.2030 όλα τα στοιχεία που δημοσιοποιούνται στο πλαίσιο του Μέρους Ογδόου του Κανονισμού (δηλαδή οι απαιτήσεις διαφάνειας και δημοσιοποίησης) πρέπει να υποβάλλονται ταυτόχρονα και στο Ευρωπαϊκό Ενιαίο Σημείο Πρόσβασης (ΕΕΣΠ) που θεσπίστηκε δυνάμει του Κανονισμού (ΕΕ) 2023/2859[37].

η) Ενισχύθηκαν επίσης οι εποπτικοί κανόνες της ΕΚΤ στο πλαίσιο του SSM σε θέματα κλιματικών και περιβαλλοντικών κινδύνων. Θέματα περιβαλλοντικά και εσωτερικής διακυβέρνησης αποτελούν πλέον αντικείμενο των εποπτικών αξιολογήσεων που διενεργεί η ΕΚΤ στα πιστωτικά ιδρύματα. Η ΕΚΤ έθεσε καταληκτική ημερομηνία την 31.12.2024 για πλήρη ενσωμάτωση των κινδύνων ESG στα πλαίσια διαχείρισης και κεφαλαιακού σχεδιασμού. Σε περίπτωση μη συμμόρφωσης των πιστωτικών ιδρυμάτων, η ΕΚΤ δύναται να επιβάλει πρόσθετες κεφαλαιακές απαιτήσεις Πυλώνα 2 (*Pillar 2*) ή περιορισμούς στη δραστηριότητα των ιδρυμάτων και να απαιτήσει την εφαρμογή συγκεκριμένων ποιοτικών μέτρων.

1.2.5. Η Οδηγία (ΕΕ) 2024/1619 (CRD VI)

Α. Με την Οδηγία (ΕΕ) 2024/1619 (CRD VI) οι ESG παράγοντες παύουν να είναι ήπιες εποπτικές προσδοκίες και καθίστανται συγκεκριμένες νομικές υποχρεώσεις στη διακυβέρνηση, τον έλεγχο και την προληπτική εποπτεία των πιστωτικών ιδρυμάτων. Η Οδηγία CRD VI, αναγνωρίζοντας ρητώς ότι οι κίνδυνοι ESG μπορεί να έχουν εκτεταμένες συνέπειες στη σταθερότητα μεμονωμένων ιδρυμάτων αλλά και του χρηματοπιστωτικού συστήματος στο σύνολό του (προοίμιο, αριθ. 42), ενσωματώνει τους παράγοντες ESG στον κορμό και σε όλες τις κρίσιμες πτυχές της τραπεζικής εποπτείας και δη:

α) στη στρατηγική για τα εσωτερικά κεφάλαια (άρθρο 73[38]) και στη διακυβέρνηση (άρθρα 74[39] και 91[40]),

β) στις αποδοχές και τα κίνητρα (άρθρο 76[41]),

36. Τίτλος του άρθρου 434β είναι: «*Προσβασιμότητα πληροφοριών στο ευρωπαϊκό ενιαίο σημείο πρόσβασης*».

37. Κανονισμός για τη θέσπιση ΕΕΣΠ (Ευρωπαϊκού Ενιαίου Σημείου Πρόσβασης) το οποίο παρέχει κεντρική πρόσβαση σε πληροφορίες διαθέσιμες στο κοινό σε σχέση με τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, τις κεφαλαιαγορές και τη βιωσιμότητα.

38. Άρθρο 73 παρ. 1: «*Τα ιδρύματα διαθέτουν κατάλληλες, αποτελεσματικές και ολοκληρωμένες στρατηγικές και διαδικασίες για την εκτίμηση και τη διατήρηση σε διαρκή βάση του ύψους, της σύνθεσης και της κατανομής των εσωτερικών κεφαλαίων που θεωρούν κατάλληλα για την κάλυψη της φύσης και του επιπέδου των κινδύνων στους οποίους εκτίθενται ή ενδέχεται να εκτεθούν. Για την κάλυψη των περιβαλλοντικών, κοινωνικών και σχετικών με τη διακυβέρνηση (ΠΚΔ) κινδύνων τα ιδρύματα λαμβάνουν ρητά υπόψη τον βραχυπρόθεσμο, μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο ορίζοντα.*».

39. Άρθρο 74 παρ. 1: «*Τα ιδρύματα θεσπίζουν άρτιες ρυθμίσεις διακυβέρνησης, οι οποίες περιλαμβάνουν:* […] *β) αποτελεσματικές διαδικασίες εντοπισμού, διαχείρισης, παρακολούθησης και αναφοράς των κινδύνων στους οποίους εκτίθενται ή ενδέχεται να εκτεθούν, συμπεριλαμβανομένων των ΠΚΔ κινδύνων σε βραχυπρόθεσμο, μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο ορίζοντα·* […] *ε) πολιτικές και πρακτικές αποδοχών που συνάδουν με την ορθή και αποτελεσματική διαχείριση κινδύνων και την προωθούν, μεταξύ άλλων λαμβάνοντας υπόψη την πολιτική ανάληψης κινδύνων των ιδρυμάτων όσον αφορά τους ΠΚΔ κινδύνους.* […]».

40. Άρθρο 91 παρ. 2β πρώτο εδάφιο: «*2β. Το διοικητικό όργανο διαθέτει επαρκείς συλλογικές γνώσεις, δεξιότητες και εμπειρία, ώστε να μπορεί να κατανοεί τις δραστηριότητες της οντότητας, καθώς και τους συναφείς κινδύνους στους οποίους εκτίθεται, και τους αντίκτυπους που δημιουργεί βραχυπρόθεσμα, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα, λαμβάνοντας υπόψη τους ΠΚΔ παράγοντες.*» Άρθρο 91 παρ. 7: «*Οι οντότητες αφιερώνουν επαρκές προσωπικό και οικονομικούς πόρους για την εισαγωγική κατάρτιση και εκπαίδευση των μελών του διοικητικού οργάνου, μεταξύ άλλων όσον αφορά τους κινδύνους και αντικτύπους ΠΚΔ και τους κινδύνους ΤΠΕ, όπως ορίζονται στο άρθρο 4 παράγραφος 1 σημείο 52γ) του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 575/2013.*».

41. Άρθρο 76: - παρ. 1: «*Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι το διοικητικό όργανο εγκρίνει και επανεξετάζει τουλάχιστον ανά διετία τις στρατηγικές και τις πολιτικές για την ανάληψη, τη διαχείριση, την παρακολούθηση και τη μείωση των κινδύνων στους οποίους είναι ή θα μπορούσε να είναι εκτεθειμένο το ίδρυμα, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που προκαλούνται από το μακροοικονομικό περιβάλλον στο οποίο ασκεί τις δραστηριότητές του, λαμβανομένης υπόψη της φάσης του οικονομικού κύκλου, και εκείνων που προκύπτουν από τις τρέχουσες, βραχυπρόθεσμες, και μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις των περιβαλλοντικών, κοινωνικών και σχετικών με τη διακυβέρνηση (ΠΚΔ) παραγόντων.* […]» - παρ. 2 (νέα εδάφια που προστίθενται με την Οδηγία CRD VI): «*Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι το διοικητικό όργανο καταρτίζει και παρακολουθεί την εφαρμογή ειδικών σχεδίων τα οποία περιλαμβάνουν ποσοτικώς*

γ) με τη ρητή θεσμοθέτηση των κινδύνων ESG στο πλαίσιο της προληπτικής εποπτείας μέσω του νέου άρθρου 87α που εισάγει (βλ. ανάλυση κατωτέρω υπό Β.),

δ) με την επιβολή της υποχρέωσης i) στις εποπτικές αρχές, να εντάσσουν στη διαδικασία εποπτικής αξιολόγησης και να συνεκτιμούν τους ESG κινδύνους και ii) στα πιστωτικά ιδρύματα, τα ειδικά σχέδια αντιμετώπισης κινδύνων (σχέδια ανάκαμψης / *recovery plans*, κατά την ορολογία του άρθρου 74) που εκπονούν να λαμβάνουν υπόψη ESG κινδύνους που μπορούν να επηρεάσουν σοβαρά τη βιωσιμότητα ή το επιχειρηματικό μοντέλο (άρθρο 98[42]),

ε) την εξουσιοδότηση της ΕΑΤ, της ΕΑΑΕΣ και της ΕΑΚΑΑ[43], μέσω της Μεικτής Επιτροπής του άρθρου 54 των Κανονισμών (ΕΕ) 1093/2010, (ΕΕ) 1094/2010 και (ΕΕ) 1095/2010, να καταρτίζουν κατευθυντήριες γραμμές για να διασφαλίσουν ότι η συνοχή, οι μακροπρόθεσμες παράμετροι και τα κοινά πρότυπα για τις μεθοδολογίες αξιολόγησης ενσωματώνονται στις προσομοιώσεις ακραίων καταστάσεων για κινδύνους ESG και την ανάθεση στην ΕΑΤ, την ΕΑΑΕΣ και την ΕΑΚΑΑ να διερευνούν, μέσω της εν λόγω Μεικτής Επιτροπής, με ποιους τρόπους οι κοινωνικοί και οι σχετικοί με τη διακυβέρνηση κίνδυνοι μπορούν να ενσωματωθούν στις προσομοιώσεις ακραίων καταστάσεων (άρθρο 100 παρ. 4), και

στ) την παροχή της εξουσίας στις εποπτικές αρχές να επιβάλλουν μέτρα και πρόσθετες απαιτήσεις (π.χ. επιπλέον κεφάλαια, περιορισμούς δραστηριοτήτων) σε περίπτωση ανεπαρκούς διαχείρισης ESG κινδύνων, και συγκεκριμένα «*να απαιτούν από τα ιδρύματα τη μείωση των κινδύνων που προκύπτουν βραχυπρόθεσμα, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα από ΠΚΔ παράγοντες, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που προκύπτουν από τη διαδικασία προσαρμογής και από τις τάσεις μετάβασης στο πλαίσιο των συναφών νομικών και κανονιστικών στόχων της Ένωσης, των κρατών μελών ή τρίτων χωρών, μέσω προσαρμογών στις επιχειρηματικές τους στρατηγικές, στη διακυβέρνηση και στη διαχείριση κινδύνων, για τις οποίες θα μπορούσε να ζητηθεί ενίσχυση των στόχων, των μέτρων και των δράσεων που περιλαμβάνονται στα υπό κατάρτιση σύμφωνα με το άρθρο 76 παράγραφος 2 σχέδιά τους*» (άρθρο 104, παρ. 1 στοιχείο ιγ΄).

Β. Το νέο άρθρο 87α (με τίτλο «*Περιβαλλοντικοί, κοινωνικοί και σχετικοί με τη διακυβέρνηση κίνδυνοι*») που εισήχθη στην Οδηγία CRD με την Οδηγία CRD VI, είναι η βασική διάταξη που ενσωματώνει τους κινδύνους ESG στο πλαίσιο της προληπτικής εποπτείας των πιστωτικών ιδρυμάτων, αναγνωρίζοντας ότι αυτοί μπορούν να επηρεάσουν την ασφάλεια, τη σταθερότητα και το προφίλ κινδύνου τους. Εισάγει υποχρεώσεις των πιστωτικών ιδρυμάτων να αναγνωρίζουν, μετρούν, διαχειρίζονται και παρακολουθούν συστηματικά τους κινδύνους ESG. Τα ιδρύματα πρέπει να διαθέτουν κατάλληλες πολιτικές, διαδικασίες και μηχανισμούς για την ενσωμάτωση των ESG κινδύνων στη δια-

προσδιορίσιμους στόχους και διαδικασίες για την παρακολούθηση και την αντιμετώπιση των χρηματοοικονομικών κινδύνων που προκύπτουν βραχυπρόθεσμα, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα από ΠΚΔ παράγοντες, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που προκύπτουν από τη διαδικασία προσαρμογής και από τις τάσεις μετάβασης στο πλαίσιο των συναφών κανονιστικών στόχων και νομικών πράξεων της Ένωσης και των κρατών μελών όσον αφορά ΠΚΔ παράγοντες, ειδικότερα τον στόχο της επίτευξης κλιματικής ουδετερότητας, καθώς επίσης, σε περίπτωση ιδρυμάτων που δραστηριοποιούνται σε διεθνές επίπεδο, των νομικών και κανονιστικών στόχων τρίτων χωρών. Οι ποσοτικώς προσδιορίσιμοι στόχοι και διαδικασίες για την αντιμετώπιση των ΠΚΔ κινδύνων οι οποίοι περιλαμβάνονται στα σχέδια που αναφέρονται στο δεύτερο εδάφιο της παρούσας παραγράφου λαμβάνουν υπόψη τις τελευταίες εκθέσεις και τα μέτρα που ορίζει η Ευρωπαϊκή Επιστημονική Συμβουλευτική Επιτροπή για την Κλιματική Αλλαγή, ιδίως σε σχέση με την επίτευξη των κλιματικών στόχων της Ένωσης. Όταν το ίδρυμα δημοσιοποιεί πληροφορίες για ΠΚΔ θέματα σύμφωνα με την οδηγία 2013/34/ΕΕ […], *τα σχέδια που αναφέρονται στο δεύτερο εδάφιο της παρούσας παραγράφου συνάδουν με τα σχέδια που αναφέρονται στο άρθρο 19α ή στο άρθρο 29α της εν λόγω οδηγίας και, ειδικότερα, περιλαμβάνουν δράσεις σχετικά με το επιχειρηματικό μοντέλο και τη στρατηγική του ιδρύματος οι οποίες είναι συνεπείς και στα δύο σχέδια.* […]» - παρ. 4: «*Το διοικητικό όργανο με εποπτική αρμοδιότητα και η επιτροπή κινδύνου, όταν έχει συσταθεί τέτοια, καθορίζουν το είδος, την ποσότητα, τη μορφή και τη συχνότητα των πληροφοριών που πρέπει να λαμβάνουν σχετικά με θέματα κινδύνου. Η επιτροπή κινδύνου, προκειμένου να συμβάλλει στη διαμόρφωση ορθών πολιτικών και πρακτικών αποδοχών και με την επιφύλαξη των καθηκόντων της επιτροπής αποδοχών, εξετάζει κατά πόσον τα κίνητρα που προβλέπει το σύστημα αποδοχών λαμβάνουν υπόψη τους κινδύνους, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που προκύπτουν από τις επιπτώσεις των ΠΚΔ παραγόντων, το κεφάλαιο, τη ρευστότητα και την πιθανότητα και το χρονοδιάγραμμα κερδών*».

42. Άρθρο 98 παρ. 9: «*9. Η εξέταση και η αξιολόγηση που διενεργούν οι αρμόδιες αρχές περιλαμβάνουν την αξιολόγηση των διαδικασιών διακυβέρνησης και διαχείρισης κινδύνων των ιδρυμάτων για την αντιμετώπιση των ΠΚΔ κινδύνων, καθώς και της έκθεσης των ιδρυμάτων σε ΠΚΔ κινδύνους. Κατά τον προσδιορισμό της επάρκειας των διαδικασιών και της έκθεσης των ιδρυμάτων, οι αρμόδιες αρχές λαμβάνουν υπόψη τα επιχειρηματικά μοντέλα των εν λόγω ιδρυμάτων. Τα ανοίγματα των ιδρυμάτων σε ΠΚΔ κινδύνους αξιολογούνται επίσης βάσει των σχεδίων των ιδρυμάτων που καταρτίζονται σύμφωνα με το άρθρο 76 παράγραφος 2. Οι διαδικασίες διακυβέρνησης και διαχείρισης κινδύνων των ιδρυμάτων όσον αφορά τους ΠΚΔ κινδύνους ευθυγραμμίζονται με τους στόχους που ορίζονται στα εν λόγω σχέδια. Η εξέταση και η αξιολόγηση που διενεργούν οι αρμόδιες αρχές περιλαμβάνουν την αξιολόγηση των σχεδίων των ιδρυμάτων που καταρτίζονται σύμφωνα με το άρθρο 76 παράγραφος 2, καθώς και της προόδου που έχει σημειωθεί όσον αφορά την αντιμετώπιση των ΠΚΔ κινδύνων που προκύπτουν από τη διαδικασία προσαρμογής προς την κλιματική ουδετερότητα και προς άλλους σχετικούς ρυθμιστικούς στόχους της Ένωσης σε σχέση με ΠΚΔ παράγοντες.*»

43. Ευρωπαϊκή Αρχή Ασφαλίσεων και Επαγγελματικών Συντάξεων (European Insurance and Occupational Pensions Authority – EIOPA) και Ευρωπαϊκή Αρχή Κινητών Αξιών και Αγορών (European Securities and Markets Authority – ESMA), αντίστοιχα.

κυβέρνηση, στρατηγική και διαχείριση κινδύνων και βάσει αυτών να αξιολογούν τους ESG κινδύνους, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τους βραχυπρόθεσμους όσο και τους μακροπρόθεσμους κινδύνους (π.χ. φυσικούς κινδύνους, κινδύνους μετάβασης). Επιβάλλεται επίσης υποχρέωση των αρμόδιων εποπτικών αρχών να ενσωματώνουν τους ESG κινδύνους στις διαδικασίες εποπτικής αξιολόγησης.

Το άρθρο 87α είναι εναρμονισμένο με τον Κανονισμό CRR III και τις οικείες ρυθμίσεις του για ζητήματα εποπτικών αναφορών και δημοσιοποιήσεων στοιχείων ESG, αλλά και με το ευρύτερο νομικό πλαίσιο για την βιώσιμη χρηματοδότηση (π.χ. Κανονισμός (ΕΕ) 2020/852 για την Ταξινόμηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκή Ταξινομία) και Κανονισμός (ΕΕ) 2019/2088 περί γνωστοποιήσεων στον τομέα των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών – *SFDR*). Με τη νέα διάταξη επιδιώκεται η συνεκτική εφαρμογή σε επίπεδο Ε.Ε. των νέων κανόνων για την προληπτική εποπτεία των κινδύνων ESG, σε συνδυασμό με λοιπές ρυθμίσεις που περιέχονται κυρίως στον Κανονισμό CRR III και έχουν ως αντικείμενο το περιεχόμενο των αναφορών και των δημοσιοποιήσεων. Επειδή για την εφαρμογή του είναι απαραίτητη η εξειδίκευση των αρχών του και θέσπιση τεχνικών μέτρων και μεθοδολογιών, με την παρ. 5 του άρθρου 87α ανατέθηκε στην ΕΑΤ να εκδώσει κατευθυντήριες γραμμές, σύμφωνα με το άρθρο 16 του Κανονισμού (ΕΕ) 1093/2010, για να προσδιορίσει: «*α) τα ελάχιστα πρότυπα και τις μεθοδολογίες αναφοράς για τον εντοπισμό, τη μέτρηση, τη διαχείριση και την παρακολούθηση των ΠΚΔ κινδύνων· β) το περιεχόμενο των σχεδίων που θα πρέπει να καταρτίζονται σύμφωνα με το άρθρο 76 παράγραφος 2, τα οποία περιλαμβάνουν συγκεκριμένα χρονοδιαγράμματα και ενδιάμεσους ποσοτικώς προσδιορίσιμους στόχους και ορόσημα, προκειμένου να παρακολουθούνται και να αντιμετωπίζονται οι χρηματοοικονομικοί κίνδυνοι που προκύπτουν από ΠΚΔ παράγοντες, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που προκύπτουν από τη διαδικασία προσαρμογής και από τις τάσεις μετάβασης στο πλαίσιο των σχετικών κανονιστικών στόχων και νομικών πράξεων της Ένωσης και των κρατών μελών σχετικών με ΠΚΔ παράγοντες και κυρίως με τον στόχο της επίτευξης κλιματικής ουδετερότητας καθώς επίσης και, όταν είναι σκόπιμο για ιδρύματα που δραστηριοποιούνται σε διεθνές επίπεδο, των νομικών και κανονιστικών στόχων τρίτων χωρών· γ) ποιοτικά και ποσοτικά κριτήρια για την εκτίμηση των επιπτώσεων των ΠΚΔ κινδύνων στα χαρακτηριστικά κινδύνου και στη φερεγγυότητα των ιδρυμάτων βραχυπρόθεσμα, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα· δ) κριτήρια για τον καθορισμό των σεναρίων που αναφέρονται στην παράγραφο 3, συμπεριλαμβανομένων των παραμέτρων και των παραδοχών που θα πρέπει να χρησιμοποιούνται σε κάθε ένα από τα σενάρια, τους ειδικούς κινδύνους και τους χρονικούς ορίζοντες.*».

Η ευελιξία που παρασχέθηκε στην ΕΑΤ επιτρέπει τη διάκριση μεταξύ κλιματικών, περιβαλλοντικών, κοινωνικών κινδύνων και κινδύνων διακυβέρνησης, παρά την αλληλεπίδραση μεταξύ των παραπάνω κατηγοριών κινδύνων, έτσι ώστε να καθίσταται δυνατή η ορθή αποτύπωση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε κατηγορίας κινδύνων, σύμφωνα με τις νομοθετικές και κανονιστικές επιταγές, καθώς και με την πρόοδο που έχει σημειωθεί από τα πιστωτικά ιδρύματα και τις εποπτικές αρχές τα τελευταία χρόνια.

Παράλληλα, ανατίθεται στην ΕΑΤ να συμβάλει με τις εισηγήσεις της στην αξιολόγηση της «ουσιαστικότητας» (*materiality assessment*), που συνιστά κρίσιμο εργαλείο για την ορθή αποτίμηση των κινδύνων ESG, με πολλά όμως ανοικτά και προς αντιμετώπιση θέματα και προκλήσεις. Και τούτο διότι α) απαιτείται η ανάπτυξη σαφών και συνεκτικών μεθοδολογιών για τον εντοπισμό των σημείων στα οποία οι κίνδυνοι ESG συνδέονται με την πιθανότητα αθέτησης ή μη συμμόρφωσης των δανειοληπτών, β) δεν είναι βέβαιο το αν η χρήση συγκεκριμένων σεναρίων και χρονοδιαγραμμάτων είναι αναγκαία, ιδίως σε σχέση με τη διαφοροποίηση μεταξύ βραχυπρόθεσμης, μεσοπρόθεσμης και μακροπρόθεσμης προοπτικής, λαμβανομένου ιδίως υπόψη ότι η «ουσιαστικότητα» αφορά πρωτίστως το ίδιο το ίδρυμα, η δράση του οποίου έχει, βεβαίως, εξωτερικές επιπτώσεις στο περιβάλλον και την κοινωνία. Επίσης, η έλλειψη δεδομένων και η απουσία αξιόπιστων μεθοδολογιών, σεναρίων και δεικτών δυσχεραίνει την ορθή αποτίμηση της ουσιαστικότητας.

Τον Ιανουάριο 2025, η ΕΑΤ εξέδωσε τις τελικές Κατευθυντήριες Γραμμές για τη διαχείριση ESG κινδύνων, κατ' εξουσιοδότηση της παραπάνω διάταξης[44].

Οι Κατευθυντήριες Γραμμές της ΕΑΤ επιδιώκουν να συγκεράσουν δύο θεμελιώδεις αρχές της τραπεζικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση: αφενός, τη διαχείριση κινδύνων ESG και, αφετέρου, τη συμβολή του ευρωπαϊκού τραπεζικού τομέα στην προώθηση της ατζέντας της Ένωσης σε περιβαλλοντικά και κοινωνικά θέματα και θέματα διακυβέρνησης, προς όφελος των πολιτών της. Τα ζητήματα που τίθενται περιλαμβάνουν τόσο την κλιματική αλλαγή, όσο και την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Οι Κατευθυντήριες Γραμμές σκοπό έχουν να συμβάλουν στην περαιτέρω προώθηση της ατζέντας και του χρονοδιαγράμματος της Ένωσης ως προς τα θέματα ESG, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα τη διατήρηση των ενδεδειγμένων πρακτικών διαχείρισης κινδύνων που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της ευρωπαϊκής τραπεζικής λειτουργίας. Η ευελιξία που παρέχεται από την ΕΑΤ στα πιστωτικά ιδρύματα τους επιτρέπει να προβαίνουν στις αναγκαίες προσαρμογές, με βάση τις ιδιαιτερότητες και τις συνθήκες που αντιμετωπίζουν, σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας.

44. EBA/GL/2025/01.

Οι Κατευθυντήριες Γραμμές λαμβάνουν υπόψη ότι τα μικρότερα πιστωτικά ιδρύματα διαθέτουν περιορισμένους πόρους και δυνατότητες για να εφαρμόσουν τους κανόνες διαχείρισης κινδύνων ESG, καθώς και ότι δεν υπάρχει, ως επί το πλείστον, στα πιστωτικά ιδρύματα η απαιτούμενη για τον σκοπό αυτό εσωτερική τεχνογνωσία στο αναγκαίο εύρος και βάθος. Προχωρούν, επομένως, σε διαφοροποιήσεις, καθόσον τυχόν επιβολή των ίδιων υποχρεώσεων σε όλα τα πιστωτικά ιδρύματα, ανεξαρτήτως μεγέθους, θα οδηγούσε σε υπερφόρτωση λόγω περιορισμένων πόρων και έλλειψης επαρκούς τεχνογνωσίας και εν τέλει θα έθετε σε κίνδυνο τη χρηματοδότηση μικρότερων δανειοληπτών σε ευάλωτους κλάδους, αντίθετα στους στόχους της Ταξινομίας της Ε.Ε. και της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας.

1.3. Η επίδραση των ESG κινδύνων στη διαμόρφωση των χρηματοοικονομικών κινδύνων των πιστωτικών ιδρυμάτων

Όπως προκύπτει και από τον ορισμό των ESG κινδύνων που περιέχεται στο άρθρο 4 αρ. 52δ) του Κανονισμού CRR[45], όπως αυτός τροποποιήθηκε από τον Κανονισμό (ΕΕ) 2024/1623 (CRR III), οι ESG κίνδυνοι εκδηλώνονται μέσω των παραδοσιακών κατηγοριών χρηματοοικονομικών κινδύνων. Οι ESG κίνδυνοι επηρεάζουν συνακόλουθα και την ικανότητα των αντισυμβαλλομένων των πιστωτικών ιδρυμάτων να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους έναντι των τελευταίων[46].

Ανάλογα με τις επιχειρηματικές δραστηριότητες του πιστωτικού ιδρύματος, ο αντισυμβαλλόμενός του μπορεί να είναι δανειολήπτης, πελάτης ή εκδότης του χρηματοπιστωτικού μέσου/περιουσιακού στοιχείου στο οποίο επενδύει το πιστωτικό ίδρυμα. Πρόκειται, συνεπώς, για κινδύνους που απορρέουν από τις βασικές δραστηριότητες των πιστωτικών ιδρυμάτων και εκδηλώνονται μέσω των παραδοσιακών κατηγοριών χρηματοοικονομικών κινδύνων.

Η παρούσα μελέτη περιορίζεται στην εξέταση των περιβαλλοντικών κινδύνων, ως υποκατηγορίας των ESG κινδύνων, στους οποίους εκτίθενται τα πιστωτικά ιδρύματα κατά την ενάσκηση της δραστηριότητάς τους.

2. Οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι των πιστωτικών ιδρυμάτων

Ως περιβαλλοντικός κίνδυνος νοείται αρχικώς ο κίνδυνος εμφάνισης αρνητικών οικονομικών επιπτώσεων σε ένα πιστωτικό ίδρυμα ως αποτέλεσμα περιβαλλοντικών παραγόντων που έχουν ή πιθανολογείται ότι θα έχουν επιπτώσεις στην οικονομική κατάσταση των αντισυμβαλλομένων του ή στα επενδυθέντα στοιχεία του ενεργητικού του. Τέτοιοι παράγοντες είναι, κατά πρώτον, οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι, που προκύπτουν από φυσικά φαινόμενα, την κλιματική αλλαγή και άλλους περιβαλλοντικούς παράγοντες, όπως πλημμύρες, καύσωνες, πυρκαγιές, χρόνια άνοδος στάθμης θάλασσας κλπ. Οι παράγοντες αυτοί επιδρούν έμμεσα στη δραστηριότητα των πιστωτικών ιδρυμάτων, αφού δημιουργούν γι' αυτά αρνητικές οικονομικές επιπτώσεις λόγω της επίδρασής τους στην χρηματοοικονομική κατάσταση των αντισυμβαλλομένων τους: οι κίνδυνοι αυτοί προσλαμβάνουν μορφή χρηματοοικονομικού κινδύνου, που ανακύπτει από την έκθεση των πιστωτικών ιδρυμάτων στον κίνδυνο, ο αντισυμβαλλόμενός τους να επηρεαστεί άμεσα από την κλιματική αλλαγή ή έμμεσα από μέτρα που λαμβάνονται προς αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Π.χ. οι αντισυμβαλλόμενοι των πιστωτικών ιδρυμάτων μπορούν να επηρεαστούν α) από τα φαινόμενα που προκαλεί η κλιματική αλλαγή (όπως π.χ. ξηρασίες ή πλημμύρες που επηρεάζουν την παραγωγή ή και τη συγκομιδή προϊόντων, τα οποία αποτελούν τη βάση της παραγωγής επιχειρήσεων) ή και τα επακόλουθα αυτών (όπως π.χ. οι καταστροφικές συνέπειες των πλημμυρών, που μπορούν να καταστρέψουν τα ακίνητα των επιχειρήσεων ή και έργα υποδομής, από τα οποία εξαρτάται η λειτουργία τους)[47].

Οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι των πιστωτικών ιδρυμάτων προσλαμβάνουν όμως μία ακόμη ειδική διάσταση, που ανακύπτει ως συνέπεια της θέσπισης εποπτικών τους υποχρεώσεων σε σχέση με τους περιβαλλοντικούς (και γενικότερα ESG) κινδύνους κατά την ενάσκηση των δραστηριοτήτων τους (βλ. κατωτέρω υπό III) και συνίσταται

45. Κατά τον ορισμό αυτό, «*ως "περιβαλλοντικός, κοινωνικός και σχετικός με τη διακυβέρνηση κίνδυνος" ή "ΠΚΔ κίνδυνος" νοείται ο κίνδυνος εμφάνισης οποιωνδήποτε αρνητικών οικονομικών επιπτώσεων σε ένα ίδρυμα ως αποτέλεσμα των υφιστάμενων ή προβλεπόμενων επιπτώσεων περιβαλλοντικών, κοινωνικών ή σχετικών με τη διακυβέρνηση (ΠΚΔ) παραγόντων στα αντισυμβαλλόμενα μέρη ή τα επενδυθέντα στοιχεία ενεργητικού του εν λόγω ιδρύματος· οι ΠΚΔ κίνδυνοι εκδηλώνονται μέσω των παραδοσιακών κατηγοριών χρηματοοικονομικών κινδύνων*». Κατά τους ορισμούς που δίδει η ΕΑΤ στην Έκθεσή της για τη διαχείριση και την εποπτεία των ESG κινδύνων για τα πιστωτικά ιδρύματα και τις εταιρίες επενδύσεων (*EBA Report on Management and Supervision of ESG Risks for Credit Institutions and Investment Firms*, EBA/REP/2021/18), οι κίνδυνοι ESG συνίστανται στην πιθανότητα να επέλθει σε ένα πιστωτικό ίδρυμα κάθε είδους αρνητικός οικονομικός αντίκτυπος ως αποτέλεσμα των παρόντων ή μελλοντικών επιπτώσεων που έχει η εφαρμογή των παραγόντων ESG στους αντισυμβαλλομένους του ή στα περιουσιακά στοιχεία στα οποία αυτοί επενδύουν.

46. B.P.M. JOOSEN, Prudential Requirements for ESG Risks of Banks, εις: Busch / Ferrarini / Grünewald (eds), Sustainable Finance in Europe (2024), ό.π., σσ. 291-374, D. RAMOS MUÑOZ, Integrating climate risk in banking regulation, εις: K. Alexander / M. Gargantini / M. Siri (eds), The Cambridge Handbook of EU Sustainable Finance: Regulation, Supervision and Governance, 2025, ό.π.

47. Βλ. O. DE BANDT …[et al.], The effects of climate change-related risks on banks: a literature review, Basel Committee on Banking Supervision, Working Paper αριθ. 40, December 2023, σ. 2 επ., M. DRIESSEN, Sustainable Finance: An Overview of ESG in the Financial Markets, εις: Busch / Ferrarini / Grünewald (eds), Sustainable Finance in Europe (2024), ό.π., σσ. 465-504.

στις συνέπειες από την μη τήρηση ή πλημμελή εκπλήρωση των οικείων υποχρεώσεών τους (νομικός κίνδυνος). Συναφώς, η μετάβαση στην βιώσιμη οικονομία, με εκούσια ή αναγκαστική θέσπιση σχετικών πολιτικών, εισαγωγή τεχνολογιών[48], αλλά και η διαμόρφωση προτιμήσεων καταναλωτών με την περιβαλλοντική τους συνειδητοποίηση, μπορεί να έχει επιπτώσεις σε ένα πιστωτικό ίδρυμα. Οι αλλαγές αυτές, πέραν της επίδρασής τους στο περιβάλλον και το κλίμα, αποκτούν έντονη χρηματοοικονομική σημασία. Μπορούν δηλαδή να έχουν ως συνέπεια τη μείωση της αξίας των περιουσιακών στοιχείων των χρηματοδοτούμενων επιχειρήσεων και των εξασφαλίσεων που έχουν παρασχεθεί στα πιστωτικά ιδρύματα, στοιχεία στα οποία είχε βασισθεί η αξιολόγηση για την παροχή της χρηματοδότησης. Τέτοιες είναι οι αλλαγές της πολιτικής – και συναφώς των νομοθετικών ρυθμίσεων (π.χ. μέτρα πολιτικής προς ενίσχυση βιώσιμων και φιλικών προς το περιβάλλον δραστηριοτήτων, ενδεικτικώς με την παροχή ενισχύσεων ή φορολογικών κινήτρων κλπ.), αλλά και της τεχνολογίας και της συμπεριφοράς των παραγόντων της αγοράς (π.χ. οι προτιμήσεις των καταναλωτών για τα βιώσιμα προϊόντα, οι οποίες ανακύπτουν καθώς κατευθυνόμαστε προς μια πιο βιώσιμη οικονομία). Οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι επιδρούν επομένως στους κλασικούς, αναγνωρισμένους και παραδεδομένους χρηματοοικονομικούς κινδύνους των πιστωτικών ιδρυμάτων, που απαριθμούνται στο Τρίτο Μέρος του Κανονισμού CRR (όπως ο πιστωτικός κίνδυνος, ο λειτουργικός κίνδυνος και ο κίνδυνος αγοράς), ως σημαντικός παράγοντας συνδιαμόρφωσης αυτών των κινδύνων, και καθίσταται απαραίτητη η ενσωμάτωσή τους στην αξιολόγηση του κινδύνου κεφαλαίου και ρευστότητας των πιστωτικών ιδρυμάτων.

Αντιστρόφως προς την επίδραση των περιβαλλοντικών παραγόντων στη χρηματοοικονομική κατάσταση των πιστωτικών ιδρυμάτων, τα τελευταία επηρεάζουν και αυτά με τη σειρά τους το περιβάλλον (όπως και την κοινωνία) μέσω των δανειοδοτήσεων και των επενδύσεών τους, ανάλογα με το είδος των επιχειρήσεων στις οποίες διοχετεύουν τις χρηματοδοτήσεις και επενδύσεις τους, εφόσον αυτές συνδέονται καθ' οιονδήποτε τρόπο με την επίδραση των εν λόγω επιχειρήσεων σε τομείς που συνδέονται με το περιβάλλον και τη βιωσιμότητα.

3. Η ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών κινδύνων στα στοιχεία των χρηματοοικονομικών κινδύνων των κανόνων προληπτικής εποπτείας

3.1. Εισαγωγικά

Όπως εκτέθηκε, ο περιβαλλοντικός κίνδυνος αποτελεί ήδη (μαζί με τον κοινωνικό κίνδυνο και τον συνδεόμενο με τη διακυβέρνηση κίνδυνο) αντικείμενο ρύθμισης του Κανονισμού CRR στο άρθρο 4 στοιχείο 52δ)[49].

Με την Οδηγία CRD VI τροποποιήθηκαν διατάξεις της Οδηγίας CRD και εισήχθησαν οι παράγοντες ESG στα άρθρα 2, 73, 74, 76, 87α, 91, 98, 100 και 104. Με τις νέες διατάξεις της παραγράφου 9, η οποία προστέθηκε στο άρθρο 98 της Οδηγίας CRD με την Οδηγία CRD VI, ορίζεται ρητώς ότι η εξέταση και η αξιολόγηση που διενεργούν οι αρμόδιες αρχές περιλαμβάνουν την αξιολόγηση των διαδικασιών διακυβέρνησης και διαχείρισης κινδύνων των ιδρυμάτων για την αντιμετώπιση των ESG κινδύνων, καθώς και της έκθεσης των ιδρυμάτων σε ESG κινδύνους[50].

3.2. Ρυθμίσεις για τα ανοίγματα που επηρεάζονται από ESG κινδύνους

Με τον Κανονισμό CRR III προστέθηκε στοιχείο 154 στο άρθρο 4 του Κανονισμού CRR, το οποίο αναγνωρίζει ρητώς τα ανοίγματα που επηρεάζονται από περιβαλλοντικούς ή κοινωνικούς παράγοντες, ορίζοντάς τα[51]. Ως άνοιγμα νοείται κάθε απαίτηση ή δυνητική απαίτηση ενός πιστωτικού ιδρύματος έναντι αντισυμβαλλομένου, η οποία ενέχει κίνδυνο ζημίας λόγω αθέτησης ή άλλου πιστωτικού γεγονότος και συνδέεται με τον πιστωτικό κίνδυνο του πιστωτικού ιδρύματος. Τα ανοίγματα αποτελούν βασική μονάδα υπολογισμού για τις κεφαλαιακές απαιτήσεις των πιστωτικών ιδρυμάτων, μέσω των σταθμίσεων κινδύνου, ως βάση πάνω στην οποία εφαρμόζονται οι κανόνες περί κεφαλαιακής επάρκειας. Η διάταξη αυτή αναγνωρίζει ρητώς την ύπαρξη ανοιγμάτων στα πιστωτικά ιδρύματα που επηρεάζονται από την επίπτωση περιβαλλοντικών ή κοινωνικών παραγόντων. Επιβάλλει τη στάθμιση των παραγόντων αυτών ως στοιχείων που έχουν επίπτωση στη χρηματοοικονομική θέση που δημιουργεί έκθεση σε κίνδυνο του πιστωτικού ιδρύματος έναντι αντισυμβαλλομένων για τον υπολογισμό των σταθμισμένων στοιχείων ενεργητικού και των αντίστοιχων κεφαλαιακών απαιτήσεων κατά τους κανόνες του Κανονισμού CRR. Λειτουργεί κατά τούτο ως θεμέλιο για την ενσωμάτωση των ESG κινδύνων στις εποπτικές αναφορές, δημοσιοποιήσεις και, δυνητικά, στις κεφαλαιακές απαιτήσεις.

Η διάταξη εισάγει ενιαίο ορισμό σε επίπεδο ενωσιακού δικαίου, με στόχο την κοινή κατανόηση του τι σημαίνει «*άνοιγμα που επηρεάζεται από περιβαλλοντικούς ή κοινω-*

48. Πρβλ. L. SCHREINER / A. BEYER, Impacts of ESG banking regulation on financing new sustainable technologies, ECB Working Paper Series, αριθ. 3089, 2025.

49. Βλ. ανωτέρω υποσημείωση 46.

50. Βλ. ανωτέρω υποσημείωση 43.

51. «*154) ως "ανοίγματα που επηρεάζονται από την επίπτωση περιβαλλοντικών ή κοινωνικών παραγόντων" νοούνται τα ανοίγματα τα οποία εμποδίζουν τη φιλοδοξία της Ένωσης να επιτύχει τους ρυθμιστικούς της στόχους που σχετίζονται με ΠΚΔ παράγοντες, κατά τρόπο που θα μπορούσε να έχει αρνητική χρηματοοικονομική επίπτωση στα ιδρύματα στην Ένωση·*».

νικούς παράγοντες». Επιτυγχάνει επίσης σύνδεση με την ευρωπαϊκή πολιτική βιωσιμότητας, αφού ο ορισμός ερείδεται στους στόχους της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, Κανονισμός (ΕΕ) 2020/852 για την Ευρωπαϊκή Ταξινομία, Ευρωπαϊκός Κλιματικός Νόμος).

Στο πλαίσιο αυτό ειδικής μνείας χρήζει το άρθρο 501γ του Κανονισμού CRR, που προστέθηκε με τον Κανονισμό CRR III και αφορά ειδικά τα ανοίγματα σε περιβαλλοντικούς, κοινωνικούς και σχετικούς με τη διακυβέρνηση (ESG) κινδύνους. Το άρθρο 501γ συνδέει την προληπτική εποπτεία με την πολιτική βιωσιμότητας της Ε.Ε., ιδίως ενόψει του στόχου της κλιματικής ουδετερότητας έως το 2050. Η διάταξη επιτρέπει την δυνητική κατηγοριοποίηση από την ΕΑΤ των ανοιγμάτων σε ορυκτά καύσιμα ως υψηλού κινδύνου λόγω της πιθανότητας απαξίωσης ("*stranded assets*") και της ασυμβατότητάς τους με τους κλιματικούς στόχους της Ένωσης. Συναφώς, επιβάλλει εμμέσως στα πιστωτικά ιδρύματα την υποχρέωση να δημοσιοποιούν συστηματικά πληροφορίες για τα ανοίγματα τους σε επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην εξόρυξη, παραγωγή ή επεξεργασία ορυκτών καυσίμων[52]. Η δημοσιοποίηση αυτή παρέχει στις αγορές και στις αρμόδιες αρχές τη δυνατότητα να αξιολογούν καλύτερα τις επιπτώσεις των σχετικών κινδύνων στην κεφαλαιακή επάρκεια και στη σταθερότητα των ιδρυμάτων. Περιεχόμενο των δημοσιοποιήσεων αυτών είναι όχι μόνο το ύψος των ανοιγμάτων, αλλά και στοιχεία που σχετίζονται με τη μετάβαση σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας των εν λόγω επιχειρήσεων.

3.3. Ενσωμάτωση των κινδύνων ESG στα συστήματα εσωτερικών διαβαθμίσεων IRB

Με την παρ. 2α που εισήχθη στο άρθρο 177 του Κανονισμού CRR[53] με τον Κανονισμό CRR III, επιβάλλεται η υποχρέωση στα πιστωτικά ιδρύματα που εφαρμόζουν την προσέγγιση βάσει εσωτερικών διαβαθμίσεων (ΠΕΔ ή "*internal ratings-based / IRB approach*") να ενσωματώνουν κατάλληλα τους κινδύνους ESG στα συστήματα εσωτερικών διαβαθμίσεών τους, ώστε να επιτυγχάνεται πλήρης και ρεαλιστική αποτύπωση της πιστοληπτικής ικανότητας των αντισυμβαλλομένων τους. Τα συστήματα IRB καθίστανται κατ' αυτόν τον τρόπο πιο ανθεκτικά και συμβατά με τους στόχους βιωσιμότητας της Ε.Ε., μέσω της ένταξης των ESG κινδύνων ως ουσιώδους παράγοντα στον υπολογισμό κεφαλαιακών απαιτήσεων. Αυτό σημαίνει ότι κατά την εκτίμηση της πιστοληπτικής ικανότητας αντισυμβαλλομένων και τον προσδιορισμό παραμέτρων όπως η πιθανότητα αθέτησης ("*probability of default*") ή η ζημία σε περίπτωση αθέτησης ("*loss given default*") θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ESG παράγοντες ως δυνητικοί οδηγοί κινδύνου. Η παρ. 2α λειτουργεί ως ειδική διάταξη που εισάγει ρητώς τους ESG κινδύνους στο πλαίσιο των γενικών απαιτήσεων σχεδιασμού των συστημάτων IRB, ενισχύοντας την αξιοπιστία τους, αφού διασφαλίζει ότι τα μοντέλα που χρησιμοποιούν τα πιστωτικά ιδρύματα για τον υπολογισμό κεφαλαιακών απαιτήσεων δεν αγνοούν κρίσιμους κινδύνους, όπως τον κίνδυνο απαξίωσης περιουσιακών στοιχείων υψηλής έντασης άνθρακα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, εναρμονίζεται η εποπτική πρακτική με τους περιβαλλοντικούς στόχους της Ε.Ε. και εξασφαλίζεται ότι η ενσωμάτωση ESG κινδύνων γίνεται συστηματικά και με ενιαίο τρόπο από όλα τα ιδρύματα που εφαρμόζουν την μέθοδο IRB. Για το σκοπό αυτό, άλλωστε, εξουσιοδοτείται η ΕΑΤ να εκδίδει κατευθυντήριες γραμμές κατά το άρθρο 16 του Κανονισμού (ΕΕ) 1093/2010, για την εφαρμογή των παραγράφων 2 και 2α του άρθρου 177 του Κανονισμού CRR.

3.4. Ενσωμάτωση παραμέτρων ESG κινδύνων και βιωσιμότητας στην αξιολόγηση των εμπραγμάτων ασφαλειών που λαμβάνουν τα πιστωτικά ιδρύματα προς εξασφάλιση χρηματοδοτήσεων

Περαιτέρω, μετά τον Κανονισμό CRR III, τα άρθρα 207, 208 και 210 CRR δεν περιορίζονται πλέον σε κλασικά κριτήρια αποδοχής εξασφαλίσεων, αλλά ενσωματώνουν ρητώς παραμέτρους ESG και βιωσιμότητας ως στοιχεία που λαμβάνονται υπόψη για την αξιολόγηση των κινδύνων από τις εμπράγματες ασφάλειες. Ειδικότερα, για να προσμετρώνται οι εξασφαλίσεις που λαμβάνουν τα πιστωτικά ιδρύματα για σκοπούς επιμέτρησης πιστωτικού κινδύνου, πρέπει, μεταξύ άλλων, αυτά να αξιολογούν και να ελέγχουν σε τακτική βάση και περιβαλλοντικούς παράγοντες που μπορεί να επηρεάζουν την αξία, παρούσα ή μελλοντική, των εμπραγμάτων ασφαλειών. Για το σκοπό αυτό τα πιστωτικά ιδρύματα υποχρεούνται να αντλούν στοιχεία συνδεόμενα με την περιβαλλοντική πολιτική των πελατών τους ή δυνάμει πελατών τους τόσο για λόγους μέτρησης των διαφόρων κινδύνων στους οποίους εκτίθενται άμεσα οι πελάτες τους, όσο και προς εκπλήρωση των υποχρεώσεών τους για περαιτέρω γνωστοποιήσεις και δημοσιοποιήσεις στο πλαίσιο της νομοθεσίας περί υποβολής μη χρηματοοικονομικών αναφορών – αναφορών βιώσιμης ανάπτυξης, οι οποίες αυξάνονται σημαντικά με την Οδηγία (ΕΕ) 2022/2464 όσον αφορά την υποβολή εκθέσεων βιωσιμότητας από τις εταιρείες (*Corporate Sustainability Reporting Directive* – CSRD)[54]. Κατ' αυτόν τον τρόπο, αποτρέπεται η υπερε-

52. Βλ. και κατωτέρω υπό 3.5.α) και 4.2. για το άρθρο 430 παρ. 1 περ. η' Κανονισμού CRR.

53. Το άρθρο 177 CRR («*Προσομοιώσεις ακραίων καταστάσεων για την αξιολόγηση της κεφαλαιακής επάρκειας*») εντάσσεται στο Μέρος Τρίτο, τίτλος ΙΙ, Κεφάλαιο 3 (άρθρα 142 επ.) του Κανονισμού CRR, το οποίο καθορίζει τις γενικές αρχές για τα συστήματα IRB που χρησιμοποιούν τα ιδρύματα για τον υπολογισμό των κεφαλαιακών απαιτήσεων πιστωτικού κινδύνου και θέτει τις γενικές απαιτήσεις σχεδιασμού των συστημάτων αυτών.

54. Βλ. Ε. ΚΑΡΑΜΑΝΑΚΟΥ, Οι «εκθέσεις βιωσιμότητας» του ΔΣ με

κτίμηση εμπράγματων ασφαλειών που μπορεί να χάσουν αξία λόγω περιβαλλοντικών παραγόντων και επιτυγχάνεται, και στον τομέα της παροχής εμπράγματων ασφαλειών, η σύνδεση της προληπτικής εποπτείας με την κλιματική πολιτική της Ένωσης. Έτσι, συγκροτείται πλέον ένα συνεκτικό πλαίσιο στο οποίο οι εμπράγματες εξασφαλίσεις αναγνωρίζονται εποπτικά, ως στοιχείο ευνοϊκό για τις τράπεζες, μόνον εφόσον είναι ανθεκτικές και βιώσιμες στο πλαίσιο της πράσινης μετάβασης. Το άρθρο 207 παρ. 4 στ. δ΄ εισάγει παραμέτρους που ευνοούν τη μεταχείριση των επιλέξιμων εξασφαλίσεων με βιώσιμα πιστωτικά μέσα, το άρθρο 208 εισάγει ESG παραμέτρους στην αποτίμηση ακινήτων ως ασφαλειών και το άρθρο 210 καθιστά την εξέταση ESG κινδύνων γενική προϋπόθεση για την αναγνώριση κάθε εμπράγματης εξασφάλισης.

Ειδικότερα, στο άρθρο 207 παρ. 4 του Κανονισμού CRR, που καθορίζει τις λειτουργικές απαιτήσεις που πρέπει να πληρούν τα πιστωτικά ιδρύματα σε σχέση με τις χρηματοοικονομικές εξασφαλίσεις που λαμβάνουν, προστέθηκε με τον Κανονισμό CRR III η περίπτωση δ΄, η οποία εισάγει προνομιακή μεταχείριση εξασφαλίσεων για τα πιστωτικά μέσα που συνδέονται με περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς στόχους σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο και τα κριτήρια που αυτό εισάγει για τη βιώσιμη χρηματοδότηση (Κανονισμός (ΕΕ) 2020/852). Η νέα διάταξη ορίζει ότι, μεταξύ των μορφών εξασφάλισης που τυγχάνουν ευνοϊκής αντιμετώπισης, αναγνωρίζονται και τίτλοι ή άλλα χρηματοοικονομικά μέσα που σχετίζονται με περιβαλλοντικούς ή κοινωνικούς στόχους, εφόσον υπολογίζεται και αναπροσαρμόζεται τακτικά από τα πιστωτικά ιδρύματα η αγοραία αξία τους, λαμβάνοντας υπόψη τυχόν σημαντική μείωση της αξίας, συνεπεία ESG παραγόντων.

Τα πιστωτικά μέσα με σαφή ESG χαρακτηριστικά, εφόσον πληρούν συγκεκριμένα ποιοτικά κριτήρια συνιστούν, επομένως, νέα ειδική κατηγορία εξασφαλίσεων με ιδιαίτερη, ευνοϊκότερη αντιμετώπιση. Αναγνωρίζοντας ως εξασφαλίσεις και τα βιώσιμα χρηματοοικονομικά προϊόντα, η διάταξη αυτή ενθαρρύνει την αγορά τους και τη διοχέτευση κεφαλαίων προς ESG δραστηριότητες, ενισχύοντας τη βιώσιμη χρηματοδότηση. Η διάταξη αναγνωρίζει τα ESG προϊόντα ως παράγοντα φερεγγυότητας, αφού ενσωματώνει την αρχή ότι τα «πράσινα» και «βιώσιμα» στοιχεία μπορούν να θεωρηθούν αξιόπιστες εξασφαλίσεις, εφόσον πληρούν τα εποπτικά κριτήρια.

Επίσης, η περίπτωση β΄ της παρ. 3 άρθρου 208 του Κανονισμού CRR[55], που προστέθηκε με τον CRR III, ενσωματώνει παράγοντες ESG στην πιστοληπτική αξιολόγηση εξασφαλίσεων ορίζοντας ότι κατά την αξιολόγηση ακινήτων που χρησιμοποιούνται ως εμπράγματη ασφάλεια, τα πιστωτικά ιδρύματα οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη παράγοντες βιωσιμότητας. Πρακτικά, αυτά πρέπει να εξετάζουν τον ενεργειακό χαρακτήρα του ακινήτου (π.χ. ενεργειακή απόδοση, κατανάλωση ενέργειας) καθώς και τον πιθανό κίνδυνο απαξίωσης του ακινήτου λόγω περιβαλλοντικών παραμέτρων ή κανονιστικών αλλαγών (π.χ. αυστηρότερα ενεργειακά πρότυπα στο μέλλον). Η περίπτωση β΄ της παρ. 3 του άρθρου 208 εμπλουτίζει τις λοιπές βασικές απαιτήσεις του άρθρου 208 με την υποχρέωση να συνεκτιμώνται οι ESG/περιβαλλοντικοί κίνδυνοι. Έτσι, εντάσσει τους παράγοντες ESG ως ουσιώδη παράμετρο της εποπτικής αξιολόγησης των ακινήτων, μετατρέποντας την κλασική αποτίμηση σε «βιώσιμη αποτίμηση». Με τη διάταξη αυτή αναγνωρίζεται ότι οι περιβαλλοντικοί παράγοντες (όπως η ενεργειακή απόδοση) μπορούν να επηρεάσουν ουσιωδώς την αξία των ακινήτων και συνεπώς την πραγματική ισχύ της εξασφάλισης. Αντιμετωπίζονται επίσης οι κίνδυνοι απαξίωσης για τα ακίνητα με χαμηλή ενεργειακή απόδοση, αφού αυτά ενδέχεται να χάσουν γρήγορα αξία λόγω της πράσινης μετάβασης, καθιστάμενα, έτσι, "*stranded assets*". Σημασία ιδιαίτερη δίδεται σε παράγοντες όπως η περιβαλλοντική απαξίωση της ακίνητης περιουσίας ως εμπράγματης ασφάλειας, οι φυσικοί κίνδυνοι και οι κανονιστικές αλλαγές σχετικές με ενεργειακή απόδοση. Βάσει της διάταξης αυτής προλαμβάνεται η υπερεκτίμηση εξασφαλίσεων με υψηλό περιβαλλοντικό κίνδυνο και συνδέεται το πλαίσιο κεφαλαιακών απαιτήσεων με την πράσινη μετάβαση της Ε.Ε., εναρμονιζομένου του πλασίου τραπεζικής εποπτείας με τους κλιματικούς στόχους της Ε.Ε. και την πράσινη μετάβαση, στο πλαίσιο συνεπούς, συστηματικής σύνδεσής του με την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία και τον Κανονισμό (ΕΕ) 2020/852 για την Ευρωπαϊκή Ταξινομία.

Τέλος, η περίπτωση ζ΄ που προστέθηκε με τον Κανονισμό CRR III στο άρθρο 210 CRR[56], κάνει ρητή αναφορά

βάση το νέο ενωσιακό πλαίσιο, εις: Το περιβάλλον, η κοινωνία και η εταιρική διακυβέρνηση (ESG), 31ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου, Σύνδεσμος Ελλήνων Εμπορικολόγων, ΝΒ, 2024, σ. 143 επ., Π. ΑΛΕΞΑΚΗ / Φ. ΚΑΛΦΑΟΓΛΟΥ, ό.π., σ. 236 επ., L. VAN DIJK / S. HIJINK / L. IN 'T VELD, Corporate Sustainability Reporting, εις: D. Busch / G. Ferrarini / S. Grünewald (eds), ό.π., σσ. 185-201. Η Οδηγία CSRD ενσωματώθηκε στην ελληνική νομοθεσία με τον ν. 5164/2024.

55. Το άρθρο 208 ορίζει γενικά τα κριτήρια επιλεξιμότητας και αξιολόγησης των εξασφαλίσεων σε ακίνητα, προκειμένου αυτά να μπορούν να θεωρηθούν επιλέξιμες εξασφαλίσεις για σκοπούς μείωσης πιστωτικού κινδύνου στο πλαίσιο του Κανονισμού CRR, που σημαίνει χαμηλότερες κεφαλαιακές απαιτήσεις για τα πιστωτικά ιδρύματα.

56. Το άρθρο 210 καθορίζει τις βασικές απαιτήσεις ώστε μια εμπράγματη ασφάλεια (πέραν εκείνης σε ακίνητα) να αναγνωρίζεται από εποπτικής πλευράς, να οδηγεί δηλαδή σε μείωση των κεφαλαιακών απαιτήσεων. Στόχος του άρθρου είναι να διασφαλίσει ότι οι εξασφαλίσεις έχουν πραγματική και διαρκή αξία, χωρίς υπερεκτιμήσεις, και ότι τα ιδρύματα εφαρμόζουν συντηρητικά και αξιόπιστα κριτήρια αποδοχής.

στους περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς παράγοντες κατά την αναγνώριση λοιπών εμπράγματων εξασφαλίσεων πέραν των εξασφαλίσεων με ακίνητη περιουσία. Ορίζεται, συγκεκριμένα, ότι το πιστωτικό ίδρυμα πρέπει να λαμβάνει υπόψη ESG κινδύνους που θα μπορούσαν να επηρεάσουν την αξία της εμπράγματης ασφάλειας, υποβαθμίζοντας ή απαξιώνοντάς την, και ότι η αξιολόγησή της πρέπει να γίνεται με τρόπο που διασφαλίζει τη βιωσιμότητα της αξίας της στο μέλλον, και όχι μόνο με βάση τις συνθήκες που επικρατούν κατά τη χορήγηση της χρηματοδότησης. Έτσι, για την αξιολόγηση του κινδύνου απαξίωσης της εξασφάλισης πρέπει να λαμβάνονται υπόψη παράμετροι σχετικές με την αποτίμηση παραγόντων ESG που σχετίζονται με απαγορεύσεις ή περιορισμούς που επιβάλλονται από τη νομοθεσία τόσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών μελών, όσο και τρίτων χωρών, όταν υπάρχει σύνδεση με την εξασφάλιση.

Το άρθρο 210 του Κανονισμού CRR αποτελεί το «φίλτρο» που θέτει τις ελάχιστες απαιτήσεις για να αναγνωριστεί εποπτικά εμπράγματη ασφάλεια που παρέχεται στο πιστωτικό ίδρυμα για την εξασφάλιση της χρηματοδότησης που αυτό έχει χορηγήσει. Με την προσθήκη της περ. ζ΄, το φίλτρο αυτό εμπλουτίζεται με την ESG διάσταση, μέσω κανόνων αποτίμησης και προϋποθέσεων για την αναγνώριση ως εποπτικώς ασφαλών στοιχείων που είναι ευάλωτα σε κλιματικούς ή κοινωνικούς κινδύνους.

Οι διατάξεις των άρθρων 207, 208 και 210 του Κανονισμού CRR για τις εμπράγματες ασφάλειες τελούν σε συνοχή και με το νέο άρθρο 501γ του Κανονισμού CRR III. Συγκροτούν ένα συνεκτικό μηχανισμό εισαγωγής παραγόντων και κινδύνων ESG στη μικροπροληπτική εποπτεία σε θέματα στάθμισης και αποτίμησης εξασφαλίσεων, διαφάνειας, με την εισαγωγή υποχρεώσεων δημοσιοποιήσεων και αναφορών σε παράγοντες και κινδύνους ESG, αλλά και σε θέματα κεφαλαιακών απαιτήσεων, με την επιβολή της υποχρέωσης να λαμβάνονται υπόψη οι ESG παράγοντες ως δυνητικοί οδηγοί κινδύνου με προβολή στο μέλλον.

3.5. Ενίσχυση της εξουσίας και αρμοδιότητας της ΕΑΤ και της ΕΑΚΑΑ να εκδίδουν εκθέσεις, γνώμες ή και κατευθυντήριες γραμμές, και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προς έκδοση εκτελεστικών μέτρων

Με τον Κανονισμό CRR III ενισχύθηκαν υφιστάμενες εντολές και εξουσιοδοτήσεις προς την ΕΑΤ, καθώς και την ΕΑΚΑΑ, για την έκδοση γνώμης ή εκθέσεων και κατευθυντηρίων γραμμών[57]. Ειδικότερα:

α) Στο πλαίσιο της περ. η΄ της παρ. 1 του άρθρου 430 CRR, που εισήχθη με τον Κανονισμό CRR III (βλ. κατωτέρω υπό 4.2.), για τις εποπτικές αναφορές των πιστωτικών ιδρυμάτων, με την παρ. 7 έχει ανατεθεί στην ΕΑΤ να καταρτίζει σχέδια εκτελεστικών τεχνικών προτύπων (ITS) προκειμένου να προσδιορίσει τους ενιαίους μορφότυπους υποβολής αναφορών, τη συχνότητα και τις ημερομηνίες υποβολής αναφορών, καθώς και τους ορισμούς και να αναπτύσσει λύσεις τεχνολογιών πληροφορικής (IT) και υποδείγματα υποβολής αναφορών και οδηγιών.

β) Με το άρθρο 449α της CRR, στο πλαίσιο της επιβολής υποχρέωσης δημοσιοποιήσεων ESG κινδύνων του Πυλώνα 3, δόθηκε εντολή στην ΕΑΤ για την εκπόνηση εκτελεστικών τεχνικών προτύπων (ITS) για το περιεχόμενο, τη μεθοδολογία και την παρουσίαση των δημοσιοποιήσεων ESG κινδύνων. Βάσει αυτής της εντολής εκδόθηκαν το 2022 τα ITS της ΕΑΤ για τις αναφορές του Πυλώνα 3[58].

Βάσει του άρθρου 9γ του Κανονισμού (ΕΕ) 1093/2010, η ΕΑΤ εξέδωσε στις 5 Αυγούστου 2025 Γνώμη [EBA/Op/2025/11 («επιστολή μη ανάληψης δράσης» / «no-action letter»)[59]] σχετικά με την εφαρμογή των διατάξεων για τις δημοσιοποιήσεις ESG σε σχέση με τις υποχρεώσεις δημοσιοποιήσεων του Πυλώνα 3 για τους κινδύνους ESG, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 449α του Κανονισμού CRR, και των σχετικών ITS του Εκτελεστικού Κανονισμού (ΕΕ) 2024/3172 της Επιτροπής. Μέσω της επιστολής μη ανάληψης δράσης της ΕΑΤ μετατίθεται χρονικά η επιβολή συγκεκριμένων υποχρεώσεων δημοσιοποίησης ESG στοιχείων, ώστε να διασφαλιστεί ομαλή μετάβαση στο νέο πλαίσιο του Κανονισμού CRR III, χωρίς υπέρμετρες επιβαρύνσεις για τα ιδρύματα, σε αναμονή και των αποφάσεων που αναμένεται να ληφθούν ως προς το πακέτο νομοθετικών προτάσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής υπό τον τίτλο "*Omnibus Proposal Package*" (ή "*Omnibus Simplification Package*"), που δημοσιεύθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις 26.02.2025[60]. Με τις προτεινόμενες ρυθμίσεις του Omnibus Proposal

57. Ειδικά ως προς την έκδοση κατευθυντηρίων γραμμών, σύμφωνα με την παρ. 1 πρώτο εδάφιο του άρθρου 16 του Κανονισμού (ΕΕ) 1093/2010 και του Κανονισμού (ΕΕ) 1094/2010, για την ΕΑΤ και την ΕΑΚΑΑ αντίστοιχα: «*Για την καθιέρωση συνεπών, αποδοτικών και αποτελεσματικών εποπτικών πρακτικών στο ΕΣΧΕ και την εξασφάλιση της κοινής, ομοιόμορφης και συνεπούς εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου, η Αρχή εκδίδει κατευθυντήριες γραμμές και συστάσεις με αποδέκτες όλες τις αρμόδιες αρχές ή όλα τα χρηματοοικονομικά ιδρύματα και εκδίδει συστάσεις με αποδέκτες μία ή περισσότερες αρμόδιες αρχές ή ένα ή περισσότερα χρηματοοικονομικά ιδρύματα*».

58. Για τη σημασία των δημοσιοποιήσεων βάσει του Πυλώνα 3, βλ. P. POLONI, The evolution of the supervisory reporting framework for the EU banking sector, ECB Occasional Paper Series, αριθ. 363, 2024, σ. 23.

59. Το άρθρο 9γ του Κανονισμού (ΕΕ) 1093/2010 παρέχει στην ΕΑΤ τη δυνατότητα έκδοσης επιστολών μη ανάληψης δράσης ("*no-action letters*"), όταν η άμεση εφαρμογή νέων κανόνων δημιουργεί σοβαρή νομική ή επιχειρησιακή αβεβαιότητα.

60. Βλ. σχετικώς https://finance.ec.europa.eu/publications/omnibus-i-package-commission-simplifies-rules-sustainability-and-eu-investments-delivering-over-eu6_en.

Package εξετάζονται τροποποιήσεις α) της Οδηγίας (ΕΕ) 2022/2464 για την υποβολή εκθέσεων βιωσιμότητας από τις εταιρίες (CSRD), β) της Οδηγίας (ΕΕ) 2024/1760 για την εταιρική δέουσα επιμέλεια όσον αφορά τη βιωσιμότητα (*Corporate Sustainability Due Diligence Directive* – CSDDD) και γ) του Κανονισμού (ΕΕ) 2020/852 για την Ευρωπαϊκή Ταξινόμηση / Ταξινομία. Στόχος των προτεινόμενων μέτρων είναι η ελάφρυνση ιδίως των μικρότερων επιχειρήσεων από διοικητικά και κανονιστικά μέτρα και η εισαγωγή γι' αυτές λιγότερο αυστηρών υποχρεώσεων υποβολής εκθέσεων βιωσιμότητας. Το πακέτο αυτό περιλαμβάνει και προσαρμογή των χρονοδιαγραμμάτων εφαρμογής, με παράταση των προθεσμιών για την υποβολή από ορισμένες επιχειρήσεις γνωστοποιήσεων ESG. Με την παραπάνω επιστολή μη ανάληψης δράσης της ΕΑΤ μετατίθεται το χρονικό σημείο θεσμοθέτησης συγκεκριμένων υποχρεώσεων δημοσιοποίησης ESG στοιχείων έως ότου ληφθεί απόφαση για το αν θα γίνει δεκτή η πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ελάφρυνση του λειτουργικού φόρτου ("*operational burden*") των πιστωτικών ιδρυμάτων, σύμφωνα με το Omnibus Proposal Package.

Εξουσιοδοτήθηκε επίσης η Ευρωπαϊκή Επιτροπή να θεσπίζει εκτελεστικά τεχνικά πρότυπα, σύμφωνα με το άρθρο 15 του κανονισμού (ΕΕ) 1093/2010, επί τη βάσει των εισηγήσεων και τεχνικών προτύπων που προτείνει η ΕΑΤ (βλ. π.χ. άρθρο 449α παρ. 3 Κανονισμού CRR) με στόχο την ενίσχυση της συγκρισιμότητας των μεγεθών προς ομοιόμορφη εφαρμογή των κανόνων.

γ) Με το άρθρο 501γ του Κανονισμού CRR, που είχε προστεθεί με τον Κανονισμό CRR II και τροποποιήθηκε με τον Κανονισμό CRR III, i) δίδεται εντολή στην ΕΑΤ να εκπονήσει έκθεση για το αν και κατά πόσο θα δικαιολογούνταν ειδική, διαφοροποιημένη προληπτική μεταχείριση για ανοίγματα που συνδέονται με περιουσιακά στοιχεία ή δραστηριότητες συνδεόμενα με περιβαλλοντικούς ή κοινωνικούς στόχους της Ε.Ε. και ii) εξειδικεύεται ότι τα πορίσματα της ΕΑΤ, λόγω της πολυπλοκότητας και του όγκου του έργου, θα συνταχθούν υπό μορφή ετήσιων διαδοχικών εκθέσεων ως το τέλος του 2024 και του 2025. Επιπλέον, η περ. ιε΄ της παρ. 1 του άρθρου 501α του Κανονισμού CRR[61] περιλαμβάνεται στον κατάλογο των ειδικών παραμέτρων της παρ. 1 που εξετάζει η ΕΑΤ στο πλαίσιο της ανάλυσής της για τον υπολογισμό των ιδίων κεφαλαίων (άρθρο 501α παρ. 1 εδ. α' CRR) και ορίζει ρητώς ότι η ανάλυση αυτή πρέπει να περιλαμβάνει και την αξιολόγηση του ESG αντικτύπου στην κεφαλαιακή μεταχείριση. Εστιάζει δηλαδή στο πώς τα ESG χαρακτηριστικά περιουσιακών στοιχείων και δραστηριοτήτων μπορούν να επηρεάσουν τον πιστωτικό κίνδυνο, έτσι ώστε να δικαιολογείται διαφοροποιημένη προληπτική μεταχείριση των κεφαλαιακών απαιτήσεων για τα ανοίγματα που συνδέονται με περιουσιακά στοιχεία ή δραστηριότητες σχετικές με ESG στόχους.

Από τη διάταξη της περίπτωσης ιε΄ της παρ. 1 του άρθρου 501α Κανονισμού CRR συνάγεται ουσιαστική υποχρέωση της ΕΑΤ να εξετάσει την επίδραση των ESG παραγόντων στην κεφαλαιακή μεταχείριση, συνδέεται δε αυτή με το προαναφερθέν άρθρο 501γ, που ρυθμίζει την ανάλυση που υποχρεούται αυτή να διενεργήσει, προκειμένου να ληφθούν οι κατάλληλες αποφάσεις για την ενσωμάτωση παραγόντων ESG στη μικροπροληπτική εποπτεία.

Οι εκθέσεις που θα εκπονήσει η ΕΑΤ θα εξετάσουν σε βάθος την ύπαρξη διαφορών στον πιστωτικό κίνδυνο μεταξύ «πράσινων» και «μη πράσινων» ανοιγμάτων, ανάλογα δηλαδή με το αν ικανοποιούνται οι στόχοι βιωσιμότητας της Ε.Ε., και θα καταλήγουν σε εισηγήσεις ως προς το αν απαιτείται κανονιστική προσαρμογή, με στόχο τη θέσπιση μέτρων ευνοϊκής ("*green supporting factor*") ή και αυστηρότερης μεταχείρισης ("*brown penalising factor*"). Σκοπός είναι να ληφθεί απόφαση για τη διαφοροποίηση της προληπτικής μεταχείρισης μεταξύ βιώσιμων και μη βιώσιμων ανοιγμάτων με βάση εμπειρικά στοιχεία και όχι απλώς βάσει της πολιτικής βούλησης και χωρίς εποπτική τεκμηρίωση, έτσι ώστε να υπηρετηθεί λειτουργικά η εναρμόνιση των κεφαλαιακών απαιτήσεων με τους στόχους βιωσιμότητας της Ένωσης και να περιοριστεί ο κίνδυνος υποεκτίμησης ζημιών.

δ) Περαιτέρω, με την παρ. 3 του άρθρου 135 του Κανονισμού CRR, που προστέθηκε με τον Κανονισμό CRR III, ανατέθηκε στην ΕΑΚΑΑ να καταρτίσει και υποβάλει έκθεση στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή ως προς το αν οι κίνδυνοι ESG αντικατοπτρίζονται δεόντως στις μεθοδολογίες αξιολόγησης πιστωτικού κινδύνου των Εξωτερικών Οργανισμών Πιστοληπτικής Αξιολόγησης (ΕΟΠΑ / *External Credit Assessment Institutions* – ECAIs). Βάσει της έκθεσης αυτής η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα δύναται να υποβάλει νομοθετική πρόταση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο έως τις 10 Ιανουαρίου 2026. Σκοπός της παρ. 3 του άρθρου 135 Κανονισμού CRR είναι να διασφαλίσει ότι οι αξιολογήσεις των ΕΟΠΑ αποτυπώνουν επαρκώς τους κινδύνους ESG, ώστε οι σταθμίσεις κινδύνου

61. Στο άρθρο 501α παρ. 1 περ. ιε΄ του Κανονισμού CRR ορίζεται ότι «*Οι απαιτήσεις ιδίων κεφαλαίων για τον πιστωτικό κίνδυνο που υπολογίζεται σύμφωνα με το τρίτο μέρος τίτλος ΙΙ πολλαπλασιάζονται με συντελεστή 0,75, υπό τον όρο ότι το άνοιγμα πληροί όλα τα ακόλουθα κριτήρια:* […] ιε) *για ανοίγματα που δημιουργήθηκαν μετά την 1η Ιανουαρίου 2025, ο οφειλέτης έχει εκτιμήσει ότι τα χρηματοδοτούμενα στοιχεία ενεργητικού συμβάλλουν θετικά σε έναν ή περισσότερους από τους περιβαλλοντικούς στόχους που καθορίζονται στο άρθρο 9 του κανονισμού (ΕΕ) 2020/852 και δεν βλάπτουν σημαντικά τους άλλους στόχους που καθορίζονται στο εν λόγω άρθρο, ή τα χρηματοδοτούμενα στοιχεία ενεργητικού δεν βλάπτουν σημαντικά κανέναν από τους περιβαλλοντικούς στόχους που καθορίζονται στο εν λόγω άρθρο* […]».

στον τυποποιημένο τρόπο υπολογισμού κεφαλαιακών απαιτήσεων να μην υποεκτιμούν ουσιώδεις κινδύνους. Παράλληλα, η διάταξη αυτή θεσπίζει πλαίσιο έγκαιρης εποπτικής σύγκλισης και παρέχει στην Επιτροπή τη δυνατότητα νομοθετικής προσαρμογής αν διαπιστωθούν ελλείψεις.

4. Υποβολή αναφορών για ανοίγματα σε κινδύνους ESG προς εκπλήρωση απαιτήσεων προληπτικής εποπτείας και χρηματοοικονομικής πληροφόρησης

4.1. Εισαγωγικά

Ο CRR III εισάγει ένα τριπλό σύστημα αναφορών στοιχείων ESG ("*ESG reporting*"):

α) προς τις εποπτικές αρχές (*supervisory reporting*)

β) προς την αγορά (δημοσιοποιήσεις Πυλώνα 3) και

γ) σε επίπεδο πολιτικής (εκθέσεις ΕΑΤ για πιθανή προληπτική μεταχείριση).

Έτσι, η βιωσιμότητα και οι ESG κίνδυνοι καθίστανται αναπόσπαστο μέρος τόσο της της εσωτερικής εποπτείας του τραπεζικού συστήματος, όσο και της διαφάνειας.

4.2. Αναφορές προς τις εποπτικές αρχές

Η νέα περ. η΄ της παρ. 1 του άρθρου 430 του Κανονισμού CRR εντάσσει ρητώς την υποχρέωση αναφοράς ESG κινδύνων στις εποπτικές αναφορές των πιστωτικών ιδρυμάτων. Η νέα διάταξη ορίζει ότι οι εποπτικές αναφορές των ιδρυμάτων πρέπει να περιλαμβάνουν πληροφορίες για εκθέσεις σε κινδύνους ESG και, καθώς οι σχετικές υποχρεώσεις αναφοράς διέπονται από εκτελεστικά τεχνικά πρότυπα κατά την παρ. 7 του ίδιου άρθρου, οι πληροφορίες αυτές είναι επαρκώς λεπτομερείς και συγκρίσιμες, ώστε να μπορούν οι εποπτικές αρχές να αξιολογούν τη σημασία των ESG παραγόντων για το προφίλ κινδύνου κάθε ιδρύματος.

Η νέα διάταξη έχει ως σκοπό να παράσχει στις αρμόδιες αρχές συγκρίσιμα και επαρκή δεδομένα για την αξιολόγηση των ESG κινδύνων, ως συνέπεια της ένταξης της βιωσιμότητας στο βασικό εποπτικό πλαίσιο του Κανονισμού CRR. Διευρύνει κατά τούτο το πεδίο του άρθρου 430 του Κανονισμού CRR, που θέτει το γενικό πλαίσιο υποβολής εποπτικών αναφορών, περιλαμβάνοντας στις αναφορές αυτές και ESG στοιχεία, σε συνέχεια της λογικής του Κανονισμού CRR III για την καθολική ενσωμάτωση των κινδύνων και παραγόντων ESG στη μικροπροληπτική εποπτεία. Έτσι, ενώ το άρθρο 430 κάλυπτε κυρίως χρηματοοικονομικούς δείκτες (κεφαλαιακή επάρκεια, ρευστότητα, μόχλευση), με τον Κανονισμό CRR III τα ESG δεδομένα αναβαθμίζονται σε ισότιμο πυλώνα της εποπτικής πληροφόρησης. Το ότι οι ESG κίνδυνοι αποτελούν πλέον αναπόσπαστο μέρος των εποπτικών αναφορών, με τη θεσμική ενσωμάτωση των στοιχείων ESG στην εποπτική αναφορά, αποτελεί τη λογική συνέπεια της ένταξης των ESG κινδύνων και της βιωσιμότητας στο βασικό εποπτικό πλαίσιο του Κανονισμού CRR. Δημιουργούνται έτσι οι προϋποθέσεις για την άσκηση αποτελεσματικής εποπτείας, αφού οι εποπτικές αρχές θα είναι σε θέση να αποκτούν πλήρη εικόνα των σχετικών με ESG ανοιγμάτων των ιδρυμάτων και έτσι να αξιολογούν περαιτέρω τους συστημικούς κινδύνους (π.χ. μετάβαση, φυσικοί κίνδυνοι). Συνδέονται λοιπόν και κατ' αυτόν τον τρόπο οι κεφαλαιακές απαιτήσεις με την Πράσινη Συμφωνία και τους στόχους κλιματικής ουδετερότητας, σε ευθυγράμμιση με τις πολιτικές βιωσιμότητας της Ε.Ε., προωθώντας τη σταδιακή ενσωμάτωση ESG παραγόντων στο τραπεζικό σύστημα.

4.3. Δημοσιοποιήσεις ESG στοιχείων

Ο Κανονισμός CRR III μετέτρεψε τη διαφάνεια των παραγόντων και κινδύνων ESG που είχε εισαγάγει ο Κανονισμός CRR II από μια περιορισμένη υποχρέωση σε έναν καθολικό εποπτικό μηχανισμό, καθιστώντας τα στοιχεία ESG αναπόσπαστο μέρος των στοιχείων που δημοσιοποιούν όλα τα πιστωτικά ιδρύματα[62]. Η υποχρέωση δημοσιοποιήσεων επεκτείνεται σε όλα τα πιστωτικά ιδρύματα και δεν ισχύει μόνον για τα μεγάλα, εισηγμένα σε οργανωμένες (ρυθμιζόμενες) αγορές. Θεσπίζονται όμως διαφοροποιήσεις ως προς το μέγεθος και το περιεχόμενο των δημοσιοποιήσεων, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητος, καθόσον τα μικρότερα πιστωτικά ιδρύματα υποχρεούνται σε δημοσιοποιήσεις ανάλογες με το μέγεθος, την πολυπλοκότητα και τη σημασία των ESG εκθέσεών τους. Ως προς τη συχνότητα, θεσπίζεται η υποχρέωση διενέργειας των δημοσιοποιήσεων σε ετήσια βάση, με ημερομηνία υποβολής της πρώτης αναφοράς την 31.12.2025 για τα μεγάλα πιστωτικά ιδρύματα.

Τα άρθρα 433-433γ του Κανονισμού CRR ρυθμίζουν τη συχνότητα και το εύρος των δημοσιοποιήσεων βάσει του Πυλώνα 3, σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας. Όλα τα ιδρύματα υποχρεούνται σε ετήσιες δημοσιοποιήσεις, ενώ τα μεγάλα ιδρύματα οφείλουν να δημοσιοποιούν πρόσθετα στοιχεία σε εξαμηνιαία ή τριμηνιαία βάση (άρθρο 433α). Για τα μικρά και μη περίπλοκα ιδρύματα ισχύουν ελαφρύτερες απαιτήσεις (άρθρο 433β), ενώ τα υπόλοιπα ιδρύματα ακολουθούν το γενικό ετήσιο πλαίσιο με δυνατότητα εξαμηνιαίας ενημέρωσης βασικών δεικτών (άρθρο 433γ). Με αυτόν τον τρόπο, ο Κανονισμός εξασφαλίζει διαφάνεια και συγκρισιμότητα, χωρίς να επιβαρύνει δυσανάλογα τα μικρότερα ιδρύματα. Παράλληλα, όπως εκτέθηκε ανωτέρω υπό ΙΙ.1.2.4.Β., από σειρά διατάξεων (ιδίως από τα άρθρα 433, 433α, 433β, 433γ και 434 Κανονισμού CRR), καθώς και από τις Κατευ-

62. Για τη σημασία της δημοσιοποίησης στοιχείων βιωσιμότητας βλ. D. BUSCH, Sustainability Disclosure in the EU Financial Sector, εις: D. Busch / G. Ferrarini / S. Grünewald (eds), ό.π. σσ. 563-602.

θυντήριες Γραμμές (τελική έκθεση) της ΕΑΤ για τη διαχείριση των κινδύνων ESG, προκύπτει η επαινετέα τάση για τη δημιουργία, υπό την αιγίδα της ΕΑΤ, ενός κεντρικού, συγκεντρωτικού κόμβου δημοσιοποιήσεων στοιχείων από μικρά και μη πολύπλοκα πιστωτικά ιδρύματα.

Η ΕΑΤ θα συλλέγει, αποθηκεύει και καθιστά δημόσια προσβάσιμες τις δημοσιοποιήσεις των κινδύνων ESG (και τις λοιπές δημοσιοποιήσεις του Πυλώνα 3) όλων των πιστωτικών ιδρυμάτων, έτσι ώστε τα δεδομένα που δημοσιοποιούνται να είναι ενιαία, συγκρίσιμα και διαφανή (βλ. και παραπάνω, υπό 1.2.4.Β.ζ΄). Έτσι ενισχύεται η διαφάνεια, αφού διευκολύνονται η αγορά και οι επενδυτές στο να έχουν πρόσβαση, αλλά και να συγκρίνουν τα δεδομένα, αποτρέπονται ο κατακερματισμός και η ετερογένεια στην πρόσβαση των πληροφοριών και ενισχύεται η αξιοπιστία των δημοσιοποιήσεων μέσω ενός Ενιαίου Ευρωπαϊκού Σημείου Πρόσβασης.

Με την παρ. 3 του άρθρου 449α του Κανονισμού CRR, που αναδιατυπώθηκε με τον Κανονισμό CRR III, εξακολουθεί να ισχύει η ανάθεση στην ΕΑΤ της εκπόνησης εκτελεστικών τεχνικών προτύπων για τις δημοσιοποιήσεις ESG για να διασφαλιστεί ομοιομορφία και συγκρισιμότητα των δημοσιοποιούμενων στοιχείων. Τα πρότυπα αυτά πρέπει πλέον να λαμβάνουν υπόψη την καθολική εφαρμογή της υποχρέωσης σε όλα τα ιδρύματα, την αρχή της αναλογικότητας (εξειδίκευση των απαιτήσεων που θα επιβάλουν τα τεχνικά πρότυπα ανάλογα με το μέγεθος των τραπεζών και άλλα συναφή στοιχεία που συνδέονται με την έκθεσή τους σε κινδύνους ESG) και την συχνότητα και περιοδικότητα διενέργειας των δημοσιοποιήσεων, ώστε να εξασφαλίζεται συνεπής αλλά και προσαρμοσμένη εφαρμογή των νέων κανόνων.

III. Οι υποχρεώσεις των πιστωτικών ιδρυμάτων στις σχέσεις τους με τους αντισυμβαλλομένους τους και η εξ αντανακλάσεως επιβολή της τήρησης ESG κριτηρίων στις χρηματοδοτούμενες επιχειρήσεις

1. Υποχρέωση των πιστωτικών ιδρυμάτων να αξιολογούν τους ESG κινδύνους στους οποίους εκτίθενται οι πελάτες τους και να δραστηριοποιούνται τηρώντας τους κανόνες αειφορίας και ESG στον τομέα των πιστωτικών υπηρεσιών

1.1. Εισαγωγικά

Στο πλαίσιο των εποπτικών τους υποχρεώσεων, που εισήχθησαν κυρίως με τον Κανονισμό CRR III, τα πιστωτικά ιδρύματα οφείλουν να αξιολογούν, αλλά και να αναφέρουν στις εποπτικές αρχές του τραπεζικού συστήματος στοιχεία για το αν και σε ποιο βαθμό οι πελάτες τους εφαρμόζουν και ικανοποιούν τα κριτήρια που αφορούν ESG παράγοντες, οι οποίοι μπορεί να έχουν θετική ή αρνητική επίδραση στην χρηματοοικονομική κατάσταση και τη φερεγγυότητα των πελατών τους. Παρά το γεγονός ότι δεν έχει θεσπισθεί άμεση υποχρέωση των πιστωτικών ιδρυμάτων να απέχουν από μη βιώσιμες και μη περιβαλλοντικά φιλικές χρηματοδοτήσεις και επενδύσεις ή να περιορίσουν τη διοχέτευση κεφαλαίων σ' αυτές, η χρηματοδοτική και επενδυτική πολιτική των πιστωτικών ιδρυμάτων επηρεάζεται εμμέσως, πλην όμως ουσιαστικά από τους κανόνες που εισάγουν παράγοντες ESG στην προληπτική τους εποπτεία, αλλά και άλλες ενωσιακές διατάξεις για την αειφορία και τη βιωσιμότητα (βλ. κατωτέρω υπό 1.2.), που επηρεάζουν εξ αντανακλάσεως τις υποχρεώσεις τους από τις διατάξεις προληπτικής εποπτείας σε σχέση με την ανάληψη χρηματοοικονομικών κινδύνων.

Κατ' ακολουθία, τα πιστωτικά ιδρύματα οφείλουν να διαθέτουν διαδικασίες αξιολόγησης των ESG παραγόντων και παραμέτρων που διαμορφώνουν και επηρεάζουν τους ESG κινδύνους, δηλαδή τους κινδύνους αρνητικής επίδρασης στο πιστωτικό ίδρυμα από τους παρόντες ή μελλοντικούς ESG παράγοντες που επηρεάζουν την λειτουργία των πελατών / αντισυμβαλλομένων τους, στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων που αυτοί αναπτύσσουν. Οι ESG κίνδυνοι συνδέονται κυρίως με την πιστοδοτική και την επενδυτική πολιτική και δραστηριοποίηση των πιστωτικών ιδρυμάτων. Τα πιστωτικά ιδρύματα οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τους ESG κινδύνους και να τους συνεκτιμούν για τη διαμόρφωση των δεικτών των προβλέψεων που οφείλουν να λαμβάνουν και της κεφαλαιακής τους επάρκειας.

1.2. Η επίδραση των περιβαλλοντικών κινδύνων των αντισυμβαλλομένων των πιστωτικών ιδρυμάτων στη χρηματοδοτική και επενδυτική τους πολιτική

1.2.1. Η ΕΑΤ στην Έκθεσή της (EBA/REP/2021/18), αναφερόμενη στη διαχείριση κινδύνων (*risk management*), είχε προτείνει να ενσωματώσουν τα πιστωτικά ιδρύματα τους κινδύνους ESG στο πλαίσιο διαχείρισης των κινδύνων τους, λαμβάνοντας υπόψη την αξιολόγηση του πόσο *ουσιαστικοί* είναι οι κίνδυνοι αυτοί σε ένα ευρύ χρονικό πλαίσιο, μέσω:

– της ενσωμάτωσης των ουσιαστικών κινδύνων ESG στο πλαίσιο της επιθυμητής ανάληψης κινδύνων (*risk appetite framework*),

– της διαχείρισης των κινδύνων ESG ως παραγόντων που μπορεί να δημιουργήσουν χρηματοοικονομικούς κινδύνους, κατά τρόπο που συνάδει με την επιθυμητή ανάληψη κινδύνου και όπως αυτή αντικατοπτρίζεται στο πλαίσιο της εσωτερικής διαδικασίας αξιολόγησης της επάρκειας κεφαλαίου (*Internal Capital Adequacy Assessment Process* – ICAAP) και της εσωτερικής διαδικασίας αξιολόγησης της επάρκειας ρευστότητας (*Internal Liquidity Adequacy Assessment Process* – ILAAP),

– του εντοπισμού των κενών που αντιμετωπίζουν τα πι-

στωτικά ιδρύματα όσον αφορά τη συγκέντρωση και τις μεθοδολογίες και, συναφώς, της επακόλουθης λήψης διορθωτικών μέτρων,

– του καθορισμού κατάλληλων πολιτικών οι οποίες θα λαμβάνουν υπόψη τους κινδύνους ESG για την αξιολόγηση της χρηματοοικονομικής ευρωστίας των αντισυμβαλλομένων,

– της ανάπτυξης δεικτών παρακολούθησης των μονάδων κινδύνων έκθεσης στον κίνδυνο αντισυμβαλλομένου και στον κίνδυνο της σύνθεσης του χαρτοφυλακίου επένδυσης,

– της ανάπτυξης μεθόδων για τον έλεγχο της ανθεκτικότητας των πιστωτικών ιδρυμάτων στους κινδύνους ESG, με σκοπό τη βελτίωση της κατανόησης της ευρωστίας του επιχειρηματικού τους μοντέλου και των επενδυτικών τους στρατηγικών.

1.2.2. Ήδη ο Κανονισμός CRR III έκανε τις προεκτεθείσες σημαντικές τομές σε θέματα προληπτικής εποπτείας των πιστωτικών ιδρυμάτων σε σχέση με τους κινδύνους ESG. Οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι στους οποίους είναι εκτεθειμένες οι επιχειρήσεις οι οποίες χρηματοδοτούνται από τα πιστωτικά ιδρύματα ή τα περιουσιακά στοιχεία (περιλαμβανομένων των επενδυτικών προϊόντων) στα οποία επενδύουν τα πιστωτικά ιδρύματα, καθίστανται, εμμέσως, και κίνδυνοι των ίδιων των πιστωτικών ιδρυμάτων κατά την άσκηση από αυτά της χρηματοδοτικής ή της επενδυτικής τους δραστηριότητας. Στο πλαίσιο αυτό τα πιστωτικά ιδρύματα οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη και να αξιολογούν την τήρηση από τους αντισυμβαλλομένους τους περιβαλλοντικών υποχρεώσεων που πηγάζουν από κανόνες δικαίου. Κανόνες για θέματα αειφορίας και βιωσιμότητας που θέτουν άλλοι ενωσιακοί κανόνες καθίστανται εμμέσως περιεχόμενο των προβλέψεων του Κανονισμού CRR μέσω παραπομπών των τελευταίων στους πρώτους. Π.χ., στην περ. ιε΄ της παρ. 1 του άρθρου 501α Κανονισμού CRR (βλ. και ανωτέρω υπό Ι.1.2.4.Β.στ. και Ι.3.5.γ.), γίνεται ρητώς παραπομπή στους περιβαλλοντικούς στόχους που καθορίζονται στο άρθρο 9 του Κανονισμού Ευρωπαϊκής Ταξινόμησης / Ταξινομίας. Συχνά μάλιστα οι υποχρεώσεις αυτές αντανακλούν έμμεσα και στην επενδυτική πολιτική των ίδιων των πιστωτικών ιδρυμάτων, ιδίως όταν παρέχουν επενδυτικές υπηρεσίες και επενδύουν, είτε για λογαριασμό πελατών τους είτε για ίδιο λογαριασμό, σε χρηματοπιστωτικά προϊόντα.

Ενδεικτικώς, με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2019/2089[63] για τους δείκτες αναφοράς σε σχέση με την βιωσιμότητα θεσπίζεται ρυθμιστικό πλαίσιο που καθορίζει ελάχιστες απαιτήσεις σε ενωσιακό επίπεδο για τους ενωσιακούς δείκτες αναφοράς για την κλιματική μετάβαση, τους ευθυγραμμισμένους με τη συμφωνία του Παρισιού ενωσιακούς δείκτες αναφοράς, καθώς και τις γνωστοποιήσεις σχετικά με την αειφορία για τους ενωσιακούς δείκτες[64]. Ο Κανονισμός εισήγαγε δύο νέες κατηγορίες δεικτών: τους «ενωσιακούς δείκτες αναφοράς για την κλιματική μετάβαση» (*EU Climate Transition Benchmarks* – CTBs) και τους «ευθυγραμμισμένους με τη συμφωνία του Παρισιού ενωσιακούς δείκτες αναφοράς» (*EU Paris-aligned Benchmarks* – PABs). Οι πρώτοι (CTBs) βασίζονται σε χαρτοφυλάκια που μειώνουν τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου σύμφωνα με τους στόχους της Ένωσης, ενώ οι δεύτεροι (PABs) εφαρμόζουν αυστηρότερα κριτήρια, συμβατά με τον περιορισμό της αύξησης της θερμοκρασίας στον 1,5°C. Ο Κανονισμός επέβαλε, παράλληλα, στους διαχειριστές δεικτών την υποχρέωση να δημοσιοποιούν πληροφορίες ESG για το πώς ενσωματώνονται αυτοί οι παράγοντες στη μεθοδολογία των δεικτών τους. Ο σκοπός του ήταν διττός: αφενός να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο της ψευδοοικολογικής ταυτότητας (“*greenwashing*”)[65], και αφετέρου να προσφερθούν στους επενδυτές αξιόπιστα εργαλεία για την κατεύθυνση κεφαλαίων σε βιώσιμες επενδύσεις. Ο Κανονισμός αυτός αποτέλεσε θεμέλιο της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Βιώσιμης Χρηματοδότησης, συνδέοντας την κεφαλαιαγορά με τους στόχους της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας και προετοιμάζοντας το έδαφος για τα επόμενα νομοθετήματα, όπως τον Κανονισμό Ευρωπαϊκής Ταξινόμησης / Ταξινομίας. Παραβάσεις του Κανονισμού αυτού μπορούν να έχουν άμεσες ή έμμεσες επιπτώσεις στα πιστωτικά ιδρύματα, είτε ως διαχειριστές δεικτών αναφοράς (“*benchmark administrators*”), που υποχρεούνται να δημοσιοποιούν πληροφορίες ESG για το πώς οι παράγοντες αυτοί ενσωματώνονται στη μεθοδολογία των δεικτών τους, είτε ως πάροχοι άλλων δεικτών αναφοράς, αφού αν ενσωματώνουν ESG στοιχεία στη μεθοδολογία τους, πρέπει να το δηλώνουν με τρόπο διαφανή, για να αποφευχθούν φαινόμενα *greenwashing*, είτε έμμεσα ως πάροχοι επενδυτικών υπηρεσιών, που δραστηριοποιούνται στο χώρο της κεφαλαιαγοράς, αλλά και ως επενδυτές.

Περαιτέρω, με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2019/2088 περί γνωστοποιήσεων αειφορίας στον τομέα των πιστωτικών υπηρεσιών (*Sustainable Finance Disclosure Regulation* –

63. Ο εν λόγω Κανονισμός τροποποίησε διατάξεις του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/1011 (EU Benchmarks Regulation – BMR) σχετικά με τους δείκτες που χρησιμοποιούνται ως δείκτες αναφοράς σε χρηματοπιστωτικά μέσα και χρηματοπιστωτικές συμβάσεις ή για τη μέτρηση της απόδοσης επενδυτικών κεφαλαίων με στόχο να ενσωματωθούν στο ενωσιακό δίκαιο ειδικές διατάξεις για δείκτες βιωσιμότητας ESG.

64. Πρβλ. Π. ΑΛΕΞΑΚΗ / Φ. ΚΑΛΦΑΟΓΛΟΥ, ό.π., σ. 229 επ.

65. Για το ζήτημα της ευθύνης σε περίπτωση greenwashing πρβλ. Γ. ΠΑΠΑΧΡΗΣΤΟΥ, Πράσινο ξέπλυμα (“Greenwashing”): Ζητήματα ευθύνης της εταιρείας, εις: Το περιβάλλον, η κοινωνία και η εταιρική διακυβέρνηση (ESG), 31ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου, ό.π., σ. 369 επ., CH. SCHMITT, Compliance und Nachhaligkeit, εις: Baetke / Zerey (εκδ.), Kapitalmarktrecht und ESG, 2025, 6/14 επ., σ. 367 επ.

SFDR)[66] θεσπίστηκε στο πλαίσιο της στρατηγικής βιώσιμης χρηματοδότησης της Ε.Ε. με στόχο την ενίσχυση της διαφάνειας στις αγορές χρηματοπιστωτικών προϊόντων σε σχέση με τη βιωσιμότητα. Με τον Κανονισμό αυτό τίθενται εναρμονισμένοι κανόνες για τους συμμετέχοντες στις χρηματοπιστωτικές αγορές (όπως διαχειριστές κεφαλαίων, ασφαλιστικές εταιρείες, επιχειρήσεις παροχής επενδυτικών υπηρεσιών) και τους χρηματοοικονομικούς συμβούλους, οι οποίοι εστιάζουν στη διαφάνεια και ορίζουν υποχρεώσεις γνωστοποιήσεων αειφορίας στον τομέα των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών. Συγκεκριμένα, επιβάλλονται υποχρεώσεις για τη γνωστοποίηση από τους υπόχρεους σαφών πληροφοριών σχετικά με το πώς ενσωματώνουν παράγοντες ESG και κινδύνους βιωσιμότητας στις διαδικασίες λήψης επενδυτικών αποφάσεων και παροχής συμβουλών, με σκοπό τη διαφάνεια των δυσμενών επιπτώσεων στη βιωσιμότητα τόσο σε επίπεδο επιχειρηματικής οντότητας, όσο και σε επίπεδο χρηματοπιστωτικού προϊόντος. Αντικείμενο των ρυθμίσεων του Κανονισμού SFDR είναι, μεταξύ άλλων, η προώθηση της διαφάνειας των δυσμενών επιπτώσεων στη βιωσιμότητα σε επίπεδο οντότητας (άρθρο 4), η διαφάνεια στην ενσωμάτωση των κινδύνων βιωσιμότητας (άρθρο 6), η διαφάνεια των δυσμενών επιπτώσεων στη βιωσιμότητα σε επίπεδο χρηματοπιστωτικού προϊόντος (άρθρο 7), η διαφάνεια όσον αφορά την προώθηση των περιβαλλοντικών ή κοινωνικών χαρακτηριστικών σε προσυμβατικές γνωστοποιήσεις (άρθρο 8) και η διαφάνεια των αειφόρων επενδύσεων στις προσυμβατικές γνωστοποιήσεις (άρθρο 9). Στόχος του Κανονισμού αυτού είναι να περιορίσει την προβολή ψευδοοικολογικής ταυτότητας, να ενισχύσει την προστασία των επενδυτών και να κατευθύνει τις κεφαλαιαγορές προς τη χρηματοδότηση της βιώσιμης ανάπτυξης[67]. Με την έναρξη εφαρμογής και του κατ' εξουσιοδότηση Κανονισμού (ΕΕ) 2022/1288 της Επιτροπής από την 1.1.2023, ο Κανονισμός SFDR έχει καταστεί κεντρικός πυλώνας της ευρωπαϊκής πολιτικής βιώσιμης χρηματοδότησης.

Επίσης, ο Κανονισμός (ΕΕ) 2023/2631 για τα ευρωπαϊκά πράσινα ομόλογα[68] εισάγει στο ενωσιακό δίκαιο (α) ενιαίες απαιτήσεις για τους εκδότες ομολόγων που επιθυμούν να χρησιμοποιούν την ονομασία «Ευρωπαϊκό Πράσινο Ομόλογο» ή «EuGB» για τα ομόλογά τους που τίθενται στη διάθεση των επενδυτών στην Ένωση[69], β) σύστημα καταχώρισης και εποπτείας των εξωτερικών αξιολογητών των Ευρωπαϊκών Πράσινων Ομολόγων και γ) υποδείγματα προαιρετικής δημοσιοποίησης για τα ομόλογα που διατίθενται στην αγορά της Ένωσης ως περιβαλλοντικά βιώσιμα και για τα συνδεόμενα με τη βιωσιμότητα ομόλογα.

2. Τα πιστωτικά ιδρύματα ως μοχλός βιώσιμης ανάπτυξης

2.1. Από την ανάλυση που προηγήθηκε προέκυψε ότι οι εξελίξεις της νομοθεσίας αναγκάζουν τα πιστωτικά ιδρύματα, εκόντα άκοντα, να ενσωματώνουν όλο και περισσότερο παράγοντες και κριτήρια ESG στις βασικές επιχειρηματικές στρατηγικές, στις επενδυτικές αποφάσεις και στις διαδικασίες διαχείρισης κινδύνων. Δικαιοπολιτικός στόχος είναι να ενισχύσουν κατ' αυτόν τον τρόπο την υπεύθυνη χρηματοδότηση ως παράγοντα βιώσιμης ανάπτυξης.

Με τις νέες διατάξεις οι κίνδυνοι ESG ενσωματώνονται με ταχείς ρυθμούς ρητώς και σαφώς στις παραδοσιακές κατηγορίες των χρηματοοικονομικών κινδύνων του Κανονισμού CRR και, λόγω της κλίμακας, του εύρους και της πολυπλοκότητάς τους, επιδρούν με αυξητική τάση στο πιστωτικό σύστημα και την οικονομία στο σύνολό της. Οι παράγοντες αυτοί αναδεικνύονται ως εργαλείο ανάλυσης και ως μέθοδος αξιολόγησης και διαχείρισης πιστωτικού και επενδυτικού κινδύνου στο πλαίσιο των χρηματοδοτήσεων και των επενδύσεων των πιστωτικών ιδρυμάτων, τα οποία, πέραν των άλλων κλασσικών χρηματοοικονομικών κριτηρίων (οικονομικών δεικτών κλπ. της επιχείρησης) αποφασίζουν για την παροχή χρηματοδότησης ή την διενέργεια επένδυσης με βάση και κριτήρια ESG, λαμβάνοντας δηλαδή υπόψη κινδύνους που σχετίζονται με το περιβάλλον, τους κοινωνικούς παράγοντες και την εταιρική διακυβέρνηση[70].

2.2. Τα κριτήρια ESG διαδραματίζουν ρόλο συνεχώς αυξανόμενο για την αξιολόγηση των κινδύνων στους οποίους εκτίθεται ή και θα εκτεθεί στο μέλλον μια επιχείρηση, με την οποία εξετάζει να συναλλαγεί ένα πιστωτικό ίδρυμα, και, συναφώς, για την ανεύρεση της αξίας της. Τα πιστωτικά ιδρύματα οφείλουν ήδη και θα οφείλουν έτι περαιτέρω στο μέλλον, στις συναλλαγές με υποψήφιους δανειολήπτες να εξετάζουν κινδύνους από τις αρνητικές

66. Regulation on sustainability-related disclosures in the financial services sector. Βλ. αναλυτικώς M. HÖRAUF, Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR), εις: Baetke / Zerey (εκδ.), Kapitalmarktrecht und ESG, 2025, 4/77 επ., σ. 86 επ.

67. Ibid, M. HÖRAUF.

68. Βλ. και τις διατάξεις του Μέρους Δ΄ του ν. 5193/2025 (άρθρα 127 επ.) για τη λήψη μέτρων προς εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΕ) 2023/2631 σχετικά με τα ευρωπαϊκά πράσινα ομόλογα και τις προαιρετικές δημοσιοποιήσεις για τα ομόλογα που διατίθενται στην αγορά ως περιβαλλοντικά βιώσιμα και για τα συνδεόμενα με τη βιωσιμότητα ομόλογα.

69. Για τα χαρακτηριστικά των «πράσινων ομολόγων» βλ. P. SCHOLL, Offenlegung von ESG-Informationen im EU-Prospektrecht, εις: Baetke / Zerey (εκδ.), Kapitalmarktrecht und ESG, 2025, 4/339 επ. (σ. 159 επ.) και A. SCHLEE / M. ROJAHN, Grüne und soziale Anleihen sowie mit Nachhaltigkeitszielen verknüpfte Anleihen, εις: Baetke / Zerey (εκδ.), ό.π., 5/53 επ. (σ. 235 επ.).

70. Πρβλ. Π. ΑΛΕΞΑΚΗ / Φ. ΚΑΛΦΑΟΓΛΟΥ, ό.π., σσ. 238-239.

επιπτώσεις της κλιματικής κρίσης στην υπό δανειοδότηση επιχείρηση (π.χ. κίνδυνοι φυσικών καταστροφών και πιθανές επιπτώσεις, κόστος συμμόρφωσης με μελλοντικές νομοθετικές υποχρεώσεις για το περιβάλλον). Συναφώς η φήμη της επιχείρησης στην αγορά και τους καταναλωτές των προϊόντων της ως οικολογικής και συμμορφούμενης ή όχι με κανόνες προστατευτικούς για το περιβάλλον και την αειφορία βάσει των περιβαλλοντικών επιλογών της μπορεί να έχει επίδραση και στα οικονομικά της μεγέθη.

Οι παράγοντες ESG και η στάση των επιχειρήσεων έναντι αυτών συνιστούν κινδύνους οι οποίοι δεν είναι εκ πρώτης όψεως οικονομικοί, αλλά οι οποίοι δύνανται να προσλάβουν οικονομική διάσταση και να έχουν οικονομική επίπτωση στην επιχείρηση, επηρεάζοντας όχι μόνον την κερδοφορία και τη μετοχική της αξία, αλλά ακόμη και τη βιωσιμότητά της. Κατά τούτο συνιστούν κριτήρια που θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους και να αξιολογούν τα πιστωτικά ιδρύματα στο πλαίσιο εκτίμησης του επιχειρηματικού κινδύνου και λήψης μέτρων διαχείρισης κινδύνων όταν εξετάζουν τη χορήγηση χρηματοδοτήσεων ή τη διενέργεια επενδύσεων σε προϊόντα εταιριών.

Η εξέλιξη στην κατεύθυνση αυτή είναι βεβαία. Γι' αυτό το λόγο η EAT στην Έκθεσή της για την ενσωμάτωση των κινδύνων ESG στην εποπτεία των πιστωτικών ιδρυμάτων[71], συνιστά στα πιστωτικά ιδρύματα να αρχίσουν εγκαίρως να θωρακίζονται απέναντι σε μακροπρόθεσμους κινδύνους ESG, υιοθετώντας προσέγγιση σφαιρική και προληπτική/προνοητική και λαμβάνοντας τις συναφείς προληπτικές δράσεις. Στην εν λόγω Έκθεσή της, η EAT παρέχει κοινούς ορισμούς για τους κινδύνους ESG, περιγράφει τους διαύλους μετάδοσής τους και διατυπώνει συστάσεις για την ενσωμάτωση των κινδύνων αυτών στις δημοσιοποιήσεις των πληροφοριών, τη διαχείριση των κινδύνων και την εποπτεία. Οι κίνδυνοι ESG εξελίσσονται με ραγδαία ταχύτητα και η EAT διατυπώνει την ανάγκη βελτίωσης και επιτάχυνσης της ενσωμάτωσης των κινδύνων ESG στις επιχειρησιακές στρατηγικές των πιστωτικών ιδρυμάτων, στις εσωτερικές ρυθμίσεις διακυβέρνησής τους, καθώς και στο πλαίσιο διαχείρισης των κινδύνων τους. Η EAT δίδει στα πιστωτικά ιδρύματα κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τον τρόπο δημιουργίας ενός ανθεκτικού επιχειρηματικού μοντέλου και συστήματος διαχείρισης των κινδύνων, ώστε να διασφαλιστεί η ετοιμότητά τους για τις προκλήσεις που σχετίζονται με τους κινδύνους ESG. Εξάλλου, ο Κανονισμός CRR III επαλήθευσε την πρόβλεψη της EAT ότι οι ESG κίνδυνοι θα περιλαμβάνονται σταδιακά, όλο και περισσότερο, στο κανονιστικό πλαίσιο ως υποχρεώσεις των πιστωτικών ιδρυμάτων.

Η EAT στην ίδια Έκθεση δίδει έμφαση, σε πρώτο στάδιο, στους κλιματικούς και περιβαλλοντικούς κινδύνους των επιχειρήσεων, οι οποίοι σχετίζονται με την ποιότητα και τη λειτουργία του φυσικού περιβάλλοντος και των οικοσυστημάτων και περιλαμβάνουν παράγοντες όπως η κλιματική αλλαγή, η βιοποικιλότητα, η κατανάλωση ενέργειας, η ρύπανση και η διαχείριση των αποβλήτων. Τα περιβαλλοντικά θέματα μπορεί να έχουν θετικό ή αρνητικό αντίκτυπο στις οικονομικές επιδόσεις ή τη φερεγγυότητα μιας επιχείρησης. Η οικονομική κατάσταση μιας επιχείρησης, ως αντισυμβαλλόμενης (π.χ. δανειολήπτριας) ενός πιστωτικού ιδρύματος ή ως εκδότριας χρηματοπιστωτικών μέσων στα οποία αυτό έχει επενδύσει ή τα οποία έχει δεχθεί ως ασφάλεια για την εξασφάλιση πιστωτικού κινδύνου του αντισυμβαλλομένου του, ενδέχεται να επηρεαστεί από τις αρνητικές επιπτώσεις περιβαλλοντικών παραγόντων, όπως είναι η κλιματική αλλαγή, αλλά και άλλες μορφές περιβαλλοντικής υποβάθμισης (π.χ. ατμοσφαιρική ρύπανση, ρύπανση των υδάτων, έλλειψη πόσιμου νερού, ρύπανση του εδάφους, μείωση της βιοποικιλότητας, αποψίλωση των δασών κλπ.), σε συνδυασμό με πολιτικές ή επιχειρηματικές δράσεις με διορθωτική λειτουργία, που αποσκοπούν στην αντιμετώπιση των παραγόντων αυτών. Οι κίνδυνοι μιας επιχείρησης από παράγοντες που συνδέονται με την κλιματική αλλαγή είναι εμφανείς, όπως η επιβάρυνση της δραστηριότητας της επιχείρησης, η μείωση τζίρου, η αύξηση κόστους παραγωγής, η δημιουργία νομικών κινδύνων[72] και κινδύνων βλάβης της φήμης της επιχείρησης, παράγοντες που πρέπει να αξιολογούνται κατά τον καθορισμό των όρων χρηματοδότησης.

Προς διαχείριση των κινδύνων αυτών, θα καταστεί σταδιακά ολοένα και περισσότερο απαραίτητη η αξιολόγηση και έγκαιρη αναγνώρισή τους από τα πιστωτικά ιδρύματα, με τη δημιουργία συστημάτων ανίχνευσης και αντιμετώπισης τέτοιων κινδύνων είτε στα ίδια είτε έμμεσα, με την μορφή απαίτησης που θα θέτουν στις υπό χρηματοδότηση επιχειρήσεις να διαθέτουν αυτές εσωτερικό σύστημα ελέγχου και διαχείρισης των κινδύνων που θα αναφέρεται και σε ζητήματα κλιματικής αλλαγής.

Κατά την Έκθεση της EAT, οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι μπορούν να ανακύψουν κυρίως με δύο τρόπους:

1) Από εξωγενείς (*outside-in*) παράγοντες που επηρεάζουν την χρηματοοικονομική απόδοση ενός αντισυμβαλλομένου, οι οποίοι δεν απαιτείται να είναι αμιγώς περιβαλλοντικοί, αλλά μπορεί να συνδέονται παραγώγως (εμμέσως) με περιβαλλοντικούς παράγοντες. Π.χ. η θέσπιση φόρου εκπομπών άνθρακα μπορεί να μειώσει την

71. EBA/REP/2021/18.

72. Για τη θεματική του κατά πόσον αντιδικίες συνεπεία αγωγών για κλιματικά θέματα επηρεάζουν το κόστος κεφαλαίου των επιχειρήσεων και το πώς τράπεζες αντιλαμβάνονται τον κίνδυνο αυτών των αγωγών και τον ενσωματώνουν στην τιμολόγηση δανείων, βλ. A. BEYER / L. NOBILE, The impact of climate litigation risk on firms' cost of bank loans, ECB Working Papers, αριθ. 3087, 2025.

αποδοτικότητα και τις χρηματοοικονομικές επιδόσεις των επιχειρήσεων υψηλής έντασης άνθρακα ή να μειώσει την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων τους στην αγορά, γεγονός που αντανακλά και στην οικονομική κατάσταση των εν λόγω επιχειρήσεων.

2) Από δραστηριότητες των αντισυμβαλλομένων οι οποίες έχουν αρνητικό αντίκτυπο στο περιβάλλον (*inside-out*), λόγω π.χ. της εκπομπής μεγάλων ποσοτήτων διοξειδίου του άνθρακα στην ατμόσφαιρα. Αυτές με τη σειρά τους μπορεί να αναπτύξουν σημαντική οικονομική διάσταση που επηρεάζει τη χρηματοοικονομική κατάσταση των εν λόγω αντισυμβαλλομένων του πιστωτικού ιδρύματος, μέσω της ενεργοποίησης ή της ενίσχυσης ενός αρνητικού εξωτερικού αντικτύπου, που επιδρά και στην οικονομική κατάσταση των αντισυμβαλλομένων[73].

Ο τύπος του περιβαλλοντικού κινδύνου που έχει ερευνηθεί και τυγχάνει ευρύτερης αποδοχής είναι αυτός που σχετίζεται με το κλίμα. Οι κίνδυνοι που σχετίζονται με το κλίμα είναι οι χρηματοοικονομικοί κίνδυνοι που δημιουργούνται από την έκθεση των πιστωτικών ιδρυμάτων σε αντισυμβαλλομένους που ενδέχεται να συμβάλουν δυνητικά στην κλιματική αλλαγή ή να επηρεαστούν από αυτήν. Οι εν λόγω κίνδυνοι θα μπορούσαν π.χ. να συνίστανται σε φυσικές ζημίες που προκαλούνται από ακραία καιρικά φαινόμενα ή στη μείωση της αξίας των περιουσιακών στοιχείων ενός αντισυμβαλλομένου που δραστηριοποιείται σε τομείς υψηλής έντασης άνθρακα λόγω του φόρου στον οποίο υπόκειται το διοξείδιο του άνθρακα[74].

Η κλιματική αλλαγή αποτελεί υποκατηγορία των περιβαλλοντικών κινδύνων και είναι σε μεγάλο βαθμό αλληλένδετη και με άλλους τύπους περιβαλλοντικών κινδύνων. Παρατηρείται, λοιπόν, μία αλληλεπίδραση αυτών των δύο, δεδομένου ότι η κλιματική αλλαγή συμβάλλει στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος και το αντίστροφο[75]. Ως εκ τούτου, είναι σημαντικό να αναλύονται και να εντοπίζονται οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι που περικλείουν τον αντίκτυπο της κλιματικής αλλαγής και άλλων περιβαλλοντικών παραγόντων[76].

Περαιτέρω, η υποχρέωση δημοσιοποίησης στοιχείων και παραγόντων ESG και εκθέσεων βιωσιμότητας από συγκεκριμένες επιχειρήσεις, περιλαμβανομένων των πιστωτικών ιδρυμάτων, η οποία εντατικοποιείται με την Οδηγία (ΕΕ) 2022/2464 (CSRD)[77] και ενισχύεται έτι περαιτέρω με τα μέτρα που έχει εισαγάγει ο Κανονισμός CRR III, υποβοηθά τη δυνατότητα αξιολόγησης από τα πιστωτικά ιδρύματα των περιβαλλοντικών κινδύνων και την ανάπτυξη στρατηγικής για χρηματοδότηση περιβαλλοντικά βιώσιμων δραστηριοτήτων και επιχειρήσεων. Σημειώνεται ότι οι εταιρικές εκθέσεις βιωσιμότητας δεν συνιστούν απλώς μια πρόσθετη πηγή παροχής πληροφοριών, αλλά μέθοδο για τη βελτιστοποίηση της δέσμευσης της εταιρείας για την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης.

Η ΕΑΤ συνιστά να ενσωματώνονται καταλλήλως οι κίνδυνοι ESG στην ανάλυση του επιχειρηματικού μοντέλου, ιδίως εξ επόψεως ανάλυσης του επιχειρησιακού περιβάλλοντος, του τρέχοντος επιχειρηματικού μοντέλου, της στρατηγικής και της αξιολόγησης της βιωσιμότητάς του. Συναφώς, συνιστά α) αξιολόγηση του κατά πόσον τα πιστωτικά ιδρύματα εξετάζουν επαρκώς τη μακροπρόθεσμη ανθεκτικότητα των επιχειρηματικών τους μοντέλων σε σχέση με τον χρονικό ορίζοντα των νομοθετημάτων και των κρατικών πολιτικών ή των ευρύτερων μεταβατικών τάσεων που αφορούν τα κριτήρια ESG, με προβολή σε ένα τουλάχιστον 10ετή ορίζοντα και β) ενσωμάτωση των κινδύνων ESG στην αξιολόγηση της εσωτερικής διακυβέρνησης και των ελέγχων στο εύρος του πιστωτικού ιδρύματος. Υπογραμμίζει επίσης την ανάγκη σύνδεσης των ESG κινδύνων με τους χρηματοοικονομικούς κινδύνους, όπως οι κίνδυνοι ανεύρεσης κεφαλαίων, οι κίνδυνοι ρευστότητας και χρηματοδότησης. Κατά την ΕΑΤ, η αξιολόγηση των ESG κινδύνων θα πρέπει να ενταχθεί βαθμιαία και αναλογικά στους παράγοντες αξιολόγησης των εποπτικών ιδίων κεφαλαίων.

Ένα θεμελιώδες μέρος της αξιολόγησης και της μέτρησης των κινδύνων ESG με συγκρίσιμο τρόπο, είναι η καθιέρωση κοινών ορισμών των παραγόντων ESG και η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι παράγοντες αυτοί μεταφράζονται σε χρηματοοικονομικούς κινδύνους που μπορούν να επηρεάσουν τα πιστωτικά ιδρύματα μεμονωμένα, αλλά και το χρηματοπιστωτικό σύστημα στο σύνολό του.

2.3. Τα πιστωτικά ιδρύματα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να διαπιστώνουν με ποιο τρόπο εφαρμόζονται και υλοποιούνται από τις επιχειρήσεις που χρηματοδοτούν ή καλούνται να χρηματοδοτήσουν ή σε χρηματοπιστωτικά μέσα των οποίων επενδύουν, στοιχεία που συνδέονται με τους παράγοντες ESG και να συγκεντρώσουν και αξιολογήσουν τις εκθέσεις βιωσιμότητας των επιχειρήσεων. Εξ αντανακλάσεως, η δυνατότητα μιας επιχείρησης να έχει πρόσβαση σε κεφάλαια (ξένα ή ίδια/επενδυτικά) συνδέεται ολοένα και περισσότερο με τη συμμόρφωσή της στους συνεχώς αυξανόμενους κανόνες ESG, αφού

73. EBA/REP/2021/18, σελ. 35, παρ. 49. Για τη θέσπιση συστήματος εμπορίας δικαιωμάτων εκπομπής αερίων θερμοκηπίου εντός της ΕΕ, σε σχέση και με την Οδηγία 2003/87/ΕΚ, βλ. F. BAETKE, Finanzmarktregulierung und Nachhaltigkeit, Emissionshandel, εις: Baetke / Zerey (εκδ.), Kapitalmarktrecht und ESG, 2025, ό.π., 4/449 επ., σ. 183 επ.

74. EBA/REP/2021/18, σ. 35, παρ. 50.

75. Ibid, παρ. 51.

76. Ibid, παρ. 52.

77. Βλ. ανωτέρω υπό ΙΙ.3.4.

διαμορφώνεται η τάση για μετάβαση της νομοθεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης από κατευθυντήριες γραμμές και συστάσεις σε δεσμευτικές διατάξεις στον τομέα της προληπτικής εποπτείας σε σχέση με τους κινδύνους ESG. Η ενσωμάτωση των κινδύνων ESG στην πολιτική των πιστωτικών ιδρυμάτων από κανονιστική «προσδοκία» τείνει να μετατραπεί σε νομική υποχρέωση, με άμεσες εποπτικές συνέπειες. Συναφώς, η διαμόρφωση από τις επιχειρήσεις ταυτότητας φιλικής προς τα ESG κριτήρια θα αποτελεί παράγοντα όχι απλώς προαιρετικό, αλλά και υποχρεωτικό, στενά συνδεόμενο με τη χρηματοδότησή τους από τα πιστωτικά ιδρύματα, ο κοινωνικός και περιβαλλοντικός προσανατολισμός των οποίων αποτελεί και εκ του νόμου υποχρέωση.

Οι τράπεζες ως διαμεσολαβούντες χρηματοπιστωτικοί φορείς και χρηματοδότες καθίστανται, επομένως, βασικός παράγων της πολιτικής, για να κατευθύνονται οι επιχειρήσεις προς πιο βιώσιμες επενδύσεις και συμπεριφορές, με στόχο την προφύλαξη τόσον των ιδίων από κινδύνους έλλειψης αποδεκτών επιπέδων βιωσιμότητας, όσο και του περιβάλλοντος και της κοινωνίας[78].

Η φερεγγυότητα, επομένως, των επιχειρήσεων που χρηματοδοτούνται από το χρηματοπιστωτικό σύστημα θα εξαρτάται ολοένα και περισσότερο από παράγοντες που συνδέονται με τα κριτήρια ESG και πρωτίστως το περιβάλλον και την κλιματική κρίση. Ενδεικτικώς, η επιβολή κυρώσεων και προστίμων ή και έκτακτων εισφορών και η αύξηση της φορολογίας για επιχειρήσεις που ρυπαίνουν το περιβάλλον, αυξάνουν τον κίνδυνο οι επιχειρήσεις αυτές να περιέλθουν σε προσωρινή ή μόνιμη αδυναμία εκπλήρωσης των υποχρεώσεών τους λόγω δυσμενούς γεγονότος που μπορεί να επέλθει και έχει σχέση με την κλιματική κρίση. Εύλογο είναι, επομένως, οι τράπεζες να κοστολογούν τους κινδύνους αυτούς κατά το δανεισμό, καλύπτοντας και το δικό τους κίνδυνο σε σχέση με τις χρηματοδοτήσεις αυτές. Αυτό σημαίνει ότι οι τράπεζες ολοένα και περισσότερο θα ενσωματώνουν στη χρηματοδοτική τους πολιτική τα κριτήρια ESG, τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης και της συνεπούς με αυτή εταιρικής διακυβέρνησης και θα περιλάβουν στα χρηματοοικονομικά τους μοντέλα τους κινδύνους της κλιματικής κρίσης, αφού οι μη βιώσιμες χρηματοδοτήσεις θα συνιστούν κίνδυνο του πιστωτικού τομέα, τόσο για τις ίδιες τις τράπεζες, όσο και για τις χρηματοδοτούμενες επιχειρήσεις[79].

Με αυτό τον τρόπο, οι τράπεζες θα συμβάλλουν στη δημιουργία και οικονομικών κινήτρων προς τις επιχειρήσεις για την εκπλήρωση των περιβαλλοντικών τους υποχρεώσεων, αφού θα τις κατευθύνουν προς φιλικές στο περιβάλλον επιχειρηματικές επιλογές. Με την πολιτική τους αυτή θα αυξήσουν τις ροές κεφαλαίων προς τις βιώσιμες δραστηριότητες, ενώ παράλληλα θα προβάλλουν προσκόμματα για την χρηματοδότηση μη βιώσιμων δραστηριοτήτων.

2.4. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι γενικότερα οι χρηματοπιστωτικές αγορές, στις οποίες τα πιστωτικά ιδρύματα κατέχουν καίρια θέση, μπορούν να διαδραματίσουν ρόλο στη μετάβαση σε μια πιο βιώσιμη και περιβαλλοντικά φιλική οικονομία, επηρεάζοντας το κόστος χρηματοδότησης των επιχειρήσεων. Μελέτες αποδεικνύουν ότι οι επενδυτές είναι πρόθυμοι να καταβάλουν μεγαλύτερο τίμημα για προϊόντα φιλικά προς το περιβάλλον, αναλαμβάνοντας το κόστος του «ασφάλιστρου κινδύνου άνθρακα» ("*carbon risk premium*"), καθώς τα επενδυτικά προϊόντα των επιχειρήσεων με υψηλότερο αποτύπωμα άνθρακα δίδουν ελαφρώς υψηλότερες αποδόσεις[80].

2.5. Τέλος, καίριος είναι ο ρόλος και των κεντρικών τραπεζών, ιδίως ως φορέων εποπτείας στην Ευρωπαϊκή Ένωση μετά τον Κανονισμό SSM[81]. Οι κεντρικές τράπεζες παράγουν επίσημες στατιστικές και είναι χρήστες αξιόπιστων δεδομένων. Έχουν κατ' αυτόν τον τρόπο γνώση του τρόπου με τον οπ οποίο εξελίσσονται οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι, με επιπτώσεις που εκδηλώνονται σταδιακά και μη γραμμικά, επηρεαζόμενοι τόσο από φυσικούς κινδύνους (π.χ. πλημμύρες, καύσωνες), όσο και από κινδύνους μετάβασης (έκθεση τραπεζών σε ρυπογόνους κλάδους). Είναι επίσης σε θέση να γνωρίζουν ότι η κλιματική αλλαγή επηρεάζει τον πληθωρισμό, τη νομισματική και χρηματοπιστωτική σταθερότητα, καθώς και την εποπτεία των τραπεζών και των συστημάτων πληρωμών. Έχουν θέσει ως εκ τούτου, όχι μόνον στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και διεθνώς, πολιτικές και αναζητούν τρόπους ενίσχυσης των πλαισίων πολιτικής τους για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και υποστηρίζουν τη λήψη μέτρων για τη στήριξη της πράσινης χρηματοδότησης και την αναθεώρηση των ρυθμιστικών πλαισίων εποπτείας των πιστωτικών ιδρυμάτων[82].

78. Πρβλ. M. SCATIGNA …[et al.], Achievements and challenges in ESG markets, BIS Quarterly Review, Δεκέμβριος 2021, σ. 87.

79. Για θέματα κυρώσεων διοικητικού χαρακτήρα και αστικής ευθύνης βλ. CH. SCHMITT, Compliance und Nachhaltigkeit, εις: Baetke / Zerey (εκδ.), Kapitalmarktrecht und ESG, 2025, ό.π., 6, σ. 363 επ. και ιδίως 4/16 επ. (σ. 369 επ.) και 4/27 επ. (σ. 371 επ.).

80. Πρβλ. M. SCATIGNA … [et al.], ό.π., σ. 89 επ.

81. Κανονισμός (ΕΕ) 1024/2013 για την ανάθεση ειδικών καθηκόντων στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα σχετικά με τις πολιτικές που αφορούν την προληπτική εποπτεία των πιστωτικών ιδρυμάτων.

82. Για την λεπτομερέστερη επισκόπηση των σχετικών ζητημάτων, βλ., μεταξύ άλλων, D. NEFZI …[et al.], Addressing climate change data needs: the global debate and central banks' contribution, 28.03.2025, BIS, Irving Fisher Committee on Central Bank Statistics, Bulletin αριθ. 63· C. SCHMIEDER …[et al.], Sustainable finance data for central banks, BIS, Irving Fisher Committee on Central Bank Statistics, Report αριθ. 14, BIS, Δεκέμβριος 2021· P. HERNÁNDEZ DE COS (Banco de España), Sustainability and climate change: measurement and management challenges – Pri-

Ειδικά στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η πολιτική αυτή εδράζεται στο γεγονός ότι η αειφόρος ανάπτυξη της Ευρώπης, με γνώμονα το υψηλό επίπεδο προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος, παράλληλα με τους άλλους στόχους της ισόρροπης οικονομικής ανάπτυξης και της σταθερότητας των τιμών, της άκρως ανταγωνιστικής κοινωνικής οικονομίας της αγοράς, με στόχο την πλήρη απασχόληση και την κοινωνική πρόοδο, αποτελεί βασική εξαγγελία του άρθρου 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ). Η βιωσιμότητα ανέκαθεν αποτελούσε κεντρικό στοιχείο του ενωσιακού οικοδομήματος. Σε πολλές διακηρύξεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής υπογραμμίζεται ότι η βιωσιμότητα και η μετάβαση σε μια κυκλική οικονομία ασφαλή, κλιματικά ουδέτερη, με ανθεκτικότητα στις κλιματικές μεταβολές και μεγαλύτερη αποδοτικότητα ως προς τη χρήση των πόρων είναι ζωτικής σημασίας για τη διασφάλιση της μακροπρόθεσμης ανταγωνιστικότητας της οικονομίας της Ένωσης. Ήδη από τις 5 Οκτωβρίου 2016 η Ε.Ε. κύρωσε τη Συμφωνία των Παρισίων για την κλιματική αλλαγή, στην οποία, μεταξύ άλλων, διακηρύσσεται ως στόχος η ενίσχυση της αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής με χρηματοδοτικές ροές συμβατές με την κατεύθυνση της ανάπτυξης χαμηλών εκπομπών αερίου του θερμοκηπίου και την ανθεκτικότητα στην κλιματική αλλαγή[83].

IV. Διεθνείς εξελίξεις και κίνδυνοι οπισθοδρόμησης

Η κλιματική αλλαγή επηρεάζει ολόκληρο τον πλανήτη. Για την αντιμετώπισή της απαιτείται παγκοσμίως συντονισμένη δράση, η οποία, όπως εκτενώς αναλύθηκε, εκτείνεται και στον χρηματοπιστωτικό τομέα. Εν τούτοις, ήδη από το 2024 οι Η.Π.Α. έχουν αρχίσει να αποκλίνουν από την Ε.Ε. στην πολιτική βιωσιμότητας που χαράσσουν και εφαρμόζουν, με την απόσταση αυτή να μεγαλώνει το 2025. Η τάση αυτή άρχισε σε θεωρητικό επίπεδο ήδη από το 2021 και συνοδεύθηκε από δικαστικές ενέργειες συντηρητικών ακτιβιστών εναντίον της επιβολής δεσμευτικών κανόνων ESG. Παρά την μομφή που έχει διατυπωθεί για προσχηματική και επιφανειακή αποτύπωση της περιβαλλοντικής πολιτικής στην επενδυτική πολιτική των μεγάλων εταιριών διαχείρισης κεφαλαίων[84], αυτή θεωρήθηκε ως σημαντική απειλή από τη βιομηχανία ορυκτών καυσίμων για την πιθανή επίδρασή της στην εν λόγω βιομηχανία, η οποία προσέδωσε σταδιακά, αλλά με επιταχυνόμενο ρυθμό, πολιτικό και θεωρητικό χαρακτήρα στα συμφέροντά της, προσελκύοντας συντηρητικούς πολιτικούς και ακτιβιστές που ήδη αντιτίθεντο στη λεγόμενη «εταιρική αφύπνιση» ("*corporate wokeness*")[85]. Ενώ, λοιπόν, μετά τη Συμφωνία των Παρισίων (2015), σε μια περίοδο που οι χρηματοπιστωτικοί θεσμοί αντιμετώπιζαν κρίση νομιμοποίησης λόγω σκανδάλων και της κρίσης του 2008, το ESG λειτούργησε για τις επιχειρήσεις που είναι ενεργές στον χρηματοπιστωτικό τομέα (είτε ως πάροχοι επενδυτικών υπηρεσιών – ιδίως διαχειριστές χαρτοφυλακίων – είτε ως πάροχοι χρηματοδοτήσεων είτε ως επιχειρήσεις που αντλούν κεφάλαια από την κεφαλαιαγορά) ως εργαλείο για ανάκτηση κύρους και αποφυγή αυστηρότερων ρυθμίσεων, τα τελευταία χρόνια έχει αρχίσει, ιδίως στις Η.Π.Α., μία αντίστροφη τάση για την αμφισβήτηση της αποτελεσματικότητας και σημασίας των κανόνων ESG. Η τάση αυτή έχει λάβει έντονη πολιτική χροιά και ενισχύεται πολλαπλώς από τα λόμπι της βιομηχανίας των ορυκτών καυσίμων[86]. Οι Η.Π.Α., ιδίως από το 2025 αρχίζουν να αποδυναμώνουν σε ομοσπονδιακό επίπεδο τα μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος και ανατρέπουν υφιστάμενους για το κλίμα και το περιβάλλον κανόνες, κινούμενες ταχύτατα προς την «απορρύθμιση»[87]. Παρατηρείται συγκεκριμένα αποδυνάμωση ή και τάση αναστροφής υφιστάμενων κανόνων στον τομέα των γνωστοποιήσεων για θέματα ESG παραγόντων, όπως κινδύνων που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή και τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου[88].

vate capital: investment with an impact, Annual congress of the Asociación Española de Capital, Crecimiento e Inversión (ASCRI), Banco de España, 08.04.2022· M. DELGADO (Banco de España), The role of central banks in sustainable finance, 11th Funseam International Business Symposium: Sustainable Finance – challenges and opportunities, 06.02.2023· R. RAO (Reserve Bank of India), Climate implications for central banking, Climate Implications for Central Banking, IMF – Center for Social and Economic Forum, Νέο Δελχί, 19.07.2023· AMAMIYA MASAYOSHI (Bank of Japan), Climate Change and Finance, Japan Society of Monetary Economics, 27.11.2022· Y. STOURNARAS (Τράπεζα της Ελλάδος), Climate crisis – action in central banking, COP26 EU side event, 04.11.2021– BIS central bankers' speeches.

83. Βλ. αντί πολλών D. KLEIN …[et al.] (eds), The Paris Agreement on Climate Change: Analysis and Commentary, Oxford University Press, 2017· G. VAN CALSTER / L. REINS (eds), The Paris Agreement on Climate Change: A Commentary, Edward Elgar, 2021. Για το «Σχέδιο Δράσης: Χρηματοδότηση της αειφόρου ανάπτυξης» της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της 08.03.2018, βλ. ανωτέρω, υποσ. 25.

84. BlackRock, State Street και Vanguard.

85. A. HARMES, The Anti-ESG Backlash and Asset Manager Capitalism, 2025, σ. 2.

86. Πρβλ. A. HARMES, ό.π., σ. 8.

87. Βλ. και D.A. FARBER, Toward a Future-Facing Climate Policy: Shifting the Focus from Emission Regulation to the Energy Transition, Columbia Journal of Environmental Law, 2025, τ. 50:1, σ. 5. Για ένδικες διαδικασίες με αντικείμενο τις ESG πολιτικές στις Η.Π.Α., βλ. T. NCHAKO / L. BENJAMIN, ESG Backlash in the United States – Investor Concerns or 'Red Scare'?, UC Berkeley Journal of Law and Political Economy, 5(2), 2025, σσ. 280-281.

88. Βλ. την απόφαση της αρμόδιας στις Η.Π.Α. εποπτικής αρχής της

Ο κίνδυνος επηρεασμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης από πρόσφατες πολιτικές αποφάσεις των Η.Π.Α. που ανατρέπουν ρυθμίσεις και πρωτοβουλίες για καθαρή ενέργεια και αναστέλλουν ομοσπονδιακές επιχορηγήσεις και υφιστάμενα κίνητρα, εντασσόμενες στην πολιτική αποδόμησης των κανονισμών για το κλίμα, δεν είναι ανύπαρκτος. Η Ε.Ε. συνεχίζει να ενσωματώνει κανόνες για τη βιωσιμότητα και την προστασία του περιβάλλοντος στα χρηματοπιστωτικά συστήματα, αν και υπάρχουν ενδείξεις αναπροσαρμογής και επιβράδυνσης ως αποτέλεσμα της κριτικής για υπερρύθμιση και υπερβολική γραφειοκρατία και των αιτημάτων για οικονομικό εξορθολογισμό των μέτρων, που έχουν βρει ως ένα βαθμό θεσμική αναγνώριση (βλ. ανωτέρω υπό ΙΙ.3.5.β).

Απομένει να διαπιστωθεί αν η Ευρωπαϊκή Ένωση θα παραμείνει σταθερή στην ήδη δρομολογημένη πορεία της, που υπαγορεύεται από το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο και υλοποιείται μέσω πράξεων δευτερογενούς δικαίου, ή αν ο φόβος μείωσης της ανταγωνιστικότητας των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων, με τις συναφείς χρηματοοικονομικές επιπτώσεις στην παγκόσμια οικονομία, ιδίως εφόσον οι Η.Π.Α. επιμείνουν στην πολιτική απορρύθμισης της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, την οδηγήσει όχι απλώς σε επιβράδυνση, αλλά και σε ουσιαστική χαλάρωση των κανόνων προστασίας του περιβάλλοντος. Η αβεβαιότητα τροφοδοτείται από τις συζητήσεις για «εξορθολογισμό» (βλ. ανωτέρω υπό ΙΙ.3.5.β. για το *Omnibus Simplification Package*) και από αιτήματα αναβολών ή τροποποιήσεων σε καίριες πράξεις (λ.χ. πλαίσιο εταιρικών γνωστοποιήσεων και δέουσας επιμέλειας), την ώρα που επιχειρήσεις εντός και εκτός της Ε.Ε. επενδύουν ήδη σε μηχανισμούς συμμόρφωσης, ιχνηλασιμότητας εφοδιαστικών αλυσίδων και βελτίωσης δεδομένων βιωσιμότητας, για να μειώσουν τους λειτουργικούς και νομικούς κινδύνους, αλλά και για αποκτήσουν εμπορικό πλεονέκτημα, βάσει των υφιστάμενων και με στόχευση στο μέλλον κανόνων. Δεν θα ήταν δικαιοπολιτικώς ορθό αυτός ο εισαγόμενος από τις Η.Π.Α. σκεπτικισμός, υπό το φόβο αναθεωρήσεων στο ενωσιακό θεσμικό πλαίσιο, να οδηγήσει τις επιχειρήσεις του χρηματοπιστωτικού τομέα σε επιβράδυνση ή και αναβολή στη λήψη μέτρων ουσιαστικής συμμόρφωσης – τα οποία περιλαμβάνουν την ανάπτυξη συχνά προηγμένων τεχνολογιών και διαδικασιών υψηλής τεχνολογίας που απαιτούν μακροχρόνιο προγραμματισμό και κόστος για την εισαγωγή και υλοποίησή τους – στους υφιστάμενους κανόνες, περιλαμβανομένων εκείνων που αφορούν την ενσωμάτωση από τα πιστωτικά ιδρύματα των παραγόντων ESG στην εν γένει χρηματοδοτική και επενδυτική πολιτική τους. Το ενωσιακό κεκτημένο, η προσήλωση στους δεσμευτικούς κλιματικούς και περιβαλλοντικούς στόχους και η ολοένα στενότερη σύζευξη της βιομηχανικής πολιτικής με την πράσινη μετάβαση συνηγορούν υπέρ της συνέχειας της πορείας με στοχευμένες προσαρμογές. Με τα σημερινά δεδομένα, το δυσοίωνο ενδεχόμενο γενικευμένης υπαναχώρησης δεν προκύπτει ως ιδιαιτέρως πιθανό. Εάν επιβεβαιωθούν αλλαγές, αυτές αναμένεται να αφορούν κυρίως απλοποίηση, μεταβατικές περιόδους και μείωση διοικητικών βαρών, όχι την αναίρεση του βασικού ρυθμιστικού πλαισίου.

κεφαλαιαγοράς U.S. Securities and Exchange Commission (SEC) στο Δελτίο Τύπο (Press Release, SEC Votes to End Defense of Climate Disclosure Rules, 27.03.2025, (https://www.sec.gov/newsroom/press-releases/2025-58). Η SEC ανατρέπει κατ' αυτόν τον τρόπο τους κανόνες που είχαν υιοθετηθεί στις 06.03.3024 και επέβαλαν εκτενές και λεπτομερειακό καθεστώς δημοσιοποιήσεων στοιχείων βιώσιμης ανάπτυξης για επιχειρήσεις, με την αιτιολογία ότι τα μέτρα αυτά συνιστούσαν υπερβολικά δαπανηρούς και αδικαιολόγητα παρεμβατικούς κανόνες.

Η νέα πρόταση Οδηγίας για τα οργανωμένα ταξίδια: κριτική επισκόπηση των προτεινόμενων διατάξεων

*Ευανθία Καρδούλια**

Μολονότι το ισχύον νομικό πλαίσιο που διέπει τα οργανωμένα ταξίδια, ήτοι η Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302 για τα οργανωμένα ταξίδια και τους συνδεδεμένους ταξιδιωτικούς διακανονισμούς, επέφερε αρκετά οφέλη όσον αφορά στην ορθή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και στην επίτευξη υψηλού και ομοιόμορφου επιπέδου προστασίας των καταναλωτών, οι εξελίξεις στην αγορά, κυρίως λόγω της αυξανόμενης ψηφιοποίησης και των αλλαγών στις επιχειρηματικές πρακτικές, τα προβλήματα που προκλήθηκαν από την πανδημία του κορωνοϊού (COVID-19) αλλά και η πτώχευση μεγάλων εταιρειών οργανωμένων ταξιδιών αποκάλυψαν ότι η Οδηγία δεν ανταποκρίνεται πλήρως σε ορισμένες ανάγκες των ταξιδιωτών. Έτσι, κατέστη επιτακτική η ανάληψη στοχευμένης δράσης σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εξάλειψη των προβλημάτων που εντοπίστηκαν, την κάλυψη των κενών και την αποσαφήνιση και απλούστευση των κανόνων της Οδηγίας. Η παρούσα μελέτη αναλύει τους λόγους τροποποίησης της Οδηγίας για τα οργανωμένα ταξίδια και την πορεία μέχρι την τροποποίηση αυτή. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται οι βασικές μεταρρυθμίσεις της Πρότασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τροποποίηση της Οδηγίας αλλά και η θέση τόσο της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής όσο και του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης επί της ανωτέρω Πρότασης. Τέλος, γίνεται σχολιασμός και κριτική ανάλυση των διατάξεων της Πρότασης της Επιτροπής για τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302. Η μελέτη καταλήγει στο ότι θα πρέπει η νέα Οδηγία για τα οργανωμένα ταξίδια να εξισορροπεί τα συμφέροντα των ταξιδιωτών με τις λειτουργικές ανάγκες των τουριστικών επιχειρήσεων, καθώς μια ισορροπημένη προσέγγιση θα αντιμετωπίσει τις ελλείψεις της Οδηγίας αλλά και θα προωθήσει μια πιο ανθεκτική και ανταγωνιστική ευρωπαϊκή τουριστική βιομηχανία.

οργανωμένα ταξίδια – προστασία του ταξιδιώτη – πακέτο – Πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής – τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302

Ι. Προκλήσεις που σχετίζονται με την εφαρμογή της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302

Η πανδημία του κορωνοϊού (COVID-19) οδήγησε σε σοβαρές απώλειες θέσεων εργασίας στην τουριστική βιομηχανία της Ευρώπης, λόγω της οικονομικής δυσχέρειας στην οποία περιήλθαν πολλές τουριστικές επιχειρήσεις, σε δραματική μείωση στην Ευρώπη των αφίξεων διεθνών τουριστών και σε σημαντική μείωση των ταξιδιωτικών κρατήσεων για χρονικό διάστημα μηνών, λόγω των μαζικών ακυρώσεων ταξιδιωτικών πακέτων. Αν και το ισχύον νομικό πλαίσιο που διέπει τα οργανωμένα ταξίδια, ήτοι η Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302[1], αποτέλεσε ένα σημαντικό βήμα για την προστασία των καταναλωτών-ταξιδιωτών, οι ραγδαίες εξελίξεις στην ταξιδιωτική αγορά, καθώς και οι προκλήσεις που ανέκυψαν λόγω της παγκόσμιας υγειονομικής κρίσης της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19, ανέδειξαν την ανάγκη αναθεώρησης και επικαιροποίησης των διατάξεών της. Επιπροσθέτως, εκτός από την κρίση της πανδημίας, η πτώχευση μεγάλων εταιρειών οργανωμένων ταξιδιών, όπως η Thomas Cook το 2019, κατέστησε σαφές ότι πρέπει να ενισχυθεί η προστασία των ταξιδιωτών σε περίπτωση σοβαρών απρόβλεπτων γεγονότων, όπως μία επιδημία, ένας πόλεμος ή μία φυσική καταστροφή.

Η Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302 δεν περιέχει κανόνες ανάμεσα στις επιχειρήσεις (B2B) για τις επιστροφές χρημάτων σε περίπτωση ακυρώσεων ούτε περιέχει κανόνες που διέπουν τη χρήση κουπονιών. Πολλοί διοργανωτές ταξιδιών και τουριστικοί πράκτορες δεν έλαβαν επιστροφές χρημάτων από τους παρόχους υπηρεσιών (π.χ. αεροπορικές εταιρείες και ξενοδοχεία) και, ως εκ τούτου, δεν ήταν σε θέση να αποζημιώσουν τους ταξιδιώτες εντός της υποχρεωτικής από την Οδηγία προθεσμίας των δεκατεσσάρων (14) ημερών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, πολλοί ταξιδιώτες, των οποίων τα πακέτα ακυρώθηκαν, να μην λάβουν την προβλεπόμενη από το ενωσιακό δίκαιο επιστροφή χρημάτων ή να την λάβουν πολύ αργότερα, εξαιτίας των προβλημάτων ρευστότητας που αντιμετώπιζαν τη χρονική εκείνη περίοδο της πανδημίας οι διοργανωτές ταξιδιών και οι τουριστικοί πράκτορες[2].

* *Δ.Ν., Δικηγόρος, Λέκτορας Τουριστικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου, Ειδική Επιστήμονας-Νομικός στον Συνήγορο του Καταναλωτή και στο Ευρωπαϊκό Κέντρο Καταναλωτή Ελλάδος*

1. Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 25ης Νοεμβρίου 2015 σχετικά με τα οργανωμένα ταξίδια και τους συνδεδεμένους ταξιδιωτικούς διακανονισμούς, η οποία τροποποιεί τον Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 2006/2004 και την Οδηγία 2011/83/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και καταργεί την Οδηγία 90/314/ΕΟΚ του Συμβουλίου, ΕΕ 2015 L 326/1. Διαθέσιμη στο: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:32015L2302 (ημερομηνία πρόσβασης: 31.03.2025).

2. EU Monitor, Explanatory Memorandum to COM(2023)905 – Amend-

Αναφορικά με το ισχύον νομικό πλαίσιο, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 12 παρ. 2 της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, ο ταξιδιώτης έχει το δικαίωμα να καταγγείλει τη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού πριν από την έναρξη του πακέτου, χωρίς να πληρώσει οποιαδήποτε χρέωση καταγγελίας στον διοργανωτή, σε περιπτώσεις αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων στον τόπο προορισμού ή πολύ κοντά σε αυτόν, οι οποίες επηρεάζουν σημαντικά την εκτέλεση του πακέτου ή τη μεταφορά των επιβατών στον προορισμό τους. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο ταξιδιώτης δικαιούται πλήρη επιστροφή οποιωνδήποτε πληρωμών έχουν γίνει για το πακέτο, εντός δεκατεσσάρων (14) ημερών από την καταγγελία της σύμβασης, πλην όμως δεν δικαιούται επιπλέον αποζημίωση[3].

Επίσης, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 12 παρ. 3 στοιχ. β΄ της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, ο διοργανωτής έχει το δικαίωμα να καταγγείλει τη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού, εάν δεν μπορεί να εκτελέσει τη σύμβαση λόγω αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων. Ωστόσο, ο διοργανωτής οφείλει να ενημερώσει τον ταξιδιώτη για την καταγγελία της σύμβασης, χωρίς καθυστέρηση, πριν από την έναρξη του πακέτου, και να παρέχει στον ταξιδιώτη πλήρη επιστροφή οποιωνδήποτε πληρωμών έχουν γίνει για το πακέτο, χωρίς όμως να φέρει ευθύνη για οποιαδήποτε περαιτέρω αποζημίωση.

Εντούτοις, οι παραπάνω διατάξεις δεν εφαρμόστηκαν με επιτυχία κατά την πανδημία του κορωνοϊού COVID-19. Η πλειοψηφία των διοργανωτών ταξιδιών και των τουριστικών πρακτόρων αγνόησαν τις διατάξεις της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, ιδίως όσον αφορά στην επιστροφή χρημάτων στους ταξιδιώτες, των οποίων το πακέτο ακυρώθηκε, και αντικατέστησαν την επιστροφή χρημάτων με την προσφορά κουπονιών (πιστωτικών σημειωμάτων)[4]. Στην πράξη, δηλαδή, κατά τη διάρκεια της πανδημίας, οι διοργανωτές επέβαλαν συχνά κουπόνια στους ταξιδιώτες, αντί της επιστροφής χρημάτων για πακέτα που ακυρώθηκαν, ενώ τα δικαιώματα των ταξιδιωτών σε σχέση με τα κουπόνια ήταν ασαφή.

Στις 19 Μαρτίου 2020, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, για να αποσαφηνίσει τις προαναφερθείσες ενωσιακές ρυθμίσεις στον ταξιδιωτικό τομέα, δημοσίευσε άτυπες κατευθυντήριες γραμμές αναφορικά με την εφαρμογή της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, στις οποίες επιβεβαίωσε το δικαίωμα των ταξιδιωτών για πλήρη επιστροφή του χρηματικού ποσού που κατέβαλαν για το πακέτο το οποίο ακυρώθηκε ή εναλλακτικά την αποδοχή κουπονιού[5]. Το πρόβλημα που παρουσιάστηκε ήταν ότι, στις περιπτώσεις όπου οι διοργανωτές ταξιδιών καθίσταντο αφερέγγυοι, οι ταξιδιώτες διέτρεχαν τον κίνδυνο να μην λάβουν επιστροφή χρημάτων.

Στις 9 Απριλίου 2020, ο αρμόδιος Επίτροπος για τη Δικαιοσύνη και τα Δικαιώματα των Καταναλωτών, κ. Didier Reynders, απηύθυνε επιστολή προς όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επισημαίνοντας ότι απαιτούνταν κατάλληλες ενέργειες σε επίπεδο κρατών μελών οι οποίες θα επιτύγχαναν τη σωστή ισορροπία μεταξύ της προστασίας των καταναλωτών και της στήριξης των ταξιδιωτικών επιχειρήσεων[6]. Σύμφωνα με τον Επίτροπο, όσον αφορά στις ακυρωμένες διακοπές, το δικαίωμα αποζημίωσης του ταξιδιώτη σύμφωνα με την Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302 τυγχάνει εφαρμογής και σε περιπτώσεις αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων, όπως αυτές που προκλήθηκαν από την πανδημία του κορωνοϊού COVID-19. Ωστόσο, ενόψει της κατάστασης που επικρατούσε, ο Επίτροπος ενθάρρυνε τους ταξιδιώτες να εξετάσουν το ενδεχόμενο αποδοχής κουπονιών τα οποία τους επέτρεπαν να αναβάλουν τις διακοπές τους για αργότερα, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, ή να αποζημιωθούν χρηματικά κατά την λήξη του κουπονιού. Ο Επίτροπος τόνισε, επίσης, ότι τα κουπόνια αυτά θα έπρεπε να είναι επιστρεπτέα, εφόσον δεν χρησιμοποιούνταν και να είναι ασφαλισμένα έναντι πιθανής αφερεγγυότητας των διοργανωτών, ενώ ταυτόχρονα τα κράτη μέλη θα έπρεπε να εξετάσουν το ενδεχόμενο παροχής στήριξης οικονομικής ρευστότητας στις ταξιδιωτικές επιχειρήσεις, ώστε να μπορούν να διευθετούν τις αξιώσεις επιστροφής χρημάτων των ταξιδιωτών, σύμφωνα με τους κανόνες των κρατικών ενισχύσεων.

---

ment of Directive (EU) 2015/2302 to make the protection of travellers more effective and to simplify and clarify certain aspects of the Directive, 29.11.2023. Διαθέσιμο στο: https://www.eu-monitor.eu/9353000/1/j4nvhdfdk3hydzq_j9vvik7m1c3gyxp/vm8mn3odk9zg#sdfootnote2sym (ημερομηνία πρόσβασης: 10.02.2025).

3. F. TORCHIA, Termination of the package travel contract and the right of withdrawal before the start of the package, Collective Commentary about the New Package Travel Directive, ESHTE-Estoril Higher Institute for Tourism and Hostel Studies, University of Salamanca, University of Sorbonne (Paris I), University of Milano-Bicocca, University of Sassari, University of Calabria, 2020, σσ. 294-298. Διαθέσιμο στο: Collective Commentary about the New Package Travel Directive (ημερομηνία πρόσβασης: 10.02.2025).

4. E. KARDOULIA, The impact of the coronavirus on the air transport and tourism sectors under the European and Greek legal frameworks, Legal Impacts of COVID-19 in the Travel, Tourism and Hospitality Industry, ESHTE-Estoril Higher Institute for Tourism and Hotel Studies, 2022, σσ. 152-153. Διαθέσιμο σε: https://publications.eshte.pt/dir/covid19/152/ (ημερομηνία πρόσβασης: 10.02.2025).

5. Ε. ΚΑΡΔΟΥΛΙΑ, Ζητήματα που ανακύπτουν από τη θέσπιση ρυθμίσεων για τα πιστωτικά σημειώματα στον τομέα του τουρισμού υπό το πρίσμα του ενωσιακού και του εθνικού δικαίου, ΕΕΕυρΔ, 2021, σσ. 315-352.

6. EUROPEAN COMMISSION, DG Justice and Consumers, COVID-19: Commissioner Reynders repeats his call for respect of consumer protection and support to travel and tourism businesses for package travel holidays, European Commission, 19.04.2020. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/newsroom/just/items/674033/en (ημερομηνία πρόσβασης: 10.02.2025).

Στις 13 Μαΐου 2020, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε τη Σύσταση (ΕΕ) 2020/648 σχετικά με τα κουπόνια που προσφέρονται σε ταξιδιώτες και επιβάτες ως εναλλακτική δυνατότητα αντί της επιστροφής εξόδων για ματαιωθείσες υπηρεσίες οργανωμένων ταξιδιών και μεταφορών στο πλαίσιο της πανδημίας COVID-19[7], με την οποία έθεσε κανόνες για την εθελοντική χρήση των κουπονιών και πρότεινε τρόπους με τους οποίους τα κουπόνια θα μπορούσαν να καταστούν βιώσιμη και ελκυστική εναλλακτική λύση αντί της επιστροφής χρημάτων όσον αφορά ταξίδια που έχουν ακυρωθεί. Η υιοθέτηση της Σύστασης σχετικά με τα κουπόνια οικειοθελούς αποδοχής που εκδόθηκαν κατά τη διάρκεια της πανδημίας στα κράτη μέλη ήταν ανομοιογενής. Με άλλα λόγια, τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντιμετώπισαν με διαφορετικό τρόπο την ενσωμάτωση της προαναφερθείσας Σύστασης της Επιτροπής, με αρκετά κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης να εγκρίνουν νομοθεσίες που παρέκκλιναν από την Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302[8]. Πιο συγκεκριμένα, αρκετά κράτη μέλη θέσπισαν προσωρινούς κανόνες που επέτρεπαν στους διοργανωτές να εκδίδουν κουπόνια χωρίς τη συμφωνία των ταξιδιωτών, καθιστώντας τα κουπόνια υποχρεωτικά για τους ταξιδιώτες ή ανέστειλαν το δικαίωμα των ταξιδιωτών για επιστροφή χρημάτων, επεκτείνοντας τις προθεσμίες για επιστροφή χρημάτων, με συνέπεια να κινήσει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διαδικασίες επί παραβάσει εναντίον έντεκα (11) κρατών μελών.

Ένα ακόμη σοβαρό πρόβλημα της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 είναι ότι οι προκαταβολές που καταβάλλουν οι ταξιδιώτες δεν προστατεύονται επαρκώς από την αφερεγγυότητα του διοργανωτή. Η προστασία κατά της αφερεγγυότητας για τα κουπόνια και τα δικαιώματα επιστροφής χρημάτων που απορρέουν από ακύρωση διαφέρουν μεταξύ των κρατών μελών. Μάλιστα, υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των εθνικών συστημάτων προστασίας κατά της αφερεγγυότητας[9].

Το τρίτο πρόβλημα αφορά τις δυσκολίες στην εφαρμογή της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302. Ορισμένες διατάξεις δεν είναι επαρκώς σαφείς, περιέχουν κενά ή είναι υπερβολικά περίπλοκες, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό σε αποκλίνοντα επίπεδα προστασίας των ταξιδιωτών στην πράξη και σε στρεβλώσεις του ανταγωνισμού. Για παράδειγμα, αυτό ισχύει για την έννοια των «πακέτων που κλείνονται μέσω συνδεδεμένων διαδικασιών κράτησης» και τις διατάξεις για τους συνδεδεμένους ταξιδιωτικούς διακανονισμούς αλλά και τους κανόνες για τις ακυρώσεις σε περίπτωση αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων. Ακόμη, τα έντυπα βασικών πληροφοριών είναι περίπλοκα και θα μπορούσαν να είναι πιο φιλικά προς τον χρήστη. Τέλος, δεν είναι πάντα σαφής για τους ταξιδιώτες ο ρόλος που διαδραματίζουν τα διάφορα μέρη (διοργανωτές, πωλητές και πάροχοι υπηρεσιών), μεταξύ άλλων σχετικά με τις επιστροφές χρημάτων.

II. Η πορεία προς την τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302

Στις 26 Φεβρουαρίου 2021, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε μία Έκθεση για την εφαρμογή της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, η οποία παρέχει μια αναλυτική επισκόπηση του τρόπου μεταφοράς της Οδηγίας στα δίκαια των κρατών μελών καθώς και του τρόπου εφαρμογής της από τον Ιούλιο του 2018[10]. Στην Έκθεσή της, η Επιτροπή υπογράμμισε αρκετές προκλήσεις που σχετίζονται με την εφαρμογή της Οδηγίας, ιδίως όσον αφορά στον ευρύ ορισμό του «πακέτου», στην έννοια των «συνδεδεμένων ταξιδιωτικών διακανονισμών» και στη διάκριση μεταξύ των δύο εννοιών. Επιπλέον, προέκυψαν προκλήσεις όσον αφορά στο πεδίο εφαρμογής της κάλυψης της προστασίας κατά της αφερεγγυότητας, ιδίως στο πλαίσιο της πτώχευσης της εταιρείας Thomas Cook και της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19.

Το ίδιο έτος, στην ειδική έκθεση του Ευρωπαϊκού Ελεγκτικού Συνέδριου για τα δικαιώματα των επιβατών αεροπορικών μεταφορών κατά την πανδημία COVID-19, το Ελεγκτικό Συνέδριο υπογράμμισε ότι, παρά τις προσπάθειες της Επιτροπής, αρκετά από τα δικαιώματα των κα-

7. Σύσταση (ΕΕ) 2020/648 της Επιτροπής της 13ης Μαΐου 2020 σχετικά με τα κουπόνια που προσφέρονται σε επιβάτες και ταξιδιώτες ως εναλλακτική δυνατότητα αντί της επιστροφής εξόδων για ματαιωθείσες υπηρεσίες οργανωμένων ταξιδιών και μεταφορών στο πλαίσιο της πανδημίας covid-19 (Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης - L151/10, 14.05.2020). Διαθέσιμη στο: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32020H0648#pbl_1 (ημερομηνία πρόσβασης: 10.02.2025).

8. Ε. ΚΑΡΔΟΥΛΙΑ, ό.π., σσ. 357-359.

9. Για παράδειγμα, σε ορισμένα κράτη μέλη, οι διοργανωτές οργανωμένων ταξιδιών δυσκολεύονται να εξασφαλίσουν προστασία κατά της αφερεγγυότητας ή οι ασφαλιστικές λύσεις μπορεί να είναι δαπανηρές, ιδίως σε περιόδους κρίσης. Βλ. Πρόταση-Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 ώστε να καταστεί αποτελεσματικότερη η προστασία των ταξιδιωτών και να απλουστευθούν και να αποσαφηνιστούν ορισμένες πτυχές της Οδηγίας, Βρυξέλλες, 29.11.2023, COM(2023) 905 final, 2023/0435 (COD), σ. 7. Διαθέσιμη στο: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023PC0905 (ημερομηνία πρόσβασης: 13.02.2025).

10. Έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο για την εφαρμογή της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 σχετικά με τα οργανωμένα ταξίδια και τους συνδεδεμένους ταξιδιωτικούς διακανονισμούς, Βρυξέλλες, 26.02.2021, COM(2021) 90 final. Διαθέσιμη στο: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=COM%3A2021%3A90%3AFIN (ημερομηνία πρόσβασης: 10.02.2025).

ταναλωτών δεν προστατεύονται[11]. Στις συστάσεις του, το Ελεγκτικό Συνέδριο επισήμανε επίσης ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή οφείλει να λάβει μέτρα, καταρτίζοντας κατευθυντήριες γραμμές και υποβάλλοντας νομοθετικές προτάσεις, για τη βελτίωση της ενημέρωσης των επιβατών σχετικά με τα δικαιώματά τους, καθώς και για τη διασφάλιση ότι οι ταξιδιώτες λαμβάνουν επιστροφή χρημάτων εντός των νόμιμων προθεσμιών των δεκατεσσάρων (14) ημερών για τα ταξίδια που ματαιώνονται, ακόμη και σε περιόδους κρίσης.

Στις 22 Μαρτίου 2022, η Πλατφόρμα Fit for Future (F4F)[12], εξέδωσε γνωμοδότηση για την Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302, όπου εντόπισε πέντε προβλήματα που ανακύπτουν από την εφαρμογή της Οδηγίας και εισηγήθηκε προτάσεις αντιμετώπισης των προβλημάτων αυτών[13]. Το πρώτο πρόβλημα που εντόπισε η Πλατφόρμα είναι ότι στην Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302 παρατηρείται μία αξιοσημείωτη έλλειψη διαφάνειας σχετικά με τον ρόλο των διάφορων εμπλεκόμενων μερών στα οργανωμένα ταξίδια. Κατά την σύναψη της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού, οι ταξιδιώτες δεν είναι πάντα ενήμεροι για το ποιος είναι ο διοργανωτής του οργανωμένου ταξιδιού, ποιος ο πωλητής και ποιος ο πάροχος ταξιδιωτικών υπηρεσιών που περιλαμβάνονται στο πακέτο. Αυτό το πρόβλημα αυξάνεται περισσότερο όταν οι εμπλεκόμενες ταξιδιωτικές εταιρείες έχουν παρόμοιο όνομα ή αποτελούν μέρος μεγαλύτερων ταξιδιωτικών πρακτορείων με συχνά αδιαφανείς εταιρικές δομές. Μάλιστα, οι ταξιδιώτες συχνά διατρέχουν κίνδυνο σύγχυσης και παραπέμπονται από εταιρεία σε εταιρεία, ιδίως όταν πρόκειται για επιστροφή χρημάτων για ακυρωμένα ταξίδια. Η πρόταση της Πλατφόρμας είναι να υπάρχει καλύτερη ενημέρωση σχετικά με την ταυτότητα των εμπλεκόμενων στη σύμβαση μερών καθώς και καλύτερη επιβολή των κανόνων.

Το δεύτερο πρόβλημα που εντόπισε η Πλατφόρμα είναι ότι ο ορισμός των συνδεδεμένων ταξιδιωτικών διακανονισμών είναι περίπλοκος και συχνά δεν είναι εύκολα κατανοητός για όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη. Η Πλατφόρμα εισηγήθηκε να αναλυθούν και να απλοποιηθούν οι ορισμοί τόσο του πακέτου όσο και των συνδεδεμένων ταξιδιωτικών διακανονισμών. Το τρίτο ζήτημα που εντοπίστηκε από την Πλατφόρμα είναι ότι οι προσυμβατικές πληροφορίες οι οποίες προβλέπονται στο άρθρο 5 της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 και παρέχονται στους καταναλωτές-ταξιδιώτες πολλές φορές θεωρούνται δυσνόητες για τον μέσο καταναλωτή και για τον λόγο αυτό η Πλατφόρμα πρότεινε να γίνει μια αποσαφήνιση αυτών των προσυμβατικών πληροφοριών.

Το τέταρτο ζήτημα που εντόπισε η Πλατφόρμα είναι η έλλειψη διαφάνειας αναφορικά με την προστασία κατά της αφερεγγυότητας των διοργανωτών/πωλητών ταξιδιών. Σε περιόδους κρίσης, όπως αυτή της πανδημίας COVID-19, διαπιστώθηκε ότι πολλά πακέτα ακυρώθηκαν, αφήνοντας κενά σε θέματα προστασίας των ταξιδιωτών κατά της αφερεγγυότητας των διοργανωτών ταξιδιών και σε θέματα που αφορούν επανακρατήσεις των πακέτων, κουπόνια για εναλλακτικά πακέτα και επιστροφή χρηματικών ποσών στους ταξιδιώτες. Η Πλατφόρμα εισηγήθηκε την αποσαφήνιση των παραπάνω αβεβαιοτήτων αναφορικά με την προστασία κατά της αφερεγγυότητας.

Το τελευταίο πρόβλημα που έθιξε η Πλατφόρμα είναι η ανάγκη για αποσαφήνιση του όρου «άλλες τουριστικές υπηρεσίες» που αναφέρεται στο άρθρο 3 παρ. 1 στοιχ. γ΄ της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, ως ξεχωριστή κατηγορία, κάτω από την ομπρέλα των «ταξιδιωτικών υπηρεσιών». Ο ενωσιακός νομοθέτης παρόλο που συμπεριέλαβε μία μη εξαντλητική λίστα από παραδείγματα τουριστικών υπηρεσιών στην αιτιολογική σκ. 18 του Προοιμίου της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, όπως είναι για παράδειγμα τα εισιτήρια για θεματικά πάρκα, συναυλίες ή αθλητικές εκδηλώσεις, η ενοικίαση αθλητικού εξοπλισμού, οι ξεναγήσεις κ.λπ., δεν απέδωσε περαιτέρω ερμηνεία στην έννοια «τουριστικές υπηρεσίες», αφήνοντας περιθώριο για αμφιβολίες. Εφαρμόζοντας τον ορισμό της Οδηγίας, παρατηρείται ότι, στην πράξη, οι μεμονωμένοι πάροχοι ταξιδιωτικών υπηρεσιών καθίστανται διοργανωτές, υπό την έννοια της Οδηγίας, χωρίς οι ίδιοι να το γνωρίζουν. Η Πλατφόρμα εισηγήθηκε να αποσαφηνιστεί ο όρος «τουριστικές υπηρεσίες», με κατευθυντήριες γραμμές από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ή με θέσπιση νομοθετικής διάταξης για τον εν λόγω ορισμό[14].

11. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΕΛΕΓΚΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ (European Court of Auditors), Ειδική Έκθεση 15/2021, Δικαιώματα των επιβατών αεροπορικών μεταφορών κατά την πανδημία COVID-19: παρά τις προσπάθειες της Επιτροπής, βασικά δικαιώματα δεν προστατεύονται, 2021. Διαθέσιμο στο: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_15/SR_passenger-rights_covid_EL.pdf (ημερομηνία πρόσβασης: 10.02.2025).

12. Η Πλατφόρμα Fit for Future (F4F), η οποία αποτελεί μια ομάδα εμπειρογνωμόνων υψηλού επιπέδου και απαρτίζεται από εκπροσώπους όλων των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δημιουργήθηκε το 2020 με σκοπό την απλοποίηση των κανονιστικών και νομοθετικών ρυθμίσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Fit for Future Platform (F4F) - 2021-2024, Supporting the Commission in simplifying and modernising EU law. Διαθέσιμο στο: https://commission.europa.eu/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-less-costly-and-future-proof/fit-future-platform-f4f-2021-2024_en?prefLang=el (ημερομηνία πρόσβασης: 10.02.2025).

13. Fit For Future Platform Opinion - Directive on package travel and linked travel arrangements, 2021/SBGR3/15, 22.03.2022. Διαθέσιμο στο: https://commission.europa.eu/document/download/fa58abe9-99c9-4ccd-8f18-3e1a0c66bb14_en?filename=Final%20opinion%202021_SBGR3_15%20Package%20travel_fup_0.pdf (ημερομηνία πρόσβασης: 10.02.2025).

14. Fit For Future Platform, Opinion Directive on package travel and

Τον Σεπτέμβριο του 2023, κατόπιν αιτήματος της Επιτροπής Εσωτερικής Αγοράς και Προστασίας των Καταναλωτών (Internal Market and Consumer Protection Committee (IMCO)) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, το Τμήμα Πολιτικής για τις Οικονομικές, Επιστημονικές και Πολιτικές Ποιότητας Ζωής της Γενικής Διεύθυνσης Εσωτερικών Πολιτικών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου διεξήγαγε μία μελέτη[15] στην οποία αξιολόγησε την εφαρμογή και την αποτελεσματικότητα της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, με έμφαση σε δέκα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης[16]. Οι στόχοι της μελέτης ήταν η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, η αναγνώριση των τομέων προς βελτίωση και η ανάδειξη των πρακτικών που μπορούν να υιοθετηθούν προς βελτίωση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, προκειμένου να εδραιωθεί μία πιο ολοκληρωμένη προστασία των δικαιωμάτων των ταξιδιωτών και να προωθηθεί μια φιλική προς τους ταξιδιώτες αγορά πακέτων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η μελέτη εξέτασε διάφορες πτυχές της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, μεταξύ άλλων τον ορισμό του πακέτου, τη χρήση κουπονιών, την διαχείριση περιπτώσεων αφερεγγυότητας των παρόχων ταξιδιωτικών υπηρεσιών και των διοργανωτών, την αλληλεπίδραση της Οδηγίας για τα οργανωμένα ταξίδια με τον Κανονισμό για τα δικαιώματα επιβατών αεροπορικών μεταφορών[17] και τις προκλήσεις που παρουσιάζονται από το ψηφιακό περιβάλλον. Περαιτέρω, η μελέτη εντόπισε τομείς που χρειάζονται βελτίωση, όπως για παράδειγμα η προσαρμογή του ορισμού του «πακέτου» προκειμένου να ανταποκρίνεται στις εξελισσόμενες τάσεις της τουριστικής βιομηχανίας, η πρακτική που ακολουθείται όσον αφορά στις προκαταβολές, η αντιμετώπιση των προκλήσεων που σχετίζονται με την εφαρμογή της Οδηγίας του 2015 στο ψηφιακό περιβάλλον, τα κενά πληροφόρησης του ταξιδιώτη που υπάρχουν πριν από την σύναψη της ταξιδιωτικής σύμβασης και η προώθηση της εναλλακτικής επίλυσης διαφορών.

Πιο συγκεκριμένα, η μελέτη τόνισε ότι οι παραδοσιακές έννοιες του πακέτου και των συνδεδεμένων ταξιδιωτικών διακανονισμών δεν μπορούν πλέον να ανταποκριθούν πλήρως στη σύγχρονη εξελισσόμενη ταξιδιωτική βιομηχανία, η οποία είναι κατακερματισμένη και περιλαμβάνει πολλούς μεσάζοντες σε έναν φυσικό και σε έναν ψηφιακό κόσμο. Επιπλέον, οι νέες μορφές ταξιδιωτικών διακανονισμών, όπως η κράτηση πακέτων μέσω διαδικτυακών μεσαζόντων, εξακολουθούν να θέτουν προκλήσεις στον καθορισμό του τι συνιστά πακέτο[18].

Η μελέτη ανέδειξε, επίσης, το ζήτημα της πλήρους προπληρωμής του πακέτου από τους ταξιδιώτες στο πλαίσιο των συμβάσεων οργανωμένων ταξιδιών. Συγκεκριμένα, η μελέτη αναφέρει ότι, ενώ η προπληρωμή αποτελεί κοινή πρακτική στην τουριστική βιομηχανία, ενδέχεται να εκθέσει τους ταξιδιώτες σε πιθανούς κινδύνους, ιδίως σε περίπτωση μη εκτέλεσης ή πλημμελούς εκτέλεσης των ταξιδιωτικών υπηρεσιών που περιλαμβάνονται στο πακέτο ή πτώχευσης των διοργανωτών. Για την αντιμετώπιση του ζητήματος αυτού, το επιχειρηματικό μοντέλο της πλήρους προπληρωμής πρέπει να αξιολογηθεί προσεκτικά και να διερευνηθούν εναλλακτικοί τρόποι πληρωμής που να προσφέρουν μεγαλύτερες εγγυήσεις στους ταξιδιώτες. Η μελέτη αποσκοπούσε στην προώθηση δίκαιων και διαφανών πρακτικών πληρωμών στον τομέα των οργανωμένων ταξιδιών, επιτυγχάνοντας μία δίκαιη ισορροπία μεταξύ των αναγκών των παρόχων ταξιδιωτικών υπηρεσιών και διοργανωτών οργανωμένων ταξιδιών και της προστασίας των συμφερόντων των καταναλωτών[19].

Ακόμη, η μελέτη επεσήμανε την έλλειψη διαφάνειας και ακρίβειας των πληροφοριών που παρέχονται συχνά από τις ψηφιακές πλατφόρμες, την πολυπλοκότητα στην

linked travel arrangements, ό.π., 22.03.2022. Διαθέσιμο στο: https://commission.europa.eu/document/download/fa58abe9-99c9-4ccd-8f18-3e1a0c66bb14_en?filename=Final%20opinion%202021_SBGR3_15%20Package%20travel_fup_0.pdf (ημερομηνία πρόσβασης: 13.02.2025).

15. EUROPEAN PARLIAMENT, Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, Directorate-General for Internal Policies, Study requested by the IMCO Committee, The performance of the Package Travel Directive and broader consumer protection issues in the implementation of passenger rights, Luxembourg, September 2023. Διαθέσιμη στο: The performance of the Package Travel Directive and broader consumer protection issues (ημερομηνία πρόσβασης: 19.03.2025).

16. Η επιλογή των κρατών μελών που επιλέχθηκαν για την μελέτη βασίστηκε σε πολλά κριτήρια, μεταξύ των οποίων η χρήση εναλλακτικής επίλυσης διαφορών, η γεωγραφική περιοχή στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το μέγεθος της χώρας, τα οποία θεωρήθηκαν σημαντικά για την καταγραφή των διαφορών μεταξύ των κρατών μελών. Οι χώρες επιλογής για την έρευνα σχετικά με την εφαρμογή της Οδηγίας για τα οργανωμένα ταξίδια ήταν οι ακόλουθες: Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα, Ρουμανία, Γαλλία, Ολλανδία, Γερμανία, Πολωνία, Τσεχία και Φινλανδία. Βλ. EUROPEAN PARLIAMENT, Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, Directorate-General for Internal Policies, ό.π., σ. 10. Διαθέσιμη στο: The performance of the Package Travel Directive and broader consumer protection issues (ημερομηνία πρόσβασης: 20.03.2025).

17. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 261/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Φεβρουαρίου 2004, για τη θέσπιση κοινών κανόνων αποζημίωσης των επιβατών αεροπορικών μεταφορών και παροχής βοήθειας σε αυτούς σε περίπτωση άρνησης επιβίβασης και ματαίωσης ή μεγάλης καθυστέρησης της πτήσης και για την κατάργηση του Κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 295/91, ΕΕ 2004 L 046/1. Διαθέσιμος στο: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32004R0261 (ημερομηνία πρόσβασης: 20.03.2025).

18. EUROPEAN PARLIAMENT, Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, ό.π., σσ. 74-75.

19. Ibid, σσ. 16-17.

εφαρμογή της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, τις δυσκολίες αναφορικά με τη διαχείριση των αξιολογήσεων και των σχολίων των χρηστών ώστε να διασφαλίζεται η αυθεντικότητα τους, τους κινδύνους που συνδέονται με την προστασία των δεδομένων και την ιδιωτικότητα, τις δυσκολίες στον επιμερισμό της ευθύνης και της λογοδοσίας μεταξύ των μεσολαβητών, τις προκλήσεις συμμόρφωσης σε διασυνοριακό επίπεδο και τις υποχρεώσεις των μεσολαβητών διαδικτυακών κρατήσεων σύμφωνα με το νομικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης[20].

Για την ενίσχυση της προστασίας των ταξιδιωτών, η μελέτη υπογράμμισε τη σημασία της ανάπτυξης ολοκληρωμένων μορφών προσυμβατικής πληροφόρησης, όπως για παράδειγμα βασικά ενημερωτικά δελτία, οπτικά βοηθήματα και χρονοδιαγράμματα, καθώς και την επαναξιολόγηση της πλήρους προπληρωμής. Ενθαρρύνοντας υπεύθυνες επιχειρηματικές πρακτικές και εξασφαλίζοντας επαρκείς μηχανισμούς αποζημίωσης, μπορούν να αποσαφηνιστούν οι ευθύνες των διοργανωτών και των παρόχων ταξιδιωτικών υπηρεσιών, οδηγώντας σε μια δικαιότερη κατανομή των ευθυνών.

Η μελέτη ανέδειξε και το ζήτημα των μηχανισμών επιβολής της νομοθεσίας οι οποίοι είναι σημαντικοί για την προάσπιση των δικαιωμάτων των ταξιδιωτών. Προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα που εντοπίστηκαν στην Οδηγία του 2015 και να διασφαλιστούν τα δικαιώματα των ταξιδιωτών, η μελέτη πρότεινε να γίνουν βελτιώσεις για τους μεσάζοντες διαδικτυακών κρατήσεων μέσω της παροχής σαφών και φιλικών προς τον ταξιδιώτη προσυμβατικών πληροφοριών, να βελτιωθούν οι ιστότοποι για να γίνουν πιο προσβάσιμοι σε κινητές συσκευές, να διευκολυνθεί η πρόσβαση στις κριτικές και αξιολογήσεις των ανεξάρτητων ταξιδιωτών, να δημιουργηθούν πλατφόρμες μέσα από τις οποίες να μπορεί κανείς να αναφέρει ανακρίβειες και να βελτιωθούν στο σύνολο οι πρακτικές που εφαρμόζονται στην τουριστική βιομηχανία αναφορικά με τα ανωτέρω ζητήματα. Σημειώθηκε, ακόμη, ότι εναποτίθεται, κατά κύριο λόγο στις εθνικές αρχές των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο έλεγχος και η επιβολή της νομοθεσίας για τα οργανωμένα ταξίδια, και συγκεκριμένα σε ορισμένες δικαιοδοσίες, η δημόσια επιβολή (public enforcement) διενεργείται από εθνικές και περιφερειακές αρχές προστασίας των καταναλωτών. Ωστόσο, η συνύπαρξη διαφορετικών φορέων επιβολής της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο μπορεί να επιφέρει προβλήματα συντονισμού και να υπονομεύσει την αποτελεσματικότητα της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, ενώ παράλληλα οι φορείς αυτοί έχουν την εξουσία να απαιτούν σαφείς πληροφορίες από τους διοργανωτές οργανωμένων ταξιδιών, να εξετάζουν τη νομιμότητα των συμβάσεων οργανωμένων ταξιδιών και να επιβάλλουν κυρώσεις για αθέμιτες εμπορικές πρακτικές. Οι κυρώσεις που επιβάλλονται για μη συμμόρφωση με τις διατάξεις της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 ενδέχεται να διαφέρουν μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται διαφορετικά επίπεδα προστασίας των ταξιδιωτών[21].

Η μελέτη υποστήριξε ότι μέσω της ιδιωτικής επιβολής (private enforcement) της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 οι ταξιδιώτες μπορούν να ασκήσουν τα δικαιώματα τους, είτε ασκώντας αγωγές εναντίον των διοργανωτών είτε μέσω διαδικασιών εναλλακτικής επίλυσης των διαφορών, ενώ παράλληλα οι σύνδεσμοι καταναλωτών μπορούν να ασκήσουν συλλογικές αγωγές, ιδίως όταν πρόκειται για μικρές, σε ύψος, χρηματικές αξιώσεις. Πράγματι, όπως διαπιστώθηκε μέσω της μελέτης, και στα δέκα (10) κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρατηρήθηκε ότι η αποτελεσματικότητα της ιδιωτικής επιβολής διαφέρει από χώρα σε χώρα και ότι οι ταξιδιώτες ενδέχεται να αντιμετωπίσουν προκλήσεις όσον αφορά στην παροχή αποδεικτικών στοιχείων, ενώ ταυτόχρονα πρέπει να αξιολογήσουν το κόστος για να κινηθούν νομικά συγκριτικά με την αποτελεσματικότητα των νομικών μέτρων. Ωστόσο, οι μηχανισμοί συλλογικής έννομης προστασίας των καταναλωτών είναι περιορισμένοι, λόγω διαδικαστικών παραγόντων και εθνικών νομοθεσιών, ενώ ταυτόχρονα η διασυνοριακή επιβολή της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνεπάγεται αυξημένες πολυπλοκότητες, όπως πρόσθετες δαπάνες, διαδικαστικές διαφορές και προκλήσεις στην εκτέλεση των αποφάσεων σε διαφορετικές δικαιοδοσίες. Ως εκ τούτου, απαιτείται η καλύτερη συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης για να διασφαλίζεται η συνεχής και σταθερή ερμηνεία και εφαρμογή των διατάξεων της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302[22].

Τέλος, η μελέτη εστίασε στη χρήση της Εναλλακτικής Επίλυσης Διαφορών για την επιβολή της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, η οποία, ναι μεν είναι περιορισμένη, αλλά έχει τη δυνατότητα να προσφέρει έναν ταχύτερο και πιο οικονομικό τρόπο επίλυσης των διαφορών. Πολλά κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν θεσπίσει εθνικά συστήματα Εναλλακτικής Επίλυσης Διαφορών και ορισμένα μάλιστα, έχουν ορίσει υπηρεσίες ταξιδιωτικού διαμεσολαβητή ή άλλους εξειδικευμένους φορείς Εναλλακτικής Επίλυσης Διαφορών, όπως για παράδειγμα η Ολλανδία και η Γερμανία[23]. Ωστόσο, η αποτελεσματικότητα των συστημάτων Εναλλακτικής Επίλυσης Διαφορών εξακολουθεί να είναι περιορισμένη και η περαιτέρω ανάπτυξη και ενίσχυση των μηχανισμών Εναλλακτικής Επίλυσης Δι-

20. Ibid, σσ. 24-27.

21. Ibid, σ. 29.

22. Ibid, σσ. 29-31.

23. Ibid, σ. 32.

αφορών, ιδιαίτερα σε δικαιοδοσίες που αντιμετωπίζουν πολλές καταγγελίες για παραβιάσεις των διατάξεων της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, θα μπορούσε να ενισχύσει την προστασία των ταξιδιωτών και να βελτιώσει την διασυνοριακή εφαρμογή της Οδηγίας.

III. Η Πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 για τα οργανωμένα ταξίδια και τους συνδεδεμένους ταξιδιωτικούς οργανισμούς

Στις 29 Νοεμβρίου 2023, εγκρίθηκε μια σειρά προτάσεων από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή με στόχο να γίνει καλύτερη η εμπειρία των επιβατών και των ταξιδιωτών και να ενισχυθούν τα δικαιώματά τους[24]. Η δέσμη αυτή μέτρων για την κινητικότητα των επιβατών περιλαμβάνει προτάσεις για τροποποιήσεις των διάφορων Κανονισμών που προβλέπουν τα δικαιώματα των επιβατών, πρόταση για τα δικαιώματα των επιβατών στο πλαίσιο πολυτροπικών ταξιδιών[25] και πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302[26] («Πρόταση»), με στόχο την εξασφάλιση μιας ευρύτερης προστασίας για τους ταξιδιώτες και την απλοποίηση συγκεκριμένων πτυχών της Οδηγίας[27]. Στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ο φάκελος παραπέμφθηκε στην Επιτροπή Εσωτερικής Αγοράς και Προστασίας Καταναλωτή (Committee on the Internal Market and Consumer Protection – IMCO) και στις 8 Ιανουαρίου 2024 ορίστηκε ο εισηγητής Alex Agius Saliba[28].

Η Πρόταση είναι αποτέλεσμα διαβουλεύσεων μεταξύ των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων αλλά και ενδιαφερόμενων φορέων που εξέδωσαν μελέτες-εκθέσεις διατυπώνοντας τις απόψεις τους και εκφράζοντας είτε υποστήριξη είτε επιφυλάξεις ακόμη και προτάσεις βελτίωσης σχετικά με τις προτεινόμενες αλλαγές. Οι διαβουλεύσεις ήταν όσο το δυνατόν ευρύτερες για να συγκεντρωθούν απόψεις, αποδεικτικά στοιχεία και εξηγήσεις σχετικά με τις ανάγκες των διαφόρων κατηγοριών ενδιαφερόμενων μερών (π.χ. ταξιδιώτες-καταναλωτές, ταξιδιωτικά πρακτορεία, παραδοσιακά και διαδικτυακά ταξιδιωτικά γραφεία, μεταφορείς, εθνικές αρχές, ταμεία προστασίας κατά της αφερεγγυότητας, καταναλωτές και επιχειρηματικές ενώσεις, πανεπιστήμια και μη κυβερνητικές οργανώσεις).

Η Πρόταση θέτει γενικούς και ειδικούς στόχους, με πρώτο γενικό στόχο την ενίσχυση του επιπέδου προστασίας των ταξιδιωτών, καθ' όλη τη διάρκεια του ταξιδιού, και παράλληλα τη βελτίωση της λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς στον τομέα των οργανωμένων ταξιδιών. Ένας ακόμη στόχος της Πρότασης είναι να ενισχυθεί η εμπιστοσύνη των ταξιδιωτών και των εμπόρων στην αγορά και πώληση πακέτων, μεταξύ άλλων σε διασυνοριακό επίπεδο, και να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα που τυχόν ανακύψουν με συντονισμένο και ομοιόμορφο τρόπο, μειώνοντας τον κατακερματισμό της εσωτερικής αγοράς.

Κάποια από τα προτεινόμενα μέτρα είναι τα εξής:

Α. Η Πρόταση τροποποιεί τον ορισμό του πακέτου που κλείνεται μέσω συνδεδεμένων ηλεκτρονικών διαδικασιών κράτησης και του πακέτου ενιαίου σημείου πώλησης. Ο ορισμός του πακέτου προσαρμόζεται ώστε να αντικατοπτρίζει το γεγονός ότι, όταν οι υπηρεσίες αγοράζονται από χωριστούς εμπόρους μέσω συνδεδεμένων ηλεκτρονικών διαδικασιών κράτησης, θεωρούνται πακέτο εφόσον τα προσωπικά στοιχεία του ταξιδιώτη διαβιβάζονται από έναν έμπορο σε άλλον. Οι κρατήσεις διαφορετικών ειδών ταξιδιωτικών υπηρεσιών στο πλαίσιο του ίδιου ταξιδιού ή των ίδιων διακοπών σε ένα μόνο σημείο πώλησης εντός σύντομου χρονικού διαστήματος θεωρούνται πακέτα κατά τον ίδιο τρόπο όπως και με τις κρατήσεις διαφορετικών ειδών ταξιδιωτικών υπηρεσιών στο πλαίσιο του ίδιου ταξιδιού ή των ίδιων διακοπών σε ένα μόνο σημείο πώλησης, όταν οι υπηρεσίες επιλέγονται πριν από τη σύναψη της πρώτης σύμβασης από τον ταξιδιώτη. Με

24. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Κινητικότητα και Μεταφορές, Γενική Διεύθυνση Κινητικότητας και Μεταφορών, Βελτίωση των δικαιωμάτων και καλύτερη ενημέρωση των ταξιδιωτών, 29.11.2023. Διαθέσιμο στο: https://transport.ec.europa.eu/news-events/news/passenger-mobility-package-2023-11-29_en?prefLang=el&etrans=el (ημερομηνία πρόσβασης: 13.02.2025).

25. Πρόταση-Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τα δικαιώματα των επιβατών στο πλαίσιο πολυτροπικών ταξιδιών, Βρυξέλλες, 29.11.2003, COM(2023) 752 final, 2023/0436(COD). Διαθέσιμη στο: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023PC0752 (ημερομηνία πρόσβασης: 13.02.2025).

26. Πρόταση-Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 ώστε να καταστεί αποτελεσματικότερη η προστασία των ταξιδιωτών και να απλουστευθούν και να αποσαφηνιστούν ορισμένες πτυχές της Οδηγίας, Βρυξέλλες, 29.11.2023, COM(2023) 905 final, 2023/0435(COD). Διαθέσιμη στο: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023PC0905 (ημερομηνία πρόσβασης: 13.02.2025).

27. EUROPEAN COMMISSION, Commission staff working document - Impact assessment report accompanying the document Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive (EU) 2015/2302 to make the protection of travellers more effective and to simplify and clarify certain aspects of the Directive, Βρυξέλλες 29.11.2023 SWD(2023) 906 final. Διαθέσιμο στο: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023SC0906 (ημερομηνία πρόσβασης: 13.02.2025).

28. C. EVROUX, Package travel and linked travel arrangements: Improving protection for travellers European Parliamentary Research Service (EPRS), European Parliament, Brussels, 07.02.2024. Διαθέσιμο στο: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/757642/EPRS_BRI(2024)757642_EN.pdf (ημερομηνία πρόσβασης: 13.02.2025).

τον τρόπο αυτόν αποφεύγεται η τρέχουσα επικάλυψη των ορισμών του πακέτου και των συνδεδεμένων ταξιδιωτικών διακανονισμών, κατά το άρθρο 3 παρ. 5 στοιχ. α΄ της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302.

Σύμφωνα με την αιτιολογική σκ. 8 του Προοιμίου της Πρότασης, ο ορισμός του πακέτου που διαμορφώνεται μέσω συνδεδεμένων ηλεκτρονικών διαδικασιών κράτησης στο άρθρο 3 παρ. 2 στοιχ. β΄ σημείο ν΄ της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, με βάση τον οποίο το όνομα, τα στοιχεία πληρωμών και η διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου του ταξιδιώτη διαβιβάζονται από έναν έμπορο σε άλλον, έχει αποδειχθεί υπερβολικά στενός. Ως εκ τούτου, κρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή σκόπιμο να θεωρούνται ως «πακέτο» κρατήσεις διαφορετικών ειδών ταξιδιωτικών υπηρεσιών στο πλαίσιο του ίδιου ταξιδιού ή των ίδιων διακοπών, όταν ο έμπορος που είναι συμβαλλόμενο μέρος της πρώτης σύμβασης διαβιβάζει σε έμπορο που είναι συμβαλλόμενο μέρος της δεύτερης ή περαιτέρω σύμβασης εναλλακτικά το όνομα του ταξιδιώτη, τα στοιχεία πληρωμών, τη διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή οποιοδήποτε άλλο από τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα του ταξιδιώτη. Η εν λόγω διαβίβαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα υποδηλώνει στενό σύνδεσμο μεταξύ των κρατήσεων/συμβάσεων και έτσι το κριτήριο των είκοσι τεσσάρων (24) ωρών για τη δεύτερη κράτηση δεν είναι απαραίτητο και θα πρέπει να απαλειφθεί.

Β. Η Πρόταση διευκρινίζει επίσης ότι ο συνδυασμός ενός ή περισσότερων ειδών υπηρεσιών που σχετίζονται με τη μεταφορά, την παροχή καταλύματος ή την ενοικίαση αυτοκινήτου με μία ή περισσότερες άλλες τουριστικές υπηρεσίες που δεν αντιπροσωπεύουν περισσότερο από το 25% της αξίας του συνδυασμού και δεν διαφημίζονται ούτε αποτελούν βασικό χαρακτηριστικό του συνδυασμού, δεν συνιστά πακέτο. Η αναφορά στο 25% προέρχεται από την αιτιολογική σκ. 18 του Προοιμίου της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 και αντικαθιστά τη διατύπωση «σημαντικό ποσοστό». Για παράδειγμα, όσον αφορά τα πακέτα στα οποία το κατάλυμα συνδυάζεται με άλλες τουριστικές υπηρεσίες, αλλά τα οποία δεν περιλαμβάνουν μεταφορά επιβατών, το γενικό κριτήριο του «σημαντικού ποσοστού» της αξίας του συνδυασμού, το οποίο ισχύει για τις τουριστικές υπηρεσίες του άρθρου 3 παρ. 1 στοιχ. δ΄ της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, αντικαθίσταται στην Πρόταση από το ειδικότερο κριτήριο του «τουλάχιστον 25%» προκειμένου να αυξηθεί η ασφάλεια δικαίου.

Γ. Η Πρόταση καταργεί ένα είδος συνδεδεμένων ταξιδιωτικών διακανονισμών – και συγκεκριμένα την περίπτωση του άρθρου 3 παρ. 5 στοιχ. α΄ της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302[29] – και ο ορισμός των συνδεδεμένων ταξιδιωτικών διακανονισμών, ο οποίος περιλαμβάνεται στο άρθρο 3 παρ. 5 της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, απλουστεύεται και αποσαφηνίζεται.

Από την εφαρμογή της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 διαπιστώθηκε ότι η ερμηνεία της έννοιας των συνδεδεμένων ταξιδιωτικών διακανονισμών διαφέρει μεταξύ κρατών μελών, δημιουργώντας νομική αβεβαιότητα, λόγω του ότι αφήνει περιθώριο για καταχρήσεις σε βάρος των ταξιδιωτών. Συνεπώς, είναι πολύ δύσκολο για τους ταξιδιώτες και για τις αρμόδιες αρχές να καταφέρουν να αποδείξουν κατά πόσο συνήφθη κάποια σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού και/ή συνδεδεμένος ταξιδιωτικός διακανονισμός. Συγκεκριμένα, η διαφοροποίηση μεταξύ των πακέτων και των συνδεδεμένων ταξιδιωτικών διακανονισμών δεν είναι πάντα εμφανής, δημιουργώντας προβλήματα. Όσον αφορά στους συνδεδεμένους ταξιδιωτικούς διακανονισμούς, η Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302 κάνει αναφορά στις προσυμβατικές πληροφορίες που πρέπει να δίδονται στους καταναλωτές και στις διατάξεις για προστασία κατά της αφερεγγυότητας, χωρίς όμως να ορίζει στο κείμενό της ποιες είναι οι συμβατικές υποχρεώσεις που προκύπτουν. Αυτό οδήγησε πολλές εταιρείες να προσαρμόσουν την επιχείρηση τους σε μοντέλα που βασίζονται σε συνδεδεμένους ταξιδιωτικούς διακανονισμούς, ούτως ώστε να αποφύγουν το αυστηρότερο καθεστώς ευθύνης που εφαρμόζεται στους διοργανωτές οργανωμένων ταξιδιών, όπως προβλέπεται από την Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302. Από την εφαρμογή της Οδηγίας του 2015, υπήρξαν ενδείξεις ότι αρκετοί έμποροι καταχράστηκαν τον ορισμό που προσδίδει η Οδηγία στους συνδεδεμένους ταξιδιωτικούς διακανονισμούς δημιουργώντας έτσι μια γκρίζα ζώνη σε βάρος των ταξιδιωτών.

Με την απλούστευση και αποσαφήνιση του ορισμού των συνδεδεμένων ταξιδιωτικών διακανονισμών, η Πρόταση οδηγεί σε πιο σαφείς και εύκολα εκτελεστούς κανόνες, καθώς και σε σαφέστερες πληροφορίες για τους ταξιδιώτες ενώ διατηρεί ή αυξάνει παράλληλα το επίπεδο προστασίας των ταξιδιωτών. Σύμφωνα με την αιτιολογική σκ. 9 του Προοιμίου της Πρότασης, ο ορισμός του συνδεδεμένου ταξιδιωτικού διακανονισμού θα πρέπει να καλύπτει περιπτώσεις στις οποίες ο έμπορος που είναι συμβαλλόμενο μέρος της πρώτης σύμβασης και λαμβάνει πληρωμές από τον ταξιδιώτη ή για λογαριασμό του, καλεί τον ταξιδιώτη να κάνει κράτηση για πρόσθετα είδη ταξιδιωτικών υπηρεσιών στο πλαίσιο

29. Σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 5 στοιχ. α΄ της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, «*ως "συνδεδεμένος ταξιδιωτικός διακανονισμός" νοείται η αγορά τουλάχιστον δύο διαφορετικών ειδών ταξιδιωτικών υπηρεσιών για το ίδιο ταξίδι ή τις ίδιες διακοπές, που δεν αποτελούν πακέτο, η οποία έχει ως αποτέλεσμα τη σύναψη χωριστών συμβάσεων με τους παρόχους των επιμέρους ταξιδιωτικών υπηρεσιών, αν ο έμπορος διευκολύνει: α) στο πλαίσιο μιας και μόνον επίσκεψης ή επαφής με το σημείο πώλησής του, τη χωριστή επιλογή και χωριστή πληρωμή κάθε ταξιδιωτικής υπηρεσίας από τους ταξιδιώτες…*».

του ίδιου ταξιδιού ή των ίδιων διακοπών. Στο πλαίσιο αυτό, ο έμπορος που είναι συμβαλλόμενο μέρος της πρώτης σύμβασης πρέπει να λαμβάνει προστασία κατά της αφερεγγυότητας. Επιπλέον, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι οι ταξιδιώτες επωφελούνται πλήρως από τους κανόνες για την προστασία κατά της αφερεγγυότητας και ότι οι έμποροι γνωρίζουν πως υπόκεινται σε αυτή την υποχρέωση, είναι σκόπιμο τα έντυπα πληροφοριών σχετικά με τους συνδεδεμένους ταξιδιωτικούς διακανονισμούς να συνιστούν στους ταξιδιώτες να καταγράφουν την πρόσκληση και την πρόσθετη κράτηση, για παράδειγμα μέσω στιγμιότυπων οθόνης, και να ενημερώνουν τον έμπορο με τον οποίο συνήφθη η πρώτη σύμβαση ότι έχει συναφθεί σύμβαση για πρόσθετο είδος ταξιδιωτικής υπηρεσίας στο πλαίσιο του ίδιου ταξιδιού ή των ίδιων διακοπών εντός εικοσιτεσσάρων (24) ωρών από την πρόσκληση του εμπόρου. Ο έμπορος θα πρέπει να υποχρεούται να θέτει στη διάθεση των ταξιδιωτών τοποθεσία, όπως διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή ιστότοπο, όπου οι ταξιδιώτες μπορούν να καταχωρίζουν τις εν λόγω πληροφορίες και να επιβεβαιώνει τη λήψη των εν λόγω πληροφοριών.

Δ. Όσον αφορά στο δικαίωμα ενημέρωσης του ταξιδιώτη, το άρθρο 5 παρ. 1 της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 τροποποιείται προκειμένου να διευκρινιστεί ότι οι πληροφορίες σχετικά με το δικαίωμα του ταξιδιώτη να καταγγείλει τη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού, λόγω αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων, καθίστανται υποχρεωτικές, επιπλέον του δικαιώματος ακύρωσης έναντι χρέωσης καταγγελίας. Επιπροσθέτως, στην Πρόταση αποσαφηνίζεται το άρθρο 7 παρ. 2 της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 για το περιεχόμενο της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού και τα έγγραφα που πρέπει να παρέχονται πριν από την έναρξη του πακέτου. Σύμφωνα με την Πρόταση, η σύμβαση πρέπει να διευκρινίζει ότι ο διοργανωτής είναι ο υπεύθυνος για την επιστροφή των χρημάτων και ότι οι ταξιδιώτες μπορούν να επικοινωνούν με τους διοργανωτές μέσω του πωλητή. Επίσης, το σχετικό έντυπο πληροφοριών που παρατίθεται στο Παράρτημα Ι της Οδηγίας θα πρέπει να επισυνάπτεται στη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού, ώστε να παραμένει εύκολα προσβάσιμο στους ταξιδιώτες μετά το προσυμβατικό στάδιο.

Ε. Προστίθεται το νέο άρθρο 5α για τις προκαταβολές και τις πληρωμές. Το άρθρο αυτό προβλέπει ότι, κατ' αρχήν, η προκαταβολή για την κράτηση του οργανωμένου ταξιδιού που απαιτείται να καταβληθεί από τους ταξιδιώτες στους διοργανωτές ταξιδιών δεν μπορεί να υπερβαίνει το 25% της συνολικής τιμής του πακέτου. Ωστόσο, ενδέχεται να ζητηθούν υψηλότερες προκαταβολές, όπου υφίστανται λόγοι που να δικαιολογούν την παρέκκλιση από το προκαθορισμένο 25%, όταν αυτό είναι αναγκαίο για τη διασφάλιση της οργάνωσης και της εκτέλεσης του πακέτου, για παράδειγμα όπου οι διοργανωτές των πακέτων πρέπει να προπληρώσουν ολόκληρο το τίμημα των αεροπορικών εισιτηρίων.

Επίσης, το νέο άρθρο προβλέπει οι πληρωμές του υπολοίπου του ποσού του πακέτου δεν μπορούν να οφείλονται νωρίτερα από είκοσι οκτώ (28) ημέρες πριν από την έναρξη του πακέτου. Με άλλα λόγια, οι διοργανωτές ταξιδιών οφείλουν να περιμένουν τουλάχιστον είκοσι οκτώ (28) ημέρες πριν από την έναρξη του οργανωμένου ταξιδιού, για να μπορούν να ζητήσουν την πλήρη εξόφληση του τιμήματος του πακέτου.

ΣΤ. Η Πρόταση προβαίνει σε αναδιατύπωση της διάταξης του άρθρου 12 παρ. 2 της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 για την καταγγελία της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού και το δικαίωμα υπαναχώρησης του ταξιδιώτη πριν από την έναρξη του πακέτου[30]. Η νέα διατύπωση αυτής της παραγράφου σχετικά με την καταγγελία σύμβασης λόγω αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων περιέχει περαιτέρω διευκρινίσεις για την αποσαφήνιση του εν λόγω δικαιώματος καταγγελίας και διευκρινίζει ότι το δικαίωμα αυτό ισχύει σε περίπτωση αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων στον ταξιδιωτικό προορισμό ή πολύ κοντά σε αυτόν ή που επηρεάζουν το ταξίδι προς τον προορισμό αλλά και στον τόπο διαμονής ή αναχώρησης, και επηρεάζουν σε όλες τις περιπτώσεις σημαντικά την εκτέλεση του πακέτου[31]. Η νέα διατύπω-

30. S. FELIU, Package travel cancellations due to COVID-19: The role of travel agencies from the Spanish perspective, The impact of the coronavirus on the air transport and tourism sectors under the European and Greek legal frameworks, Legal Impacts of COVID-19 in the Travel, Tourism and Hospitality Industry, ESHTE-Estoril Higher Institute for Tourism and Hotel Studies, 2022, σσ. 300-305. Διαθέσιμο σε: https://publications.eshte.pt/dir/covid19/300/ (ημερομηνία πρόσβασης: 16.02.2025).

31. ΔΕΕ C-299/22, *Tez Tour*, 29.02.2024, ECLI:EU:C:2024:181. Στην απόφαση αυτή, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) αποφάνθηκε, μεταξύ άλλων, ότι το άρθρο 12 παρ. 2 της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/230 έχει την έννοια ότι «*η έννοια των "αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων οι οποίες επηρεάζουν σημαντικά την εκτέλεση του πακέτου ή επηρεάζουν σημαντικά τη μεταφορά των επιβατών στον προορισμό" του προγραμματισμένου ταξιδιού καταλαμβάνει όχι μόνον περιστάσεις οι οποίες καθιστούν αδύνατη την εκτέλεση του πακέτου αλλά και περιστάσεις οι οποίες, χωρίς να παρακωλύουν την εκτέλεση του πακέτου, συνεπάγονται ότι η εκτέλεσή του δεν είναι δυνατόν να υλοποιηθεί χωρίς να εκτεθούν οι συμμετέχοντες ταξιδιώτες σε κινδύνους για την υγεία και την ασφάλειά τους, λαμβάνοντας υπόψη, κατά περίπτωση, υποκειμενικούς παράγοντες σχετικούς με την ατομική κατάσταση των συγκεκριμένων ταξιδιωτών. Η εκτίμηση των συνεπειών που επιφέρουν οι περιστάσεις αυτές πρέπει να διενεργείται υπό την οπτική του μέσου ταξιδιώτη, ο οποίος έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως επιμελής και συνετός, όπως αυτή διαμορφώνεται κατά την ημερομηνία καταγγελίας της εκάστοτε σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού*». Επίσης, το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι «*για τη διαπίστωση περί του αν υφίστανται, στον τόπο προορισμού ή πολύ κοντά σε αυτόν,*

ση διευκρινίζει, επίσης, ότι η καταγγελία των συμβάσεων είναι δυνατή, εάν μπορεί εύλογα να αναμένεται ότι η εκτέλεση της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού θα επηρεαστεί σημαντικά από αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις.

Ζ. Προστίθεται νέα παρ. 3α στο άρθρο 12 της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 για να διευκρινιστεί ότι οι επίσημες ταξιδιωτικές οδηγίες που εκδίδονται από τις αρχές ή οι σοβαροί περιορισμοί που καλύπτουν τον ταξιδιωτικό προορισμό ή μετά την επιστροφή από τον ταξιδιωτικό προορισμό αποτελούν σημαντικά στοιχεία κατά την αξιολόγηση του κατά πόσον έχουν προκύψει αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις και οι οποίες επηρεάζουν σημαντικά την εκτέλεση του πακέτου[32].

Η. Σύμφωνα με την Πρόταση, η παρ. 4 του άρθρου 12 της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 τροποποιείται προκειμένου να διευκρινιστεί ότι ο διοργανωτής υποχρεούται να επιστρέψει τα χρήματα στον ταξιδιώτη σε περίπτωση καταγγελίας της σύμβασης σύμφωνα με το άρθρο 12 παρ. 2 ή 3, ανεξάρτητα από το αν ο ταξιδιώτης ζητά ρητά επιστροφή χρημάτων. Επιπλέον, ένα νέο εδάφιο προβλέπει ότι, όταν τα κράτη μέλη θεσπίζουν ή διατηρούν μηχανισμούς που αποσκοπούν στη διασφάλιση της επιστροφής χρημάτων στους ταξιδιώτες σύμφωνα με το άρθρο 12 παρ. 4, πρέπει να ενημερώνουν την Επιτροπή και τα κεντρικά σημεία επαφής των άλλων κρατών μελών όσον αφορά τις σχετικές διατάξεις. Οποιαδήποτε συγχρηματοδότηση τέτοιων μηχανισμών από τα κράτη μέλη είναι δυνατή μόνο σε εξαιρετικές και δεόντως δικαιολογημένες περιστάσεις και τελεί υπό την αίρεση της έγκρισής της βάσει των διατάξεων της Ένωσης για τις κρατικές ενισχύσεις.

Θ. Η Επιτροπή στην Πρόταση της προσθέτει νέο άρθρο 12α για τα κουπόνια με το οποίο διευκρινίζει ότι, σε περίπτωση καταγγελίας της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού, οι διοργανωτές μπορούν να προσφέρουν στους ταξιδιώτες κουπόνια αντί της επιστροφής χρημάτων. Τα εν λόγω κουπόνια θα πρέπει να ισχύουν για δώδεκα (12) μήνες και η διάρκειά τους μπορεί να παραταθεί μία φορά, εφόσον συμφωνήσουν ο διοργανωτής και ο ταξιδιώτης. Η αξία των κουπονιών πρέπει να είναι τουλάχιστον ίση με το ποσό της επιστροφής και πρέπει να είναι μεταβιβάσιμα και να καλύπτονται από προστασία κατά της αφερεγγυότητας. Προτού ο ταξιδιώτης αποδεχθεί το κουπόνι, θα πρέπει να ενημερώνεται ότι δεν είναι υποχρεωμένος να το αποδεχθεί[33].

Ι. Το προτεινόμενο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή νέο κείμενο του άρθρου 17 έχει ως στόχο να καταστήσει την προστασία κατά της αφερεγγυότητας πιο αποτελεσματική και ομοιόμορφη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με την προσθήκη ορισμένων διευκρινίσεων και προδιαγραφών, ορισμένες από τις οποίες απορρέουν από τις αιτιολογικές σκέψεις του Προοιμίου της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302. Ορισμένες παράγραφοι του άρθρου 17 παραμένουν αμετάβλητες. Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 17 παρ. 1 εδάφ. α΄ διευκρινίζεται ότι οι απαιτήσεις επιστροφής χρημάτων και τα κουπόνια καλύπτονται επίσης από προστασία κατά της αφερεγγυότητας. Το άρθρο 17 παρ. 2 τροποποιείται ώστε να αντικατοπτρίζει ότι η εγγύηση θα πρέπει να επαρκεί για την κάλυψη των εξόδων επιστροφής χρημάτων και επαναπατρισμού σε περιπτώσεις αφερεγγυότητας σε χρόνο κατά τον οποίο ο διοργανωτής έχει στην κατοχή του τα υψηλότερα ποσά σε ένα οικονομικό έτος. Το άρθρο 17 παρ. 3 διευκρινίζει ότι τα κράτη μέλη εποπτεύουν τις ρυθμίσεις προστασίας των διοργανωτών κατά της αφερεγγυότητας, παρακολουθούν την αγορά παροχής προστασίας κατά της αφερεγγυότητας και μπορούν να απαιτούν δεύτερο επίπεδο προστασίας, όπως ένα εφεδρικό ταμείο. Οποιαδήποτε συγχρηματοδότηση τέτοιων απαιτήσεων από τα κράτη μέλη είναι δυνατή μόνο σε εξαιρετικές και δεόντως δικαιολογημένες περιστάσεις και τελεί υπό την αίρεση της έγκρισής της βάσει των διατάξεων της Ένωσης για τις κρατικές ενισχύσεις. Επιπροσθέτως, η νέα διατύπωση της παρ. 6 του άρθρου 17 περιλαμβάνει πιο συγκεκριμένη προθεσμία για τις επιστροφές χρημάτων σε περίπτωση ακύρωσης του πακέτου λόγω αφε-

αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις "οι οποίες επηρεάζουν σημαντικά την εκτέλεση του πακέτου ή επηρεάζουν σημαντικά τη μεταφορά των επιβατών στον προορισμό", μπορούν να λαμβάνονται υπόψη και συνέπειες οι οποίες επέρχονται στον τόπο αναχώρησης καθώς και στους διαφορετικούς τόπους που συνδέονται με τη μετάβαση και την επιστροφή από το συγκεκριμένο ταξίδι, εφόσον οι συνέπειες αυτές επηρεάζουν την εκτέλεση του εν λόγω πακέτου».

32. ΔΕΕ C-546/22, *Schauinsland-Reisen*, 04.10.2024, ECLI:EU:C:2024:847. Στην απόφαση αυτή, το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι το άρθρο 12 παρ. 3 στοιχείο β΄ της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 έχει την έννοια ότι «*προκειμένου να αποδείξει ο οικείος διοργανωτής ότι δεν είναι σε θέση να εκτελέσει σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού λόγω αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων, κατά την εν λόγω διάταξη, μπορεί να στηριχθεί στη δημοσίευση επίσημης σύστασης από τις αρμόδιες αρχές με την οποία συνιστάται στους ταξιδιώτες να αποφύγουν τη μετάβαση στην οικεία περιοχή, τούτο δε ακόμη και αν ο ταξιδιώτης δήλωσε ότι επιθυμεί παρά ταύτα να ταξιδέψει και δεν θα ήταν αντικειμενικά αδύνατο για τον διοργανωτή να εκτελέσει την ως άνω σύμβαση ταξιδιού. Ωστόσο, μια τέτοια σύσταση δεν μπορεί να αποτελεί αδιάσειστη απόδειξη ως προς το ζήτημα αυτό*».

33. ΔΕΕ C-407/21, *UFC - Que choisir και CLCV*, 08.06.2023, ECLI:EU:C:2023:449. Στην απόφαση αυτή, το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι το άρθρο 12 παρ. 2 και 3 της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 έχει την έννοια ότι «*όταν, κατόπιν της καταγγελίας σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού, ο διοργανωτής του ταξιδιού υποχρεούται, δυνάμει της εν λόγω διάταξης, να επιστρέψει στον οικείο ταξιδιώτη το σύνολο των ποσών που κατέβαλε για το πακέτο, η επιστροφή αυτή νοείται αποκλειστικώς ως απόδοση των εν λόγω ποσών υπό χρηματική μορφή*».

ρεγγυότητας, επιπλέον του γενικού κριτηρίου «χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση». Η προθεσμία αυτή είναι τρεις (3) μήνες μετά την υποβολή από τον ταξιδιώτη των αναγκαίων εγγράφων για την εξέταση της αίτησης. Τέλος, στο άρθρο 17 προστίθεται η νέα παρ. 7 η οποία επιτρέπει στα κράτη μέλη να απαιτούν από τους πωλητές να λαμβάνουν μέτρα προστασίας κατά της αφερεγγυότητας, όταν αυτό δικαιολογείται από την έκθεση των ταξιδιωτών σε κινδύνους, γεγονός που αντικατοπτρίζει τη διατύπωση της αιτιολογικής σκ. 41 της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302.

Κ. Το άρθρο 18 παρ. 2 τροποποιείται προκειμένου να διευκρινιστεί ότι τα κεντρικά σημεία επαφής στα κράτη μέλη θα πρέπει να ανταλλάσσουν πληροφορίες σχετικά με την προστασία κατά της αφερεγγυότητας και σχετικά ζητήματα, συμπεριλαμβανομένων των επιστροφών χρημάτων για καταγγελθείσες συμβάσεις οργανωμένου ταξιδιού.

Λ. Στην Πρότασή της, η Επιτροπή προσθέτει νέα παράγραφο στο άρθρο 22 με την οποία διευκρινίζει ότι, όταν οι πάροχοι ταξιδιωτικών υπηρεσιών ακυρώνουν ή δεν παρέχουν υπηρεσία που αποτελεί μέρος του πακέτου, έχουν την υποχρέωση να επιστρέψουν στον διοργανωτή τα ποσά που έλαβαν για τη σχετική υπηρεσία εντός επτά (7) ημερών. Το δικαίωμα αποκατάστασης και επιστροφής χρημάτων από τους παρόχους ταξιδιωτικών υπηρεσιών, για παράδειγμα αεροπορικές εταιρίες ή ξενοδοχεία, στους διοργανωτές αποτελεί σημαντική προσθήκη, καθώς πλέον θεσπίζονται κανόνες στις συμβάσεις μεταξύ των διοργανωτών ταξιδιών και των παρόχων ταξιδιωτικών υπηρεσιών (B2B). Με αυτόν τον τρόπο, οι διοργανωτές ταξιδιών θα έχουν τη δυνατότητα να επιστρέφουν τα χρήματα στους ταξιδιώτες, εντός της προθεσμίας των δεκατεσσάρων (14) ημερών, όπως προβλέπει η Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302, διατηρώντας παράλληλα τη ρευστότητά τους. Όταν ο πάροχος ταξιδιωτικών υπηρεσιών ακυρώνει ή δεν παρέχει υπηρεσία η οποία περιλαμβάνεται σε πακέτο, αλλά η σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού εξακολουθεί να υφίσταται, το δικαίωμα επιστροφής χρημάτων εντός επτά (7) ημερών θα πρέπει να δίνει τη δυνατότητα στους διοργανωτές να προβαίνουν σε εναλλακτικούς διακανονισμούς για τους ταξιδιώτες.

Μ. Η Επιτροπή προτείνει την αντικατάσταση του Παραρτήματος Ι της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 προκειμένου να παρέχονται στους ταξιδιώτες σαφέστερες πληροφορίες σχετικά με τα δικαιώματά τους. Επιπροσθέτως, το Παράρτημα ΙΙ της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 αντικαθίσταται προκειμένου να ληφθεί υπόψη η απλούστευση όσον αφορά την έννοια των συνδεδεμένων ταξιδιωτικών διακανονισμών και να βελτιωθεί η εφαρμογή της έννοιας αυτής.

IV. Η απόψεις της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής και του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την Πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302

1. Η γνώμη της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής για την Πρόταση τροποποίησης της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302

Στις 24 Απριλίου 2024, η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΕΟΚΕ) εξέδωσε τη γνώμη της για την Πρόταση τροποποίησης της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302[34]. Πιο συγκεκριμένα, η ΕΟΚΕ θεωρεί ότι οι οργανωμένες διακοπές αποτελούν σημαντικό τμήμα της τουριστικής δραστηριότητας και ότι αποτελούν την ασφαλέστερη από όλες τις μορφές ταξιδιού, ενώ παράλληλα προσφέρουν την καλύτερη προστασία των ταξιδιωτών. Η Πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αποσκοπεί στην αντιμετώπιση των υφιστάμενων ελλείψεων της Οδηγίας και το γεγονός αυτό έχει θετικές επιπτώσεις για τους διοργανωτές πακέτων. Η ΕΟΚΕ τονίζει ότι σημαντικό βήμα ήταν το δικαίωμα επιστροφής χρημάτων από τους παρόχους υπηρεσιών και οι κανόνες για τα κουπόνια, που βοηθούν τους διοργανωτές να διατηρήσουν τη ρευστότητά τους[35].

Η Πρόταση στοχεύει να ρυθμίσει τις προκαταβολές που πραγματοποιούν οι ταξιδιώτες σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης για πακέτα διακοπών, περιορίζοντας τις πληρωμές αυτές στο 25% της συνολικής τιμής του πακέτου. Μολονότι συμβαίνει συχνά η πλήρης προπληρωμή του συνολικού ποσού από τους ταξιδιώτες, η ΕΟΚΕ θεωρεί απαραίτητη αυτήν την προτεινόμενη ευελιξία όσον αφορά στις προκαταβολές, καθώς δημιουργεί ισορροπία μεταξύ των συμφερόντων των επιχειρήσεων και εκείνων των ταξιδιωτών και δεν απαιτεί από τους ταξιδιωτικούς φορείς να εκτίθενται σε υψηλότερες προκαταβολές στους παρόχους υπηρεσιών, διασφαλίζοντας τις ταμειακές τους ροές. Ταυτόχρονα, είναι απαραίτητο να ληφθούν υπόψη οι περιορισμοί των ταμειακών ροών των παρόχων υπηρεσιών σε εξαιρετικές καταστάσεις, όπως κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19.

Η ΕΟΚΕ σημειώνει, επίσης, ότι στην εκτίμηση επιπτώσεων της Επιτροπής, διαπιστώθηκε ότι οι ταξιδιωτικοί πράκτορες πακέτων διακοπών ζητούν ήδη προκαταβολές συχνά πολύ χαμηλότερες του 100% και άνω της τάξεως

34. EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE, Opinion - Revision of the Package Travel Directive, Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive (EU) 2015/2302 to make the protection of travellers more effective and to simplify and clarify certain aspects of the Directive (COM(2023) 905 final – 2023/0435 (COD)), INT/1049, Rapporteur: PH. VON BROCKDORFF, Brussels, 24.04.2024.

35. Ibid, σ. 5.

του 25-35%. Επομένως, η προτεινόμενη νέα ρύθμιση για τα πακέτα θα είχε ως αποτέλεσμα μόνο μέτρια μείωση κατά 5% στο επίπεδο των προπληρωμών. Επιπλέον, η ΕΟΚΕ συμφωνεί με την προτεινόμενη ευελιξία που επιτρέπει στους διοργανωτές να ζητούν προκαταβολή άνω του 25%, εάν κριθεί δικαιολογημένη. Εξάλλου, η Πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής διευκρινίζει ότι θα εξακολουθήσουν να είναι δυνατές υψηλότερες προπληρωμές για την κάλυψη προκαταβολών σε παρόχους υπηρεσιών, όπως οι αεροπορικές εταιρείες. Ως εκ τούτου, ο αντίκτυπος στους παρόχους υπηρεσιών, όπως οι αεροπορικές εταιρείες, από την εφαρμογή της πρότασης αναμένεται να είναι ελάχιστος[36].

Τέλος, η ΕΟΚΕ υποστήριξε συνολικά την Πρόταση και συνέστησε το νομοθετικό αποτέλεσμα να είναι όσο το δυνατόν πιο ισορροπημένο, διασφαλίζοντας ότι τα οργανωμένα ταξίδια στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα παραμείνουν όσο το δυνατόν περισσότερο ανταγωνιστικά, παρέχοντας παράλληλα προστασία στους ταξιδιώτες με ελάχιστες επιπτώσεις στις τιμές των πακέτων και στα βάρη για τις επιχειρήσεις.

2. Η θέση του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναφορικά με την Πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302

Στις 18 Δεκεμβρίου 2024 δημοσιεύτηκε η θέση του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναφορικά με την Πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, με στόχο την καλύτερη προστασία των ταξιδιωτών, μέσω της απλοποίησης ορισμένων διατάξεων της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, τον καθορισμό των υποχρεώσεων που έχουν οι διοργανωτές οργανωμένων ταξιδιών αναφορικά με την επιστροφή χρημάτων στους ταξιδιώτες και την χρήση κουπονιών, καθώς και την προστασία των ταξιδιωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητας των διοργανωτών. Το Συμβούλιο τόνισε ότι τόσο η πανδημία του κορωνοϊού COVID-19 όσο και η πτώχευση μεγάλων εταιρειών οργανωμένων ταξιδιών, όπως η Thomas Cook, είχαν σημαντικές συνέπειες για τους ταξιδιώτες και τον ευρύτερο ταξιδιωτικό κλάδο, οι οποίες έφεραν στην επιφάνεια τις αδυναμίες και τα κενά της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, καθιστώντας αναγκαία την ενίσχυση των μηχανισμών προστασίας των καταναλωτών[37].

Πιο συγκεκριμένα, η διαπραγματευτική εντολή του Συμβουλίου περιορίζει το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας για τα οργανωμένα ταξίδια μέσω της αποσαφήνισης του ορισμού του πακέτου και της εξαίρεσης των συνδεδεμένων ταξιδιωτικών διακανονισμών από το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας για λόγους ασφάλειας δικαίου. Το Συμβούλιο θεωρεί ότι οι διατάξεις για τους συνδεδεμένους ταξιδιωτικούς διακανονισμούς προκάλεσαν σύγχυση στους διοργανωτές και πωλητές πακέτων και στους ταξιδιώτες και κατέστησαν πιο περίπλοκο το κανονιστικό πλαίσιο.

Επιπροσθέτως, εισάγει υποχρεώσεις ενημέρωσης με τις οποίες πρέπει να συμμορφώνονται οι ταξιδιωτικές εταιρείες. Η θέση του Συμβουλίου ενισχύει την προστασία των ταξιδιωτών οι οποίοι αγοράζουν πακέτα διαδικτυακά, ιδίως σε περίπτωση που κληθούν να συνάψουν πρόσθετη σύμβαση για διαφορετικό τύπο ταξιδιωτικής υπηρεσίας (π.χ. ενοικίαση αυτοκινήτου ή μεταφορά) όταν αγοράζουν αυτή την υπηρεσία διαδικτυακά. Σε τέτοιες περιπτώσεις ο έμπορος υποχρεούται να ενημερώνει τον ταξιδιώτη με σαφή και ευδιάκριτο τρόπο, πριν από τη σύναψη της νέας σύμβασης, ότι η δεύτερη κράτηση συνιστά ή δεν συνιστά πακέτο.

Ακόμη, η διαπραγματευτική εντολή του Συμβουλίου ενισχύει τα δικαιώματα των ταξιδιωτών σε περίπτωση που αποφασίσουν να ακυρώσουν το πακέτο λόγω έκτακτων και αναπόφευκτων περιστάσεων, είτε στον τόπο αναχώρησης είτε στον τόπο προορισμού, όπως φυσικές καταστροφές, πολιτική αστάθεια, επιδημία ή άλλες σημαντικές απρόβλεπτες καταστάσεις. Σε τέτοιες περιπτώσεις οι ταξιδιώτες θα πρέπει να μπορούν να ακυρώνουν το πακέτο χωρίς να καταβάλουν χρέωση καταγγελίας.

Αναφορικά με την προτεινόμενη από την Επιτροπή περιοριστική πολιτική για τις προκαταβολές, όπως καθορίστηκε στην Πρόταση με την προσθήκη του νέου άρθρου 5α – σύμφωνα με το οποίο οι προκαταβολές θα περιορίζονταν στο 25% της συνολικής τιμής του πακέτου, με το υπόλοιπο ποσό να καταβάλλεται το αργότερο είκοσι οκτώ (28) ημέρες πριν από την έναρξη του πακέτου – το Συμβούλιο, κατά την κοινοποίηση της θέσης του, προχώρησε στη διαγραφή του προαναφερθέντος άρθρου 5α, με συνέπεια την μη αποδοχή της πρότασης της Επιτροπής για καθορισμό των προκαταβολών.

Όσον αφορά στα κουπόνια, οι λεπτομέρειες σχετικά με τα ποσά τους και οι ρυθμίσεις για τη χρήση τους περιγράφονται εκτενώς στη θέση του Συμβουλίου προκειμένου να καταστούν πιο ελκυστικά και να εναρμονιστούν οι σχετικοί κανόνες σε ενωσιακό επίπεδο. Στις περιπτώσεις που οι διοργανωτές υποχρεώνονται να προβούν σε πολλές επιστροφές χρημάτων, σε σύντομη χρονική διάρκεια, η χρήση των κουπονιών τους δίνει περισσότερη ευελιξία. Οι διατάξεις που προβλέπουν τις ρυθμίσεις σχετικά με τα κουπόνια πρέπει να είναι σαφείς και να καθορίζουν τις εγγυήσεις που προσφέρονται, πρέπει δηλαδή, πριν οι ταξι-

36. Ibid, σ. 6.

37. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ, Καλύτερη προστασία των ταξιδιωτών: το Συμβούλιο καθορίζει τη θέση του σχετικά με την αναθεώρηση της οδηγίας για τα οργανωμένα ταξίδια, Δελτίο τύπου, 18.12.2024. Διαθέσιμο στο: https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2024/12/18/better-protection-for-travellers-council-adopts-position-on-the-revised-package-travel-directive/ (ημερομηνία πρόσβασης: 12.03.2025).

διώτες αποδεχτούν ρητά τα κουπόνια, αυτά να παρέχουν υποχρεωτικές, σαφείς πληροφορίες για τον εθελοντικό χαρακτήρα τους και τα βασικά γνωρίσματά τους. Επιπλέον, πρέπει να προσδιορίζονται οι αναγκαίες πληροφορίες που σχετίζονται με τα κουπόνια και τα δικαιώματα των ταξιδιωτών που απορρέουν από τη χρήση τους, όπως το δικαίωμα προστασίας τους από την αφερεγγυότητα του διοργανωτή και το δικαίωμα της αυτόματης επιστροφής χρημάτων, όταν το κουπόνι δεν εξαργυρώνεται κατά τη διάρκεια ισχύος του. Τα κράτη μέλη πρέπει να διασφαλίζουν ότι, εάν ένας έμπορος καταστεί αφερέγγυος, οι ταξιδιώτες θα πρέπει να ενημερώνονται ότι οι επιστροφές χρημάτων θα πραγματοποιούνται το αργότερο εννέα (9) μήνες μετά την κήρυξη της αφερεγγυότητας του διοργανωτή. Τα κράτη μέλη έχουν τη δυνατότητα να καθορίσουν μια πιο σύντομη προθεσμία από αυτή των εννέα (9) μηνών. Η Οδηγία θα καλύπτει, επίσης τη δημοσίευση πληροφοριών σχετικά με τους διοργανωτές που συμμορφώνονται με τις υποχρεώσεις τους όσον αφορά την προστασία κατά της αφερεγγυότητας.

Επίσης, η θέση του Συμβουλίου καθορίζει τους κανόνες για τη χρήση κουπονιών ως εναλλακτική στην επιστροφή χρημάτων και ενισχύει την προστασία των ταξιδιωτών σε περιπτώσεις αφερεγγυότητας των διοργανωτών[38]. Περαιτέρω, η θέση του Συμβουλίου είναι ότι η νέα Οδηγία θα περιλαμβάνει την ανάρτηση στοιχείων των διοργανωτών που εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους για την πρόληψη κατά της αφερεγγυότητας.

Παρόλο που βασικός σκοπός των προτεινόμενων από το Συμβούλιο αλλαγών είναι η ενίσχυση της προστασίας των συμφερόντων των ταξιδιωτών, το Συμβούλιο δείχνει ελαστικότητα αναφορικά με τις εγγυήσεις που πρέπει να παρέχουν οι διοργανωτές για την επιστροφή χρημάτων σε περίπτωση αφερεγγυότητας, γεγονός που εν τέλει μπορεί να αποδυναμώσει την προστασία των ταξιδιωτών, αντί να την ενισχύσει. Εξάλλου, η ευελιξία που αποδίδεται στα κράτη μέλη για να εφαρμόζουν τους κανόνες μπορεί να οδηγήσει σε νομικές δυσλειτουργίες.

Με τη διαπραγματευτική εντολή της 18ης Δεκεμβρίου 2024 οριστικοποιήθηκε η διαπραγματευτική θέση του Συμβουλίου στις διαπραγματεύσεις για την τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, παρέχοντας στην Προεδρία του Συμβουλίου εντολή για τις διαπραγματεύσεις με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

V. Σχολιασμός και κριτική ανάλυση των διατάξεων της Πρότασης της Επιτροπής για τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302

Ένα βασικό πρόβλημα που εντοπίζεται στην Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302 είναι η πολυπλοκότητα και η δυσκολία κατανόησης και ερμηνείας των ορισμών που περιέχονται σε πολλά άρθρα της. Παρά την προσπάθεια της Επιτροπής, μέσω της Πρότασής της, για βελτίωση των ορισμών και αποσαφήνιση των νομικών ασαφειών, υποστηρίζεται ότι, στην πραγματικότητα, η επέκταση της έννοιας του πακέτου, αυξάνει τους κινδύνους για τις εταιρείες, ενώ ο ισχυρισμός ότι οι αλλαγές αυτές θα μειώσουν τις δικαστικές διαδικασίες είναι αβάσιμος. Η εκτίμηση της Επιτροπής για 0,3% αύξηση της τιμής του πακέτου, λόγω αυτών των μέτρων, αμφισβητείται, με ειδικούς του ταξιδιωτικού κλάδου να προβλέπουν πολύ υψηλότερο κόστος για την κάλυψη των συναφών κινδύνων[39].

Η Πρόταση για τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 διευρύνει το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής του πακέτου σε δύο ξεχωριστές ταξιδιωτικές υπηρεσίες για τις οποίες γίνεται κράτηση «*εντός 3 ωρών αφότου ο ταξιδιώτης συμφώνησε να πληρώσει για την πρώτη ταξιδιωτική υπηρεσία*». Το σκεπτικό πίσω από την επιλογή των τριών (3) ωρών του άρθρου 3 σημείο 2 (β) (i) της Πρότασης μπορεί να δημιουργήσει αβεβαιότητα, πρακτικά προβλήματα και υπερβολικές διοικητικές επιβαρύνσεις για τους διοργανωτές ταξιδιών, ιδίως για τις εκτός σύνδεσης επιχειρήσεις (offline) και τις μικρές επιχειρήσεις, οι οποίες συχνά στερούνται των κατάλληλων ψηφιακών μέσων για να είναι σε θέση να αναγνωρίσουν αυτόματα τους ταξιδιώτες οι οποίοι έκαναν κράτηση για διαφορετικές υπηρεσίες σε διαφορετικό χρόνο, μέσω διαφορετικών μέσων, όπως για παράδειγμα μέσω τηλεφώνου ή διαδικτυακά. Επιπροσθέτως, οι προτεινόμενες αλλαγές ενδεχομένως να επιδεινώσουν τις ήδη υπερβολικές απαιτήσεις πληροφόρησης, χωρίς να προσφέρουν κανένα πρόσθετο όφελος στους ταξιδιώτες, αυξάνοντας τον διοικητικό φόρτο για τις εταιρείες[40].

38. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive (EU) 2015/2302 to make the protection of travellers more effective and to simplify and clarify certain aspects of the Directive - Mandate for negotiations with the European Parliament, Interinstitutional File: 2023/0435(COD), Brussels, 18.12.2024. Διαθέσιμη στο: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-17042-2024-INIT/en/pdf (ημερομηνία πρόσβασης: 12.03.2025).

39. Μεταξύ των ειδικών είναι η Ένωση Ευρωπαϊκών Εμπορικών και Βιομηχανικών Επιμελητηρίων ("Eurochambres"), η οποία αποτελεί μία ομάδα εμπειρογνωμόνων που ιδρύθηκε το 1958 και εκπροσωπεί την ευρύτερη επιχειρηματική κοινότητα σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Στις 12 Σεπτεμβρίου 2024, η Eurochambres δημοσίευσε τη θέση της για την αναθεώρηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, εντοπίζοντας αρχικά ορισμένα από τα προβλήματα που παρουσιάζονται κατά την εφαρμογή της Οδηγίας και στη συνέχεια προτείνοντας πιθανές λύσεις προς αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών. Βλ. EUROCHAMBERS, Who We Are, 2020. Διαθέσιμο στο: https://www.eurochambres.eu/about/who-we-are/ (ημερομηνία πρόσβασης: 13.03.2025).

40. Eurochambres position on the revision of the Package Travel Directive, Brussels, 12.09.2024, σ. 3. Διαθέσιμη στο: https://www.eurochambres.eu/wp-content/uploads/2024/09/Eurocham-

Προκύπτει, λοιπόν, το νομικό ερώτημα σχετικά με την καταγγελία της πρώτης σύμβασης σε περιπτώσεις όπου ο ταξιδιωτικός πράκτορας αναγκάζεται να αναλάβει τον ρόλο του διοργανωτή, επειδή συνήφθη μια δεύτερη σύμβαση εντός του χρονικού ορίου των τριών (3) ωρών, μετατρέποντας τις δύο συμβάσεις σε πακέτο, και δημιουργώντας νομική αβεβαιότητα σχετικά με την υποχρέωση παροχής προσυμβατικής πληροφόρησης της εταιρίας που παρείχε την πρώτη ταξιδιωτική υπηρεσία κατά την αγορά της δεύτερης ταξιδιωτικής υπηρεσίας. Εάν η κράτηση δύο ξεχωριστών ταξιδιωτικών υπηρεσιών θεωρηθεί ως πακέτο, οι ταξιδιωτικοί πράκτορες θα καθίστανται υπεύθυνοι ακόμα και όταν οι ταξιδιώτες κάνουν λάθος επιλογές, όπως για παράδειγμα όταν αγοράζουν πτήσεις ανταπόκρισης με ανεπαρκή χρόνο ενδιάμεσα των πτήσεων.

Επίσης, το άρθρο 3 σημείο 2 (β) (i) της Πρότασης εισάγει και άλλες σημαντικές ασάφειες και πρακτικά προβλήματα, κυρίως για τις μικρές επιχειρήσεις, όσον αφορά στην κράτηση ταξιδιωτικών υπηρεσιών, αφού η δημιουργία ενός πακέτου εξαρτάται από τη χρονική στιγμή που ο ταξιδιώτης πραγματοποιεί τις αγορές[41]. Συγκεκριμένα, η παραπάνω διάταξη της Πρότασης για τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 ορίζει ότι «*ως "πακέτο" νοείται ο συνδυασμός τουλάχιστον δύο διαφορετικών ειδών ταξιδιωτικών υπηρεσιών, ανεξάρτητα από το αν συνάπτονται χωριστές συμβάσεις με παρόχους επιμέρους ταξιδιωτικών υπηρεσιών, οι υπηρεσίες αυτές: αγοράζονται από ένα μόνο σημείο πώλησης και οι κρατήσεις για άλλα είδη ταξιδιωτικών υπηρεσιών που πραγματοποιούνται εντός είκοσι τεσσάρων (24) ωρών αφότου ο ταξιδιώτης συμφώνησε να πληρώσει για την πρώτη ταξιδιωτική υπηρεσία και εάν, προτού ο ταξιδιώτης συμφωνήσει να πληρώσει για την πρώτη ταξιδιωτική υπηρεσία, ο έμπορος κάλεσε τον ταξιδιώτη να κάνει στη συνέχεια κράτηση για ένα ή περισσότερα πρόσθετα είδη ταξιδιωτικών υπηρεσιών*».

Εξάλλου, θα μπορούσε να συμπληρωθεί ο κατάλογος των υπηρεσιών που αναφέρονται στην αιτιολογική σκ. 17 του ισχύουσας Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 και οι οποίες δεν θεωρούνται αυτοτελείς ταξιδιωτικές υπηρεσίες, στα άρθρα της νέας Οδηγίας και να επεκταθεί ώστε να περιλαμβάνει πρόσθετες υπηρεσίες, όπως ενοικίαση ποδηλάτων, εκδρομές και αθλητικά μαθήματα.

Επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στο άρθρο 3 παρ. 5 της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, επιχειρεί να απλουστεύσει και να αποσαφηνίσει τον περίπλοκο ορισμό των συνδεδεμένων ταξιδιωτικών διακανονισμών. Οι προτεινόμενες αλλαγές, ωστόσο, ενδέχεται να αυξήσουν τα βάρη και τις νομικές ασάφειες για τις εταιρείες της αλυσίδας της τουριστικής βιομηχανίας, ιδιαίτερα για τα ταξιδιωτικά γραφεία, επεκτείνοντας τον ορισμό των οργανωμένων ταξιδιών και οδηγώντας τα τουριστικά γραφεία σε οικονομικές προκλήσεις και υποχρεώσεις, που συχνά υπερβαίνουν τα έσοδά τους από τις προμήθειες[42].

Ακόμη, ο προτεινόμενος από την Επιτροπή περιορισμός στις προκαταβολές αντιμετωπίζεται επικριτικά από τις τουριστικές επιχειρήσεις, καθώς οι καταθέσεις είναι απαραίτητες για την πληρωμή των παρόχων ταξιδιωτικών υπηρεσιών και προσφέρουν ασφάλεια για ακυρώσεις. Υπενθυμίζουμε, στο σημείο αυτό, ότι η Πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, με την προσθήκη του νέου άρθρου 5α, περιορίζει τους διοργανωτές οργανωμένων ταξιδιών να ζητούν από τους ταξιδιώτες να καταβάλουν ως προκαταβολή το μέγιστο το 25% της συνολικής τιμής του πακέτου. Εντούτοις, πολλοί πάροχοι ταξιδιωτικών υπηρεσιών απαιτούν υψηλότερες προκαταβολές, μερικές φορές έως και το 100% του συνολικού ποσού του πακέτου, όταν αυτό είναι αναγκαίο για τη διασφάλιση της οργάνωσης και της εκτέλεσης του πακέτου. Η εξαίρεση από την απαίτηση του 25% σε τέτοιες περιπτώσεις είναι ευπρόσδεκτη για την αποφυγή πιέσεων οικονομικής ρευστότητας. Ο περιορισμός στην καταβολή του 25% της τιμής του πακέτου δύναται να προστατεύει τους ταξιδιώτες από υπερβολικές και συχνά αποτρεπτικές για την αγορά ενός πακέτου προκαταβολές. Εντούτοις, ένας τέτοιος περιορισμός θα μπορούσε ενδεχομένως να δυσκολέψει τους διοργανωτές ταξιδιών που χρειάζονται κεφάλαια εκ των προτέρων για την εξασφάλιση ταξιδιωτικών υπηρεσιών.

Η Πρόταση τροποποίησης της Οδηγίας ορίζει, επίσης, ότι οι πληρωμές του υπόλοιπου ποσού δεν μπορούν να ζητηθούν νωρίτερα από είκοσι οκτώ (28) ημέρες πριν από

bres-Position-on-the-revision-of-the-Package-Travel-Directive.pdf (ημερομηνία πρόσβασης: 18.03.2025).

41. Συγκεκριμένα, η παραπάνω διάταξη της Πρότασης για τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 ορίζει ότι «*ως "πακέτο" νοείται ο συνδυασμός τουλάχιστον δύο διαφορετικών ειδών ταξιδιωτικών υπηρεσιών, ανεξάρτητα από το αν συνάπτονται χωριστές συμβάσεις με παρόχους επιμέρους ταξιδιωτικών υπηρεσιών, οι υπηρεσίες αυτές: αγοράζονται από ένα μόνο σημείο πώλησης και οι κρατήσεις για άλλα είδη ταξιδιωτικών υπηρεσιών που πραγματοποιούνται εντός είκοσι τεσσάρων (24) ωρών αφότου ο ταξιδιώτης συμφώνησε να πληρώσει για την πρώτη ταξιδιωτική υπηρεσία και εάν, προτού ο ταξιδιώτης συμφωνήσει να πληρώσει για την πρώτη ταξιδιωτική υπηρεσία, ο έμπορος κάλεσε τον ταξιδιώτη να κάνει στη συνέχεια κράτηση για ένα ή περισσότερα πρόσθετα είδη ταξιδιωτικών υπηρεσιών*». Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive (EU) 2015/2302 to make the protection of travellers more effective and to simplify and clarify certain aspects of the Directive - Mandate for negotiations with the European Parliament, Interinstitutional File: 2023/0435(COD), Brussels, 18.12.2024. Διαθέσιμη στο: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-17042-2024-INIT/en/pdf (ημερομηνία πρόσβασης: 12.03.2025).

42. Eurochambres position on the revision of the Package Travel Directive, ό.π., σ. 4.

την έναρξη του πακέτου. Από τη μια πλευρά, η πρόβλεψη να μην ζητείται εξόφληση του συνολικού ποσού του πακέτου είκοσι οκτώ (28) ημέρες προ της αναχώρησης αποτελεί ένα σημαντικό βήμα για την προστασία των ταξιδιωτών, καθώς θα παρέχει στους ταξιδιώτες τη δυνατότητα να προγραμματίσουν καλύτερα τα οικονομικά τους και θα αποτρέπει τις περιπτώσεις πίεσης από τους διοργανωτές. Από την άλλη πλευρά, ο περιορισμός αυτός ενδέχεται να αυξήσει τις τιμές των πακέτων και να δημιουργήσει διοικητικές επιβαρύνσεις για τους διοργανωτές ταξιδιών/πωλητές πακέτων, οι οποίοι θα πρέπει να δικαιολογήσουν υψηλότερες προκαταβολές στους καταναλωτές. Επομένως, είναι ζωτικής σημασίας η διασφάλιση ίσων όρων ανταγωνισμού και εναρμονισμένων ρυθμίσεων για τις προκαταβολές[43].

Είναι γεγονός ότι οι σύγχρονοι ταξιδιώτες επιλέγουν τα οργανωμένα ταξίδια, καθώς αυτά συνδυάζουν πολλές τουριστικές υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένων των αεροπορικών πτήσεων, της διαμονής σε ξενοδοχεία ή άλλα καταλύματα, των εκδρομών ή ακόμα και των γευμάτων, μεταξύ άλλων. Ωστόσο, στα οργανωμένα ταξίδια, εμπλέκονται πολλοί διοργανωτές και πάροχοι υπηρεσιών και η ποικιλία των προϊόντων είναι πλέον τόσο μεγάλη, που η ανάκτηση της πληρωμής που έχει καταβάλει ο ταξιδιώτης καθίσταται δύσκολη στην πράξη, σε περίπτωση ακύρωσης του οργανωμένου ταξιδιού ή μέρους του, λόγω λ.χ. καταστάσεων ανωτέρας βίας. Στην Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302 υφίσταται σημαντική έλλειψη διαφάνειας του ρόλου των διαφόρων εμπλεκόμενων μερών στα οργανωμένα ταξίδια, με αποτέλεσμα οι ταξιδιώτες συχνά να μην γνωρίζουν με ποια εταιρεία έχουν συμβληθεί και κατά ποίας εταιρείας έχουν δικαίωμα να στραφούν για τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους[44].

Η Πρόταση ναι μεν αποσαφηνίζει τους ρόλους των διαφόρων φορέων αλλά η νομική υποχρέωση επιστροφής των προκαταβολών θα εξακολουθήσει να βαρύνει τον διοργανωτή. Οι προτεινόμενες από την Επιτροπή αλλαγές θα παράσχουν μεγαλύτερη σαφήνεια τόσο για τους ταξιδιώτες όσο και για τους διοργανωτές οργανωμένων ταξιδιών και, ως εκ τούτου, θα μειώσουν το διοικητικό κόστος για τις επιχειρήσεις και θα περιορίσουν τη ζημία των ταξιδιωτών.

Επιπροσθέτως, οι προτεινόμενες από την Επιτροπή αλλαγές στο άρθρο 12 απαιτούν από τους ταξιδιωτικούς φορείς να παρέχουν πλήρη επιστροφή χρημάτων στους ταξιδιώτες, χωρίς την καταβολή χρέωσης καταγγελίας, εφόσον οι ταξιδιώτες καταγγείλουν την ταξιδιωτική τους σύμβαση, λόγω αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων. Αυτό περιλαμβάνει τις αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις και στη χώρα διαμονής του ταξιδιώτη, μεταθέτοντας άδικα τον κίνδυνο στους διοργανωτές ταξιδιών. Η Πρόταση θα μπορούσε να ερμηνευτεί ότι καλύπτει περιστάσεις οι οποίες αφορούν σε προσωπικά ζητήματα, όπως ένα τραυματισμό του ταξιδιώτη, καθιστώντας τους διοργανωτές ταξιδιών υπεύθυνους για όλους τους κινδύνους. Οι ταξιδιώτες μπορούν να μετριάσουν αυτούς τους κινδύνους μέσω ταξιδιωτικής ασφάλισης, με συνέπεια να μετριαστεί το υπερβολικό βάρος στους διοργανωτές[45].

Ακόμη, η προβλεπόμενη στο άρθρο 12α της Πρότασης προσφορά κουπονιών στους ταξιδιώτες, ως εναλλακτική λύση στην επιστροφή χρημάτων, συνιστά θετικό μέτρο, καθώς καθιερώνονται σαφείς κανόνες για την έκδοση και χρήση των κουπονιών, συμπεριλαμβανομένης της περιόδου ισχύος τους, της μεταβιβασιμότητας και της προστασίας από την αφερεγγυότητα. Η παραπάνω προτεινόμενη από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή νέα διάταξη για τα κουπό-

43. Ibid, σ. 5.

44. Το πρόβλημα αυτό παρουσιάζεται, παρά το γεγονός ότι στα υποχρεωτικά πρότυπα των εντύπων βασικών πληροφοριών για συμβάσεις οργανωμένου ταξιδιού, τα οποία παρέχονται στο Παράρτημα Ι της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, αναφέρεται ότι το συμβαλλόμενο μέρος που είναι υπεύθυνο για την εκτέλεση του πακέτου, ήτοι ο διοργανωτής ή ο πωλητής, πρέπει να προσδιορίζεται (με την εμπορική επωνυμία και τη γεωγραφική διεύθυνση) και ότι τα στοιχεία επικοινωνίας του πρέπει να παρέχονται με σαφήνεια (άρθρο 5 παρ. 1 στοιχ. β΄ της Οδηγίας). Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 2 στοιχ. β΄ της Οδηγίας, η σύμβαση οφείλει να διευκρινίζει ότι ο διοργανωτής είναι υπεύθυνος για την ορθή εκτέλεση του συνόλου των προβλεπόμενων ταξιδιωτικών υπηρεσιών που περιλαμβάνονται στη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού και σύμφωνα με το άρθρο 12 παρ. 4 της Οδηγίας, ο διοργανωτής είναι υπεύθυνος για την επιστροφή χρημάτων στον ταξιδιώτη, εάν προκύψουν αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις στον προορισμό ή κοντά σε αυτόν, οι οποίες επηρεάζουν σημαντικά την εκτέλεση του πακέτου ή τη μεταφορά των επιβατών στον προορισμό. Ωστόσο, οι προαναφερθείσες διατάξεις αποδείχθηκαν ανεπαρκείς στην πράξη, ενόψει της πανδημίας. Παρόμοιες διατάξεις με αυτή του άρθρου 5 της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 εισήχθησαν στο άρθρο 6 παρ. 1 της Οδηγίας 2011/83/ΕΕ για τα δικαιώματα των καταναλωτών από την Οδηγία (ΕΕ) 2019/2161 για την καλύτερη επιβολή και τον εκσυγχρονισμό των κανόνων της Ένωσης για την προστασία των καταναλωτών. Μία αποσαφήνιση των προσυμβατικών πληροφοριών που παρέχονται στους ταξιδιώτες θα μπορούσε να γίνει μέσω καθοδήγησης και υιοθέτησης κατευθυντήριων γραμμών από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, προκειμένου να μετριαστεί ο φόρτος της γραφειοκρατίας και η πληροφόρηση που τελικά παρέχεται στους ταξιδιώτες να είναι ακριβής και πρακτικά εύκολη στη χρήση της, χωρίς όμως να μειωθεί το επίπεδο προστασίας τους αλλά και χωρίς να επιβαρυνθούν οι ταξιδιώτες, οι πάροχοι ταξιδιωτικών υπηρεσιών και οι ταξιδιωτικές εταιρείες με περιττό διοικητικό φόρτο. Βλ. Fit for Future Platform (F4F) - 2021-2024, Supporting the Commission in simplifying and modernising EU law. Διαθέσιμο στο: https://commission.europa.eu/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-less-costly-and-future-proof/fit-future-platform-f4f-2021-2024_en?prefLang=el (ημερομηνία πρόσβασης: 21.03.2025).

45. Eurochambres position on the revision of the Package Travel Directive, ό.π., σ. 5.

νια διασφαλίζει, εξάλλου, ότι οι πληρωμές των ταξιδιωτών προστατεύονται σε περίπτωση πτώχευσης του διοργανωτή, η δε ύπαρξη μηχανισμού προστασίας κατά της αφερεγγυότητας για τα κουπόνια είναι θετική, αλλά απαιτεί αυστηρή διαφάνεια όσον αφορά στην εφαρμογή της, καθώς ελλοχεύουν ορισμένοι κίνδυνοι για τους ταξιδιώτες που ενδεχομένως θα αιτηθούν επιστροφή χρημάτων.

Η προσφορά κουπονιών, ενώ φαίνεται χρήσιμη για τις ταξιδιωτικές εταιρείες, μπορεί να οδηγήσει σε ανασφάλεια τους ταξιδιώτες, εφόσον τα κουπόνια μπορεί να μην ισχύουν σε άλλα πακέτα ή να έχουν περιορισμούς. Ακόμη, υπάρχουν πρακτικά προβλήματα όσον αφορά στη δυνατότητα μεταφοράς των κουπονιών, ειδικά για μη μεταβιβάσιμες υπηρεσίες όπως τα αεροπορικά εισιτήρια. Επιπλέον, τα κουπόνια μπορεί να αποτελούν μια βιώσιμη εναλλακτική λύση για τις επιστροφές χρημάτων, αλλά η απαίτηση αυτόματης αποζημίωσης μετά τη λήξη της περιόδου ισχύος, είναι συχνά ανέφικτη[46]. Το κριτήριο για αυτόματη επιστροφή χρημάτων κατόπιν λήξης ισχύος των κουπονιών δημιουργεί σημαντικό γραφειοκρατικό βάρος, ιδιαίτερα για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις οι οποίες λειτουργούν χωρίς ψηφιακά εργαλεία. Μάλιστα, οι αντιφάσεις μεταξύ του γράμματος του άρθρου 12α της Πρότασης και των τυποποιημένων ενημερωτικών δελτίων για τη χρήση κουπονιών πρέπει να αντιμετωπιστούν για σκοπούς σαφήνειας[47]. Τέλος, η ανάγκη για σαφή ενημέρωση γύρω από τα χαρακτηριστικά και τα πλεονεκτήματα των κουπονιών είναι θεμελιώδης.

Στο άρθρο 17 παρ. 3 της Πρότασης, οι τροποποιήσεις που προτάθηκαν από την Επιτροπή απαιτούν από τα κράτη μέλη να επιβλέπουν την αποτελεσματικότητα της προστασίας των ταξιδιωτών από την αφερεγγυότητα των διοργανωτών και, όπου χρειάζεται, να απαιτούν ένα επιπλέον επίπεδο προστασίας. Αυτό θα μπορούσε να οδηγήσει σε κατακερματισμό του νομικού πλαισίου. Σε ορισμένα κράτη μέλη, όπως η Μάλτα, κανένας πάροχος ασφάλισης δεν έχει δείξει ενδιαφέρον για την παροχή τέτοιας κάλυψης. Η Πρόταση προβλέπει μια πλήρη ασφάλιση που καλύπτει όλες τις αποζημιώσεις, τις πτήσεις μεταφοράς και τα κουπόνια, κάτι που ενδέχεται να αυξήσει το κόστος για τις εταιρείες. Αυτό θα μπορούσε εν τέλει να οδηγήσει σε υψηλότερες τιμές για τους ταξιδιώτες ή σε μειωμένη κερδοφορία για τις εταιρείες με στενά περιθώρια κέρδους[48].

Η Πρόταση για τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 προβλέπει ότι οι πάροχοι υπηρεσιών πρέπει να επιστρέφουν χρήματα στους διοργανωτές ή πωλητές πακέτων εντός επτά (7) ημερών από την καταγγελία της σύμβασης, επιτρέποντας στους τελευταίους να επιστρέφουν με τη σειρά τους χρήματα στους ταξιδιώτες εντός δεκατεσσάρων (14) ημερών από την ακύρωση του πακέτου. Αυτό στοχεύει στη δικαιότερη κατανομή των βαρών σε ολόκληρη την αλυσίδα εφοδιασμού. Επίσης, ενισχύει την εμπιστοσύνη των ταξιδιωτών όσο αφορά στις ταξιδιωτικές υπηρεσίες που προμηθεύονται, προωθώντας με αυτόν τον τρόπο τις ταξιδιωτικές κρατήσεις.

Εντούτοις, η απαίτηση από τους ξενοδόχους να επιστρέψουν στους διοργανωτές/πωλητές τα χρηματικά ποσά για τις ακυρωμένες υπηρεσίες εντός επτά (7) ημερών είναι συχνά πρακτικά αδύνατη[49]. Η Πρόταση δεν διευκρινίζει, επίσης, τι συμβαίνει εάν οι πάροχοι ταξιδιωτικών υπηρεσιών δεν συμμορφώνονται με την προαναφερθείσα υποχρέωση και δεν επιστρέφουν τα χρήματα στους διοργανωτές ή πωλητές πακέτων εντός επτά (7) ημερών, αφήνοντας τους τελευταίους ανίκανους να τηρήσουν την υποχρέωση επιστροφής χρημάτων στους ταξιδιώτες εντός δεκατεσσάρων (14) ημερών. Ακόμη, η Πρόταση δεν λαμβάνει υπόψη τις εξαιρετικές περιστάσεις, όπου οι επιστροφές από τους παρόχους ταξιδιωτικών υπηρεσιών μπορεί να καταστούν ανέφικτες. Η νέα Οδηγία για τα οργανωμένα ταξίδια οφείλει να περιλαμβάνει ειδικές διατάξεις που να παρέχουν περισσότερη ευελιξία σε καταστάσεις παγκόσμιας κρίσης, όπως αυτή της πανδημίας COVID-19.

VI. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Η Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302 αποτελεί ένα σημαντικό βήμα προς την ενίσχυση της προστασίας των ταξιδιωτών στον τομέα των οργανωμένων ταξιδιών. Με την εισαγωγή αυξημένων υποχρεώσεων πληροφόρησης και την παροχή προστασίας σε περιπτώσεις αφερεγγυότητας του εμπόρου (διοργανωτή ή πωλητή), η εν λόγω Οδηγία έχει προσαρμοστεί σε μεγάλο βαθμό στις σύγχρονες ταξιδιωτικές τάσεις και ανάγκες της τουριστικής αγοράς, προσφέροντας ένα υψηλό και ομοιόμορφο επίπεδο προστασίας των ταξιδιωτών ανεξάρτητα από τον τρόπο που οργανώνουν το ταξίδι τους. Παρά τις προκλήσεις που αντιμετώπισαν τα κράτη μέλη κατά τη διαδικασία μεταφοράς των διατάξεων της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 στα εθνικά τους δίκαια, η εφαρμογή της συνέβαλε στη βελτίωση της διαφάνειας και της ασφάλειας των συναλλαγών με αντικείμενο τα οργανωμένα ταξίδια.

Ωστόσο, μολονότι η Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302 αποδείχθηκε πιο άρτια συγκριτικά με την προϊσχύσασα και καταργη-

46. Hotrec, Position Paper, A Revised Package Travel Directive Imbalance between consumer protection and hotel viability, May 2024, σ. 4. Διαθέσιμο στο: https://www.hotrec.eu/media/static/files/import/all_news_2024_2024_13/hotrec-position-paper-on-the-package-travel-directive-.pdf (ημερομηνία πρόσβασης: 26.03.2025).

47. Eurochambres position on the revision of the Package Travel Directive, ό.π., σ. 6.

48. Ibid.

49. HOTREC, Position Paper, ό.π., σ. 4.

θείσα Οδηγία 90/314/ΕΟΚ[50], οι επιπτώσεις της πανδημίας του κορωνοϊού (COVID-19) και η πτώχευση της Thomas Cook έφεραν στην επιφάνεια αρκετές ελλείψεις της και επέβαλαν την επανεξέταση του νομικού πλαισίου για τα οργανωμένα ταξίδια. Τα ευρωπαϊκά όργανα αλλά και διάφορες ομάδες εμπειρογνωμόνων και επιτροπές εντόπισαν αρκετές αδυναμίες και προβλήματα που ανακύπτουν από την εφαρμογή της Οδηγίας και πρότειναν αλλαγές, προκειμένου να διασφαλιστεί η καλύτερη προστασία των ταξιδιωτών αλλά και τα συμφέροντα των επιχειρήσεων, που δραστηριοποιούνται στον τομέα των οργανωμένων ταξιδιών.

Έτσι, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στις 29 Νοεμβρίου 2023, μετά από αρκετές διαβουλεύσεις με ενδιαφερόμενους φορείς, υπέβαλε επίσημη Πρόταση για τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 για τα οργανωμένα ταξίδια, με σκοπό την ανθεκτικότητα της Οδηγίας σε περιόδους απρόβλεπτων περιστάσεων, τη βελτίωση της προστασίας των ταξιδιωτών, την προώθηση της συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών και την εξασφάλιση ενός πιο δίκαιου ανταγωνισμού μεταξύ των διοργανωτών ταξιδιών και των διάφορων εμπόρων της τουριστικής βιομηχανίας εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στις 18 Δεκεμβρίου 2024 δημοσιεύτηκε η θέση του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Πρόταση για τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, η οποία υποστηρίζει τους βασικούς στόχους της Πρότασης, ιδίως το γεγονός ότι η Πρόταση αποσκοπεί στην ενίσχυση των δικαιωμάτων των ταξιδιωτών και στην αποσαφήνιση των υποχρεώσεων των διοργανωτών. Ωστόσο, το Συμβούλιο προχώρησε και σε κάποιες αναβαθμίσεις στην Πρόταση, αποσαφηνίζοντας το πλαίσιο εφαρμογής της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, απλοποιώντας ορισμένες έννοιες και επιδιώκοντας την καλύτερη ισορροπία μεταξύ της προστασίας των ταξιδιωτών και της βιωσιμότητας των τουριστικών επιχειρήσεων.

Από την κριτική ανάλυση των διατάξεων της Πρότασης της Επιτροπής για τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 φαίνεται ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προέβη σε σημαντικά βήματα προς την κατεύθυνση της βελτίωσης της προστασίας των ταξιδιωτών. Ωστόσο, έχουν εκφραστεί απόψεις που θεωρούν ότι θα πρέπει να γίνουν περαιτέρω βελτιώσεις στην προτεινόμενη αναθεώρηση της Οδηγίας, αφού δεν καλύπτει πλήρως αρκετά σημαντικά κενά. Έτσι, από την ανωτέρω ανάλυση διαπιστώνεται ότι ορισμένες από τις ρυθμίσεις της Πρότασης δεν επιτυγχάνουν την απλοποίηση και αποσαφήνιση της Οδηγίας, αλλά προκαλούν ανισορροπία μεταξύ της προστασίας των ταξιδιωτών και της βιωσιμότητας των τουριστικών επιχειρήσεων.

Η αναθεωρημένη Οδηγία ενέχει τον κίνδυνο να προκαλέσει αύξηση των τιμών για τα πακέτα και αύξηση του τελικού κόστους για τους ταξιδιώτες. Σε αυτή την περίπτωση, οι διοργανωτές και οι πάροχοι υπηρεσιών θα πρέπει να αποφασίσουν εάν θα απορροφήσουν την αύξηση του κόστους ή αν θα την επωμιστούν οι ταξιδιώτες, διακινδυνεύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο να καταστούν ανταγωνιστικοί, καθώς οι ταξιδιώτες θα αποφεύγουν την κράτηση πακέτων μέσω διοργανωτών/πωλητών και θα προβαίνουν οι ίδιοι σε κρατήσεις για οργανωμένα ταξίδια. Επιπροσθέτως, δεδομένου ότι τα πακέτα διακοπών αντιπροσωπεύουν σημαντικό μερίδιο των εσόδων των Ευρωπαίων ξενοδόχων, η Πρόταση θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την ανταγωνιστικότητα του ευρωπαϊκού πακέτου διακοπών και να επηρεάσει αρνητικά ολόκληρη την αλυσίδα αξίας, επηρεάζοντας τις μικρές ή μικρομεσαίες επιχειρήσεις φιλοξενίας. Είναι, μάλιστα, σημαντικό να υπάρχει προσεκτική παρακολούθηση και επιβολή των κανόνων, ώστε να διασφαλιστεί ότι οι διοργανωτές/πωλητές πακέτων θα συμμορφώνονται πράγματι με τις υποχρεώσεις τους και ότι οι ταξιδιώτες θα έχουν πλήρη γνώση των δικαιωμάτων τους, προκειμένου να προστατεύονται από πιθανές αρνητικές εμπειρίες. Σημαντικό είναι, εξάλλου, να αποφευχθεί η εισαγωγή υπερβολικών ρυθμιστικών βαρών στους διοργανωτές/πωλητές πακέτων και η επιβολή ιδιαίτερα αυστηρών απαιτήσεων-υποχρεώσεων στις μικρομεσαίες τουριστικές επιχειρήσεις, που ενδέχεται να είναι δαπανηρή και να εμποδίσει την ανάκαμψη και ανάπτυξη του ταξιδιωτικού κλάδου.

Εν κατακλείδι, είναι σημαντικό το τελικό κείμενο αναθεώρησης της Οδηγίας να προσαρμοστεί έτσι ώστε να εξισορροπεί, με δίκαιο και αποτελεσματικό τρόπο, τα δικαιώματα των ταξιδιωτών με τις λειτουργικές ανάγκες των τουριστικών επιχειρήσεων, καθ' ότι μια ισορροπημένη προσέγγιση όχι μόνο θα αντιμετώπιζε τις ελλείψεις της Οδηγίας, αλλά θα προωθούσε επίσης μία πιο ανθεκτική και ανταγωνιστική ευρωπαϊκή τουριστική βιομηχανία στο σημερινό δυσμενές διεθνές οικονομικό περιβάλλον.

50. Οδηγία 90/314/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 13ης Ιουνίου 1990 για τα οργανωμένα ταξίδια και τις οργανωμένες διακοπές και περιηγήσεις, ΕΕ 1990 L 158/59. Διαθέσιμη στο: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:31990L0314 (ημερομηνία πρόσβασης: 31.03.2025).

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

Ι. Επικαιρότητα ΕΕ

Επιμ.: Ευάγγελος Εκμεκτσόγλου

Ι. ΘΕΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

► Brexit – Επίσημη επίσκεψη του Προέδρου της Γαλλίας στο Ηνωμένο Βασίλειο (8-10.07.2025)

αποχώρηση – άμυνα και ασφάλεια – προγράμματα κινητικότητας νέων

Ο Πρόεδρος της Γαλλίας, Εμμανουέλ Μακρόν, πραγματοποίησε την πρώτη επίσημη επίσκεψη Ευρωπαίου αρχηγού κράτους στο Ηνωμένο Βασίλειο μετά το Brexit και, μεταξύ άλλων, απευθύνθηκε στα μέλη του κοινοβουλίου.

Ειδικότερα, στην ομιλία του αναφέρθηκε, καταρχάς, στο γεγονός της διασφάλισης βασικών αρχών που αποτελούν κοινό στοιχείο εντός της Ευρώπης ως ηπείρου συνολικά και οι οποίες δεν θα πρέπει να επηρεαστούν ή να μην απασχολούν πλέον το Ηνωμένο Βασίλειο μετά την αποχώρησή του από την ΕΕ. Οι αρχές αυτές περιλαμβάνουν την άμυνα και την ασφάλεια, την ανταγωνιστικότητα των ευρωπαϊκών κρατών και τη δημοκρατία. Παράλληλα, έγινε λόγος για την περαιτέρω ανάπτυξη των προγραμμάτων κινητικότητας των νέων, με στόχο τη διατήρηση της αλληλεπίδρασης μεταξύ των δύο πλευρών.

Επιπλέον, οι Πρόεδροι των δύο κρατών επιβεβαίωσαν την κοινή τους ευθύνη αναφορικά με την αντιμετώπιση της παράτυπης μετανάστευσης και των κυκλωμάτων που εκμεταλλεύονται την εν λόγω κατάσταση, στη βάση της δίκαιης μεταχείρισης των μεταναστών. Επίσης, τονίστηκε η συνέχιση της υποστήριξης στην Ουκρανία, στο πλαίσιο μίας «συμμαχίας προθύμων», δηλαδή κρατών που είναι πρόθυμα να συμβάλλουν στη διασφάλιση της ασφάλειας της Ουκρανίας σε περίπτωση κατάπαυσης του πυρός, αλλά και προς τη Γάζα, με αναφορά στη λύση σχηματισμού δύο κρατών στην περιοχή. Τέλος, έγινε λόγος, σε ένα ευρύτερο γεωπολιτικό πλαίσιο, στην ανάγκη απομάκρυνσης/«απεξάρτησης» των ευρωπαϊκών κρατών από τις πολιτικές της Κίνας και των ΗΠΑ.

https://www.theguardian.com/world/2025/jul/08/five-key-takeaways-from-macron-speech-to-uk-parliament

ΙΙ. ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

► Εκκίνηση της εφαρμογής της Πράξης της ΕΕ για τα δεδομένα (12.09.2025)

Data Act – προσωπικά δεδομένα – κοινοχρησία προσωπικών δεδομένων

Η Πράξη της ΕΕ για τα δεδομένα (Data Act ή Κανονισμός 2023/2394 για εναρμονισμένους κανόνες σχετικά με τη δίκαιη πρόσβαση σε δεδομένα και τη δίκαιη χρήση τους), που τέθηκε σε ισχύ στις 11 Ιανουαρίου 2024, ξεκίνησε να εφαρμόζεται στις 12 Σεπτεμβρίου 2025. Ο εν λόγω Κανονισμός εξασφαλίζει τη δίκαιη κατανομή των δεδομένων μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών στην οικονομία των δεδομένων. Στην ουσία, διευκρινίζει ποιος μπορεί να χρησιμοποιήσει και υπό ποιες συνθήκες διάφορες κατηγορίες δεδομένων.

Ειδικότερα, η εν λόγω Πράξη παρέχει στους χρήστες τον έλεγχο των δεδομένων που παράγονται από τις συνδεδεμένες συσκευές τους, όπως τα έξυπνα ρολόγια και τα αυτοκίνητα, ενώ παράλληλα προσφέρει ευκαιρίες στις μικρές επιχειρήσεις να χρησιμοποιούν τα δεδομένα αυτά για την ανάπτυξη καινοτόμων υπηρεσιών μετά την πώληση. Με αυτόν τον τρόπο, η Data Act θεσπίζει δίκαιους κανόνες για την ευρύτερη διαθεσιμότητα υψηλής ποιότητας δεδομένων με σκοπό την προώθηση της καινοτομίας, της ανταγωνιστικότητας και της ανάπτυξης στην ψηφιακή οικονομία της Ευρώπης.

Η Πράξη για τα δεδομένα εξασφαλίζει ότι όλες οι συνδεδεμένες συσκευές επιτρέπουν την κοινοχρησία δεδομένων, πάντα στη βάση της αρχής της εμπιστευτικότητας, απαγορεύοντας ταυτόχρονα αθέμιτες συμβάσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να περιορίσουν την κοινοχρησία αυτή, καθώς και επιτρέποντας, από τη μια πλευρά, στους καταναλωτές να επιλέγουν τους οικονομικά αποδοτικότερους παρόχους υπηρεσιών σε διάφορους τομείς, όπως την επισκευή και τη συντήρηση, και, από την άλλη πλευρά, σε χρήστες σε κλάδους, όπως η μεταποίηση ή η γεωργία, πρόσβαση σε δεδομένα σχετικά με τις επιδόσεις του βιομηχανικού εξοπλισμού, τα οποία μπορούν να βελτιώσουν την αποδοτικότητα και τη λειτουργία τους. Επιπλέον, η Επιτροπή έχει εκδώσει ορισμένες κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με την κοινοχρησία δεδομένων που αφορούν τα οχήματα. Τέλος, διασφαλίζεται η προστασία από παράνομη πρόσβαση τρίτων κυβερνήσεων σε μη προσωπικά δεδομένα και η βελτίωση της διαλειτουργικότητας των δεδομένων, των μηχανισμών και των υπηρεσιών κοινής χρήσης δεδομένων, καθώς και των κοινών ευρωπαϊκών χώρων δεδομένων.

Η Επιτροπή επεξεργάζεται περαιτέρω εργαλεία για τη διευκόλυνση της εφαρμογής της Πράξης για τα δεδομένα, πάντα σε επικοινωνία με τα ενδιαφερόμενα μέρη και, συγκεκριμένα, με ευρωπαϊκές εταιρείες κάθε μεγέθους, με κλαδικές ενώσεις και με την κοινωνία των πολιτών. Η Πράξη για τα δεδομένα συμπληρώνει την Πράξη για τη διακυβέρνηση δεδομένων (Data Governance Act ή Κανονισμός 2022/868 για την ευρωπαϊκή διακυβέρνηση δεδομένων). Ενώ η Πράξη για τη διακυβέρνηση δεδομένων αυξάνει την εμπιστοσύνη στους εθελοντικούς μηχανι-

σμούς κοινοχρησίας δεδομένων, η Πράξη για τα δεδομένα παρέχει νομική σαφήνεια όσον αφορά την πρόσβαση στα δεδομένα και τη χρήση τους.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_25_2078

► **Προκαταρτική διαπίστωση εκ μέρους της Επιτροπής ότι η εταιρεία Temu παραβίασε τον νόμο για τις ψηφιακές υπηρεσίες σε σχέση με παράνομα προϊόντα στην πλατφόρμα της (28.07.2025)**

Πράξη για τις ψηφιακές υπηρεσίες (DSA) – διάδοση παράνομων προϊόντων

Η Επιτροπή διαπίστωσε προκαταρκτικά ότι η Temu παρέβη την υποχρέωση που υπέχει βάσει της Πράξης για τις Ψηφιακές Υπηρεσίες (Digital Services Act – Κανονισμός 2022/2065 σχετικά με την ενιαία αγορά ψηφιακών υπηρεσιών) να αξιολογεί τους κινδύνους διάδοσης παράνομων προϊόντων στην αγορά της. Συγκεκριμένα, η Επιτροπή εντόπισε ότι, εντός της πλατφόρμας, οι καταναλωτές θα μπορούσαν να προβούν στην αγορά προϊόντων που δεν συμμορφώνονται με τους κανόνες της αγοράς, όπως παιδικά παιχνίδια και ηλεκτρονικά είδη.

Η διαδικασία κατά της εταιρείας Temu από την Επιτροπή ξεκίνησε από τις 31 Οκτωβρίου 2024 σε συνεργασία με διάφορους φορείς, όπως τελωνειακές αρχές και αρχές εποπτείας της αγοράς. Η εν λόγω έρευνα εντάσσεται στο πλαίσιο της διαρκούς αύξησης των προϊόντων που πωλούνται διαδικτυακά στην ΕΕ και η οποία συνοδεύεται από αύξηση των μη ασφαλών, παραποιημένων ή μη συμμορφούμενων προϊόντων, τα οποία θα μπορούσαν να είναι επιβλαβή για την υγεία και την ασφάλεια των καταναλωτών, το περιβάλλον και τον θεμιτό ανταγωνισμό στην ψηφιακή ενιαία αγορά. Συνακόλουθα, η Πράξη για τις Ψηφιακές Υπηρεσίες περιλαμβάνει υποχρεώσεις για την αντιμετώπιση του παράνομου περιεχομένου στο διαδίκτυο, αλλά και ειδικούς κανόνες που εφαρμόζονται στις διαδικτυακές αγορές, όπως η ιχνηλασιμότητα των εμπόρων, ώστε να διασφαλίζεται ότι όλες οι διαδικτυακές αγορές συλλέγουν πληροφορίες σχετικά με τους εμπόρους που πωλούν τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες τους.

Τα παραπάνω προκαταρτικά συμπεράσματα της Επιτροπής δεν προδικάζουν το τελικό αποτέλεσμα της έρευνας, με την Temu να διατηρεί το δικαίωμα να υποβάλλει γραπτές παρατηρήσεις ως προς τον φάκελο της έρευνας της Επιτροπής. Εάν με την ολοκλήρωση της έρευνας διαπιστωθεί εν τέλει η παραβίαση της Πράξης για τις Ψηφιακές Υπηρεσίες και συγκεκριμένα του άρθρου 34, το οποίο αφορά την υποχρέωση των παρόχων επιγραμμικών πλατφορμών να εκτιμούν πιθανούς κινδύνους κατά τον σχεδιασμό και τη λειτουργία των συστημάτων τους, αυτό θα μπορούσε να οδηγήσει στην επιβολή προστίμων εκ μέρους της Επιτροπής, καθώς και την ενεργοποίηση μίας περιόδου ενισχυμένης εποπτείας για τη διασφάλιση της συμμόρφωσης με τα μέτρα που προτίθεται να λάβει ο πάροχος για την επανόρθωση της παράβασης.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_25_1913

III. ΕΡΕΥΝΑ

► **Θέσπιση νέας στρατηγικής για την ενίσχυση των ερευνητικών και τεχνολογικών υποδομών της Ευρώπης (15.09.2025)**

έρευνα και καινοτομία – υποδομές – Ευρωπαϊκός Χώρος Έρευνας

Η Επιτροπή υιοθέτησε μια νέα στρατηγική προκειμένου να ενισχύσει αποφασιστικά τις ερευνητικές και τεχνολογικές υποδομές της και να τις καταστήσει ακόμη πιο ολοκληρωμένες και προσβάσιμες σε ευρύτερο φάσμα χρηστών, ιδίως σε ερευνητές, επιστήμονες και φορείς καινοτομίας. Η στρατηγική συνδέεται και στηρίζει πρωτοβουλίες της ΕΕ για την ενίσχυση της έρευνας, της καινοτομίας και της ανταγωνιστικότητας, όπως η στρατηγική της ΕΕ για τις νεοφυείς και τις αναπτυσσόμενες νέες επιχειρήσεις και η επικείμενη στρατηγική για την τεχνητή νοημοσύνη στην επιστήμη, η ευρωπαϊκή Πράξη για την καινοτομία και η Πράξη για τον Ευρωπαϊκό Χώρο Έρευνας.

Ειδικότερα, η στρατηγική προτείνει ένα σύνολο δράσεων σε πέντε τομείς. Πρώτο στόχο αποτελεί η ενίσχυση του οικοσυστήματος των ευρωπαϊκών υποδομών έρευνας και τεχνολογίας μέσω της αύξησης των ικανοτήτων, της κινητοποίησης επενδύσεων και της καλύτερης ευθυγράμμισης των διαθέσιμων εγκαταστάσεων και υπηρεσιών με τις ανάγκες των χρηστών, μέσω της ανάπτυξης, παράλληλα της χρήσης της τεχνητής νοημοσύνης και της ψηφιοποίησης εντός των εν λόγω υποδομών.

Δεύτερον, η στρατηγική αποσκοπεί στη διασφάλιση απλούστερης και καλύτερης πρόσβασης σε ερευνητικές και τεχνολογικές υποδομές, μέσα από την παροχή ενός συνεχούς συνόλου συμπληρωματικών υπηρεσιών για ερευνητές και καινοτόμες εταιρείες, συμπεριλαμβανομένων των νεοφυών και των επεκτεινόμενων επιχειρήσεων, σε ολόκληρη την ΕΕ, με απώτερο σκοπό την καλύτερη και ταχύτερη υιοθέτηση των εκάστοτε καινοτομιών από την κοινωνία.

Τρίτο στόχο αποτελεί η προσέλκυση και καλλιέργεια ταλέντων στην Ευρώπη μέσω ισχυρών και σταθερών σταδιοδρομιών σε υποδομές έρευνας και τεχνολογίας, από τεχνικούς έως επιστημονικούς ηγέτες, συμπεριλαμβανομένης της παροχής στήριξης στο ήδη υπάρχον προσωπικό με την ανάπτυξη νέων δεξιοτήτων και ικανοτήτων.

Τέταρτον, η νέα αυτή στρατηγική στοχεύει στη βελτίωση και απλούστευση του πλαισίου διακυβέρνησης για τις υποδομές έρευνας και τεχνολογίας με σκοπό τη στήριξη μακροπρόθεσμων επενδυτικών αποφάσεων και την ευθυγράμμιση των προτεραιοτήτων μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ και των ενδιαφερόμενων μερών, με την αύξηση του αντικτύπου των δημόσιων επενδύσεων.

Τέλος, ο πέμπτος στόχος είναι η ενίσχυση της διεθνούς διάστασης και της ανθεκτικότητας των ερευνητικών και τεχνολογικών υποδομών μέσω της συνεργασίας με στρατηγικούς εταίρους για την αντιμετώπιση παγκόσμιων κοινωνικών προκλήσεων. Η Επιτροπή αποβλέπει στην ένταξη νέων κρατών στον Ευρωπαϊκό Χώρο Έρευνας, έχοντας υπόψη, ωστόσο, τη θέσπιση κανόνων για τη διαχείριση πιθανών κινδύνων, ιδίως όσον αφορά την πρόσβαση σε κρίσιμα δεδομένα και εγκαταστάσεις.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_25_2097

IV. ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

► Συμμετοχή της Προέδρου της Επιτροπής στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ (25.09.2025)

διεθνείς σχέσεις ΕΕ – πολυμέρεια

Η Πρόεδρος της Επιτροπής συμμετείχε στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στη Νέα Υόρκη καθιστώντας σαφή τη δέσμευση της ΕΕ στον πολυμερισμό και στον ρόλο του ΟΗΕ σε μια διεθνή τάξη βασισμένη σε κανόνες. Κατά τη διάρκεια της παρουσίας της εκεί, πραγματοποίησε αρκετές διμερείς συναντήσεις, μεταξύ άλλων με τον Πρόεδρο των ΗΠΑ, και συμμετείχε σε εκδηλώσεις με θέμα τη λύση των δύο κρατών στη Μέση Ανατολή, τα παιδιά από την Ουκρανία που έχουν απαχθεί από τη Ρωσία, την ασφάλεια των κοινωνικών μέσων για τα παιδιά, καθώς και τη δράση για το κλίμα και τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας.

Ειδικότερα, απευθύνθηκε στη Διάσκεψη για την Ειρηνική Επίλυση του Παλαιστινιακού Ζητήματος και την Εφαρμογή της Λύσης των Δύο Κρατών. Η Πρόεδρος επανέλαβε τη δέσμευσή της και υπογράμμισε τη συμβολή της Ευρώπης για μία σταθερή Παλαιστινιακή Αρχή χάρη σε ένα άνευ προηγουμένου χρηματοδοτικό πακέτο ύψους 1,6 δισ. ευρώ. Επιπλέον, η Πρόεδρος απευθύνθηκε σε διάσκεψη που αφορούσε την υποστήριξη των προσπαθειών επαναπατρισμού των δεκάδων χιλιάδων παιδιών από την Ουκρανία που έχουν απαχθεί από τη Ρωσία. Στο πλαίσιο αυτό, ανακοίνωσε ότι η ΕΕ θα ενταχθεί στη Διεθνή Συμμαχία για την Επιστροφή των Παιδιών στην Ουκρανία και θα φιλοξενήσει μια διεθνή διάσκεψη υψηλού επιπέδου για το θέμα αυτό.

Παράλληλα, η Πρόεδρος συμμετείχε σε διασκέψεις που σχετίζονταν με άλλα θέματα, όπως η προστασία των ανηλίκων στην ψηφιακή εποχή (συνομιλία με τον Αυστραλό Πρωθυπουργό κατά την εν λόγω διάσκεψη), αλλά και η κλιματική αλλαγή, υπογραμμίζοντας τη δέσμευση της ΕΕ να αντιμετωπίσει την κλιματική αλλαγή και να επιτύχει κλιματική ουδετερότητα έως το 2050.

Τέλος, όπως προαναφέρθηκε, η Πρόεδρος συναντήθηκε με ηγέτες διάφορων κρατών εκτός ΕΕ, όπως, μεταξύ άλλων, των ΗΠΑ, της Κίνας, της Ελβετίας, της Ν. Αφρικής και της Συρίας.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ac_25_2210

V. ΑΜΥΝΑ

► Προσωρινή χρηματοδότηση στο πλαίσιο του προγράμματος SAFE για την ενίσχυση της αμυντικής ετοιμότητας (09.09.2025)

αμυντική ετοιμότητα – πρόγραμμα Safe – προσωρινή χρηματοδότηση

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε την προσωρινή χορήγηση χρηματοδοτικής βοήθειας ύψους 150 δισ. ευρώ για την ενίσχυση της αμυντικής ετοιμότητας σε ολόκληρη την Ένωση, στο πλαίσιο του προγράμματος «Δράση ασφάλειας για την Ευρώπη» (SAFE). Το εν λόγω πρόγραμμα θεσπίστηκε με τον Κανονισμό 2025/1106 (Κανονισμός της 27ης Μαΐου για τη θέσπιση του μέσου δράσης για την ασφάλεια στην Ευρώπη (SAFE) μέσω της Ενίσχυσης της Ευρωπαϊκής Αμυντικής Βιομηχανίας) και περιλαμβάνει μια φιλόδοξη δέσμη μέτρων στον τομέα της άμυνας, η οποία παρέχει χρηματοδοτικά εργαλεία στα κράτη μέλη της ΕΕ για την τόνωση των επενδύσεων σε αμυντικές ικανότητες, στοχεύοντας σε μία ενιαία αμυντική ετοιμότητα με χρονικό ορίζοντα το 2030. Μέσω της κοινής προμήθειας από την ευρωπαϊκή αμυντική βιομηχανία, θα συμβάλει στη διασφάλιση της διαλειτουργικότητας και της προβλεψιμότητας, και στη μείωση του κόστους για μια ισχυρή ευρωπαϊκή βιομηχανική βάση στον τομέα της άμυνας. Παράλληλα, το SAFE θα επιτρέψει στις προσχωρούσες χώρες, τις υποψήφιες χώρες, τα δυνάμει υποψήφια μέλη και τις χώρες που έχουν υπογράψει εταιρικές σχέσεις στον τομέα της ασφάλειας και της άμυνας με την ΕΕ, να συμμετέχουν στην κοινή αυτή προμήθεια.

Η προσωρινή χρηματοδότηση, εν προκειμένω, θα βοηθήσει τα κράτη μέλη να αντιμετωπίσουν κρίσιμα κενά, καθώς και να αγοράσουν αμυντικά προϊόντα από κοινού. Στόχος του SAFE είναι η περαιτέρω αμυντική υποστήριξη της Ουκρανίας. Επιπλέον, το πρόγραμμα θα παράσχει μακροπρόθεσμα δάνεια χαμηλού κόστους για να βοηθήσει τα κράτη μέλη να προμηθευτούν επειγόντως αναγκαίο αμυντικό εξοπλισμό, ενώ θα περιλαμβάνει 10ετή περίοδο χάριτος για την αποπληρωμή των δανείων αυτών, ανταγωνιστικά επιτόκια και επιλογές για

διμερείς συμφωνίες με τρίτες χώρες με σκοπό τη διεύρυνση της επιλεξιμότητας.

Τα κράτη μέλη μπορούν τώρα να εκπονήσουν τα εθνικά επενδυτικά τους σχέδια, στα οποία θα περιγράφεται η χρήση της πιθανής χρηματοδοτικής συνδρομής, και να τα υποβάλουν έως το τέλος Νοεμβρίου 2025. Στη συνέχεια, η Επιτροπή θα αξιολογήσει τα εν λόγω εθνικά σχέδια, με στόχο οι πρώτες εκταμιεύσεις να πραγματοποιηθούν στις αρχές του 2026.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_25_2042
https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/safe-security-action-europe_en?prefLang=el

VI. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

► **Τροποποίηση του νόμου της ΕΕ για το κλίμα με ορίζοντα την επίτευξη των στόχων μέχρι το 2040 (02.07.2025)**

κλίμα – εκπομπές θερμοκηπίου – συμφωνία για την καθαρή βιομηχανία

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε την τροποποίηση του νομοθετήματος της ΕΕ για το κλίμα, θέτοντας ως κλιματικό στόχο της ΕΕ για το 2040 τη μείωση των καθαρών εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά 90%. Το εν λόγω νομοθέτημα (European Climate Law – Κανονισμός 2021/1119 για τη θέσπιση πλαισίου με στόχο την επίτευξη κλιματικής ουδετερότητας) θεσπίστηκε τον Ιούλιο 2021 και περιλαμβάνει μία δέσμη στόχων και μέτρων που αποσκοπούν στην επίτευξη κλιματικής ουδετερότητας έως το 2050 και τον ενδιάμεσο στόχο της μείωσης των καθαρών εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά τουλάχιστον 55% έως το 2030. Η δημιουργία μίας πρότασης για τον καθορισμό ενός ενδιάμεσου στόχου για το 2040 ήταν ζητούμενο ήδη μετά τον πρώτο παγκόσμιο απολογισμό της Συμφωνίας του Παρισιού, τον Δεκέμβριο του 2023.

Η εν λόγω πρόταση βασίζεται στον προαναφερόμενο νομικά δεσμευτικό στόχο της ΕΕ για μείωση των καθαρών εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά τουλάχιστον 55% έως το 2030 και καθορίζει έναν πιο ρεαλιστικό και ευέλικτο τρόπο επίτευξης του περαιτέρω στόχου της απαλλαγής της ευρωπαϊκής οικονομίας από τις εκπομπές άνθρακα έως το 2050. Παράλληλα, η πρόταση αυτή εγκρίθηκε από την Επιτροπή κατόπιν διαβουλεύσεων ανάμεσα σε όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη, συμπεριλαμβανομένων των κρατών μελών, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της κοινωνίας των πολιτών, στο πλαίσιο της Διακυβερνητικής Επιτροπής για την Κλιματική Αλλαγή και της Ευρωπαϊκής Επιστημονικής Συμβουλευτικής Επιτροπής για την Κλιματική Αλλαγή.

Βασικό χαρακτηριστικό της πρότασης είναι η ευελιξία που προσφέρει όσον αφορά τον σχεδιασμό των μελλοντικών νομοθετικών μέσων για την επίτευξη αυτού του κλιματικού στόχου για το 2040, λαμβάνοντας πάντοτε υπόψιν τη διατήρηση μιας ανταγωνιστικής ευρωπαϊκής βιομηχανίας. Επιπλέον, η Επιτροπή τόνισε ότι πολύ σημαντική προς τον στόχο του 2040 είναι η εφαρμογή της συμφωνίας για καθαρή βιομηχανία, κάτι που έχει ήδη ξεκινήσει με την υλοποίηση ενός πρώτου «κύματος» δράσεων.

Συνολικά, η ΕΕ, τόσο με τη συγκεκριμένη τροποποίηση για τον στόχο του 2040, όσο και με τον γενικότερο στόχο του 2050, παραμένει σταθερή στη δράση της για την κλιματική αλλαγή, εφαρμόζει τη Συμφωνία του Παρισιού, και συνεχίζει να συνεργάζεται με τις χώρες-εταίρους για τη μείωση των παγκόσμιων εκπομπών. Η πρόταση της Επιτροπής για τον καθορισμό κλιματικού στόχου για το 2040 θα υποβληθεί τώρα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο προς συζήτηση και έκδοση στο πλαίσιο της συνήθους νομοθετικής διαδικασίας.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_25_1687

VII. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

► **Εκταμίευση ποσού ύψους περίπου 43 δισ. ευρώ από την Επιτροπή προς 5 κράτη μέλη στο πλαίσιο του NextGenerationEU (28.07.2025)**

μηχανισμός Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας – NextGenerationEU

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει εκταμιεύσει συνολικά 42,8 δισ. ευρώ σε πέντε κράτη μέλη –Ιταλία, Πορτογαλία, Κύπρος, Μάλτα και Ισπανία – στο πλαίσιο του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας του NextGenerationEU, το οποίο αποτελεί ένα προσωρινό μέσο που αποσκοπεί στη στήριξη της οικονομικής ανάκαμψης της Ευρώπης από την πανδημία του κορονοϊού και στην οικοδόμηση ενός πιο πράσινου, πιο ψηφιακού και πιο ανθεκτικού μέλλοντος.

Ειδικότερα, η εκταμίευση στην Ισπανία αφορά την υλοποίηση μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων για την υιοθέτηση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, τη μείωση της γραφειοκρατίας και τη διασφάλιση της καλύτερης σύνδεσης των καθαρών πηγών ενέργειας με το δίκτυο ηλεκτρικής ενέργειας, για τη δημιουργία Συμβουλίου Βιώσιμης Χρηματοδότησης ως φόρουμ για την προώθηση της συνεργασίας δημόσιου και ιδιωτικού τομέα στο πλαίσιο αυτό και για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας της δικαιοσύνης. Επίσης, περιλαμβάνονται επενδύσεις στον τομέα της κυβερνασφάλειας.

Όσον αφορά την Ιταλία, η εκταμίευση σχετίζεται με την ενίσχυση του ανταγωνισμού και της διαφάνειας, τη βελτίωση της προσβασιμότητας για τους επιβάτες σιδηροδρόμων με αναπηρία, αλλά και τη βελτίωση της διανομής ανανεώσιμης ενέργειας, μέσω της εγκατάστασης νέων σταθμών για την ενίσχυση των γραμμών διανομής.

Τρίτον, ως προς την Πορτογαλία, η εκταμίευση της Επιτροπής στοχεύει στην κάλυψη βασικών μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων, όπως την υγειονομική περίθαλψη, τη στέγαση, τη διαχείριση δασικών πυρκαγιών, τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και το επιχειρηματικό περιβάλλον, αλλά και την επέκταση των εθνικών της δικτύων φροντίδας, στηρίζοντας την ένταξη των ατόμων με αναπηρία.

Τέταρτον, η εκταμίευση για την Κύπρο θα συμβάλλει στην επέκταση των επιγραμμικών κυβερνητικών υπηρεσιών, στη βελτίωση της εταιρικής εμπιστοσύνης μέσω της θέσπισης διαφανούς μητρώου πραγματικών δικαιούχων, και στην ψηφιοποίηση των υπηρεσιών υγειονομικής περίθαλψης.

Τέλος, όσον αφορά τη Μάλτα, η πληρωμή αυτή καλύπτει 11 ορόσημα και 13 στόχους που σχετίζονται με 15 μεταρρυθμίσεις και 9 επενδύσεις, συμπεριλαμβανομένων μέτρων (μεταξύ άλλων) για την αύξηση της πρόσβασης σε δωρεάν δημόσιες μεταφορές, την προώθηση της βιώσιμης κινητικότητας με την υπογραφή συμβάσεων για την προμήθεια ηλεκτρικών οχημάτων για χρήση στον δημόσιο τομέα, την αναβάθμιση των εκπαιδευτικών υποδομών με την ανακαίνιση δημόσιων σχολείων, και την ενίσχυση του πλαισίου της Μάλτας για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_25_1949

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

II. *e*-πίκαιρα νομικής πληροφορικής

Επιμ.: Κωνσταντίνος Π. Θεοδωρίδης

► Κατευθυντήριες γραμμές για την προστασία ανηλίκων

Περί τα μέσα Ιουλίου 2025, η Επιτροπή δημοσίευσε τις κατευθυντήριες γραμμές της σχετικά με την προστασία των ανηλίκων στο πλαίσιο της πράξης για τις ψηφιακές υπηρεσίες, ώστε να διασφαλιστεί μια ασφαλής διαδικτυακή εμπειρία για τα παιδιά και τους νέους.

Η έγκριση των κατευθυντήριων γραμμών αποτελεί ορόσημο στις προσπάθειες της Επιτροπής να ενισχύσει την ασφάλεια στο διαδίκτυο για τα παιδιά και τους νέους στο πλαίσιο της πράξης για τις ψηφιακές υπηρεσίες. Οι κατευθυντήριες γραμμές καθορίζουν έναν μη εξαντλητικό κατάλογο αναλογικών και κατάλληλων μέτρων για την προστασία των παιδιών από διαδικτυακούς κινδύνους, όπως η αθέμιτη προσέγγιση παιδιών, το επιβλαβές περιεχόμενο, οι προβληματικές και εθιστικές συμπεριφορές, καθώς και ο κυβερνοεκφοβισμός και οι επιβλαβείς εμπορικές πρακτικές.

Οι κατευθυντήριες γραμμές θα ισχύουν για όλες τις επιγραμμικές πλατφόρμες στις οποίες έχουν πρόσβαση οι ανήλικοι, με εξαίρεση τις πολύ μικρές και τις μικρές επιχειρήσεις. Οι βασικές συστάσεις περιλαμβάνουν τα ακόλουθα:

– Ρύθμιση των λογαριασμών των ανηλίκων σε ιδιωτικούς από προεπιλογή, ώστε οι προσωπικές τους πληροφορίες, τα δεδομένα και το περιεχόμενο των κοινωνικών μέσων να αποκρύπτονται από εκείνους με τους οποίους δεν συνδέονται για να μειωθεί ο κίνδυνος ανεπιθύμητης προσέγγισης από αγνώστους.

– Τροποποίηση των συστημάτων σύστασης των πλατφορμών για τη μείωση του κινδύνου να αντιμετωπίσουν τα παιδιά επιβλαβές περιεχόμενο ή να παγιδευτούν σε ιστοτόπους συγκεκριμένου περιεχομένου, μεταξύ άλλων με την παροχή συμβουλών στις πλατφόρμες για την ιεράρχηση των ρητών σημάτων από τα παιδιά έναντι των σημάτων συμπεριφοράς, καθώς και με την ενδυνάμωση των παιδιών ώστε να έχουν μεγαλύτερο έλεγχο των δεδομένων τους.

– Ενδυνάμωση των παιδιών ώστε να είναι σε θέση να μπλοκάρουν οποιονδήποτε χρήστη και να διασφαλίζουν ότι δεν μπορούν να προστεθούν σε ομάδες χωρίς τη ρητή συγκατάθεσή τους, γεγονός που θα μπορούσε να βοηθήσει στην πρόληψη του κυβερνοεκφοβισμού.

– Απαγόρευση στους λογαριασμούς να τηλεφορτώνουν ή να λαμβάνουν στιγμιότυπα οθόνης περιεχομένου που αναρτάται από ανηλίκους, ώστε να αποτρέπεται η ανεπιθύμητη διανομή σεξουαλικού ή προσωπικού περιεχομένου και ο σεξουαλικός εκβιασμός.

– Απενεργοποίηση από προεπιλογή χαρακτηριστικών που συμβάλλουν στην υπερβολική χρήση, όπως οι αλληλουχίες επικοινωνίας, το εφήμερο περιεχόμενο, οι «αποδείξεις ανάγνωσης», η αυτόματη εκκίνηση ή οι ειδοποιήσεις προώθησης, καθώς και αφαίρεση χαρακτηριστικών σχεδιασμού που στοχεύουν κυρίως στη δέσμευση, αλλά και τοποθέτηση δικλείδων ασφαλείας γύρω από τα chatbots τεχνητής νοημοσύνης που ενσωματώνονται σε διαδικτυακές πλατφόρμες.

– Εξασφάλιση ότι δεν γίνεται εκμετάλλευση της έλλειψης συναλλακτικών γνώσεων των παιδιών και ότι δεν εκτίθενται σε εμπορικές πρακτικές που μπορεί να τα χειραγωγούν και να οδηγούν σε ανεπιθύμητες δαπάνες ή εθιστικές συμπεριφορές, συμπεριλαμβανομένων ορισμένων εικονικών νομισμάτων ή «κουτιών θησαυρού».

– Θέσπιση μέτρων για τη βελτίωση των εργαλείων ελέγχου και αναφοράς, τα οποία απαιτούν άμεση ανατροφοδότηση, και καθιέρωση ελάχιστων απαιτήσεων για τα εργαλεία γονικού ελέγχου.

Οι κατευθυντήριες γραμμές συστήνουν επίσης τη χρήση αποτελεσματικών μεθόδων διασφάλισης της ηλικίας, υπό την προϋπόθεση ότι είναι ακριβείς, αξιόπιστες, ισχυρές, μη παρεμβατικές και δεν εισάγουν διακρίσεις. Ειδικότερα, οι κατευθυντήριες γραμμές συστήνουν μεθόδους επαλήθευσης της ηλικίας για τον περιορισμό της πρόσβασης σε περιεχόμενο για ενηλίκους, όπως πορνογραφία και τυχερά παιχνίδια, ή όταν οι εθνικοί κανόνες καθορίζουν ελάχιστη ηλικία για την πρόσβαση σε ορισμένες υπηρεσίες, όπως καθορισμένες κατηγορίες επιγραμμικών υπηρεσιών μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Οι κατευθυντήριες γραμμές προτείνουν την εκτίμηση της ηλικίας σε άλλες περιπτώσεις, όπως όταν οι όροι και οι προϋποθέσεις ορίζουν ελάχιστη ηλικία κάτω των 18 ετών λόγω εντοπισμένων κινδύνων για τους ανηλίκους.

Τέλος, όπως και η πράξη για τις ψηφιακές υπηρεσίες, οι κατευθυντήριες γραμμές υιοθετούν μια προσέγγιση βάσει κινδύνου, αναγνωρίζοντας ότι οι επιγραμμικές πλατφόρμες ενδέχεται να ενέχουν διαφορετικούς τύπους κινδύνων για τους ανηλίκους, ανάλογα με τη φύση, το μέγεθος, τον σκοπό και τη βάση χρηστών τους. Οι κατευθυντήριες γραμμές κατοχυρώνουν μια προσέγγιση ασφάλειας και προστασίας της ιδιωτικής ζωής ήδη από τον σχεδιασμό και βασίζονται στα δικαιώματα των παιδιών. Επομένως, οι πλατφόρμες πρέπει να διασφαλίζουν ότι τα μέτρα που λαμβάνουν δεν περιορίζουν δυσανάλογα ή αδικαιολόγητα τα δικαιώματα των παιδιών.

Σχετικά links:
https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/commission-presents-guidelines-and-age-verification-app-prototype-safer-online-space-children
https://ageverification.dev/
https://ec.europa.eu/newsroom/dae/redirection/document/118226
https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/digital-services-act-summary-report-targeted-public-consultation-protection-minors-guidelines

► Ηλεκτρονικό Μητρώο Ενεχύρων

Στις 15 Ιουλίου 2025, το Ελληνικό Κτηματολόγιο ανακοίνωσε την επίσημη λειτουργία του Ηλεκτρονικού Μητρώου Ενεχύρων, το οποίο είναι πλέον διαθέσιμο στο κοινό μέσω της διαδικτυακής διεύθυνσης enexyra.ktimatologio.gr.

Το νέο Μητρώο ενσωματώνει πλήρως τις προβλέψεις του νόμου 5123/2024 και σηματοδοτεί την έναρξη μίας ενιαίας, πλήρως ψηφιακής διαδικασίας για την καταχώριση και αναζήτηση εμπράγματων εξασφαλίσεων σε κινητά πράγματα και απαιτήσεις. Το Μητρώο αντικαθιστά πλήρως τα παλαιά έντυπα βιβλία ενεχύρων και τηρείται κεντρικά και αποκλειστικά σε ψηφιακή μορφή από τον Φορέα «Ελληνικό Κτηματολόγιο», με τη μορφή περιγραφικής βάσης δεδομένων για το σύνολο της χώρας. Η πρόσβαση στο περιεχόμενο του Μητρώου και η αναζήτηση στοιχείων πραγματοποιούνται μέσω της ίδιας πλατφόρμας, σύμφωνα με τις προβλέψεις της κείμενης νομοθεσίας για τα δημόσια μητρώα.

Η λειτουργία του Ηλεκτρονικού Μητρώου Ενεχύρων αποτελεί σημαντικό βήμα για τον ψηφιακό μετασχηματισμό της δημόσιας διοίκησης και περιλαμβάνει:

– Ηλεκτρονική υποβολή αιτήσεων εγγραφής πράξεων ενεχύρου από πιστοποιημένους δικηγόρους.

– Αυτόματη ταυτοποίηση των στοιχείων φυσικών και νομικών προσώπων με βάση τον ΑΦΜ.

– Ηλεκτρονική επισύναψη όλων των απαιτούμενων εγγράφων (σύμβαση, παράρτημα ενεχύρων, εξουσιοδοτήσεις).

– Δυνατότητα ταυτόχρονης υποβολής αιτήματος για έκδοση εγγράφου βεβαίωσης.

– Έκδοση ψηφιακών πιστοποιητικών και αντιγράφων με μοναδικό συστημικό κωδικό αυθεντικότητας.

Σχετικά links:
https://enexyra.ktimatologio.gr

► ΕΕΤΤ: Διαβούλευση για μέτρα κατά CLI Spoofing

Η Εθνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων (ΕΕΤΤ) έθεσε σε Δημόσια Διαβούλευση έως τις 30 Σεπτεμβρίου 2025 τη λήψη μέτρου αντιμετώπισης του φαινομένου «Caller ID Spoofing» ή «CLI Spoofing». Το μέτρο αφορά την επιβολή υποχρεωτικής φραγής εισερχομένων κλήσεων από το εξωτερικό, όταν ως αριθμός του καλούντος (CLI) εμφανίζεται γεωγραφικός αριθμός από το Εθνικό Σχέδιο Αριθμοδότησης, δηλαδή αριθμός που ξεκινάει με +302.

Επισημαίνεται ότι με τη μέθοδο «Caller ID Spoofing» και τη χρήση προηγμένων τεχνολογικών μέσων, επιτήδειοι πραγματοποιούν τηλεφωνικές κλήσεις, έχοντας παραποιήσει τον αριθμό του καλούντος. Σκοπός τους είναι να εξαπατήσουν καταναλωτές, υποδυόμενοι υπαλλήλους οργανισμών/εταιρειών και να αποσπάσουν ευαίσθητα προσωπικά στοιχεία που ενδέχεται να χρησιμοποιηθούν για την εκτέλεση παράνομων συναλλαγών.

Κατόπιν σύστασης της ΕΕΤΤ, οι τηλεπικοινωνιακοί πάροχοι έχουν προβεί, ήδη από τον Απρίλιο του 2025, σε φραγή των εισερχομένων κλήσεων από το εξωτερικό, όταν αυτές φέρουν ως αριθμό καλούντος συγκεκριμένους γνωστούς τηλεφωνικούς αριθμούς τραπεζικών οργανισμών. Περαιτέρω, τον Μάιο του 2025, η ΕΕΤΤ είχε απευθύνει οδηγίες και προς τους καταναλωτές για την αντιμετώπιση τυχόν κακόβουλων κλήσεων απάτης, συνιστώντας:

– Να διακόπτουν άμεσα την κλήση και να καλούν τον οργανισμό, από τον οποίο υποτίθεται ότι προέρχεται η κλήση, για να την επιβεβαιώσουν.

– Να μην δίνουν ποτέ και σε κανέναν ευαίσθητα προσωπικά ή τραπεζικά στοιχεία (π.χ. username, κωδικούς χρήσης, αριθμούς καρτών, PIN, OTPs, κ.λπ.), γιατί δεν θα τους ζητηθεί για κανέναν λόγο να αποκαλύψουν τέτοια στοιχεία κατά τη διάρκεια μίας γνήσιας επικοινωνίας με έναν οργανισμό ή Τράπεζα.

– Να προβαίνουν άμεσα σε αναφορά/καταγγελία της κλήσης απάτης στην Αστυνομία.

– Να ενημερώνουν το συγγενικό και φιλικό τους περιβάλλον, όταν υποψιάζονται ότι έχουν δεχθεί κλήση απάτης ή ακόμα και να το κοινοποιούν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, συμβάλλοντας στην πληροφόρηση του ευρέος κοινού και την προστασία του από ανάλογα περιστατικά απάτης.

Σχετικά links:
https://www.eett.gr/diavoulefsis/dimosia-diavoulefsi-tropoiisi-apofasis-gia-tin-ypiresia-anagnorisis-kalousas-grammis/
https://www.youtube.com/watch?v=1_NmVGSlKDk

► Μνημόνιο συνεργασίας ΕΑΚ και ΙΤΕ

Μνημόνιο συνεργασίας με στόχο την ενίσχυση της ευαισθητοποίησης και της εγρήγορσης των πολιτών έναντι των απειλών του κυβερνοχώρου υπέγραψαν τη Δευτέρα,

20 Ιουλίου 2025, η Εθνική Αρχή Κυβερνοασφάλειας (ΕΑΚ) και το Ελληνικό Κέντρο Ασφαλούς Διαδικτύου του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας (ΙΤΕ).

Η Εθνική Αρχή Κυβερνοασφάλειας και το Ινστιτούτο Πληροφορικής του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας, μέσω του Ελληνικού Κέντρου Ασφαλούς Διαδικτύου, επισφράγισαν την πολύχρονη συνεργασία τους, δεσμευόμενοι για τη συνέχιση και την ενίσχυση των από κοινού δράσεων ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης των πολιτών για την ψηφιακή τους προστασία.

Η αυξανόμενη ψηφιοποίηση των παρεχομένων υπηρεσιών για την εξυπηρέτηση πολιτών και επιχειρήσεων δημιουργούν πλείστες ευκαιρίες για κακόβουλη δραστηριότητα από εγκληματίες του κυβερνοχώρου. Η ευαισθητοποίηση της κοινωνίας για τους κινδύνους που εγκυμονούν στο ψηφιακό οικοσύστημα και η ενημέρωση σχετικά με τους κατάλληλους τρόπους αντιμετώπισής τους αποτελούν ανάγκες υψίστης σημασίας.

Το τριετές Μνημόνιο Συνεργασίας της ΕΑΚ με το ΙΤΕ επεκτείνει τις κοινές δράσεις σε πρόσθετες πληθυσμιακές ομάδες, εντείνει και προσδίδει δυναμική στην ευαισθητοποίηση των πολιτών, συμβάλλοντας παράλληλα στην προσέλκυση νέων ατόμων στον ραγδαία εξελισσόμενο χώρο της κυβερνοασφάλειας.

Ταυτόχρονα, εντάσσεται στη συστηματική προσπάθεια της Αρχής να διαμορφώσει και να εφαρμόσει μια ολιστική προσέγγιση κυβερνοασφάλειας, ως διακριτή πλέον δημόσια πολιτική, στην οποία το σύνολο των εμπλεκομένων θα μπορεί να συμβάλλει οργανωμένα στην επίτευξη των εθνικών στρατηγικών στόχων.

Σημειώνεται ότι μέρος της αποστολής της Εθνικής Αρχής Κυβερνοασφάλειας αποτελεί η ευαισθητοποίηση σε θέματα κυβερνοασφάλειας, η ενίσχυση της εξωστρέφειας και η προαγωγή κουλτούρας και πρακτικών κυβερνο-υγιεινής. Στο πλαίσιο αυτό, η Αρχή συνεργάζεται συστηματικά με καταξιωμένους φορείς της εκπαιδευτικής κοινότητας, με στόχο την ευρύτερη κάλυψη του πληθυσμού και τη μεγιστοποίηση του αντίκτυπου των δράσεων αυτών στην κοινωνία.

Σχετικά links:
https://cyber.gov.gr/eak/synergasies/
https://www.forth.gr/el/content/The-vision-of-FORTH.25/

► Έρευνα για το ψηφιακό ευρώ

Τον Σεπτέμβριο του 2025, η ένωση καταναλωτών «ΕΚΠΟΙΖΩ» δημοσίευσε τα αποτελέσματα καταναλωτικής έρευνας για τις ψηφιακές πληρωμές, στην οποία συμμετείχε τον Μάιο/Ιούνιο 2025. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Καταναλωτών (BEUC) σε 10 χώρες (Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Ελλάδα, Ιταλία, Πορτογαλία, Σλοβενία, Ισπανία και Ολλανδία) και σε περισσότερους από 10.000 καταναλωτές και έχει ιδιαίτερη σημασία ενόψει των πρωτοβουλιών και των ενεργειών για την υιοθέτηση του ψηφιακού ευρώ.

Πρέπει να σημειωθεί ότι, από την 1η Νοεμβρίου 2023, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) ξεκίνησε την πρώτη φάση προετοιμασίας για το ψηφιακό ευρώ. Πρόκειται για μια σημαντική εξέλιξη, καθώς το νέο αυτό μέσο πληρωμής φιλοδοξεί να αποτελέσει το ψηφιακό ισοδύναμο των μετρητών. Σε αντίθεση με τα κρυπτονομίσματα, το ψηφιακό ευρώ δεν στηρίζεται σε ιδιωτικούς μηχανισμούς αλλά στην ίδια την ΕΚΤ, η οποία διασφαλίζει τη σταθερότητά του. Θα έχει την ίδια αξία με το φυσικό νόμισμα και θα μπορεί να χρησιμοποιείται σε καθημερινές συναλλαγές, ακόμα και εκτός συνόρων. Το ψηφιακό ευρώ αποτελεί μια νέα εναλλακτική λύση και προσφέρει μια νέα δυνατότητα στους πολίτες. Για να αποκτήσει κάποιος το «ψηφιακό πορτοφόλι», δεν θα χρειάζεται να απευθυνθεί αποκλειστικά στην τράπεζα καθώς θα μπορεί να το δημιουργήσει και μέσω δημόσιων φορέων, όπως, για παράδειγμα, το ταχυδρομείο. Στη συνέχεια, ο χρήστης θα έχει τη δυνατότητα να μεταφέρει στο πορτοφόλι χρήματα από έναν συνδεδεμένο τραπεζικό λογαριασμό ή να καταθέσει μετρητά. Το ψηφιακό ευρώ θα προσφέρει τόσο διαδικτυακές λειτουργίες (online) όσο και λειτουργίες εκτός σύνδεσης στο διαδίκτυο (offline), ενώ στις πληρωμές που γίνονται χωρίς σύνδεση στο διαδίκτυο τα στοιχεία της συναλλαγής θα είναι ορατά μόνο στον πληρωτή και στον αποδέκτη της πληρωμής. Με αυτόν τον τρόπο εξασφαλίζεται ένα επίπεδο ιδιωτικότητας αντίστοιχο με εκείνο που προσφέρουν οι συναλλαγές με μετρητά.

Όσον αφορά τη γνώμη των καταναλωτών για το ψηφιακό ευρώ, η έρευνα αποκαλύπτει ότι, σε περίπτωση υιοθέτησης νέων ψηφιακών πληρωμών (όπως το ψηφιακό ευρώ), οι καταναλωτές ζητούν:

1. Το 55%, ασφάλεια και αξιοπιστία. Τα τελευταία πέντε χρόνια, το 22% των ενηλίκων και το 18% των εφήβων ανέφεραν ότι έπεσαν θύματα παραβίασης ασφαλείας ή απάτης που σχετίζεται με την ψηφιακή πληρωμή. Η συντριπτική πλειοψηφία των καταναλωτών (86% των ενηλίκων και 82% των εφήβων) δηλώνει ότι ανησυχεί για το ενδεχόμενο να μην αποζημιωθεί σε περίπτωση απάτης (scams). Στην περίπτωση της Ελλάδας, το 14,8% των Ελλήνων καταναλωτών τα τελευταία 5 χρόνια έπεσε τουλάχιστον μία φορά θύμα υποκλοπής ή απάτης που σχετίζεται με τον τραπεζικό τους λογαριασμό. Ειδικότερα:

– Το 18,2% σχετίζεται με την πιστωτική/χρεωστική τους κάρτα, και

– Το 7,8% σχετίζεται με το ψηφιακό τους πορτοφόλι.

2. Το 53%, ευκολία στη χρήση. Η πλειοψηφία (55%) όσων χρησιμοποιούν ήδη ψηφιακές μεθόδους πληρωμής αναφέρει δυσκολίες αναφορικά με τεχνικά σφάλματα, ζητήματα ασφαλείας ή έλλειψη δεξιοτήτων.

3. Το 49% ζητά οι πληρωμές να είναι είτε δωρεάν, είτε με ιδιαίτερα χαμηλές χρεώσεις. Σχεδόν όλοι (87%) δήλωσαν ότι οι ψηφιακές πληρωμές θα πρέπει να είναι δωρεάν για τους καταναλωτές και το 88% πιστεύει ότι κάθε τραπεζικός λογαριασμός θα πρέπει να προσφέρει δωρεάν κάρτα πληρωμής.

4. Το 81% των ενηλίκων και το 72% των εφήβων ανησυχούν για την παραβίαση της ιδιωτικότητάς τους.

5. Το 44% ζητά να αποζημιωθεί μέσω εύκολων και άμεσων διαδικασιών σε περίπτωση απάτης.

6. Το 85% επιθυμεί να διατηρηθεί η ευρεία αποδοχή των μετρητών και το 46% των εφήβων και το 52% των ενηλίκων φοβούνται ότι θα χάσουν το δικαίωμα να επιλέγουν τη μέθοδο πληρωμών στο μέλλον.

Σχετικά links:
https://www.beuc.eu/sites/default/files/publications/BEUC-X-2023-122_Digital_euro.pdf
https://www.ekpizo.gr

Για προτάσεις, κρίσεις και ερωτήσεις, η επικοινωνία μας συνεχίζεται διαδικτυακά από το blog της στήλης στη διεύθυνση http://e-pikaira.blogspot.com.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Ι. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Α. Επισκόπηση Νομολογίας ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Ιούνιος – Αύγουστος 2025)

Ι. ΘΕΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Επιμ.: Ευάγγελος Εκμεκτσόγλου

► Δικαίωμα ακρόασης και δικαίωμα πρόσβασης στον φάκελο

Εν μέρει αναίρεση απόφασης του ΓεΔΕΕ, δεδομένου ότι δεν εντοπίστηκαν σφάλματα στις ενέργειες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου κατά την παροχή πρόσβασης στον φάκελο και σε δεδομένα του τελευταίου με σκοπό την καλύτερη υποστήριξη προσφυγής του προσφεύγοντος, μέλους του Κοινοβουλίου

> *αίτηση αναιρέσεως – θεσμικό δίκαιο – Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο – διατάξεις που αφορούν τα έξοδα και τις αποζημιώσεις των βουλευτών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου – αποζημίωση βουλευτικής επικουρίας – ανάκτηση αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών – άρθρο 41 παρ. 2 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – δικαίωμα ακροάσεως – δικαίωμα προσβάσεως στον φάκελο – Κανονισμός (ΕΕ) 2018/1725 – προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τα θεσμικά και λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της ελεύθερης κυκλοφορίας των δεδομένων αυτών – άρθρο 9 – διαβίβαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα προς εγκατεστημένους στην Ένωση αποδέκτες που δεν είναι θεσμικά και λοιπά όργανα της Ένωσης – άρθρο 26 του Κανονισμού Υπηρεσιακής Καταστάσεως των υπαλλήλων της Ευρωπαϊκής Ένωσης*

ΔΕΕ C-529/23 P, Κοινοβούλιο/ΤC, 03.07.2025, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος: M. L. Arastey Sahún, Εισηγητής: Δ. Γρατσίας, Γεν. Εισαγγελέας: L. Medina, ECLI:EU:C:2025:521 – Αίτηση αναιρέσεως

Η αίτηση αναίρεσης στην παρούσα υπόθεση αφορά, μεταξύ άλλων, την ερμηνεία του Κανονισμού 2018/1725 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τα ενωσιακά όργανα, καθώς και του άρθρου 41 του ΧΘΔ σχετικά με τα δικαιώματα ακρόασης και πρόσβασης στον φάκελο.

Ειδικότερα, το 2015, ο Α προσελήφθη ως κοινοβουλευτικός βοηθός του ΤC, μέλους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και προσφεύγοντος στη δίκη ενώπιον του ΓεΔΕΕ που εξέδωσε την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση. Έναν χρόνο αργότερα, ο ΤC κατήγγειλε τη σύμβαση εργασίας του Α λόγω κλονισμού της σχέσης εμπιστοσύνης ανάμεσά τους από πιθανές, χωρίς προηγούμενη έγκριση, εξωτερικές δραστηριότητες του τελευταίου. Η καταγγελία έγινε δεκτή από το Κοινοβούλιο, ωστόσο ο Α προσέφυγε ενώπιον του ΓεΔΕΕ με αίτημα την ακύρωση της απόφασης του Κοινοβουλίου. Πράγματι, το ΓεΔΕΕ ακύρωσε την απόφαση αυτή το 2019, διότι διαπίστωσε ότι ο ΤC όχι απλώς είχε γνώση των εξωτερικών δραστηριοτήτων του Α, αλλά και τις είχε ενθαρρύνει περαιτέρω.

Βασιζόμενο στην απόφαση του ΓεΔΕΕ, το Κοινοβούλιο κίνησε διαδικασία ανάκτησης αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών όσον αφορά τη βουλευτική επικουρία που παρέσχε ο Α στον ΤC. Στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής, ο ΤC ζήτησε να του παρασχεθεί πρόσβαση στον φάκελο και σε ηλεκτρονική αλληλογραφία που αφορούσε την εργασία του Α. Εν τέλει, η παροχή πρόσβασης στα έγγραφα αυτά δεν έγινε δεκτή, ενώ το Κοινοβούλιο, κατά την ολοκλήρωση της διαδικασίας ανάκτησης, εξέδωσε απόφαση και χρεωστικό σημείωμα με τα οποία διέταξε την ανάκτηση του ποσού των 78.838,21 ευρώ που είχε καταβληθεί στον ΤC, ποσό που μειώθηκε τελικά στα 50.754,54 ευρώ.

Ο ΤC άσκησε προσφυγή κατά της επίμαχης απόφασης και του χρεωστικού σημειώματος του Κοινοβουλίου ενώπιον του ΓεΔΕΕ, ισχυριζόμενος, μεταξύ άλλων, ότι προσβλήθηκε το δικαίωμα ακρόασης και το δικαίωμα πρόσβασης σε φάκελο, σε συνδυασμό με την παραβίαση της υποχρέωσης αιτιολόγησης, σύμφωνα με το άρθρο 41 παρ. 2 του ΧΘΔ. Το ΓεΔΕΕ, με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, έκρινε ότι ο ΤC δεν θα μπορούσε να υποστηρίξει αποτελεσματικά την προσφυγή του από τη στιγμή που το Κοινοβούλιο του ζητούσε να τοποθετηθεί επί στοιχείων που περιλαμβάνονταν στον φάκελο του Α, στον οποίο όμως δεν είχε πρόσβαση. Σαφώς, η παροχή πρόσβασης στα στοιχεία αυτά, σύμφωνα με το ΓεΔΕΕ, θα έπρεπε να γίνει κατόπιν της στάθμισης, αφενός, του συμφέροντος του Α να μην διαβιβασθούν σε τρίτους τα δεδομένα που τον αφορούν και, αφετέρου, του συμφέροντος του ΤC να διατυπώσει τις παρατηρήσεις του λυσιτελώς στο πλαίσιο της κινηθείσας εις βάρος του διαδικασίας ανακτήσεως, στάθμιση που το Κοινοβούλιο δεν πραγματοποίησε. Συνεπώς, το ΓεΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το Κοινοβούλιο δεν αιτιολόγησε επαρκώς την άρνηση χορήγησης των ζητηθέντων εγγράφων στον ΤC και ακύρωσε εν μέρει την επίμαχη απόφαση και το χρεωστικό σημείωμα.

Στο πλαίσιο αυτό, το Κοινοβούλιο άσκησε αναίρεση κατά της απόφασης αυτής του ΓεΔΕΕ, αμφισβητώντας επί της ουσίας την κρίση του επί των υποτιθέμενων διαδικαστικών παρατυπιών και των παραβιάσεων των δικαιωμάτων ακρόασης και πρόσβασης στον φάκελο ειδικότερα. Συγκεκριμένα, το Κοινοβούλιο υποστήριξε ότι η ερμηνεία στην οποία προέβη το ΓεΔΕΕ αναφορικά με τα δικαιώμα-

τα αυτά ήταν περισσότερο ευρεία σε σχέση με αυτό που πράγματι προβλέπεται στο άρθρο 41, παρ. 2, περ. α' και β', του ΧΘΔ. Από την πλευρά του, ο ΤC ανέφερε ότι ο λόγος που ζητήθηκε πρόσβαση στην προαναφερόμενη ηλεκτρονική αλληλογραφία ήταν οι ιδιαίτερες περιστάσεις της υπόθεσης και ότι, σε κάθε περίπτωση, το Κοινοβούλιο δεν επεξήγησε τον τρόπο με τον οποίο επεξεργάζεται τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, ενώ παράλληλα δεν εξήγησε τους λόγους για τους οποίους η διατήρηση των ηλεκτρονικών επιστολών για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα θα μπορούσε να είναι ασύμβατη με το καθεστώς που θέτει σε εφαρμογή ο Κανονισμός 2018/1725.

Επί της ουσίας, το ΔΕΕ, αφού επανέλαβε αρχικά ότι το άρθρο 41 του Χάρτη περιλαμβάνει τα δύο προαναφερόμενα δικαιώματα (τα οποία είναι διακριτά μεταξύ τους), δέχτηκε καταρχάς ότι σε περιπτώσεις όπως εν προκειμένω, κατά τις οποίες απαιτείται από μέλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου να παρέχει εξηγήσεις σχετικά με έξοδα βουλευτικής επικουρίας, είναι πιθανό μέρος των αποδείξεων να βρίσκονται σε έγγραφα της κατοχής του Κοινοβουλίου. Ωστόσο, δεν μπορεί να απαιτείται από το Κοινοβούλιο να παρέχει πρόσβαση σε όλα τα σχετικά με την υπόθεση έγγραφα, αλλά εναπόκειται στον βουλευτή να προσδιορίσει ποια έγγραφα είναι κρίσιμα για την υπεράσπισή του, προκειμένου να έχει το Κοινοβούλιο στη συνέχεια τη δυνατότητα να τα εντοπίσει.

Στο διά ταύτα, ο ΤC είχε ζητήσει πρόσβαση σε ένα σύνολο ηλεκτρονικών μηνυμάτων του ίδιου την περίοδο 2015-2016, τα οποία όμως είχαν διαγραφεί σύμφωνα με την πολιτική αποθήκευσης των ηλεκτρονικών επιστολών του Κοινοβουλίου. Επομένως, σύμφωνα με το ΔΕΕ, το ΓεΔΕΕ έκρινε με πλάνη περί το δίκαιο ότι το Κοινοβούλιο έπρεπε να παράσχει στον ΤC πρόσβαση σε ανύπαρκτα στοιχεία ή σε στοιχεία τα οποία δεν υφίσταντο πλέον κατά τον χρόνο κινήσεως της διαδικασίας ανάκτησης. Εξάλλου, συνεχίζει το Δικαστήριο, η ρήξη στις σχέσεις ανάμεσα στον ΤC και τον Α δεν αποτελεί δικαιολογητικό λόγο προκειμένου να διατηρήσει τη σχετική αλληλογραφία για διάστημα μεγαλύτερο από αυτό που προβλέπεται στην πολιτική αποθήκευσης, κάτι που παράλληλα θα παραβίαζε και την ιδιωτικότητα των εμπλεκόμενων προσώπων.

Επιπλέον, ο Κανονισμός 2018/1725 περί προστασίας προσωπικών δεδομένων δεν αποτελεί εμπόδιο στην παροχή πρόσβασης στα κρίσιμα έγγραφα εκ μέρους του Κοινοβουλίου, καθώς η υποχρέωση σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας του ΤC στο πλαίσιο της διαδικασίας ανάκτησης αχρεωστήτως κατατεθέντων ποσών αποτελεί «συγκεκριμένο σκοπό δημοσίου συμφέροντος», όπως απαιτεί ο εν λόγω Κανονισμός. Σύμφωνα με το ΔΕΕ, η αντίθετη επ' αυτού κρίση του ΓεΔΕΕ ήταν εσφαλμένη.

Τέλος, ο ατομικός φάκελος του Α, ως κοινοβουλευτικού βοηθού, θα μπορούσε να παρασχεθεί στον ΤC μόνο υπό αυστηρές προϋποθέσεις και, συγκεκριμένα, ήταν δυνατό να αναγνωσθεί μόνον στα γραφεία του Κοινοβουλίου ή από ασφαλές ηλεκτρονικό μέσο ή να διαβιβασθεί στο ΔΕΕ στο πλαίσιο προσφυγής κατά του βοηθού αυτού, σύμφωνα με το άρθρο 26 του Κώδικα Υπηρεσιακής Κατάστασης. Εντούτοις, καμία από αυτές τις περιπτώσεις δεν έλαβε χώρα εν προκειμένω και, άρα, το ΓεΔΕΕ υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο καθόσον έκρινε ότι το Κοινοβούλιο δεν μπορούσε να επικαλεσθεί βασίμως το άρθρο αυτό.

Συνολικά, το ΔΕΕ αναίρεσε εν μέρει την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση του ΓεΔΕΕ (σημεία 2 και 3 του διατακτικού της απόφασης). Το ΔΕΕ προέβη και στην εξέταση δύο λόγων που είχε προβάλει ο ΤC με την προσφυγή του στο ΓεΔΕΕ, καθώς έκρινε ότι ήταν ώριμοι προς εκδίκαση. Ως εκ τούτου, ο πρώτος λόγος προσφυγής που αφορούσε την υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης κατά παράβαση του άρθρου 41 παρ. 1 ΧΘΔ είχε ήδη απορριφθεί από το ΓεΔΕΕ και, επομένως, ενόψει της απουσίας ανταναίρεσης από τον προσφεύγοντα, το ΔΕΕ δεν άλλαξε κάτι στο σημείο αυτό.

Αναφορικά με τον δεύτερο λόγο προσφυγής, δηλαδή την παραβίαση των δικαιωμάτων ακρόασης και πρόσβασης στον φάκελο της υπόθεσης, το ΔΕΕ έκρινε ότι τέτοια παραβίαση δεν υπήρξε διότι, πρώτον, οι αιτήσεις που έκανε ο ΤC ήταν αόριστες, δεύτερον, πολλά από τα δεδομένα που ζητήθηκαν δεν υπήρχαν κατά την κίνηση της διαδικασίας ανάκτησης, και, τρίτον, η πρόσβαση στον φάκελο του Α απαγορευόταν από τον Κώδικα Υπηρεσιακής Κατάστασης.

Το ΔΕΕ ανέπεμψε την υπόθεση στο ΓεΔΕΕ προκειμένου να εξεταστούν οι υπόλοιποι λόγοι προσφυγής εκ νέου.

► Δικαίωμα ακρόασης και υποχρέωση αιτιολόγησης των αποφάσεων της Επιτροπής

Απόρριψη αναίρεσης που κατέθεσε πρωτοβουλία πολιτών λόγω έλλειψης νομικών και διαδικαστικών ελαττωμάτων κατά τη διαμόρφωση τόσο των ενεργειών της Επιτροπής, όσο και της απόφασης του ΓεΔΕΕ

> *αίτηση αναιρέσεως – θεσμικό δίκαιο – Κανονισμός (ΕΕ) 211/2011 – ευρωπαϊκή πρωτοβουλία πολιτών «Minority SafePack – one million signatures for diversity in Europe» – ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με τους λόγους για τους οποίους δεν εγκρίθηκαν οι προτάσεις νομικών πράξεων που περιέχονται στην εν λόγω πρωτοβουλία πολιτών – υποχρέωση αιτιολόγησης*

ΔΕΕ C-26/23 P, Minority SafePack - one million signatures for diversity in Europe/Επιτροπή, 05.06.2025, Τμήμα ένατο, Πρόεδρος: I. Jarukaitis, Εισηγητής: S. Rodin, Γεν. Εισαγγελέας: A.M. Collins, ECLI:EU:C:2025:407 – Αίτηση αναιρέσεως

Η διαφορά της διαδικασίας αναίρεσης εν προκειμένω προέκυψε όταν η Επιτροπή Πολιτών της Ευρωπαϊκής Πρωτοβουλίας Πολιτών «Minority SafePack - ένα εκατομμύριο υπογραφές για τη διαφορετικότητα στην Ευρώπη» (στο εξής: Επιτροπή Πολιτών) κατέθεσε αίτηση εγγραφής προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή βάσει του άρθρου 11 παρ. 4 ΣΕΕ σχετικά με τη δυνατότητα υποβολής προτάσεων από έναν ορισμένο αριθμό πολιτών προς την Επιτροπή για τη θέσπιση ενωσιακών νομικών πράξεων και του Κανονισμού 211/2011 σχετικά με την πρωτοβουλία πολιτών. Στόχος της πρωτοβουλίας ήταν η ενίσχυση της πολιτιστικής και γλωσσικής ποικιλομορφίας στην ΕΕ, μέσω της προστασίας εθνικών μειονοτήτων. Η σχετική αίτηση της πρωτοβουλίας περιλάμβανε 9 προτάσεις νομοθετικών πράξεων στις οποίες θα μπορούσε να προβεί η Επιτροπή προς υποστήριξη του παραπάνω σκοπού. Εν τέλει, παρά τη συγκέντρωση του απαραίτητου αριθμού υπογραφών, την παρουσίαση των προτάσεων της πρωτοβουλίας από την Επιτροπή Πολιτών σε ακρόαση ενώπιον της Επιτροπής, αλλά και το ψήφισμα του Κοινοβουλίου που την καλούσε να πραγματοποιήσει τις προτάσεις που πρότεινε η πρωτοβουλία, η τελευταία αρνήθηκε να λάβει οποιαδήποτε σχετική δράση με ανακοίνωσή της το 2021.

Ως εκ τούτου, η Επιτροπή Πολιτών άσκησε προσφυγή ακύρωσης κατά της ανακοίνωσης αυτής ενώπιον του ΓεΔΕΕ, υποστηρίζοντας, μεταξύ άλλων, ότι η Επιτροπή παραβίασε την υποχρέωση αιτιολόγησης της απόφασής της καθώς και την αρχή της ίσης μεταχείρισης, δεδομένης της διαφορετικής μεταχείρισης της Επιτροπής σε άλλη, παρόμοια πρωτοβουλία. Το ΓεΔΕΕ, στην απόφασή του (Τ-158/21, 09.11.2022), έκρινε ότι οι θεσμοί της ΕΕ είχαν ήδη αναλάβει αρκετές πρωτοβουλίες προκειμένου να επιδιώξουν τον σκοπό της προώθησης της πολιτιστικής και γλωσσικής διαφορετικότητας στην Ευρώπη και, άρα, δεν θα ήταν αναγκαία η δράση υπό την πρωτοβουλία Minority SafePack εν προκειμένω. Παράλληλα, το ΓεΔΕΕ θεώρησε ότι δεν ετίθετο ζήτημα σύγκρισης της εν λόγω πρωτοβουλίας με εκείνη που ανέφερε στους ισχυρισμούς της η Επιτροπή Πολιτών και, συνακόλουθα, απορρίφθηκε η προσφυγή της.

Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή Πολιτών άσκησε αναίρεση ενώπιον του ΔΕΕ κατά της παραπάνω απόφασης. Προς υποστήριξη της αναίρεσης, προέβαλε 9 αναιρετικούς λόγους. Με τον πρώτο, υποστήριξε ότι ο προσδιορισμός νέου εισηγητή στην υπόθεση παραβίαζε το άρθρο 47 παρ. 2 του ΧΘΔ περί δίκαιης εκδίκασης από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, δεδομένου ότι η απόφαση αυτή δεν αιτιολογήθηκε από τον Πρόεδρο του ΓεΔΕΕ, ενώ ο νέος εισηγητής δημιουργούσε αμφιβολίες για την ανεξαρτησία του. Το ΔΕΕ έκρινε ότι η αντικατάσταση του εισηγητή έγινε με στόχο την ορθή απονομή της δικαιοσύνης, σύμφωνα με το άρθρο 27 παρ. 3 του εσωτερικού κανονισμού του Δικαστηρίου, στόχος που εξάλλου περιλαμβάνεται και στο άρθρο 47 του ΧΘΔ. Περαιτέρω, το ΔΕΕ θεώρησε ότι η Επιτροπή Πολιτών δεν κατάφερε να θεμελιώσει επαρκείς αμφιβολίες για την ανεξαρτησία του νέου εισηγητή και, συνεπώς, απέρριψε τον πρώτο αναιρετικό λόγο.

Με τον δεύτερο λόγο, η Επιτροπή Πολιτών ισχυρίστηκε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 9 ΣΕΕ περί ίσης μεταχείρισης, κρίνοντας ότι πρωτοβουλίες πολιτών που βρίσκονταν σε παρόμοιες/συγκρίσιμες καταστάσεις δεν λάμβαναν την ίδια προσοχή από την Επιτροπή. Το Δικαστήριο απέρριψε και τον λόγο αυτό με μια ιδιαίτερα συνοπτική διατύπωση, καθώς θεώρησε ότι, πέρα από τον ισχυρισμό ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν αιτιολόγησε την υποτιθέμενη διαφορετική μεταχείριση των πρωτοβουλιών, η αναιρεσείουσα δεν πρόβαλε άλλα περαιτέρω νομικά επιχειρήματα.

Ο τρίτος λόγος αναίρεσης σχετιζόταν με το γεγονός ότι το ΓεΔΕΕ δεν έλαβε υπόψιν την ευρεία διακριτική ευχέρεια και τις αρμοδιότητες της Επιτροπής, δεδομένου ότι η πρωτοβουλία Minority SafePack δεν αφορούσε μόνο τους τομείς του πολιτισμού και της εκπαίδευσης, αλλά και άλλους τομείς ενωσιακής πολιτικής που έπρεπε να εξεταστούν[1]. Το ΔΕΕ δεν εντόπισε κάποιο σφάλμα στην κρίση του ΓεΔΕΕ, διότι το άρθρο 15 παρ. 2 του Κανονισμού 2019/788 σχετικά με την Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία Πολιτών δεν υποχρεώνει την Επιτροπή να αναφέρει όλες τις νομικές βάσεις που θα μπορούσαν να ληφθούν υπόψιν, ενόψει μιας πρωτοβουλίας, αλλά απλώς να αιτιολογήσει την απόφασή της να μην πραγματοποιήσει τις σχετικές νομοθετικές προτάσεις. Συνεπώς, ο τρίτος λόγος απορρίφθηκε ως αβάσιμος.

Ως αβάσιμος απορρίφθηκε και ο τέταρτος λόγος αναίρεσης, σύμφωνα με τον οποίο το ΓεΔΕΕ προέβη σε ένα πρόδηλο σφάλμα εκτίμησης επιβάλλοντας επιπλέον προϋποθέσεις στην αναιρεσείουσα, προκειμένου να εντοπιστεί κάποιο ζήτημα στην κρίση της Επιτροπής. Το ΔΕΕ τόνισε ότι, εν προκειμένω, η Επιτροπή απολάμβανε μια ευρεία διακριτική ευχέρεια και, επομένως, μόνο πρόδηλα σφάλματα θα μπορούσαν να επηρεάσουν τις αποφάσεις της, κάτι που δεν υπήρξε στην παρούσα υπόθεση.

Με τον επόμενο λόγο, η αναιρεσείουσα υποστήριξε ότι το ΓεΔΕΕ κατέληξε εσφαλμένα στο συμπέρασμα πως η Επιτροπή ενήργησε σωστά με το να κρίνει ότι δεν υπήρχε η ανάγκη υιοθέτησης επιπλέον νομοθετικών πράξεων για την πραγμάτωση των στόχων της κρίσιμης πρωτοβουλίας. Το ΔΕΕ αναφέρθηκε στα διάφορα έγγραφα που εξετάστηκαν εκ μέρους του ΓεΔΕΕ και θεωρήθηκαν ως επαρκή για την επίτευξη των σχετικών σκοπών, όπως, με-

1. Η αναιρεσείουσα ανέφερε μάλιστα διάφορα άρθρα της ΣΛΕΕ που θα μπορούσαν να αποτελέσουν νομικές βάσεις των προτάσεων της Επιτροπής, όπως, μεταξύ άλλων, τα άρθρα 19, 165, 166 παρ. 4, 168, 169 και 173.

ταξύ άλλων, η Σύμβαση της UNESCO για την προστασία και την προώθηση της πολυμορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων και το Σχέδιο Εργασίας 2019-2022 για τον Πολιτισμό, καθώς και διάφορες προτάσεις του Συμβουλίου περί της προστασίας των δικαιωμάτων των μειονοτήτων σε διάφορους τομείς. Αντίστοιχα, δεν εντοπίστηκε καμία διαφορά ανάμεσα στο Κέντρο Γλωσσικής Ποικιλομορφίας που πρότεινε η πρωτοβουλία και το Ευρωπαϊκό Κέντρο Σύγχρονων Γλωσσών του Συμβουλίου της Ευρώπης (European Centre for Modern Languages), κάτι που αποτέλεσε αντικείμενο του έκτου αναιρετικού λόγου. Συνακόλουθα, το ΔΕΕ έκρινε ότι τα παραπάνω έγγραφα μαζί με το Κέντρο Σύγχρονων Γλωσσών συμβάλλουν ήδη καθοριστικά στην επίτευξη των στόχων της πρωτοβουλίας.

Με τον έβδομο λόγο αναίρεσης, η αναιρεσείουσα ισχυρίστηκε ότι η κατανομή του βάρους απόδειξης που έγινε από το ΓεΔΕΕ ήταν εσφαλμένη. Ειδικότερα, σύμφωνα με την Επιτροπή Πολιτών, ορισμένα αποδεικτικά στοιχεία που της ζητήθηκαν βρίσκονταν εντός της σφαίρας επιρροής της Επιτροπής και, άρα, το βάρος απόδειξης έπρεπε να αφορά την τελευταία. Ωστόσο, το ΔΕΕ απέρριψε και αυτόν τον ισχυρισμό, θεωρώντας ότι η αναιρεσείουσα στην πραγματικότητα επεδίωκε την επαναξιολόγηση του σχετικού αποδεικτικού υλικού, κάτι που δεν εμπίπτει στην αρμοδιότητα του ΔΕΕ στο πλαίσιο αναιρετικής διαδικασίας.

Ο προτελευταίος λόγος αμφισβητεί την κρίση του ΓεΔΕΕ όσον αφορά το γεγονός ότι η Επιτροπή εκπλήρωσε την υποχρέωσή της να αιτιολογήσει τις ενέργειές της σύμφωνα με το άρθρο 15 παρ. 2 του Κανονισμού 2019/788. Όπως και παραπάνω, το ΔΕΕ απέρριψε τον συγκεκριμένο λόγο καθώς, στην πραγματικότητα, η αναιρεσείουσα επεδίωκε την εκ νέου εξέταση της υπόθεσης επί της ουσίας από το Δικαστήριο και όχι απλώς την αναζήτηση νομικών ελαττωμάτων, όπως προβλέπεται στην αναιρετική διαδικασία.

Τέλος, με τον ένατο λόγο υποστηρίχθηκε η ύπαρξη αντιφατικών σκέψεων και αιτιάσεων στην αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, δεδομένου ότι στην πράξη εξετάστηκαν περισσότερες νομικές βάσεις για τις αιτούμενες ενέργειες της πρωτοβουλίας σε σχέση με αυτές που παρέθετε η τελευταία. Ωστόσο, σύμφωνα με το ΔΕΕ, η εξέταση των εγγράφων που αναφέρθηκαν παραπάνω έγινε από το ΓεΔΕΕ με αποκλειστικό γνώμονα την προαγωγή της πολιτιστικής και γλωσσικής πολυμορφίας στον τομέα της εκπαίδευσης και του πολιτισμού, ο οποίος ήταν ο βασικός στόχος της επίμαχης πρωτοβουλίας.

Συνεπώς, με την απόρριψη και του τελευταίου λόγου, το ΔΕΕ απέρριψε την εν λόγω αναίρεση στο σύνολό της.

► Κράτος δικαίου και ανεξαρτησία των δικαστών

Είναι σύμφωνος με το δίκαιο της ΕΕ ο προσωρινός διορισμός δικαστών σε διαφορετικό τμήμα του Ανώτατου Δικαστηρίου της Πολωνίας από εκείνο που ασκούν τακτικά καθήκοντα, παρά την έλλειψη συγκατάθεσής τους και εφόσον πληρούνται ορισμένα κριτήρια νομιμότητας

> *προδικαστική παραπομπή – κράτος δικαίου – αποτελεσματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης – άρθρο 19, παρ. 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ – αρχές της ισοβιότητας και της ανεξαρτησίας των δικαστών – ορισμός δικαστή ανωτάτου δικαστηρίου, χωρίς τη συγκατάθεσή του, προκειμένου να ασκήσει καθήκοντα για ορισμένο χρόνο σε άλλο τμήμα του δικαστηρίου αυτού – υπεροχή του δικαίου της Ένωσης – δημόσιες συμβάσεις – Οδηγία 2004/17/ΕΚ – διαδικασίες σύναψης συμβάσεων – εφαρμογή σε συμφωνία μεταβίβασης περιουσιακών δικαιωμάτων επί πιστοποιητικών προέλευσης πράσινης ηλεκτρικής ενέργειας – Οδηγία 92/13/ΕΟΚ – άρθρο 2δ παρ. 1 – διαδικασίες προσφυγής στον τομέα της σύναψης δημοσίων συμβάσεων – ανενεργό της σύμβασης – αναθέτων φορέας ο οποίος ζητεί την ακύρωση σύμβασης συναφθείσας κατά παράβαση των κανόνων περί σύναψης δημοσίων συμβάσεων – κατάχρηση δικαιώματος – δεν υφίσταται*

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-422/23, C-455/23, C-459/23, C-486/23 και C-493/23, Daka, 01.08.2025, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος (Εισηγήτρια): K. Jürimäe, Γεν. Εισαγγελέας: T. Ćapeta, ECLI:EU:C:2025:592 – Προδικαστική παραπομπή

Οι αιτήσεις προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκαν στο πλαίσιο πέντε αναιρετικών διαδικασιών ενώπιον του Ανώτατου Δικαστηρίου της Πολωνίας, με μία από αυτές να έχει ως αντικείμενο, κατά βάση, την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου δημοσίων συμβάσεων. Κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών των υποθέσεων αποτελεί το γεγονός ότι δύο δικαστές των τριμελών σχηματισμών στους οποίους ανατέθηκε η εκδίκαση των υποθέσεων προέρχονταν από διαφορετικό τμήμα του δικαστηρίου (τμήμα εργατικών διαφορών και διαφορών κοινωνικής ασφάλισης, ενώ οι κρίσιμες αιτήσεις αναίρεσης ανήκαν στην αρμοδιότητα του πολιτικού τμήματος). Ειδικότερα, επρόκειτο για μία προσωρινή ανάθεση καθηκόντων η οποία πραγματοποιήθηκε με διάταξη της προέδρου του πολιτικού τμήματος.

Το πολιτικό τμήμα του Ανώτατου Δικαστηρίου, δηλαδή το αιτούν δικαστήριο, διατηρούσε αμφιβολίες για το κατά πόσον ο εν λόγω προσωρινός διορισμός ήταν σύμφωνος με τις αρχές της ανεξαρτησίας και της αμεροληψίας των δικαστών. Συγκεκριμένα, οι δικαστές του έτερου τμήματος δεν συγκατατέθηκαν ποτέ στην προσωρινή αυτή με-

τακίνηση, ενώ πάντα σύμφωνα με το αιτούν δικαστήριο, η αντιμετώπιση των μεγάλων καθυστερήσεων και του φόρτου εργασίας του πολιτικού τμήματος δεν αιτιολογούν επαρκώς μια τέτοια απόφαση. Παράλληλα, οι σχετικοί δικαστές δεν είχαν κάποια ουσιαστική δυνατότητα προσφυγής κατά του διορισμού τους, ο φόρτος εργασίας τους διπλασιάστηκε, δεδομένου ότι δεν απαλλάχτηκαν από τις αρμοδιότητές τους από το τμήμα που προέρχονταν, και οι υποθέσεις που κλήθηκαν να εκδικάσουν ήταν εκτός του τομέα εξειδίκευσής τους. Τέλος, προγενέστερες διατάξεις της προέδρου του πολιτικού τμήματος είχαν ήδη κριθεί προβληματικές από τη σκοπιά του ενωσιακού δικαίου στην απόφαση *W.Ż.* (C-487/19, 06.10.2021).

Υπό τις συνθήκες αυτές, το αιτούν δικαστήριο ζήτησε από το ΔΕΕ να διευκρινίσει αν το άρθρο 19 ΣΕΕ, παρ. 1, εδάφιο β', και το άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων είναι σύμφωνα με τους επίμαχους διορισμούς, καθώς και αν απαιτείται η παροχή πραγματικής προσφυγής στους διορισθέντες κατ' αυτόν τον τρόπο δικαστές.

Αφού το Δικαστήριο έκρινε ότι το αιτούν δικαστήριο και, ειδικότερα, οι τριμελείς δικαστικοί σχηματισμοί εντάσσονταν στην έννοια του «δικαστηρίου», κατά τη σημασία του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, και, συνεπώς, τα προδικαστικά ερωτήματα ήταν παραδεκτά, προχώρησε στην εξέτασή τους επί της ουσίας. Σε πρώτη φάση, το ΔΕΕ επανέλαβε ότι, σύμφωνα με την πάγια νομολογία του, η απαίτηση περί δικαστικής ανεξαρτησίας περιλαμβάνει τόσο μία εξωτερική πτυχή, δηλαδή την αυτονομία του εκάστοτε δικαστικού οργάνου έναντι πρωτίστως της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας, αλλά και έναντι τυχόν αθέμιτης επιρροής στο εσωτερικό του ίδιου του δικαστηρίου, όσο και μία εσωτερική πτυχή, δηλαδή τη διατήρηση της αμεροληψίας και των ίσων αποστάσεων απέναντι στους διάδικους. Στόχος των αρχών αυτών είναι η εξάλειψη οποιασδήποτε αμφιβολίας των πολιτών αναφορικά με την ουδετερότητα της σύνθεσης ενός δικαστηρίου που έχει συσταθεί νομίμως σύμφωνα με τις διατυπώσεις του άρθρου 47, εδάφιο β', του Χάρτη.

Όσον αφορά την παρούσα υπόθεση, το ΔΕΕ ανέφερε αρχικά ότι, γενικότερα, διατάξεις προσωρινού διορισμού δικαστών σε διαφορετικό δικαστικό τμήμα, όπως αυτές εν προκειμένω, είναι θεμιτό να προβλέπονται στο εθνικό δίκαιο των κρατών μελών. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο έκρινε ότι το γεγονός πως παλαιότερες διατάξεις της προέδρου του πολιτικού τμήματος είχαν κριθεί ως ασύμβατες με το άρθρο 19 ΣΕΕ δεν αρκεί από μόνο του προκειμένου να αμφισβητούνται οποιαδήποτε άλλα μέτρα λαμβάνονται από εκείνη. Εξάλλου, στη συγκεκριμένη περίπτωση επρόκειτο για μέτρα εσωτερικής οργάνωσης του δικαστηρίου και όχι για δικαστικές αποφάσεις που περατώνουν μία δικαστική διαδικασία και οι οποίες επηρεάζουν ευθέως τους διαδίκους, όπως ήταν το αντικείμενο της υπόθεσης *W.Ż.*

Επιπλέον, το ΔΕΕ προέβη σε μια παράθεση προϋποθέσεων που θα πρέπει να πληρούν οι κρίσιμες διατάξεις διορισμού. Έτσι, τα μέτρα που προβλέπουν τον προσωρινό διορισμό δικαστών σε άλλο τμήμα θα πρέπει να προβλέπονται από το εθνικό δίκαιο του εκάστοτε κράτους μέλους, να εξυπηρετούν θεμιτούς λόγους, όπως η ορθή απονομή της δικαιοσύνης, να είναι αυστηρώς περιορισμένα από χρονική άποψη, χωρίς να τίθεται υπό αμφισβήτηση η τοποθέτηση των οικείων δικαστών στο τμήμα από το οποίο προέρχονται και χωρίς η μετακίνηση να συνεπάγεται την αφαίρεση από τους δικαστές αυτούς των υποθέσεων των οποίων έχουν επιληφθεί ούτε τον υποβιβασμό των εν λόγω δικαστών, και, τέλος, να μην στοχεύονται συγκεκριμένοι δικαστές. Προβαίνοντας στην υπαγωγή των παραπάνω προϋποθέσεων στις διατάξεις της παρούσας υπόθεσης, το ΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι επίμαχες διατάξεις της προέδρου του πολιτικού τμήματος του Ανώτατου Δικαστηρίου της Πολωνίας ήταν σύμφωνες με τα κριτήρια αυτά. Ταυτόχρονα, το ΔΕΕ θεώρησε ότι η έλλειψη προηγούμενης συγκατάθεσης των δικαστών στον διορισμό τους δεν αρκούσε από μόνη της για να τεθεί ζήτημα με τα άρθρα 19 ΣΕΕ και 47 του Χάρτη. Το ίδιο ισχύει και με την έλλειψη αποτελεσματικού ενδίκου βοηθήματος, αφού εξάλλου οι υποθέσεις των κύριων δικών αποτελούν ακριβώς απόδειξη ότι το εθνικό δίκαιο παρέχει στο αιτούν δικαστήριο τη δυνατότητα να ελέγξει τη νομιμότητα της δικής του σύνθεσης.

Επομένως, συνολικά, το δίκαιο της Ένωσης δεν αντιτίθεται στον προσωρινό διορισμό δικαστών σε διαφορετικό τμήμα από εκείνο όπου ασκούν συνήθως τα καθήκοντά τους, εφόσον πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις νομιμότητας που διασφαλίζουν την τήρηση των αρχών της ανεξαρτησίας και αμεροληψίας των δικαστών.

II. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Επιμ.: Μαρία Σαπαρδάνη

► Συμπράξεις

Το ΓεΔΕΕ ακυρώνει εν μέρει την απόφαση της Επιτροπής με την οποία διατάχθηκε επιτόπιος έλεγχος κατά της εταιρείας Compagnie générale des établissements Michelin για πιθανή συμμετοχή της σε αντιανταγωνιστικές συμφωνίες και πρακτικές στην αγορά ελαστικών

ανταγωνισμός – συμπράξεις – διοικητική διαδικασία – απόφαση με την οποία διατάσσεται η διενέργεια ελέγχου – άρθρο 20 παρ. 4 του Κανονισμού (ΕΚ) 1/2003 – αντικείμενο και σκοπός του ελέγχου – υποχρέωση αιτιολογήσεως – αρκούντως σοβαρές ενδείξεις – προστασία της ιδιωτικής ζωής – δικαστικός έλεγχος

ΓεΔΕΕ T-188/24, Compagnie générale des établissements Michelin/Επιτροπή, 09.07.2025, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος: A. Μαρκουλλή, Εισηγήτρια: L. Spangsberg Grønfeldt, ECLI:EU:T:2025:686 – Προσφυγή ακυρώσεως

Στις 10 Ιανουαρίου 2024, η Επιτροπή, υποπτευόμενη συντονισμό τιμών από τους κύριους κατασκευαστές ελαστικών εντός του ΕΟΧ, εξέδωσε απόφαση[2] με την οποία υποχρέωσε την Compagnie générale des établissements Michelin (εφεξής: Michelin), που δραστηριοποιείται, μεταξύ άλλων, στην κατασκευή και την πώληση ελαστικών για αυτοκίνητα και φορτηγά, να υποβληθεί σε επιτόπιο έλεγχο στο πλαίσιο αυτεπάγγελτης έρευνας, σύμφωνα με το άρθρο 20 παρ. 4 του Κανονισμού (ΕΚ) 1/2003 του Συμβουλίου. Ο έλεγχος, που διεξήχθη μεταξύ Ιανουαρίου και Μαρτίου 2024, περιλάμβανε επίσκεψη σε γραφεία, συλλογή εξοπλισμού (φορητών υπολογιστών, κινητών τηλεφώνων, tablets και αποθηκευτικών μέσων), ακροάσεις με περισσότερα πρόσωπα και λήψη αντιγράφων του περιεχομένου του συλλεγέντος εξοπλισμού.

Η Michelin άσκησε προσφυγή κατά της ανωτέρω απόφασης δυνάμει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, προβάλλοντας δύο βασικούς λόγους: πρώτον, παράβαση της υποχρέωσης αιτιολόγησης κατά το άρθρο 296 ΣΛΕΕ, και δεύτερον, προσβολή του θεμελιώδους δικαιώματος στο απαραβίαστο της κατοικίας και των επικοινωνιών της επιχείρησης, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Υποστήριξε ότι η Επιτροπή δεν παρέσχε σαφή και ακριβή αιτιολογία και ότι η απόφαση με την οποία διατάχθηκε η υποβολή της σε έλεγχο οδηγούσε σε δυσανάλογη παρέμβαση.

Το ΓεΔΕΕ καταρχάς διευκρίνισε ότι η νομιμότητα της διεξαγωγής του ελέγχου τον οποίο διενήργησε η Επιτροπή προς εκτέλεση της επίμαχης απόφασης δεν αποτελεί αντικείμενο κρίσης στην παρούσα διαδικασία. Η επιχείρηση δεν μπορεί να επικαλείται τυχόν παρατυπίες κατά τη διεξαγωγή των διαδικασιών ελέγχου για να προσβάλει την ίδια την πράξη βάσει της οποίας η Επιτροπή προέβη στον έλεγχο αυτόν. Ωστόσο, έγινε δεκτό ότι η Michelin επικαλέστηκε τον τρόπο διεξαγωγής του ελέγχου ως ένδειξη ασάφειας της απόφασης, και γι' αυτόν τον λόγο το ΓεΔΕΕ εξέτασε τα επιχειρήματά της υπό αυτό το πρίσμα.

Ως προς τον πρώτο λόγο ακύρωσης, το ΓεΔΕΕ υπενθύμισε ότι η απαιτούμενη από το άρθρο 296 ΣΛΕΕ αιτιολογία των πράξεων των θεσμικών οργάνων της Ένωσης πρέπει να είναι επαρκής και σαφής ώστε να επιτρέπει στην επιχείρηση να κατανοήσει τη φύση των υπό διερεύνηση υπονοιών και το εύρος της υποχρέωσης συνεργασίας. Ωστόσο, όπως προκύπτει και από το άρθρο 20 παρ. 4 του Κανονισμού 1/2003, στο στάδιο της έκδοσης απόφασης για τη διενέργεια ελέγχου δεν απαιτείται η Επιτροπή να έχει πλήρη στοιχεία, ούτε να οριοθετεί με ακρίβεια τη σχετική αγορά ή να προβαίνει σε ακριβή νομικό χαρακτηρισμό των εικαζομένων παραβάσεων, ούτε να αναφέρει το ακριβές χρονικό διάστημα κατά το οποίο φέρονται να τελέστηκαν οι εν λόγω παραβάσεις. Η Επιτροπή βρίσκεται σε προκαταρκτικό στάδιο, με στόχο να επιβεβαιώσει ή να απορρίψει τις υποψίες της μέσω της συλλογής αποδεικτικών στοιχείων που σχετίζονται με την εικαζόμενη παράβαση.

Δεδομένων τούτων, το ΓεΔΕΕ απέρριψε τις αιτιάσεις της Michelin ότι ορισμένες διατυπώσεις της Επιτροπής («και/ή», «ιδίως», «ακόμη και», «τουλάχιστον») καθιστούσαν την αιτιολογία της προσβαλλόμενης απόφασης ασαφή και ευρεία. Κρίθηκε ότι η χρήση των όρων αυτών δεν καθιστά ασαφές το αντικείμενο του ελέγχου, αλλά απλώς διευκολύνει την κατανόηση των πράξεων που καταλογίζονται στην προσφεύγουσα και επιτρέπει να περιγράφουν ενδεικτικά οι πιθανολογούμενες παραβάσεις, χωρίς να περιορίζονται σε εξαντλητική απαρίθμηση. Επιπλέον, συμβάλλουν στη σαφέστερη εικόνα των υπό διερεύνηση πρακτικών (ενδεικτικά: συντονισμός ο οποίος αφορά «ιδίως τις τιμές χονδρικής», ή ανταλλαγές εμπορικά ευαίσθητων πληροφοριών μεταξύ κατασκευαστών ελαστικών «ακόμη και μέσω δημοσίων διαύλων προσβάσιμων σε όλους»). Το ΓεΔΕΕ έκρινε επίσης ότι οι αναφορές της Επιτροπής σε υπόνοιες ότι ο εικαζόμενος συντονισμός «άρχισε τουλάχιστον» σε συγκεκριμένα χρονικά σημεία δεν συνεπάγονταν ασάφεια, αλλά αποτελούσαν ένδειξη προσπάθειας της Επιτροπής να προσδιοριστεί χρονικά η υπό διερεύνηση συμπεριφορά. Συνεπώς, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η αιτιολογία της προσβαλλόμενης απόφασης επέτρεπε στην προσφεύγουσα, όπως απαιτεί το άρθρο 296 ΣΛΕΕ, να λάβει γνώση των λόγων που δικαιολογούν τη λήψη του μέτρου. Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 20 παρ. 4 του Κανονισμού 1/2003, ανέφερε το αντικείμενο και τον σκοπό του ελέγχου κατά τρόπο επαρκή ώστε να προκύπτει ο δικαιολογημένος χαρακτήρας της σχεδιαζόμενης παρέμβασης στους χώρους της προσφεύγουσας και να της παρέχεται η δυνατότητα να αντιληφθεί την έκταση του καθήκοντος συνεργασίας που υπέχει και να προασπίσει παράλληλα τα δικαιώματα άμυνάς της.

Επομένως, ο πρώτος λόγος ακύρωσης απορρίφθηκε ως αβάσιμος.

Το ΓεΔΕΕ εξέτασε, στη συνέχεια, τον δεύτερο λόγο ακύρωσης, ήτοι τον ισχυρισμό περί παραβίασης του δικαιώματος στον σεβασμό της κατοικίας και των επικοινωνιών της προσφεύγουσας. Αρχικά, υπενθύμισε ότι ακόμη και ένα νομικό πρόσωπο μπορεί να επικαλεστεί το θεμελιώδες δικαίωμα του απαραβιάστου της κατοικίας, ως έκφανση της προστασίας της ιδιωτικής ζωής. Η ανάγκη προστασίας από παρεμβάσεις της δημόσιας αρχής στην

2. Απόφαση C(2024) 243 final της Επιτροπής (υπόθεση AT.40863 – Hoops).

ιδιωτική σφαίρα δραστηριότητας ενός φυσικού ή νομικού προσώπου αποτελεί γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης, ενώ το θεμελιώδες δικαίωμα του απαραβιάστου της κατοικίας κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Σύμφωνα με το άρθρο 52 παρ. 1 του Χάρτη, κάθε περιορισμός της άσκησης του δικαιώματος αυτού πρέπει να προβλέπεται από νόμο, να σέβεται τον πυρήνα του δικαιώματος και να ανταποκρίνεται στην αρχή της αναλογικότητας.

Στην πράξη, όπως υπογραμμίζει το ΓεΔΕΕ, προκειμένου να μην προσβληθεί το θεμελιώδες δικαίωμα ενός νομικού προσώπου στον σεβασμό της κατοικίας και των επικοινωνιών του, το ανωτέρω σημαίνει ότι μια απόφαση διενέργειας ελέγχου πρέπει να αποσκοπεί στη συλλογή στοιχείων που κρίνονται απαραίτητα για να επαληθευτούν συγκεκριμένες πραγματικές και νομικές καταστάσεις ως προς τις οποίες η Επιτροπή διαθέτει ήδη στοιχεία ικανά να θεμελιώσουν εύλογες υπόνοιες παραβάσεως των κανόνων ανταγωνισμού. Η ύπαρξη τέτοιων υπονοιών αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη νόμιμη έκδοση απόφασης ελέγχου δυνάμει του άρθρου 20 παρ. 4 του Κανονισμού 1/2003. Περαιτέρω, καθόσον η αιτιολογία της απόφασης με την οποία διατάσσεται η διενέργεια ελέγχου οριοθετεί τις εξουσίες των ελεγκτικών οργάνων της Επιτροπής, η έρευνα μπορεί να αφορά μόνο τα έγγραφα που συναρτώνται προς το αντικείμενο του ελέγχου, όπως αυτό περιγράφεται στην απόφαση. Δεν είναι επιτρεπτή, επομένως, διατύπωση που διευρύνει το πεδίο ελέγχου πέραν των όσων απορρέουν από τις ενδείξεις τις οποίες έχει στη διάθεσή της η Επιτροπή όταν εκδίδει την απόφαση.

Εξετάζοντας εν συνεχεία τον ισχυρισμό της προσφεύγουσας σχετικά με τον αυθαίρετο ή αντίθετο στην αρχή της αναλογικότητας χαρακτήρα της προσβαλλομένης απόφασης, το ΓεΔΕΕ επισήμανε ότι δεν απαιτείται κατ' ανάγκη η απόφαση ελέγχου να αναφέρει εξαντλητικά όλες τις πληροφορίες που διαθέτει η Επιτροπή στο αρχικό στάδιο της έρευνας. Χρειάζεται να εξασφαλιστεί μια εύλογη ισορροπία μεταξύ της αποτελεσματικότητας της έρευνας και της προστασίας των δικαιωμάτων άμυνας της επιχείρησης. Συνεπώς, η Επιτροπή οφείλει να προσδιορίζει, με τη μέγιστη δυνατή σαφήνεια, το αντικείμενο της έρευνας και τα στοιχεία τα οποία πρέπει να αφορά ο έλεγχος, χωρίς ωστόσο να υποχρεούται να αποκαλύψει το σύνολο του αποδεικτικού υλικού που θεμελιώνει τις υπόνοιές της.

Το ΓεΔΕΕ τονίζει ότι, όταν μια επιχείρηση αμφισβητεί την επάρκεια των ενδείξεων που δικαιολογούν τη διενέργεια ελέγχου, εναπόκειται στο ίδιο να προβεί σε ουσιαστική εξέταση της βασιμότητάς τους. Η ύπαρξη πλήρους δικαστικού ελέγχου νομιμότητας, ο οποίος ασκείται εκ των υστέρων βάσει των στοιχείων που παρέσχε ο προσφεύγων, λειτουργεί ως εγγύηση έναντι της έλλειψης προηγούμενης δικαστικής εντολής και διασφαλίζει τον σεβασμό του δικαιώματος στο απαραβίαστο της κατοικίας. Σημειώνεται ότι, στο προκαταρκτικό στάδιο της έρευνας, οι ενδείξεις δεν απαιτείται να αποδεικνύουν πλήρως την παράβαση, αλλά αρκεί να καθιστούν την υπόνοια για πιθανολογούμενη παράβαση εύλογη. Το γεγονός ότι είναι δυνατή διαφορετική ερμηνεία των στοιχείων στα οποία στηρίχθηκε η Επιτροπή δεν αναιρεί τον χαρακτηρισμό τους ως «αρκούντως σοβαρών ενδείξεων», εφόσον η ερμηνεία της Επιτροπής φαίνεται εύλογη. Επιπλέον, οι επιμέρους ενδείξεις που δημιουργούν υπόνοιες για την ύπαρξη παράβασης πρέπει να αξιολογούνται συνδυαστικά και μπορούν να αλληλοενισχύονται. Σε κάθε δε περίπτωση, στο στάδιο της προκαταρκτικής εξέτασης, δηλαδή σε ένα στάδιο κατά το οποίο η Επιτροπή δεν έχει ακόμη διατυπώσει άποψη σχετικά με το αν η εικαζόμενη παράβαση υφίσταται πράγματι, η οικεία επιχείρηση απολαύει του τεκμηρίου αθωότητας. Εναπόκειται, επομένως, στην Επιτροπή να αποδείξει την ύπαρξη της παράβασης του άρθρου 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ.

Στην εξεταζόμενη υπόθεση, το ΓεΔΕΕ έκρινε ότι η Επιτροπή απέδειξε την ύπαρξη αρκούντως σοβαρών ενδείξεων ότι οι κύριοι κατασκευαστές ελαστικών τους οποίους αφορά η προσβαλλόμενη απόφαση συντόνισαν τις τιμές τους εντός του ΕΟΧ μόνο κατά τη διάρκεια του κύριου χρονικού διαστήματος, όχι όμως και κατά την προγενέστερη περίοδο. Ως εκ τούτου, η προσβαλλόμενη απόφαση ακυρώνεται κατά το μέρος που αφορά το διάστημα αυτό.

Τέλος, το ΓεΔΕΕ απέρριψε τον ισχυρισμό περί παραβίασης της αρχής της αναλογικότητας. Επισήμανε ότι η επιλογή διενέργειας ελέγχου αντί άλλου ηπιότερου μέσου κρίθηκε εύλογη λόγω του ενδεχόμενου κινδύνου απόκρυψης ή καταστροφής αποδεικτικών στοιχείων, ενώ η προσφεύγουσα δεν απέδειξε ότι υπήρχε λιγότερο επαχθές αλλά επαρκές μέτρο, ή ότι η απόφαση διενέργειας ελέγχου επέφερε υπέρμετρα επιζήμιες συνέπειες.

► Συγκεντρώσεις

Το Δικαστήριο επιβεβαιώνει την έγκριση από την Επιτροπή της απόκτησης ορισμένων εγκαταστάσεων παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας της E.ON SE από την RWE AG

αίτηση αναιρέσεως – ανταγωνισμός – Κανονισμός (ΕΚ) 139/2004 – συγκεντρώσεις – αγορά παραγωγής και χονδρικής προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας – απόφαση με την οποία μια συγκέντρωση κηρύσσεται συμβατή προς την εσωτερική αγορά – προσφυγή ασκηθείσα από τρίτον – παραδεκτό – άρθρο 263, τέταρτο εδάφιο, ΣΛΕΕ – ενεργητική νομιμοποίηση

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-464/23 P, C-465/23 P, C-467/23 P, C-468/23 P και C-470/23 P, EVH/Επιτροπή, 26.06.2025, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος: M. L. Arastey Sahún, Εισηγητής: J. Passer, Γεν. Εισαγγελέας: L. Medina, ECLI:EU:C:2025:478 – Αιτήσεις αναιρέσεως

ΔΕΕ C-466/23 P, Stadtwerke Hameln Weserbergland/Επιτροπή, 26.06.2025, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος: M. L. Arastey Sahún, Εισηγητής: J. Passer, Γεν. Εισαγγελέας: L. Medina, ECLI:EU:C:2025:480 – Αίτηση αναιρέσεως

ΔΕΕ C-469/23 P, eins energie in sachsen/Επιτροπή, 26.06. 2025, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος: M. L. Arastey Sahún, Εισηγητής: J. Passer, Γεν. Εισαγγελέας: L. Medina, ECLI:EU:C: 2025:481 – Αίτηση αναιρέσεως

ΔΕΕ C-484/23 P, Mainova/Επιτροπή, 26.06.2025, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος: M. L. Arastey Sahún, Εισηγητής: J. Passer, Γεν. Εισαγγελέας: L. Medina, ECLI:EU:C:2025:482 – Αίτηση αναιρέσεως

ΔΕΕ C-485/23 P, enercity/Επιτροπή, 26.06.2025, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος: M. L. Arastey Sahún, Εισηγητής: J. Passer, Γεν. Εισαγγελέας: L. Medina, ECLI:EU:C:2025:483 – Αίτηση αναιρέσεως

Το 2018, οι γερμανικές εταιρείες RWE και E.ON ανακοίνωσαν ότι επρόκειτο να προβούν σε μια σύνθετη ανταλλαγή στοιχείων ενεργητικού μέσω τριών πράξεων συγκέντρωσης. Μέσω της πρώτης πράξης, η RWE επιθυμεί να αποκτήσει τον αποκλειστικό έλεγχο ή τον από κοινού έλεγχο ορισμένων εγκαταστάσεων παραγωγής της E.ON. Η δεύτερη πράξη συνίσταται στην απόκτηση από την E.ON αποκλειστικού ελέγχου των δραστηριοτήτων διανομής και λιανικού εμπορίου, καθώς και ορισμένων εγκαταστάσεων παραγωγής της Innogy, εταιρείας την οποία ελέγχει η RWE. Τέλος, η τρίτη πράξη προβλέπει ότι η RWE θα αποκτήσει συμμετοχή ύψους 16,67 % στην E.ON. Η Επιτροπή ενέκρινε τις δύο πρώτες πράξεις συγκέντρωσης, κηρύσσοντάς τες συμβατές με την εσωτερική αγορά[3]. Η τρίτη πράξη συγκέντρωσης κοινοποιήθηκε στην Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Συμπράξεων της Γερμανίας, η οποία την ενέκρινε με απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2019[4].

Διάφορες επιχειρήσεις του δημοσίου τομέα (συνολικά έντεκα), γερμανικού δικαίου, οι οποίες παράγουν ηλεκτρική ενέργεια τόσο από συμβατικές όσο και από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και των οποίων οι εγκαταστάσεις παραγωγής βρίσκονται στη Γερμανία, προσέβαλαν τις δύο αποφάσεις έγκρισης της Επιτροπής ενώπιον του ΓεΔΕΕ. Στις 17 Μαΐου 2023, το ΓεΔΕΕ απέρριψε τις προσφυγές που αφορούσαν την πρώτη πράξη συγκέντρωσης (M.8871) για διάφορους λόγους[5]. Μεταξύ άλλων, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ορθώς η Επιτροπή είχε κρίνει ότι οι συγκεντρώσεις M.8870, M.8871 και B8-28/19 δεν ήταν συνιστώσες ενιαίας πράξης συγκέντρωσης, καθώς δεν πληρούνταν μία εκ των δύο προϋποθέσεων που απαιτούνται για τη διαπίστωση της ύπαρξης ενιαίας πράξης συγκέντρωσης σύμφωνα με τον Κανονισμό 139/2004, ήτοι η σχετική με το αποτέλεσμα προϋπόθεση. Επιπλέον, διαπίστωσε ότι η Επιτροπή δεν υπέπεσε σε πρόδηλη πλάνη κατά την εκτίμηση της συμβατότητας της συγκέντρωσης M.8871 με την εσωτερική αγορά.

Ακολούθως, στις 20 Δεκεμβρίου 2023, το ΓεΔΕΕ απέρριψε και τις προσφυγές κατά της δεύτερης πράξης συγκέντρωσης (M.8870) με παρόμοια επιχειρήματα[6].

Ορισμένες από τις έντεκα επιχειρήσεις του δημοσίου τομέα άσκησαν αιτήσεις αναίρεσης ενώπιον του Δικαστηρίου κατά των ως άνω αποφάσεων του ΓεΔΕΕ της 17ης Μαΐου 2023 και της 20ής Δεκεμβρίου 2023.

Με την απόφασή του στην υπόθεση *EVH/Επιτροπή*, το Δικαστήριο απέρριψε πέντε από τις εννέα αιτήσεις αναίρεσης που είχαν ασκηθεί κατά των αποφάσεων του ΓεΔΕΕ της 17ης Μαΐου 2023. Έτσι, όπως και το ΓεΔΕΕ, επικύρωσε την έγκριση που είχε χορηγήσει η Επιτροπή στην πρώτη πράξη συγκέντρωσης. Ειδικότερα, επιβεβαίωσε ότι η έννοια της «ενιαίας πράξης συγκέντρωσης» δεν έχει εφαρμογή όταν ανεξάρτητες επιχειρήσεις αποκτούν τον έλεγχο διαφορετικών εταιρειών-στόχων, όπως σε περίπτωση ανταλλαγής περιουσιακών στοιχείων. Αντίθετα, με τις αποφάσεις του στις υποθέσεις *Stadtwerke Hameln Weserbergland/Επιτροπή*, *eins energie in sachsen/Επιτροπή*, *Mainova/Επιτροπή* και *enercity/Επιτροπή*, το Δικαστήριο ακύρωσε τις αποφάσεις του ΓεΔΕΕ της 17ης Μαΐου 2023, με τις οποίες είχαν απορριφθεί αντίστοιχες προσφυγές επιχειρήσεων του δημοσίου τομέα ως απαράδεκτες, επειδή θεωρήθηκε ότι οι εν λόγω δημοτικές επιχειρήσεις δεν αποδείκνυαν ότι επηρεάζονταν ατομικά από την έγκριση της πρώτης πράξης συγκέντρωσης από την Επιτροπή. Το Δικαστήριο επισήμανε ότι οι συγκεκρι-

3. Απόφαση C(2019) 1711 final της Επιτροπής, της 26ης Φεβρουαρίου 2019, με την οποία μια συγκέντρωση κηρύσσεται συμβατή με την εσωτερική αγορά και με τη συμφωνία ΕΟΧ (υπόθεση M.8871 – RWE/E.ON Assets (ΕΕ 2020, C 111, σ. 1)). Απόφαση C(2019) 6530 final, της 17ης Σεπτεμβρίου 2019, με την οποία μια συγκέντρωση κηρύσσεται συμβατή με την εσωτερική αγορά και με τη συμφωνία ΕΟΧ (υπόθεση M.8870 – E.ON/Innogy) (ΕΕ 2020, C 379, σ. 16).

4. Υπόθεση B8-28/19.

5. ΓεΔΕΕ *EVH/Επιτροπή* (T-312/20), *Stadtwerke Leipzig/Επιτροπή* (T-313/20), *TEAG/Επιτροπή* (T-315/20) *EnergieVerbund Dresden/Επιτροπή* (T-317/20), *GGEW/Επιτροπή* (T-319/20).

6. ΓεΔΕΕ *EVH/Επιτροπή* (T-53/21), *Stadtwerke Leipzig/Επιτροπή* (T-55/21), *TEAG/Επιτροπή* (T-56/21), *Stadtwerke Hameln Weserbergland/Επιτροπή* (T-58/21), *eins energie in sachsen/Επιτροπή* (T-59/21), *Naturstrom/Επιτροπή* (T-60/21), *EnergieVerbund Dresden/Επιτροπή* (T-61/21), *GGEW/Επιτροπή* (T-62/21), *Stadtwerke Frankfurt am Main/Επιτροπή* (T-63/21), *Mainova/Επιτροπή* (T-64/21), *enercity/Επιτροπή* (T-65/21).

μένες δημοτικές επιχειρήσεις είχαν επικαλεστεί ορισμένες σημαντικές συνέπειες της εν λόγω πράξης ως προς τη θέση τους στην αγορά, αλλά το ΓεΔΕΕ δεν είχε παράσχει επαρκή αιτιολογία από την οποία να προκύπτει εάν τα επιχειρήματα αυτά εξετάστηκαν και, εάν ναι, για ποιον λόγο απορρίφθηκαν. Μετά από αξιολόγηση των κρίσιμων επιχειρημάτων, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι επίμαχες δημοτικές επιχειρήσεις δεν απέδειξαν ότι η θέση τους στην αγορά επηρεάστηκε ουσιωδώς από τη σχετική πράξη συγκέντρωσης. Συνεπώς, δεν απέδειξαν ότι επηρεάζονται ατομικά από τη σχετική απόφαση έγκρισης της Επιτροπής. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο, όπως και το ΓεΔΕΕ, απέρριψε τις τέσσερις αιτήσεις αναίρεσης ως απαράδεκτες.

Οι αιτήσεις αναίρεσης που ασκήθηκαν κατά των αποφάσεων του ΓεΔΕΕ της 20ής Δεκεμβρίου 2023 σχετικά με την έγκριση από την Επιτροπή της δεύτερης πράξης συγκέντρωσης εκκρεμούν επί του παρόντος ενώπιον του Δικαστηρίου.

► Κρατικές ενισχύσεις

Ασφάλεια δικαίου και γραμματική ερμηνεία των αποφάσεων της Επιτροπής

> *αίτηση αναιρέσεως – κρατικές ενισχύσεις – άρθρο 108 παρ. 3 ΣΛΕΕ – φορολογικό καθεστώς – διατάξεις περί φόρου εταιριών οι οποίες επιτρέπουν στις εταιρείες με φορολογική έδρα στην Ισπανία την απόσβεση της υπεραξίας που προκύπτει από την απόκτηση μεριδίων στο κεφάλαιο εταιρειών με φορολογική έδρα εκτός του εν λόγω κράτους μέλους – αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με τις οποίες οι διατάξεις αυτές χαρακτηρίζονται ως καθεστώς κρατικών ενισχύσεων και διατάσσεται η ανάκτηση των ενισχύσεων, εξαιρουμένων εκείνων που αφορούν άμεσες και έμμεσες συμμετοχές που αποκτήθηκαν πριν από μια ορισμένη ημερομηνία την οποία καθόρισε η Επιτροπή προς προστασία της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης – μεταγενέστερη απόφαση της Επιτροπής με την οποία διατάσσεται η ανάκτηση του συνόλου των ενισχύσεων που αφορούσαν έμμεσες συμμετοχές – ασφάλεια δικαίου*

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-776/23 P έως C-780/23 P, Επιτροπή/Ισπανία (Participations indirectes), 26.06.2025, Τμήμα όγδοο, Πρόεδρος: S. Rodin, Εισηγητής: Κ. Λυκούργος, Γεν. Εισαγγελέας: Α. Ράντος, ECLI:EU:C:2025:487 – Αιτήσεις αναιρέσεως

Το 2001, όταν η Ισπανία τροποποίησε τη φορολογία εταιρειών της, προέβλεψε, μεταξύ άλλων, ότι οι ισπανικές εταιρείες που αποκτούν και διακρατούν αδιαλείπτως, για τουλάχιστον ένα έτος, άμεση ή έμμεση συμμετοχή τουλάχιστον 5% σε άλλη εταιρεία, μπορούν να εκπέσουν, υπό τη μορφή απόσβεσης από το φορολογητέο εισόδημά τους, τη χρηματοοικονομική υπεραξία που προκύπτει από τη συμμετοχή αυτήν. Τούτο, υπό τρεις προϋποθέσεις: α) ότι η άλλη εταιρεία έχει φορολογική έδρα στην αλλοδαπή, β) ότι υπόκειται εκεί σε αντίστοιχο φόρο, και γ) ότι αποκτά εισοδήματα εκ των οποίων το 85% προέρχεται από δραστηριότητες ασκούμενες εκτός Ισπανίας. Παρά το γεγονός ότι το 2006 η Επιτροπή είχε απαντήσει σε ερωτήσεις μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ότι το επίμαχο μέτρο δεν αποτελεί κρατική ενίσχυση, εντούτοις το 2007 κίνησε την επίσημη διαδικασία έρευνας. Εν τέλει, διαπίστωσε ότι το επίμαχο μέτρο αποτελούσε παράνομη και μη συμβατή ενίσχυση και διέταξε την ανάκτησή των επίμαχων ποσών, πλην ορισμένων εξαιρέσεων τις οποίες προσδιόριζε ειδικά στις σχετικές αποφάσεις για λόγους δικαιολογημένης εμπιστοσύνης.

Το 2012, η Γενική Διεύθυνση Φορολογίας της Ισπανίας εξέδωσε μία δεσμευτική γνωμοδότηση, με την οποίαν ερμήνευσε τις σχετικές ισπανικές διατάξεις, διαπιστώνοντας ότι ισχύουν τόσο για τις άμεσες όσο και για τις έμμεσες συμμετοχές, γεγονός που είχε ιδιαίτερη σημασία προκειμένου να προσδιοριστούν τα ποσά που θα εξαιρούνταν από την υποχρέωση ανάκτησης. Συνεπώς, έπρεπε να γίνει δεκτό ότι οι δραστηριότητες στην αλλοδαπή μπορούσαν να ασκηθούν και από επιχειρησιακή μονάδα που ανήκει σε δεύτερου ή απώτερου επιπέδου θυγατρική μιας εταιρείας χαρτοφυλακίου. Η εν λόγω γνωμοδότηση είχε, μάλιστα, αναδρομική ισχύ. Κατόπιν τούτου, το 2013, η Επιτροπή κίνησε εκ νέου επίσημη διαδικασία έρευνας ως προς τις συνέπειες μιας τέτοιας ερμηνείας. Διαπίστωσε πως η εν λόγω γνωμοδότηση θέσπιζε, στην πραγματικότητα, νέα παράνομη και μη συμβατή ενίσχυση, καθώς οι αρχικές αποφάσεις της Επιτροπής αφορούσαν μόνο τις άμεσες συμμετοχές. Ως εκ τούτου, η γνωμοδότηση αυτή και η αναδρομική ισχύς της έθεταν εν αμφιβόλω την ανάκτηση των ενισχύσεων, καθώς και την πλήρη κατάργηση του καθεστώτος. Στη βάση αυτή, η Επιτροπή διέταξε τη μη εφαρμογή της νέας αυτής γνωμοδότησης και την ανάκτηση τυχόν νέων ενισχύσεων, και μάλιστα αυτή τη φορά χωρίς περιορισμό για λόγους δικαιολογημένης εμπιστοσύνης (SA.35550/2014).

Η Ισπανία και διάφορες εταιρείες που είχαν ωφεληθεί από το καθεστώς προσέφυγαν στο ΓεΔΕΕ (T-826/14, T 12/15, T-158/15, T 258/15, T-253/15, T 256/15, T 260/15, T 252/15 και T 257/15). Στο μεταξύ, δημοσιεύθηκε η απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση *World Duty Free* (C-51/19 P) που αφορούσε την επιλεκτικότητα του εν λόγω καθεστώτος. Πλην όμως, το ΓεΔΕΕ ακύρωσε τις νεότερες αποφάσεις της Επιτροπής περί της ισπανικής γνωμοδότησης, κάνοντας δεκτούς τους ισχυρισμούς ότι η γνωμοδότηση δεν αποτελούσε νέα ενίσχυση και ότι η Επιτροπή παραβίαζε τις αρχές της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της ασφάλειας δικαίου. Η Επιτροπή άσκησε αιτήσεις αναιρέσεως κατά των παραπάνω αποφάσεων.

Η Επιτροπή ισχυρίστηκε αρχικά ότι το ΓεΔΕΕ είχε κρίνει εσφαλμένα ότι οι αρχικές αποφάσεις της αφορούσαν τόσο τις άμεσες όσο και τις έμμεσες συμμετοχές. Το ΔΕΕ επανέλαβε, αρχικά, ότι η αρχή της ασφάλειας δικαίου απαιτεί οι αποφάσεις της Επιτροπής, με τις οποίες διατάσσεται η ανάκτηση ενισχύσεων, να προσδιορίζουν με σαφή, ακριβή και προβλέψιμο τρόπο ποιες είναι οι ενισχύσεις που πρέπει να ανακτηθούν. Εν προκειμένω, οι αρχικές αποφάσεις της Επιτροπής όριζαν ότι οι εξαιρέσεις από το πεδίο της ανάκτησης αφορούσαν τόσο την απόκτηση άμεσων συμμετοχών, οι οποίες καλύπτουν τη συμμετοχή στο κεφάλαιο άλλης εταιρείας, όσο και την απόκτηση έμμεσων συμμετοχών, οι οποίες καλύπτουν τη συμμετοχή στο κεφάλαιο θυγατρικών εταιρειών που βρίσκονται σε δεύτερο ή απώτερο επίπεδο. Στη βάση αυτή, το ΔΕΕ συμφώνησε με το ΓεΔΕΕ ότι η ερμηνεία των εν λόγω αποφάσεων κατά τρόπο αντίθετο προς το σαφές γράμμα τους θα συνιστούσε παραβίαση της αρχής της ασφάλειας δικαίου, καθώς και θα αντέβαινε στη γραμματική ερμηνεία μίας διάταξης.

Στο ίδιο πλαίσιο, το ΔΕΕ απέρριψε το επιχείρημα ότι η απόφαση της Επιτροπής έπρεπε να ερμηνευθεί όχι μόνο υπό το γράμμα της, αλλά και λαμβανομένης υπόψη της κοινοποίησης στην οποία είχε προβεί η Ισπανία. Περαιτέρω, το ΔΕΕ επεσήμανε ότι, μεταξύ των σκοπών των κανόνων κρατικών ενισχύσεων είναι η προβλεψιμότητα των εννόμων σχέσεων, ως έκφανση της αρχής της ασφάλειας δικαίου. Πολλώ δε μάλλον, όταν έχουν εκδοθεί περισσότερες αποφάσεις της Επιτροπής για το ίδιο φορολογικό καθεστώς. Συνεπώς, το ΓεΔΕΕ όφειλε πράγματι να αποφανθεί υπό το πρίσμα των γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου, μεταξύ των οποίων και η αρχή της ασφάλειας δικαίου, χωρίς να είναι αναγκαίο να εξετάσει εξαντλητικά τους σκοπούς των κανόνων περί κρατικών ενισχύσεων.

Κατόπιν τούτου, το ΔΕΕ απέρριψε ως αλυσιτελή τον ισχυρισμό της Επιτροπής ότι το ΓεΔΕΕ είχε εσφαλμένα κρίνει ότι μία γνωμοδότηση δεν μπορούσε να διευρύνει το πεδίο εφαρμογής ενός καθεστώτος ενισχύσεων, καθόσον είχε αποδειχθεί ότι το γράμμα των αρχικών αποφάσεων της Επιτροπής αφορούσε τόσο τις άμεσες όσο και τις έμμεσες συμμετοχές.

Εν συνεχεία, το ΔΕΕ παρατήρησε πως, βάσει της παραπάνω κρίσης του, η δικαιολογημένη εμπιστοσύνη που είχε αναπτυχθεί υπέρ ορισμένων δικαιούχων του καθεστώτος πρέπει να αφορά τόσο την απόκτηση άμεσων όσο και την απόκτηση έμμεσων συμμετοχών. Συνεπώς, ακόμη κι αν υποτεθεί ότι το ΓεΔΕΕ είχε σφάλει κατά την ερμηνεία ή εφαρμογή της παραπάνω αρχής, διαπιστώνοντας ότι οι δικαιούχοι του καθεστώτος μπορούσαν δικαιολογημένα να έχουν την πεποίθηση, βάσει των απαντήσεων της Επιτροπής επί των κοινοβουλευτικών ερωτήσεων, ότι το εν λόγω φορολογικό καθεστώς δεν συνιστούσε κρατική ενίσχυση, γεγονός παραμένει, πάντως, ότι η ίδια η Επιτροπή είχε διαπιστώσει τέτοια δικαιολογημένη εμπιστοσύνη με τις αρχικές της αποφάσεις, και μάλιστα ρητώς, τόσο για την απόκτηση άμεσων συμμετοχών όσο και για την απόκτηση έμμεσων συμμετοχών.

Στη βάση αυτή, το ΔΕΕ απέρριψε τους ισχυρισμούς της Επιτροπής και τις αιτήσεις αναιρέσεως στο σύνολό τους.

Αδικαιολόγητη άρνηση χορήγησης ενίσχυσης και δικαίωμα προσφυγής

> *προδικαστική παραπομπή – κρατικές ενισχύσεις – άρθρο 107 παρ. 1 ΣΛΕΕ – καθεστώς ενισχύσεων που έχει εγκριθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή – στήριξη της οικονομίας στο πλαίσιο της πανδημίας COVID-19 – άρνηση της αρμόδιας αρχής να χορηγήσει ενίσχυση – ένδικη προσφυγή με αίτημα να διαταχθεί από το επιληφθέν δικαστήριο η έκδοση ευμενούς διοικητικής πράξης ex nunc – παρέλευση της προθεσμίας για τη χορήγηση της ενίσχυσης κατά τη διάρκεια της ένδικης διαδικασίας – χρόνος κατά τον οποίον η ενίσχυση θεωρείται ότι χορηγήθηκε – άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – δικαίωμα αποτελεσματικής ένδικης προσφυγής – Κανονισμός (ΕΚ) 2015/1589 – άρθρο 1 – υφιστάμενη ενίσχυση*

ΔΕΕ C-653/23, Karaman, 03.07.2025, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος: K. Jürimäe, Εισηγητής: Z. Csehi, Γεν. Εισαγγελέας: Α. Ράντος, ECLI:EU:C:2025:517 – Προδικαστική παραπομπή

Το 2020, η Επιτροπή ενέκρινε, βάσει του Προσωρινού Πλαισίου 2020 λόγω κορωνοϊού, ένα λετονικό καθεστώς, με σκοπό τη διασφάλιση των ροών κεφαλαίου κίνησης των επιχειρήσεων που επλήγησαν από την πανδημία του κορωνοϊού (SA.59592/2020). Όρος του καθεστώτος ήταν ότι οι ενισχύσεις θα χορηγούνταν το αργότερο έως την 30ή Ιουνίου 2021 και εν τέλει έως την 30ή Ιουνίου 2022, κατόπιν έγκρισης παράτασης του καθεστώτος από την Επιτροπή (SA.100596/2021).

Η εταιρεία TOODE αιτήθηκε την υπαγωγή της στο καθεστώς, αλλά έλαβε αρνητική απάντηση, με την αιτιολογία ότι δεν πληρούσε μία εκ των προϋποθέσεών του. Η TOODE προσέφυγε στο πρωτοβάθμιο λετονικό δικαστήριο, το οποίο, όμως, απέρριψε την προσφυγή της. Εν συνεχεία, άσκησε έφεση ενώπιον του αρμόδιου διοικητικού εφετείου, το οποίο είχε, κατά νόμο, την εξουσία να εκδώσει *ex nunc* ευμενή θετική πράξη υπέρ της. Παρότι θεώρησε βάσιμους ορισμένους ισχυρισμούς της TOODE, το εφετείο προβληματίστηκε σχετικά με το γεγονός ότι, κατά τον χρόνο συζήτησης της υπόθεσης, η προθεσμία για τη χορήγηση των ενισχύσεων είχε πλέον παρέλθει. Στο πλαίσιο αυτό, απέστειλε δύο προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ.

Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα τίθεται το ζήτημα εάν μία κρατική ενίσχυση πρέπει να θεωρηθεί ότι «χορη-

γήθηκε» κατά το χρονικό σημείο κατά το οποίο η αρμόδια εθνική αρχή αρνήθηκε αδικαιολόγητα το δικαίωμα λήψης της ενίσχυσης σε ιδιώτη ο οποίος υπέβαλε σχετική αίτηση εντός της προβλεπόμενης για τη χορήγησή της προθεσμίας, όταν εκ των υστέρων, δηλαδή μετά την παρέλευση της εν λόγω προθεσμίας, διαπιστώνεται με δικαστική απόφαση ο παράνομος χαρακτήρας της άρνησης αυτής. Το ΔΕΕ υπενθύμισε ότι οι ενισχύσεις «χορηγούνται» κατά τον χρόνο που η εφαρμοστέα εθνική νομοθεσία αναγνωρίζει στον δικαιούχο το δικαίωμα λήψης των ενισχύσεων. Το καθοριστικό στοιχείο για να διαπιστωθεί το χρονικό σημείο χορήγησης μιας κρατικής ενίσχυσης στον δικαιούχο της είναι η απόκτηση βέβαιου δικαιώματος λήψης της ενίσχυσης και η αντίστοιχη δέσμευση του κράτους να τη χορηγήσει. Στη βάση αυτή, έκρινε ότι είναι καθήκον του αιτούντος δικαστηρίου να προσδιορίσει, βάσει του εθνικού και τηρουμένου του ενωσιακού δικαίου, το χρονικό σημείο κατά το οποίο η επίμαχη κρατική ενίσχυση πρέπει να θεωρηθεί ότι χορηγήθηκε. Ειδικότερα, οφείλει να προσδιορίσει αν το εθνικό δίκαιο επιτρέπει να γίνει δεκτό ότι το βέβαιο δικαίωμα λήψης της ενίσχυσης πρέπει να θεωρηθεί ότι αποκτήθηκε *ex tunc* από το χρονικό σημείο κατά το οποίο η αρμόδια αρχή όφειλε να ενεργήσει νομίμως. Δηλαδή, από την ημερομηνία κατά την οποία η αρχή αυτή εξέφρασε την αδικαιολόγητη άρνησή της, ή αν, αντιθέτως, το εθνικό δίκαιο μπορεί να ερμηνευθεί μόνον υπό την έννοια ότι η απορριπτική απόφαση της ως άνω αρχής, ακόμη και αν κριθεί παράνομη, δεν μπορεί να παράσχει αναδρομικά στην προσφεύγουσα βέβαιο δικαίωμα λήψης της ενίσχυσης. Στο σημείο αυτό, το ΔΕΕ παρατήρησε ότι, από τα στοιχεία που είχε αποστείλει το αιτούν δικαστήριο, προκύπτει μάλλον η δεύτερη ερμηνεία. Για τον λόγο αυτόν, αναδιατύπωσε το πρώτο προδικαστικό ερώτημα και έκρινε ότι, κατ' ουσίαν, αφορά το εάν είναι αντίθετη στο άρθρο 107 παρ. 1 ΣΛΕΕ, συνδυαστικά ερμηνευόμενο με το δικαίωμα προσφυγής (άρθρο 47 ΧΘΔΕΕ), εθνική ρύθμιση, η οποία έχει ως αποτέλεσμα μεμονωμένη ενίσχυση εμπίπτουσα σε καθεστώς κρατικών ενισχύσεων που έχει εγκριθεί από την Επιτροπή να μην μπορεί να θεωρηθεί ότι «χορηγήθηκε» κατά τον χρόνο που η αρμόδια εθνική αρχή αρνήθηκε αδικαιολόγητα να τη χορηγήσει σε ιδιώτη που υπέβαλε σχετική αίτηση εντός της προβλεπόμενης για τη χορήγησή της προθεσμίας, όταν, με δικαστική απόφαση, διαπιστώνεται ο παράνομος χαρακτήρας της άρνησης αυτής μετά την παρέλευση της εν λόγω προθεσμίας.

Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι μια τέτοια εθνική ρύθμιση δεν θα μπορούσε να διασφαλίσει την αποτελεσματικότητα του δικαιώματος προσφυγής υπέρ της ΤΟΟDE, παρά την αναγνώριση με δικαστική απόφαση, κατόπιν πλήρους ελέγχου νομιμότητας, ότι πληρούσε αρχικώς όλες τις προϋποθέσεις για να μπορεί να λάβει την ενίσχυση αυτή εντός του χρονικού πλαισίου που καθορίζεται στο οικείο καθεστώς ενισχύσεων. Συνεπώς, και με δεδομένο ότι το άρθρο 47 ΧΘΔΕΕ έχει άμεσο αποτέλεσμα, μια τέτοια ρύθμιση θα έπρεπε να μείνει ανεφάρμοστη ως αντίθετη προς την εν λόγω διάταξη. Στην περίπτωση αυτή, ο χρόνος κατά τον οποίον η ενίσχυση θεωρείται ότι «χορηγήθηκε» πρέπει να αντιστοιχεί στον χρόνο κατά τον οποίον η αρμόδια αρχή απέρριψε αδικαιολόγητα την αίτηση της ΤΟΟDE.

Το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, κατόπιν αναδιατύπωσής του από το ΔΕΕ, έπειτα από την απάντηση που δόθηκε στο πρώτο, αφορούσε το εάν μια τέτοια κατάσταση χορηγεί «υφιστάμενη ενίσχυση» στην προσφεύγουσα. Το ΔΕΕ, αφού υπενθύμισε πως, εάν υπάρχει βέβαιο δικαίωμα λήψης της ενίσχυσης, δεν ενδιαφέρει η πραγματική μεταβίβαση των επίμαχων πόρων, διαπίστωσε ότι, εφόσον η κρατική ενίσχυση θεωρείται ότι χορηγήθηκε σε χρονικό σημείο κατά το οποίο ίσχυε η έγκριση της Επιτροπής, πρέπει να χαρακτηρισθεί ως «εγκεκριμένη ενίσχυση» και, ως εκ τούτου, ως «υφιστάμενη ενίσχυση», ανεξαρτήτως του εάν καταβάλλεται μετά τη λήξη ισχύος του καθεστώτος ενισχύσεων που εγκρίθηκε από την Επιτροπή. Το ΔΕΕ διευκρίνισε ότι μια τέτοια ερμηνεία δεν είναι δυνατό να νοθεύσει τον ανταγωνισμό, καθώς για τη διάγνωση μιας τέτοιας νόθευσης κρίσιμο είναι το χρονικό σημείο κατά το οποίο χορηγείται στους δικαιούχους το βέβαιο δικαίωμα να λάβουν κρατική ενίσχυση. Με την καταβολή ενίσχυσης μετά τη λήξη ισχύος του οικείου καθεστώτος, η επιχείρηση περιέρχεται στην κατάσταση στην οποία θα βρισκόταν εάν η αρμόδια αρχή είχε ενεργήσει νομίμως και, ως εκ τούτου, καθίσταται δυνατό ακριβώς να αποκατασταθεί η ανταγωνιστική ισορροπία στην αγορά.

Αναρμοδιότητα εθνικού δικαστηρίου για τον έλεγχο συμβατότητας

> *προδικαστική παραπομπή – περιβάλλον – προώθηση της χρήσης ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές – Οδηγία 2009/28/ΕΚ – άρθρο 3 – Οδηγία (ΕΕ) 2018/2001 – άρθρο 4 – εθνικά κίνητρα για την παραγωγή ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές – καθεστώς ενίσχυσης – κρατικές ενισχύσεις – άρθρο 108 ΣΛΕΕ – αποκλειστική αρμοδιότητα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να αποφαίνεται επί της συμβατότητας μέτρων ενίσχυσης με την εσωτερική αγορά – απόφαση της Επιτροπής διαπιστώνουσα τη συμβατότητα ενός τέτοιου καθεστώτος ενισχύσεων με την εσωτερική αγορά – προσφυγή ασκηθείσα ενώπιον εθνικού δικαστηρίου από δικαιούχο ενίσχυσης δυνάμει του καθεστώτος αυτού, με την οποία αμφισβητείται τρόπος εφαρμογής του εν λόγω καθεστώτος ο οποίος συνδέεται άρρηκτα με τη λειτουργία του – απαράδεκτο αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως υποβληθείσας στο πλαίσιο της προσφυγής αυτής σχετικά με την ερμηνεία των συγκεκριμένων διατάξεων των εν λόγω Οδηγιών*

ΔΕΕ C-514/23, Tiberis Holding, 01.08.2025, Τμήμα τέταρτο, Πρόεδρος (Εισηγητής): I. Jarukaitis, Γεν. Εισαγγελέας: A. Ράντος, ECLI:EU:C:2025:597 – Προδικαστική παραπομπή

Η ιταλική εταιρεία Tiberis Holding εκμεταλλεύεται υδροηλεκτρικό σταθμό στον ποταμό Τίβερη. Στο πλαίσιο ενός καθεστώτος παροχής κινήτρων για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, το οποίο είχε εγκριθεί από την Επιτροπή (SA.43756/2016), η Tiberis έλαβε, μεταξύ 2017-2021, κρατικές ενισχύσεις συνολικού ύψους 4.044.340,75 ευρώ από την ιταλική υπηρεσία διαχείρισης ενεργειακών υπηρεσιών (GSE). Πλην όμως, το 2022, η GSE ζήτησε την επιστροφή συνολικού ποσού 1.224.210,86 ευρώ. Η επιστροφή αυτή ζητήθηκε λόγω εφαρμογής ενός μηχανισμού αρνητικού κινήτρου που προβλεπόταν στο καθεστώς και βάσει του οποίου ήταν επιτρεπτή η μείωση της ενίσχυσης υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Η Tiberis προσέφυγε στο διοικητικό πρωτοδικείο του Λατίου και, κατόπιν απόρριψης της προσφυγής της, ενώπιον του ιταλικού Συμβουλίου της Επικρατείας. Με την προσφυγή της ισχυρίστηκε ότι η GSE, θέτοντας σε εφαρμογή τον παραπάνω μηχανισμό, είχε παραβιάσει το άρθρο 3 της Οδηγίας 2009/28 και το άρθρο 4 της Οδηγίας 2018/2001. Στο πλαίσιο της δίκης, το ιταλικό Συμβούλιο της Επικρατείας απέστειλε προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, με το οποίο έθεσε το ζήτημα του κατά πόσον αντιτίθεται στα παραπάνω άρθρα ο επίμαχος ιταλικός μηχανισμός.

Το ΔΕΕ παρατήρησε αρχικά ότι οι ενισχύσεις είχαν χορηγηθεί στο πλαίσιο εγκεκριμένου καθεστώτος. Επομένως, ελεγκτέο ήταν εν πρώτοις εάν, βάσει των συμπληρωματικών αλλά διακριτών ρόλων Επιτροπής και εθνικών δικαστηρίων, το Συμβούλιο της Επικρατείας είχε δικαιοδοσία να ερμηνεύσει τα άρθρα 3 της Οδηγίας 2009/28 και 4 της Οδηγίας 2018/2001 στο πλαίσιο εφαρμογής του καθεστώτος. Συναφώς, επεσήμανε ότι, σε αντίθεση με τον έλεγχο τήρησης της διαδικασίας κοινοποίησης του άρθρου 108 παρ. 3 ΣΛΕΕ, τα εθνικά δικαστήρια δεν είναι αρμόδια να αποφαίνονται επί της συμβατότητας μέτρων ή καθεστώτων κρατικών ενισχύσεων, εκτίμηση η οποία ανήκει στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Επιτροπής υπό τον έλεγχο των ευρωπαϊκών δικαστηρίων.

Περαιτέρω, το ΔΕΕ επεσήμανε ότι η διαδικασία του άρθρου 108 ΣΛΕΕ ουδέποτε πρέπει να καταλήγει σε αποτέλεσμα αντίθετο προς τις ειδικές διατάξεις της ΣΛΕΕ. Σε μια τέτοια περίπτωση, η ενίσχυση δεν μπορεί να κηρυχθεί συμβατή. Συγκεκριμένα, όταν οι τρόποι εφαρμογής ενός μέτρου ή καθεστώτος συνδέονται τόσο άρρηκτα με το αντικείμενο του μέτρου ή καθεστώτος ή με τη λειτουργία τους, ώστε να μην είναι δυνατόν να εκτιμηθούν μεμονωμένα, το αποτέλεσμά τους όσον αφορά τη συμβατότητα πρέπει κατ' ανάγκην να εκτιμάται μέσω της διαδικασίας του άρθρου 108 ΣΛΕΕ. Στις περιπτώσεις αυτές, η εκτίμηση των τρόπων εφαρμογής της ενίσχυσης εκφεύγει της αρμοδιότητας των εθνικών δικαστηρίων.

Εν προκειμένω, ο επίμαχος μηχανισμός αρνητικού κινήτρου που προβλέφθηκε στην απόφαση SA.43756/2016 καθόριζε εν τέλει το ποσό της ενίσχυσης που χορηγείται σε κάθε δικαιούχο. Λόγω του μηχανισμού αυτού, η Επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, όσον αφορά τα έργα που ήταν εγγεγραμμένα σε ένα ειδικό μητρώο, το επίμαχο καθεστώς πληρούσε την προϋπόθεση της αναλογικότητας. Επομένως, ο τρόπος χορήγησης των ενισχύσεων, ο οποίος συνδεόταν άρρηκτα με τη λειτουργία του επίμαχου καθεστώτος, δεν ήταν δυνατόν να εκτιμηθεί ξεχωριστά από το καθεστώς αυτό. Άλλωστε, η Επιτροπή, προτού κρίνει το καθεστώς συμβατό, είχε ασφαλώς αξιολογήσει τη μη παραβίαση άλλων διατάξεων του ενωσιακού δικαίου, όπως είναι οι παραπάνω Οδηγίες. Το να επιτραπεί σε εθνικό δικαστήριο, στο πλαίσιο της εφαρμογής του επίμαχου καθεστώτος, να αποφανθεί και αυτό επί της νομιμότητας του μηχανισμού αρνητικού κινήτρου, θα ισοδυναμούσε, κατ' ουσίαν, με την απονομή στο δικαστήριο αυτό της εξουσίας να υποκαταστήσει με τη δική του εκτίμηση την εκτίμηση στην οποία προέβη η Επιτροπή με την απόφαση SA.43756/2016 και, επομένως, με σφετερισμό των αποκλειστικών αρμοδιοτήτων της επί της συμβατότητας, καθώς και με παραβίαση της υποχρέωσης καλόπιστης συνεργασίας.

Επιπλέον, οποιαδήποτε τροποποίηση του επίμαχου μηχανισμού αρνητικού κινήτρου θα μπορούσε, λόγω ενδεχόμενης αύξησης της έντασης της ενίσχυσης που πιθανόν θα προέκυπτε εξ αυτής, να επηρεάσει την εκτίμηση της συμβατότητας του επίμαχου καθεστώτος, καθώς ο μηχανισμός αυτός συνδέεται άρρηκτα με τη λειτουργία του. Η Επιτροπή, εάν δεν υπήρχε ο μηχανισμός, ίσως θα έκρινε ότι το επίμαχο καθεστώς δεν είναι σύμφωνο με την αρχή της αναλογικότητας και δεν θα το κήρυσσε συμβατό. Επομένως, μια τέτοια τροποποίηση θα συνιστούσε «τροποποίηση υφιστάμενης ενίσχυσης» και, ως εκ τούτου, «νέα ενίσχυση», για την οποία ισχύει η υποχρέωση κοινοποίησης κατά το άρθρο 108 παρ. 3 ΣΛΕΕ. Το συμπέρασμα αυτό ισχύει και για την περίπτωση που ο μηχανισμός αυτός δεν θα τροποποιούνταν *erga omnes*, αλλά μόνον υπέρ συγκεκριμένου δικαιούχου, όπως η Tiberis, καθώς μέτρο ενίσχυσης το οποίο τίθεται σε εφαρμογή σε ατομικό επίπεδο, χωρίς να εντάσσεται στο καθεστώς ενισχύσεων που κοινοποιήθηκε και εγκρίθηκε από την Επιτροπή, θα μπορούσε επίσης να θεωρηθεί «νέα ενίσχυση».

Στη βάση των ανωτέρω, το ΔΕΕ συμπέρανε ότι το ενωσιακό δίκαιο δεν επιτρέπει στο ιταλικό Συμβούλιο της Επικρατείας να εκτιμήσει εάν ο επίμαχος μηχανισμός αρνητικού κινήτρου είναι συμβατός με τις διατάξεις

των άρθρων 3 της Οδηγίας 2009/28 και 4 της Οδηγίας 2018/2001, δεδομένου ότι ο μηχανισμός αυτός συνδέεται άρρηκτα με τη λειτουργία του επίμαχου καθεστώτος που είχε κριθεί συμβατό από την Επιτροπή.

Ενόψει των ανωτέρω, το ΔΕΕ απέρριψε το προδικαστικό ερώτημα ως απαράδεκτο.

III. ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ

Επιμ.: Βασιλική-Ελένη Γκέκα

► Εταιρική επωνυμία

Εθνικό σύστημα, που παρέχει στον δικαιούχο εταιρικής επωνυμίας το αποκλειστικό δικαίωμα να απαγορεύει τη χρήση ταυτόσημου ή παρόμοιου σημείου σε τρίτους, είναι συμβατό με την Οδηγία 2015/2436 και τα άρθρα 34 και 36 της ΣΛΕΕ

προδικαστική παραπομπή – σήματα – Οδηγία (ΕΕ) 2015/2436 – ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων – άρθρα 34 και 36 ΣΛΕΕ – εμπορική επωνυμία – εταιρική επωνυμία – εθνική νομοθεσία παρέχουσα στον δικαιούχο εταιρικής επωνυμίας αποκλειστικό δικαίωμα

ΔΕΕ C-365/24, Purefun Group, 10.07.2025, Τμήμα όγδοο, Πρόεδρος: S. Rodin, Εισηγήτρια: O. Spineanu-Matei, Γεν. Εισαγγελέας: D. Spielmann, ECLI:EU:C:2025:558 – Προδικαστική παραπομπή

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής: ΔΕΕ), στην υπόθεση C-365/24, κλήθηκε να ερμηνεύσει την Οδηγία 2015/2436 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2015, για την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών περί σημάτων (εφεξής: Οδηγία 2015/2436), καθώς και τα άρθρα 34 και 36 της ΣΛΕΕ σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων.

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε από το εφετείο της Στοκχόλμης, το οποίο δίκαζε ως δευτεροβάθμιο δικαστήριο διαφορών βιομηχανικής ιδιοκτησίας και εμπορικών διαφορών (εφεξής: αιτούν δικαστήριο), στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της Purefun Group AB (εφεξής: Purefun) και της Doggy AB (εφεξής: Doggy) για προσβολή δικαιώματος διανοητικής ιδιοκτησίας.

Ειδικότερα, η σουηδική εταιρεία Doggy κατέχει την εταιρική επωνυμία «Doggy AB» και το λεκτικό σήμα «Doggy» καταχωρισμένο για ζωοτροφές (κλάση 31). Δραστηριοποιείται δε στον τομέα της παραγωγής και εμπορίας ζωοτροφών. Από την άλλη, η επίσης σουηδική εταιρεία Purefun εμπορεύεται, διαδικτυακά, προϊόντα για σκύλους (τροφές, λιχουδιές), χρησιμοποιώντας το όνομα τομέα (domain name) «doggie.se» και το σημείο «DOGGIE» ως εμπορική επωνυμία.

Η Doggy άσκησε αγωγή κατά της Purefun, ζητώντας να απαγορευθεί η χρήση του σημείου «DOGGIE» στις συναλλαγές της Purefun και να της επιδικαστεί αποζημίωση. Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο έκανε δεκτή την αγωγή, κρίνοντας ότι υπήρχε κίνδυνος σύγχυσης λόγω της ομοιότητας τόσο των προϊόντων όσο και της εταιρικής επωνυμίας και του σήματος της Doggy με το σημείο που χρησιμοποιούσε η Purefun.

Κατόπιν έφεσης της Purefun, η υπόθεση ήχθη ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, το οποίο διαπίστωσε ότι ανακύπτει ζήτημα ερμηνείας του ευρωπαϊκού δικαίου. Πιο συγκεκριμένα, η Σουηδία μετέφερε την Οδηγία 2015/2436 με τον νόμο περί σημάτων, ο οποίος αναγνωρίζει αποκλειστικά δικαιώματα στον δικαιούχο εταιρικής ή εμπορικής επωνυμίας. Ο νόμος απαγορεύει σε τρίτους να χρησιμοποιούν ταυτόσημο ή παρόμοιο σημείο για παρόμοια προϊόντα ή υπηρεσίες, εφόσον υπάρχει κίνδυνος σύγχυσης. Επί αιτήσεως του δικαιούχου, το δικαστήριο δύναται να παύσει την προσβολή και να επιβάλλει χρηματική ποινή.

Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν η σουηδική ρύθμιση, που παρέχει στον δικαιούχο εταιρικής επωνυμίας τη λεγόμενη «διασταυρούμενη προστασία», παρόμοια με εκείνη που ισχύει για τα σήματα, είναι συμβατή με την Οδηγία 2015/2436 και την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο έθεσε δύο ερωτήματα:

- Είναι συμβατή με την Οδηγία 2015/2436 και την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων μια εθνική ρύθμιση που επιτρέπει στον δικαιούχο μιας προγενέστερης εταιρικής επωνυμίας να απαγορεύει τη χρήση μεταγενέστερου διακριτικού σημείου σε ολόκληρο τον τομέα δραστηριότητας για τον οποίο καταχωρίστηκε η επωνυμία, χωρίς να απαιτείται η επωνυμία αυτή να χρησιμοποιείται για τη διάκριση προϊόντων ή υπηρεσιών;
- Αν όχι, είναι σύμφωνο με την Οδηγία και το δίκαιο της Ένωσης το να μπορεί μια εταιρική επωνυμία, η οποία χρησιμοποιείται και ως διακριτικό σημείο για ορισμένα προϊόντα ή υπηρεσίες, να εμποδίζει τη χρήση μεταγενέστερου διακριτικού σημείου και για προϊόντα ή υπηρεσίες που δεν εμπίπτουν σε εκείνα για τα οποία χρησιμοποιείται η επωνυμία;

Το ΔΕΕ προχώρησε σε αναδιατύπωση και συνένωση των προδικαστικών ερωτημάτων, εντοπίζοντας τον πυρήνα του ζητήματος στο κατά πόσον το σουηδικό σύστημα, το οποίο παρέχει στην εταιρική επωνυμία προστασία ανάλογη με τα σήματα, χωρίς, όμως, να απαιτεί αντίστοιχες προϋποθέσεις, είναι συμβατό με το δίκαιο της Ένωσης.

Καταρχάς, το ΔΕΕ διευκρίνισε ότι η διαφορά της κύριας δίκης δεν αφορά προστασία σήματος αλλά πρόκειται για ζήτημα εταιρικής επωνυμίας. Επομένως, η Οδηγία

2015/2436 δεν εφαρμόζεται και η υπόθεση πρέπει να κριθεί με βάση το πρωτογενές δίκαιο και, ειδικότερα, τις διατάξεις για την ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων.

Ως γνωστόν, το άρθρο 34 της ΣΛΕΕ προβλέπει ότι «*οι ποσοτικοί περιορισμοί επί των εισαγωγών, καθώς και όλα τα μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος, απαγορεύονται μεταξύ των κρατών μελών*». Όμως, περιορισμοί που απορρέουν από την προστασία δικαιωμάτων βιομηχανικής και εμπορικής ιδιοκτησίας, όπως η προστασία της εταιρικής επωνυμίας, μπορεί να δικαιολογούνται, εφόσον τηρούν την αρχή της αναλογικότητας.

Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες για το κατά πόσον είναι συμβατή με το δίκαιο της Ένωσης η, κατά την άποψή του, ευρύτερη προστασία που παρέχεται στην εταιρική επωνυμία έναντι των σημάτων, δεδομένου ότι για την επωνυμία δεν προβλέπονται αντίστοιχες κυρώσεις σε περίπτωση μη χρήσης ούτε απαιτείται ακριβής περιγραφή των καλυπτόμενων δραστηριοτήτων. Ωστόσο, σύμφωνα με τις παρατηρήσεις της Σουηδικής Κυβέρνησης, το εθνικό δίκαιο προβλέπει, υπό προϋποθέσεις, απώλεια του δικαιώματος εταιρικής επωνυμίας λόγω αχρησίας. Επιπλέον, ο δικαιούχος επωνυμίας οφείλει να περιγράψει με επαρκή ακρίβεια τις δραστηριότητες της επιχείρησης, ώστε οι τρίτοι να λάβουν γνώση σχετικά.

Συνεπώς, κατά το ΔΕΕ, η Οδηγία 2015/2436 και τα άρθρα 34 και 36 της ΣΛΕΕ δεν αντιτίθενται σε εθνικό σύστημα, που παρέχει στον δικαιούχο εταιρικής επωνυμίας το αποκλειστικό δικαίωμα να απαγορεύει σε τρίτους τη χρήση ταυτόσημου ή παρόμοιου σημείου (εμπορικής επωνυμίας ή domain name).

IV. ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

Επιμ.: Βασιλική-Ελένη Γκέκα

► Υπηρεσίες πληρωμών στην εσωτερική αγορά

Ο χρήστης υπηρεσιών πληρωμών στερείται του δικαιώματος επανόρθωσης επί μη εγκεκριμένων πράξεων, σε περίπτωση καθυστέρησης γνωστοποίησης που οφείλεται σε πρόθεση ή βαριά αμέλεια

> *προδικαστική παραπομπή – υπηρεσίες πληρωμών στην εσωτερική αγορά – Οδηγία 2007/64/ΕΚ – άρθρο 56, παρ. 1, στοιχείο β΄ – υποχρέωση του χρήστη υπηρεσιών πληρωμών να ενημερώνει «αμελλητί» τον πάροχο υπηρεσιών πληρωμών για την απώλεια, κλοπή, υπεξαίρεση ή οποιαδήποτε μη εγκεκριμένη χρήση του μέσου πληρωμών – άρθρο 58 – γνωστοποίηση μη εγκεκριμένων πράξεων πληρωμών – επανόρθωση τέτοιας πράξης από τον πάροχο υπηρεσιών πληρωμών η οποία εξαρτάται από την υποχρέωση του χρήστη των εν λόγω υπηρεσιών να τη γνωστοποιήσει «αμελλητί […] και το αργότερο έως 13 μήνες από την ημερομηνία χρέωσης» – άρθρα 60 και 61 – αντίστοιχες ευθύνες του παρόχου υπηρεσιών πληρωμών και του πληρωτή σε περίπτωση μη εγκεκριμένης πράξης πληρωμών – διαδοχή μη εγκεκριμένων πράξεων πληρωμών κατόπιν απώλειας, κλοπής, υπεξαίρεσης ή οποιασδήποτε μη εγκεκριμένης χρήσης μέσου πληρωμών – καθυστέρηση γνωστοποίησης η οποία δεν οφείλεται σε πρόθεση ή βαριά αμέλεια – έκταση του δικαιώματος επιστροφής χρηματικού ποσού*

ΔΕΕ C-665/23, Veracash, 01.08.2025, Τμήμα τέταρτο, Πρόεδρος (Εισηγητής): I. Jarukaitis, Γεν. Εισαγγελέας: L. Medina, ECLI:EU:C:2025:598 – Προδικαστική παραπομπή

Στην υπόθεση C-665/23, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής: ΔΕΕ) κλήθηκε να ερμηνεύσει τα άρθρα 56, 58, 60 και 61 της (προϊσχύουσας) Οδηγίας 2007/64/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Νοεμβρίου 2007, για τις υπηρεσίες πληρωμών στην εσωτερική αγορά, την τροποποίηση των Οδηγιών 97/7/ΕΚ, 2002/65/ΕΚ, 2005/60/ΕΚ και 2006/48/ΕΚ, και την κατάργηση της Οδηγίας 97/5/ΕΚ (εφεξής: Οδηγία 2007/64/ΕΚ).

Η προδικαστική παραπομπή υποβλήθηκε από το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο της Γαλλίας (εφεξής: αιτούν δικαστήριο) και αφορούσε την έκταση των υποχρεώσεων και της ευθύνης του παρόχου και του χρήστη υπηρεσιών πληρωμής, σε περίπτωση μη εγκεκριμένων πράξεων πληρωμής.

Ειδικότερα, η Οδηγία 2007/64/ΕΚ προέβλεπε ότι ο χρήστης οφείλει να ειδοποιεί «αμελλητί» τον πάροχο για κάθε απώλεια, κλοπή, υπεξαίρεση του μέσου πληρωμών ή μη εγκεκριμένη χρήση του (άρθρο 56). Περαιτέρω, η επανόρθωση για μη εγκεκριμένες ή εσφαλμένες πράξεις πληρωμών παρέχεται μόνο εφόσον ο χρήστης τις γνωστοποιήσει «αμελλητί» στον πάροχο, και το αργότερο εντός 13 μηνών από την ημερομηνία χρέωσης (άρθρο 58). Κατά γενικό κανόνα, ο πάροχος ευθύνεται για τις μη εγκεκριμένες πράξεις (άρθρο 60), εκτός αν ο χρήστης ενήργησε με δόλο ή δεν εκπλήρωσε τις υποχρεώσεις που του ανατίθενται από την Οδηγία από πρόθεση ή βαριά αμέλεια (άρθρο 61). Ο γαλλικός νομισματικός και χρηματοπιστωτικός κώδικας μετέφερε, χωρίς σημαντικές διαφορές, στη γαλλική έννομη τάξη την ανωτέρω Οδηγία.

Εν προκειμένω, πάροχος υπηρεσιών πληρωμών ήταν η Veracash SAS, στην οποία το φυσικό πρόσωπο IL (χρήστης και πληρωτής) είχε καταθετικό λογαριασμό σε χρυσό. Στις 24.03.2017, η Veracash απέστειλε στη διεύθυνση του IL νέα κάρτα, την οποία, όπως ισχυρίζεται ο ίδιος, ουδέποτε παρέλαβε. Μολαταύτα, για το διάστημα από 30.03.2017 έως 17.05.2017 πραγματοποιήθηκαν καθημερινές μη εγκεκριμένες αναλήψεις από τον λογαριασμό του.

Στο πλαίσιο αυτό, ο IL άσκησε αρχικά αγωγή, η οποία απορρίφθηκε εν μέρει, και στη συνέχεια έφεση, η οποία επίσης απορρίφθηκε, με την αιτιολογία ότι δεν είχε γνωστοποιήσει «αμελλητί» και «αμέσως» στην Veracash τις μη εγκεκριμένες πράξεις, αλλά μόλις στις 23.05.2017, δηλαδή σχεδόν δύο μήνες μετά την πρώτη ανάληψη.

Ακολούθως, ο IL άσκησε αναίρεση ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, ισχυριζόμενος ότι το εφετείο ερμήνευσε λανθασμένα τον γαλλικό νόμο, με τον οποίο μεταφέρθηκε η Οδηγία 2007/64/ΕΚ στη γαλλική έννομη τάξη. Σύμφωνα με τον IL, η προθεσμία γνωστοποίησης εκτείνεται μέχρι 13 μήνες από την ημερομηνία χρέωσης της μη εγκεκριμένης πράξης. Η Veracash αντέτεινε ότι υπάρχουν δύο προθεσμίες, μία άμεση και μία απώτατη, 13 μηνών. Σε κάθε περίπτωση, ο χρήστης οφείλει να ειδοποιήσει «αμέσως», μόλις αντιληφθεί κάποια ύποπτη κατάσταση.

Υπό τις συνθήκες αυτές και δεδομένου ότι δεν υφίσταται προηγούμενη νομολογία σχετικά, το αιτούν δικαστήριο ανέστειλε την ενώπιόν του διαδικασία, υποβάλλοντας τρία προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ:

1. *«Έχουν τα άρθρα 56, 58, 60 και 61 της οδηγίας [2007/64] την έννοια ότι ο πληρωτής στερείται το δικαίωμα επιστροφής του ποσού μη εγκεκριμένης πράξης όταν καθυστέρησε να ειδοποιήσει τον οικείο πάροχο υπηρεσιών πληρωμών σχετικά με τη μη εγκεκριμένη πράξη πληρωμής, ακόμη και αν προέβη στην ειδοποίηση αυτή εντός των δεκατριών μηνών από την ημερομηνία χρέωσης;*

2. *Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο πρώτο ερώτημα, εξαρτάται η στέρηση του δικαιώματος του πληρωτή προς επιστροφή από το γεγονός ότι η καθυστέρηση ειδοποίησης οφείλεται σε πρόθεση ή βαριά αμέλεια του πληρωτή;*

3. *Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο πρώτο ερώτημα, στερείται ο πληρωτής το δικαίωμα επιστροφής των ποσών όλων των μη εγκεκριμένων πράξεων ή μόνο εκείνων οι οποίες θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί αν η ειδοποίηση δεν είχε πραγματοποιηθεί με καθυστέρηση;»*

Όσον αφορά το πρώτο ερώτημα, το ΔΕΕ έκρινε ότι το άρθρο 58 της Οδηγίας 2007/64/ΕΚ καθιερώνει δύο διακριτές χρονικές προϋποθέσεις για την επανόρθωση: αφενός, υποχρέωση γνωστοποίησης «αμελλητί» και, αφετέρου, ανώτατη προθεσμία 13 μηνών. Οι δύο προθεσμίες εκκινούν από διαφορετικά σημεία. Ειδικότερα, όπως επισήμανε η Γεν. Εισαγγελέας στις Προτάσεις της, η υποχρέωση γνωστοποίησης «αμελλητί» εκκινεί από τη γνώση του γεγονότος από τον χρήστη (υποκειμενική προϋπόθεση), ενώ η 13μηνη προθεσμία από τη χρέωση (αντικειμενική προϋπόθεση). Συνεπώς, για τη θεμελίωση της υποχρέωσης επανόρθωσης του παρόχου απαιτείται να πληρούνται και οι δύο χρονικές προϋποθέσεις. Ως εκ τούτου, η καθυστέρηση γνωστοποίησης οδηγεί κατ' αρχήν σε απώλεια του δικαιώματος επανόρθωσης. Σε αντίθετη περίπτωση, εάν αρκούσε μόνον η 13μηνη προθεσμία, θα διαιωνιζόταν η ανασφάλεια δικαίου εις βάρος του παρόχου.

Ακολούθως, το ΔΕΕ προέβη σε αναδιατύπωση του δεύτερου ερωτήματος, εντοπίζοντας το κρίσιμο ζήτημα στο υπό ποιες περιστάσεις η καθυστέρηση γνωστοποίησης οδηγεί σε απώλεια του δικαιώματος επανόρθωσης. Σύμφωνα με το άρθρο 61 παρ. 2 της Οδηγίας, κατ' εξαίρεση ο πάροχος απαλλάσσεται από την υποχρέωση επανόρθωσης, εφόσον ο χρήστης ενήργησε με δόλο ή δεν εκπλήρωσε τις εκ της Οδηγίας υποχρεώσεις του από πρόθεση ή βαριά αμέλεια. Επομένως, απλή καθυστέρηση γνωστοποίησης δεν αρκεί για την απώλεια του δικαιώματος, αλλά απαιτείται αυτή να έγινε από πρόθεση ή βαριά αμέλεια. Μάλιστα, όπως σημείωσε και η Γεν. Εισαγγελέας, η «βαριά αμέλεια» μπορεί να αφορά μόνον κατάφωρη παράβαση της υποχρέωσης επιμέλειας. Επιπροσθέτως, η εκτίμηση της καθυστέρησης γίνεται για κάθε πράξη χωριστά και όχι εν συνόλω.

Τέλος, με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το οποίο επίσης αναδιατυπώθηκε από το ΔΕΕ, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί εάν, σε περίπτωση πολλαπλών μη εγκεκριμένων πράξεων, ο χρήστης που καθυστέρησε να ενημερώσει τον πάροχο από δόλο ή βαριά αμέλεια, χάνει το δικαίωμα επανόρθωσης εν όλω ή εν μέρει. Εν προκειμένω, το ΔΕΕ, αποκλίνοντας από την πρόταση της Γεν. Εισαγγελέως, έκρινε ότι το δικαίωμα επανόρθωσης χάνεται μόνον για τις πράξεις που ο χρήστης καθυστέρησε να γνωστοποιήσει από πρόθεση ή βαριά αμέλεια και όχι για όλες. Η ανωτέρω κρίση του ΔΕΕ στηρίζεται στο ότι το άρθρο 61 παρ. 2 της Οδηγίας απαιτεί αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της συμπεριφοράς του πληρωτή και της ζημίας, που προκλήθηκε από την καθυστέρηση γνωστοποίησης από πρόθεση ή βαριά αμέλειά του. Δεν θα ήταν σύμφωνο με το πνεύμα της Οδηγίας και τη στάθμιση συμφερόντων μεταξύ των δύο μερών να ευθύνεται ο πληρωτής για ζημίες που δεν θα μπορούσε να αποτρέψει, ιδίως αφού ο γενικός κανόνας είναι η ευθύνη του παρόχου, ενώ η ευθύνη του πληρωτή συνιστά εξαίρεση, που θα πρέπει να ερμηνεύεται στενά.

V. ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΑΡΟΧΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Επιμ.: Βασιλική-Ελένη Γκέκα

► Διαφήμιση φαρμακείων

Ρύθμιση κράτους μέλους που απαγορεύει γενικώς και απολύτως τη διαφήμιση φαρμακείων δεν είναι συμβατή με το ενωσιακό δίκαιο

παράβαση κράτους μέλους – άρθρο 49 ΣΛΕΕ – ελευθερία εγκατάστασης – άρθρο 56 ΣΛΕΕ – ελεύθερη παροχή υπηρεσιών – Οδηγία 2000/31/ΕΚ – ηλεκτρονικό εμπόριο

– άρθρο 8 παρ. 1 – υπηρεσία εμπορικών επικοινωνιών παρεχόμενη από μέλος νομοθετικώς κατοχυρωμένου επαγγέλματος – εθνική νομοθεσία η οποία απαγορεύει τη διαφήμιση των φαρμακείων, των σημείων πώλησης φαρμάκων και των δραστηριοτήτων τους – περιορισμός – δικαιολόγηση – προστασία της δημόσιας υγείας

ΔΕΕ C-200/24, Επιτροπή/Πολωνία (Publicité pour les pharmacies), 19.06.2025, Τμήμα ένατο, Πρόεδρος: N. Jääskinen, Εισηγήτρια: R. Frendo, Γεν. Εισαγγελέας: N. Αιμιλίου, ECLI:EU:C:2025:459 – Προσφυγή κατά κράτους μέλους

Στην υπόθεση C-200/24, το ένατο τμήμα του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής: ΔΕΕ) ασχολήθηκε με το ζήτημα εάν η απόλυτη απαγόρευση της διαφήμισης φαρμακείων παραβιάζει την Οδηγία 2000/31/ΕΚ (εφεξής: Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο) και τις θεμελιώδεις ελευθερίες εγκατάστασης και παροχής υπηρεσιών, όπως κατοχυρώνονται στα άρθρα 49 και 56 ΣΛΕΕ.

Πιο συγκεκριμένα, ο πολωνικός νόμος περί φαρμάκων απαγορεύει κάθε μορφή διαφήμισης των φαρμακείων και των δραστηριοτήτων τους, εξαιρουμένων των πληροφοριών που σχετίζονται με το ωράριο λειτουργίας ή την τοποθεσία του φαρμακείου. Σε περίπτωση παραβίασης προβλέπεται πρόστιμο έως 50.000 ζλότι (περίπου 12.000 ευρώ). Θεωρώντας ότι η απαγόρευση αυτή παραβιάζει το δίκαιο της Ένωσης, η Επιτροπή απέστειλε προειδοποιητική επιστολή στην Πολωνία. Η Πολωνία αντέταξε ότι ο επίμαχος περιορισμός αποσκοπεί στην προστασία της δημόσιας υγείας, μη πείθοντας, όμως, την Επιτροπή, η οποία, μετά τη διατύπωση αιτιολογημένης γνώμης, άσκησε την παρούσα προσφυγή ενώπιον του ΔΕΕ.

Ειδικότερα, η Επιτροπή προέβαλε τρεις αιτιάσεις: παραβίαση του άρθρου 8 παρ. 1 της Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο, παραβίαση του άρθρου 49 της ΣΛΕΕ και του άρθρου 56 της ΣΛΕΕ. Ως προς την πρώτη αιτίαση, η Επιτροπή επικαλέστηκε, μεταξύ άλλων, τη νομολογία *Vanderborght* (C-339/15), υποστηρίζοντας ότι το άρθρο 8 παρ. 1 της Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο δίνει στα μέλη νομοθετικώς κατοχυρωμένων επαγγελμάτων δικαίωμα διαδικτυακής διαφήμισης (εμπορικών επικοινωνιών), τηρουμένων των οικείων δεοντολογικών κανόνων, αποκλείοντας γενικές και απόλυτες απαγορεύσεις. Επιπλέον, σύμφωνα με την Επιτροπή, η νομολογία που διαμορφώθηκε στο πλαίσιο του άρθρου 24 της Οδηγίας 2006/123/ΕΚ (εφεξής: Οδηγία σχετικά με τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά) εφαρμόζεται αναλογικά.

Αμυνόμενη, η Πολωνία αντέτεινε ότι οι φαρμακοποιοί απασχολούνται και σε άλλες εργασίες, πέραν των φαρμακείων. Προσκομίζοντας στοιχεία, επικαλέστηκε ότι περίπου το ⅓ των φαρμακοποιών εργάζεται εκτός φαρμακείων. Επομένως, η απαγόρευση δεν καλύπτει όλες τις επαγγελματικές δραστηριότητες των φαρμακοποιών. Άλλωστε, τόνισε ότι επιτρέπεται η εξ αποστάσεως πώληση φαρμάκων.

Επί της πρώτης αιτίασης, το ΔΕΕ απέρριψε τα επιχειρήματα της Πολωνίας, συντασσόμενο με τη θέση της Επιτροπής. Ειδικότερα, τόνισε ότι σκοπός του άρθρου 8 παρ. 1 της Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο είναι να δώσει τη δυνατότητα στους επαγγελματίες να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για την προώθηση των υπηρεσιών τους, τηρουμένων των κανόνων δεοντολογίας του κάθε κλάδου. Οι κανόνες δεοντολογίας δύνανται να επιβάλλουν περιορισμούς, χωρίς όμως να φτάνουν στο σημείο της γενικής απαγόρευσης. Άλλωστε, το γεγονός ότι μέρος των φαρμακοποιών δεν εργάζεται σε φαρμακεία και, άρα, δεν υφίσταται την απαγόρευση, δεν αναιρεί ότι η Οδηγία παραβιάστηκε. Μάλιστα, ακόμα κι αν επιτρέπεται η εξ αποστάσεως πώληση, η διαφήμιση εξακολουθεί να απαγορεύεται. Επομένως, το ΔΕΕ έκανε δεκτή την πρώτη αιτίαση της Επιτροπής.

Ως προς τη δεύτερη και την τρίτη αιτίαση και, συγκεκριμένα, την παραβίαση των άρθρων 49 και 56 της ΣΛΕΕ, το ΔΕΕ υπενθύμισε ότι, εφόσον ένας τομέας έχει εναρμονιστεί πλήρως, η συμβατότητα με το ενωσιακό δίκαιο θα πρέπει να εξετάζεται με βάση το δευτερογενές δίκαιο. Ωστόσο, επειδή η επίμαχη πολωνική ρύθμιση απαγορεύει κάθε διαφήμιση, και όχι μόνο τη διαδικτυακή, εφαρμοστέες κρίνονται και οι διατάξεις του πρωτογενούς δικαίου για την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών και την ελευθερία εγκατάστασης.

Στην προκειμένη περίπτωση, μια γενική και απόλυτη απαγόρευση διαφήμισης περιορίζει τη δυνατότητα των επαγγελματιών να γίνουν γνωστοί στους δυνητικούς πελάτες τους και, συνεπώς, συνιστά περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, πόσω μάλλον για φαρμακοποιούς άλλων κρατών μελών, που επιθυμούν να εγκατασταθούν στην Πολωνία, οδηγώντας σε περιορισμό και της ελευθερίας εγκατάστασης.

Η Πολωνία επικαλέστηκε δύο λόγους που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν τους άνωθεν περιορισμούς. Αφενός, λόγους δημόσιας υγείας και, ειδικότερα, αποτροπής της υπερκατανάλωσης φαρμάκων και, αφετέρου, λόγους επαγγελματικής ανεξαρτησίας των φαρμακοποιών. Κατά το ΔΕΕ, η δημόσια υγεία δύναται να συνιστά θεμιτό δικαιολογητικό λόγο, εφόσον γίνεται σεβαστή η αρχή της αναλογικότητας. Εν προκειμένω, η απόλυτη απαγόρευση διαφήμισης συμπαρασύρει και δράσεις ευαισθητοποίησης για την υγεία, όπως λ.χ. προσυμπτωματικούς ελέγχους, που θα μπορούσαν να ωφελήσουν τους πολίτες. Σε κάθε περίπτωση, η Πολωνική Κυβέρνηση δεν απέδειξε ότι η απόλυτη απαγόρευση οδήγησε στη μείωση της υπερκατανάλωσης, η οποία παραμένει σε υψηλά επίπεδα στην Πολωνία.

Τέλος, ως προς την επαγγελματική ανεξαρτησία των φαρμακοποιών, το ΔΕΕ επισήμανε ότι δεν συνδέεται άμεσα με το ζήτημα της διαφήμισης, καθώς πιέσεις από τους εργοδότες προς τους φαρμακοποιούς μπορεί να υφίστανται ανεξαρτήτως διαφήμισης. Επομένως, ο απόλυτος περιορισμός βαίνει πέραν του αναγκαίου μέτρου, καθώς θα μπορούσαν να ληφθούν άλλα, λιγότερο περιοριστικά μέτρα, διαφυλάττοντας την επαγγελματική ανεξαρτησία των φαρμακοποιών.

Συνεπώς, το ΔΕΕ κατέληξε ότι η Πολωνία παραβίασε τις υποχρεώσεις της που απορρέουν από το άρθρο 8 παρ. 1 της Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο, καθώς και από τα άρθρα 49 και 56 της ΣΛΕΕ.

VI. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Επιμ.: Ευάγγελος Εκμεκτσόγλου

► Προστασία της υγείας των εργαζομένων

Ο υποχρεωτικός εμβολιασμός των εργαζομένων που εκτίθενται σε βιολογικούς κινδύνους, όπως οι διασώστες σε υπηρεσίες ασθενοφόρων, δεν αντιτίθεται στις Οδηγίες 2000/54/ΕΚ και 89/391/ΕΟΚ

προδικαστική παραπομπή – κοινωνική πολιτική – προστασία της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων – Οδηγία 89/391/ΕΟΚ – μέτρα για την προώθηση της βελτίωσης της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων κατά την εργασία – άρθρα 5, 6 και 9 – υποχρεώσεις των εργοδοτών – Οδηγία 2000/54/ΕΚ – προστασία των εργαζομένων από κινδύνους που διατρέχουν λόγω έκθεσής τους σε βιολογικούς παράγοντες κατά την εργασία – άρθρο 14 παρ. 3 – ιατρική παρακολούθηση – διάθεση αποτελεσματικών εμβολίων – παράρτημα VII, σημεία 1 και 2 – εθνική ρύθμιση η οποία επιτρέπει στον εργοδότη να επιβάλει στον εργαζόμενο που εκτίθεται σε βιολογικό κίνδυνο υποχρέωση εμβολιασμού – ιός SARS-CoV-2

ΔΕΕ C-219/24, Tallinna linn, 12.06.2025, Τμήμα δέκατο (τριμελές), Πρόεδρος: Δ. Γρατσίας, Εισηγητής: E. Regan, Γεν. Εισαγγελέας: L. Medina, ECLI:EU:C:2025:442 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορούσε την ερμηνεία τόσο της Οδηγίας 89/391/ΕΟΚ σχετικά με την εφαρμογή μέτρων για την προώθηση της βελτίωσης της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων κατά την εργασία, όσο και της Οδηγίας 2000/54/ΕΚ για την προστασία των εργαζομένων από κινδύνους που διατρέχουν λόγω έκθεσής τους σε βιολογικούς παράγοντες κατά την εργασία, σε συνδυασμό με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.

Ειδικότερα, το 2021, ενόψει της πανδημίας, ο Δήμος του Τάλιν στην Εσθονία επέβαλε στην ουσία υποχρεωτικό εμβολιασμό για τους διασώστες στην υπηρεσία ασθενοφόρων, στο πλαίσιο της λήψης μέτρων για τον περιορισμό μετάδοσης της νόσου SARS-CoV-2. Οι ενάγοντες της κύριας δίκης δεν είχαν προβεί στον εμβολιασμό αυτό και, συνακόλουθα, ο Δήμος του Τάλιν κατήγγειλε τις συμβάσεις εργασίας τους. Η εν λόγω καταγγελία κρίθηκε άκυρη σε πρώτο βαθμό, καθώς το αρμόδιο πρωτοδικείο θεώρησε πως ο υποχρεωτικός εμβολιασμός δεν μπορούσε να επιβληθεί μονομερώς ελλείψει σχετικού νόμου ή διατάγματος της εκτελεστικής εξουσίας. Ωστόσο, το ποσό της επιδικαζόμενης αποζημίωσης ήταν μικρότερο από εκείνο που είχαν αιτηθεί οι ενάγοντες. Αντίστοιχα, στον δεύτερο βαθμό, το εφετείο του Τάλιν, αν και εξαφάνισε εν μέρει την πρωτόδικη απόφαση όσον αφορά το ποσό της αποζημίωσης, επανέλαβε ουσιαστικά ότι ο Δήμος του Τάλιν δεν μπορούσε να επιβάλει μονομερώς υποχρέωση εμβολιασμού.

Η υπόθεση κατέληξε ενώπιον του Ανώτατου Δικαστηρίου της Εσθονίας, ήτοι του αιτούντος δικαστηρίου, το οποίο έθεσε ως βασικό ερώτημα για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης το κατά πόσον ο υποχρεωτικός εμβολιασμός αποτελεί μέτρο που συνδέεται με την υγεία και την ασφάλεια των εργαζομένων και, επομένως, μπορεί να τεθεί ως προϋπόθεση για τη συνέχιση της επαγγελματικής τους δραστηριότητας, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο. Το αιτούν δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες για το αν μια τέτοια εθνική διάταξη είναι σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο και ιδίως τις προαναφερόμενες Οδηγίες, αλλά και το άρθρο 3 του ΧΘΔ περί προστασίας της ακεραιότητας του προσώπου. Συνεπώς, με το προδικαστικό του ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητούσε από το ΔΕΕ να διευκρινίσει το κατά πόσον οι Οδηγίες αυτές (κυρίως η 2000/54) είναι σύμφωνες με την επιβολή υποχρεωτικού εμβολιασμού σε εργαζομένους που εκτίθενται σε βιολογικούς κινδύνους.

Το ΔΕΕ σε πρώτη φάση ανέφερε πως η Οδηγία 89/391 έχει ως σκοπό την πρόληψη των επαγγελματικών κινδύνων καθώς και την προστασία της ασφάλειας και της υγείας. Αν και η Οδηγία προβλέπει την υποχρέωση του εργοδότη να εκτιμά τους κινδύνους του εργασιακού χώρου, δεν υπάρχει κάποια αναφορά ούτε προκύπτει εντός του κειμένου της η υποχρέωση περί εμβολιασμού των εργαζομένων. Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά την Οδηγία 2000/54, το ΔΕΕ επεσήμανε ότι το άρθρο 14 παρ. 1 και 3 αυτής, με στόχο τον περιορισμό των επιπτώσεων των βιολογικών κινδύνων, απαιτεί τη διάθεση αποτελεσματικών εμβολίων στους εργαζομένους. Περαιτέρω, σύμφωνα με το παράρτημα VII της Οδηγίας, ο εργοδότης οφείλει να προσφέρει τον εμβολιασμό αυτό, σε συνάρτηση με τις σχετικές εθνικές διατάξεις. Συνολικά, αν και προβλέπεται η υποχρέωση του εργοδότη να θέσει στη διάθεση των κρίσιμων εργαζομένων το διαθέσιμο εμβόλιο, εντούτοις δεν προβλέπεται εντός του ενωσιακού δικαίου υπό ποιες περιστάσεις οι εργοδότες μπορούν να

επιβάλουν έναν τέτοιο εμβολιασμό. Πάντως, τονίζει το Δικαστήριο, ο υποχρεωτικός εμβολιασμός, που ήταν το αντικείμενο της κύριας δίκης, δεν μπορεί καθαυτός να υπονομεύσει την ελάχιστη προστασία και τους σκοπούς της Οδηγίας 2000/54.

Τέλος, αναφορικά με τον ΧΘΔ, το ΔΕΕ έκρινε ότι τα επίμαχα άρθρα 3 παρ. 1 και 31 παρ. 1 του Χάρτη δεν έχουν εφαρμογή στην παρούσα υπόθεση, καθώς, όπως προαναφέρθηκε, το ζήτημα του υποχρεωτικού εμβολιασμού δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής καμίας από τις δύο κρίσιμες Οδηγίες και, άρα, δεν εφαρμόζεται το δίκαιο της Ένωσης, όπως απαιτεί το άρθρο 51 παρ. 1 του Χάρτη, προκειμένου να εξεταστεί μια εθνική διάταξη σύμφωνα με τα δικαιώματα του ΧΘΔ.

Συνεπώς, το ΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τόσο η Οδηγία 89/391 όσο και η Οδηγία 2000/54 δεν αντιτίθενται σε εθνική ρύθμιση δυνάμει της οποίας ένας εργοδότης επιβάλλει στους εργαζομένους του υποχρεωτικό εμβολιασμό εάν εκτίθενται σε βιολογικό κίνδυνο.

► Ομαδικές απολύσεις

Αναρμοδιότητα του ΔΕΕ για την εξέταση αίτησης προδικαστικής απόφασης λόγω μη εφαρμογής της Οδηγίας 98/59/ΕΚ για τις ομαδικές απολύσεις ελλείψει οποιασδήποτε ειδικής, σχετικής με την υπόθεση, υποχρέωσης που να επιβάλλει η τελευταία

> *προδικαστική παραπομπή – κοινωνική πολιτική – Οδηγία 98/59/ΕΚ – ομαδικές απολύσεις – άρθρο 1, παρ. 1, πρώτο εδάφιο, στοιχείο α΄ - έννοια των «συνήθως απασχολουμένων» – εργαζόμενοι τους οποίους εξωτερική επιχείρηση θέτει στη διάθεση εργοδότη στο πλαίσιο σύμβασης παροχής υπηρεσιών – τρόπος υπολογισμού του αριθμού των εν λόγω εργαζομένων στην εγκατάσταση – απουσία ειδικής υποχρέωσης επιβαλλόμενης από την οδηγία όσον αφορά περίπτωση όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης – μη εφαρμογή της Οδηγίας – αναρμοδιότητα του Δικαστηρίου*

ΔΕΕ C-419/24, Hôtel Plaza, 19.06.2025, Τμήμα δέκατο (τριμελές), Πρόεδρος: Δ. Γρατσίας, Εισηγήτρια: M. L. Arastey Sahún, Γεν. Εισαγγελέας: L. Medina, ECLI:EU:C:2025:464 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορούσε την ερμηνεία του άρθρου 1, παρ. 1, εδάφιο α', στοιχείο α', της Οδηγίας 98/59/ΕΚ περί ομαδικών απολύσεων.

Ειδικότερα, από το 2017, η εταιρεία GSF Jupiter, πάροχος υπηρεσιών, έθεσε έντεκα από τους μισθωτούς της στη διάθεση της εταιρείας Hôtel Plaza για την παροχή υπηρεσιών καθαρισμού στις ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις της τελευταίας. Τον Σεπτέμβριο του 2018, η Hôtel Plaza ενημέρωσε τους εργαζομένους της ότι επρόκειτο να γίνουν εργασίας ανακαίνισης στο εν λόγω ξενοδοχείο και, επομένως, η εκτεταμένη παύση λειτουργίας του θα οδηγούσε στη διενέργεια ομαδικών απολύσεων. Εν τέλει, η διαδικασία ομαδικών απολύσεων για οικονομικούς λόγους κινήθηκε στις 11 Δεκεμβρίου 2018, κατόπιν διαβούλευσης της εταιρείας με τους εργαζομένους, στους οποίους συμπεριλαμβάνονταν ακόμη οι μισθωτοί που είχαν διατεθεί από την GSF Jupiter.

Στο πλαίσιο αυτό, η YG, κύρια υπεύθυνη έργου που είχε προσληφθεί από την Hôtel Plaza, πρόσβαλε (επικουρικώς) την απόλυσή της λόγω έλλειψης σχεδίου διατήρησης των θέσεων εργασίας και αιτήθηκε να επανενταχθεί στην εταιρεία Hôtel Plaza. Το αρμόδιο δικαστήριο σε πρώτο βαθμό απέρριψε τα αιτήματα της YG, ωστόσο το εφετείο έκρινε σε δεύτερο βαθμό ότι η απόλυση ήταν πράγματι άκυρη, καθώς η εταιρεία δεν είχε προσμετρήσει στο προσωπικό της τους μισθωτούς που είχε θέσει στη διάθεσή της η εταιρεία GSF Jupiter, ώστε να διαπιστώσει αν απαιτείτο κατάρτιση σχεδίου διατήρησης των θέσεων εργασίας. Η Hôtel Plaza άσκησε αναίρεση ενώπιον του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου στη Γαλλία, ήτοι του αιτούντος δικαστηρίου, υποστηρίζοντας ότι ο αριθμός των 50 εργαζομένων που απαιτούνται από τον γαλλικό εργατικό κώδικα για την εφαρμογή ενός τέτοιου σχεδίου αφορά μόνο τους μισθωτούς ως προς τους οποίους έχει εξουσία απόλυσης και, συνακόλουθα, όχι εκείνους που τίθενται στη διάθεσή της από εξωτερική επιχείρηση.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το αιτούν δικαστήριο απέστειλε στο ΔΕΕ προδικαστικό ερώτημα, με το οποίο ζητούσε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν οι εργαζόμενοι που τίθενται στη διάθεση μιας επιχείρησης από εξωτερική επιχείρηση και εργάζονται στην πρώτη κατά τον χρόνο πραγματοποίησης των ομαδικών απολύσεων πρέπει να συνυπολογίζονται ως εργαζόμενοι κατά την έννοια της Οδηγίας 98/59/ΕΚ στον απαιτούμενο αριθμό προσωπικού για την εφαρμογή της Οδηγίας.

Το ΔΕΕ εξέτασε αρχικά την ένσταση αναρμοδιότητας που πρόβαλαν η Hôtel Plaza και η Επιτροπή, δεδομένου ότι η κρίσιμη εθνική ρύθμιση της υπόθεσης δεν φαίνεται να εντάσσεται στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, άρα σε μια τέτοια περίπτωση το Δικαστήριο δεν θα έχει την αρμοδιότητα να απαντήσει επί της ουσίας στο τιθέμενο προδικαστικό ερώτημα. Επομένως, για να διαπιστωθεί αυτή η αρμοδιότητα, το Δικαστήριο εξέτασε το κατά πόσον η Οδηγία 98/59 διέπει την εν λόγω υπόθεση και, συγκεκριμένα, την κατάρτιση και εφαρμογή του σχεδίου διατήρησης των θέσεων εργασίας ή αν, σε κάθε περίπτωση, επιβάλλει κάποια ειδική υποχρέωση όσον αφορά την κρίσιμη κατάσταση.

Το ΔΕΕ έκρινε ότι από την Οδηγία 98/59 δεν προκύπτει καμία υποχρέωση κατάρτισης και εφαρμογής σχεδίου διατήρησης των θέσεων εργασίας, όπως αυτό που αποτελεί το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, ούτε

κάποια άλλη ειδική υποχρέωση όσον αφορά την επίμαχη στο πλαίσιο της διαφοράς αυτής κατάσταση. Συγκεκριμένα, τόνισε ότι ο βασικός σκοπός της Οδηγίας είναι η διασφάλιση της πραγματοποίησης ομαδικών απολύσεων κατόπιν διαβουλεύσεων του εργοδότη με τους εργαζομένους και της ενημέρωσης της αρμόδιας δημόσιας αρχής, προκειμένου να αμβλυνθούν κατά το δυνατόν περισσότερο οι αρνητικές συνέπειες της απόλυσης μέσω της βοήθειας των απολυθέντων για επαναπασχόληση.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η κρίσιμη Οδηγία δεν περιλαμβάνει ειδική υποχρέωση κατάρτισης και εφαρμογής σχεδίου διατήρησης των θέσεων εργασίας, όπως αυτή που προβλέπεται από την επίμαχη στην κύρια δίκη εθνική ρύθμιση. Μάλιστα, το όριο των 50 εργαζομένων που προβλέπει η σχετική γαλλική ρύθμιση δεν αντιστοιχεί σε κανένα από τα κατώτατα όρια που προβλέπονται στο άρθρο 1, παρ. 1, εδάφιο α', της Οδηγίας. Εξάλλου, η Οδηγία είναι μόνο μερικής εναρμόνισης και, άρα, επιτρέπει στα κράτη μέλη να θεσπίζουν διατάξεις περισσότερο ευνοϊκές για τους εργαζόμενους.

Συνολικά, το ΔΕΕ έκρινε ότι η κρίσιμη εθνική ρύθμιση του γαλλικού εργατικού κώδικα δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 98/59 και, κατά συνέπεια, παραμένει στη σφαίρα των αρμοδιοτήτων των κρατών μελών. Συνεπώς, το Δικαστήριο απέρριψε την αίτηση προδικαστικής απόφασης ως αναρμόδιο να επιληφθεί επ' αυτής.

VII. ΧΩΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ, ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Επιμ.: Έλλη Τσιτσιπά

► Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις

Ευρωπαϊκή εντολή έρευνας και έννοια της «άλλης αρμόδιας αρχής η οποία ενεργεί ως ανακριτική αρχή σε ποινικές διαδικασίες»

> *προδικαστική παραπομπή – δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις – ευρωπαϊκή εντολή έρευνας – Οδηγία 2014/41/ΕΕ – άρθρο 2, στοιχείο γ΄, σημείο ii – έννοια της «άλλης αρμόδιας αρχής η οποία ενεργεί ως ανακριτική αρχή σε ποινικές διαδικασίες» – αρμοδιότητα να διαταχθεί η συγκέντρωση αποδεικτικών στοιχείων σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο – μέτρα έρευνας για τα οποία απαιτείται παροχή άδειας από ανακριτή – άρθρο 6, παρ. 1 και 2 – προϋποθέσεις έκδοσης ευρωπαϊκής εντολής έρευνας*

ΔΕΕ C-635/23, WBS GmbH, 10.07.2025, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος (Εισηγήτρια): K. Jürimäe, Γεν. Εισαγγελέας: Α. Ράντος, ECLI:EU:C:2025:546 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 2, στοιχείο γ', σημείο ii, της Οδηγίας 2014/41/ΕΕ, περί της ευρωπαϊκής εντολής έρευνας σε ποινικές υποθέσεις. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε από το Kammergericht Berlin (ανώτερο περιφερειακό δικαστήριο Βερολίνου, Γερμανία) στο πλαίσιο αίτησης εκτέλεσης, στη Γερμανία, ευρωπαϊκής εντολής έρευνας εκδοθείσας από το Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs (Γραφείο Πρόληψης και Καταπολέμησης της Διαφθοράς, Λετονία) (στο εξής: KNAB) σχετικά με ερευνητικά μέτρα που αφορούν τη WBS GmbH.

Η υπόθεση ξεκίνησε από ποινική διαδικασία που κινήθηκε στις 5 Απριλίου 2019 από το KNAB για απάτη και πλαστογραφία μεγάλης κλίμακας. Κατά τη διάρκεια της έρευνάς του, το KNAB έκρινε αναγκαία τη διενέργεια έρευνας στις επαγγελματικές εγκαταστάσεις της WBS GmbH στη Γερμανία. Σύμφωνα με το λετονικό δίκαιο, το οποίο απαιτεί δικαστική άδεια για τέτοια μέτρα, το KNAB ζήτησε και έλαβε σχετική απόφαση από Λετονό ανακριτή στις 24 Απριλίου 2019. Ο δικαστής χορήγησε την άδεια για την έρευνα αφού έκρινε ότι το μέτρο ήταν αναγκαίο και ανάλογο για τους σκοπούς της διαδικασίας. Ακολούθως, στις 25 Απριλίου 2019, το KNAB εξέδωσε Ευρωπαϊκή Εντολή Έρευνας (ΕΕΕ) με την οποία ζητούσε τη διενέργεια της έρευνας και την εξέταση δύο μαρτύρων. Αυτή η ΕΕΕ επικυρώθηκε στη συνέχεια από τη Γενική Εισαγγελία της Δημοκρατίας της Λετονίας και διαβιβάστηκε στην Εισαγγελία του Βερολίνου. Μετά την παραλαβή της ΕΕΕ, οι γερμανικές αρχές εξασφάλισαν εγχώρια δικαστική απόφαση και εκτέλεσαν την έρευνα στις 13 Μαΐου 2019, κατάσχοντας διάφορα αποδεικτικά στοιχεία.

Η WBS GmbH αμφισβήτησε τη νομιμότητα της διαβίβασης αυτών των αποδεικτικών στοιχείων στη Λετονία ενώπιον του Kammergericht Berlin (Ανώτερο Περιφερειακό Δικαστήριο του Βερολίνου), ήτοι του αιτούντος δικαστηρίου στην παρούσα υπόθεση. Η νομική επιχειρηματολογία της εταιρείας βασίζεται στην απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην υπόθεση *Spetsializirana prokuratura* (C-724/19), υποστηρίζοντας ότι, εφόσον ένα ερευνητικό μέτρο, όπως η έρευνα, απαιτεί δικαστική άδεια σύμφωνα με το λετονικό δίκαιο, μόνο ένα δικαστήριο θα μπορούσε να εκδώσει εγκύρως την ΕΕΕ. Επειδή το KNAB δεν είναι δικαστικός φορέας, η WBS ισχυρίστηκε ότι η ΕΕΕ εκδόθηκε παρανόμως. Μια έρευνα αποκάλυψε ότι η επανέκδοση της ΕΕΕ από λετονικό δικαστήριο δεν ήταν δυνατή βάσει του εθνικού δικαίου.

Το αιτούν δικαστήριο εξέφρασε αβεβαιότητα σχετικά με την εφαρμογή των αρχών της απόφασης *Spetsializirana prokuratura* στην παρούσα υπόθεση, επισημαίνοντας αρκετές βασικές διαφορές. Τόνισε ότι το KNAB ενήργησε ως «άλλη αρμόδια αρχή» κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο γ', σημείο ii, της Οδηγίας 2014/41, ενώ η προηγούμενη απόφαση αφορούσε αρχή που εμπίπτει στο άρθρο 2, στοιχείο γ', σημείο i. Καθοριστικής σημασίας είναι το γεγονός ότι, στην προκειμένη περίπτωση, ένας Λετονός ανακριτής είχε ήδη χορηγήσει άδεια για το συ-

γκεκριμένο ερευνητικό μέτρο και είχε επιβεβαιώσει την αναγκαιότητα και την αναλογικότητά του πριν από την έκδοση της ΕΕΕ, γεγονός που διαφοροποιεί την υπόθεση από την προηγούμενη. Το αιτούν δικαστήριο εξέφρασε ανησυχίες ότι η αυστηρή απαίτηση να εκδίδεται η ΕΕΕ από το δικαστήριο που χορηγεί την άδεια -το οποίο μπορεί να παρεμβαίνει μόνο σποραδικά σε μια έρευνα- αντί για την αρχή που διαχειρίζεται το σύνολο της έρευνας, θα μπορούσε να περιπλέξει και να καθυστερήσει την αμοιβαία δικαστική συνδρομή, υπονομεύοντας τον στόχο της Οδηγίας για αποτελεσματικότητα.

Στο πλαίσιο αυτό, το Kammergericht Berlin αποφάσισε να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το κεντρικό ερώτημα που υποβλήθηκε είναι κατά πόσον μια ΕΕΕ για ένα μέτρο που επιφυλάσσεται στα δικαστήρια βάσει του εθνικού δικαίου μπορεί να εκδοθεί εγκύρως από μια «άλλη αρμόδια αρχή» κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο γ', σημείο ii, σε συνεργασία με μια αρχή επικύρωσης, όταν ένα δικαστήριο έχει ήδη δώσει προηγούμενη άδεια για το ίδιο το μέτρο.

Απαντώντας στο υποβληθέν ερώτημα, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξετάζει ουσιαστικά κατά πόσον ένας διοικητικός φορέας, όπως το ΚΝΑΒ της Λετονίας, μπορεί να θεωρηθεί «αρχή έκδοσης» κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο γ', σημείο ii, της Οδηγίας 2014/41, ακόμη και όταν το εθνικό δίκαιο απαιτεί προηγούμενη δικαστική άδεια για το συγκεκριμένο ερευνητικό μέτρο που ζητείται, όπως η έρευνα. Το Δικαστήριο αναλύει αρχικά τις τρεις σωρευτικές προϋποθέσεις που πρέπει να πληροί μια αρχή για να υπαχθεί σε αυτή τη διάταξη: πρέπει να είναι ένας μη δικαστικός φορέας που έχει οριστεί από το κράτος μέλος, πρέπει να ενεργεί ως ανακριτική αρχή στη συγκεκριμένη υπόθεση και πρέπει να είναι αρμόδια να διατάξει τη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων σύμφωνα με το εθνικό της δίκαιο. Η κεντρική αμφιβολία έγκειται στην τρίτη προϋπόθεση, καθώς το ΚΝΑΒ χρειαζόταν την έγκριση δικαστή για να διατάξει την έρευνα.

Για να επιλύσει αυτό το ζήτημα, το Δικαστήριο εξετάζει το πλαίσιο και τους σκοπούς της Οδηγίας. Επισημαίνει ότι η διαδικασία για μια αρχή που υπάγεται στο άρθρο 2, στοιχείο γ', σημείο ii, περιλαμβάνει ήδη έναν έλεγχο δύο σταδίων: μια αρχική αξιολόγηση της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας από την ίδια την ανακριτική αρχή, ακολουθούμενη από υποχρεωτική επικύρωση της ΕΕΕ από δικαστική αρχή πριν από τη διαβίβασή της. Η προηγούμενη άδεια από ανακριτή, όπως απαιτείται από το λετονικό δίκαιο, λειτουργεί ως πρόσθετη εγγύηση στο πρώτο στάδιο, διασφαλίζοντας τον δικαστικό έλεγχο για μέτρα που παρεμβαίνουν στα θεμελιώδη δικαιώματα, και δεν αποκλείει την αρμοδιότητα της ανακριτικής αρχής να κινήσει τη διαδικασία συλλογής αποδεικτικών στοιχείων. Η ερμηνεία αυτή υποστηρίζεται από το άρθρο 6, παρ. 1, στοιχείο β', το οποίο απαιτεί η ΕΕΕ να εκδίδεται υπό τις «ίδιες προϋποθέσεις» με μια παρόμοια εγχώρια υπόθεση. Η ανάγκη για δικαστική άδεια είναι ακριβώς μια τέτοια προϋπόθεση, διασφαλίζοντας ότι δεν καταστρατηγούνται οι εθνικές διαδικαστικές εγγυήσεις.

Επιπλέον, το Δικαστήριο διακρίνει την παρούσα υπόθεση από την απόφασή του στην υπόθεση *Spetsializirana prokuratura*, η οποία αφορούσε εισαγγελέα που υπαγόταν στο άρθρο 2, στοιχείο γ', σημείο i, ο οποίος εξέδωσε ΕΕΕ για ένα μέτρο που επιφυλασσόταν αποκλειστικά σε δικαστή, χωρίς καμία προηγούμενη δικαστική εμπλοκή. Εδώ, η εμπλοκή του δικαστή έλαβε χώρα πριν από την έκδοση της ΕΕΕ από τη μη δικαστική αρχή.

Τέλος, το Δικαστήριο υποστηρίζει ότι μια αντίθετη ερμηνεία θα υπονόμευε την αποτελεσματικότητα και τους σκοπούς της Οδηγίας. Ο αποκλεισμός μιας διοικητικής ανακριτικής αρχής απλώς και μόνο επειδή οι εξουσίες της υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο θα καθιστούσε το άρθρο 2, στοιχείο γ', σημείο ii, πρακτικά ανενεργό, καθώς ο εν λόγω έλεγχος αποτελεί μια κοινή και θεμιτή διαδικαστική εγγύηση. Η παροχή της δυνατότητας στην αρχή που είναι υπεύθυνη για την έρευνα να εκδίδει την ΕΕΕ προωθεί τον στόχο της Οδηγίας για ένα απλουστευμένο και αποτελεσματικό σύστημα, καθώς η αρχή αυτή βρίσκεται στην καλύτερη θέση για να διαχειριστεί την έρευνα και να επικοινωνήσει με το κράτος εκτέλεσης. Έτσι, το Δικαστήριο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι μια διοικητική αρχή μπορεί πράγματι να είναι «αρχή έκδοσης», ακόμη και αν τα προτεινόμενα μέτρα της απαιτούν προηγούμενη άδεια από δικαστική αρχή βάσει του εθνικού δικαίου.

► Μεταναστευτική πολιτική

Πρόσωπο που φέρνει παρανόμως στο έδαφος κράτους μέλους ανήλικους υπηκόους τρίτων χωρών οι οποίοι το συνοδεύουν και των οποίων ασκεί την πραγματική επιμέλεια δεν διαπράττει το γενικό αδίκημα της υποβοήθησης παράνομης εισόδου

προδικαστική παραπομπή – Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης – συνοριακοί έλεγχοι, άσυλο και μετανάστευση – Οδηγία 2002/90/ΕΚ – γενικό αδίκημα της υποβοήθησης της παράνομης εισόδου, διέλευσης και διαμονής – άρθρο 1, παρ. 1, στοιχείο α΄ – σύμφωνη με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ερμηνεία – άρθρο 7 – σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής – άρθρο 24 – δικαιώματα του παιδιού – άρθρο 52 παρ. 1 – προσβολή του βασικού περιεχομένου των θεμελιωδών δικαιωμάτων – άρθρο 18 – δικαίωμα ασύλου – πρόσωπο που φέρνει παρανόμως στο έδαφος κράτους μέλους ανήλικους υπηκόους τρίτων χωρών οι οποίοι το συνοδεύουν και των οποίων ασκεί την πραγματική επιμέλεια

ΔΕΕ C-460/23, Kinsa, 03.06.2025, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: N. Piçarra, Γεν. Εισαγγελέας: J. Richard de la Tour, ECLI:EU:C:2025:392 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά, αφενός, την ερμηνεία του άρθρου 52, παρ. 1, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης), ερμηνευόμενου σε συνδυασμό με τα άρθρα 2, 3, 6, 7, 17 και 18 αυτού, και, αφετέρου, το κύρος, υπό το πρίσμα των διατάξεων αυτών, της Οδηγίας 2002/90/ΕΚ για τον ορισμό της υποβοήθησης της παράνομης εισόδου, διέλευσης και διαμονής, και της Απόφασης-πλαισίου 2002/946/ΔΕΥ για την ενίσχυση του ποινικού πλαισίου για την πρόληψη της υποβοήθησης της παράνομης εισόδου, διέλευσης και διαμονής. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε από το Tribunale di Bologna (πλημμελειοδικείο της Μπολόνια, Ιταλία) στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας κινηθείσας κατά της ΟΒ, υπηκόου τρίτης χώρας, για υποβοήθηση της παράνομης εισόδου στην ιταλική επικράτεια δύο ανήλικων υπηκόων της εν λόγω τρίτης χώρας οι οποίες τη συνόδευαν και των οποίων ασκεί την πραγματική επιμέλεια.

Η υπόθεση ξεκίνησε στις 27 Αυγούστου 2019, όταν η ΟΒ έφτασε στο αεροδρόμιο της Μπολόνια στην Ιταλία από τρίτη χώρα, συνοδευόμενη από δύο ανηλίκους ηλικίας 8 και 13 ετών, με τους τρεις να κατέχουν πλαστά διαβατήρια. Συνελήφθη την επόμενη ημέρα και οι ανήλικοι τοποθετήθηκαν σε δομή φροντίδας. Η ΟΒ διώχθηκε για διευκόλυνση της παράνομης εισόδου υπηκόων τρίτων χωρών βάσει της ιταλικής νομοθεσίας (άρθρο 12 παρ. 1 του Ενοποιημένου Νόμου για τη Μετανάστευση) και για κατοχή πλαστών εγγράφων ταυτότητας. Δεν κατηγορήθηκε για τη δική της παράνομη είσοδο. Κατά την ακρόαση για την επικύρωση της σύλληψής της, η ΟΒ δήλωσε ότι είχε εγκαταλείψει τη χώρα καταγωγής της για να γλιτώσει από απειλές κατά της ζωής της από πρώην σύντροφό της και ότι φοβόταν για την ασφάλεια των ανηλίκων, ισχυριζόμενη ότι επρόκειτο για την κόρη και την ανιψιά της. Η σύλληψή της επικυρώθηκε, χωρίς να επιβληθεί προφυλάκιση.

Η ΟΒ υπέβαλε τον Οκτώβριο του 2019 αίτηση για διεθνή προστασία, και οι σχετικές διαδικασίες ήταν ακόμη σε εξέλιξη κατά τον χρόνο της παραπομπής. Μεταγενέστερη δικαστική απόφαση επιβεβαίωσε τη σχέση γονέα-παιδιού με τη μία ανήλικη, αλλά δεν κατέστη δυνατόν να διαπιστωθεί ο οικογενειακός δεσμός με την έτερη ανήλικη, καθώς το παιδί είχε εγκαταλείψει τη δομή φροντίδας. Ωστόσο, έκθεση των κοινωνικών υπηρεσιών ανέφερε ότι η δεύτερη ανήλικη ήταν πράγματι η ανιψιά της, η φροντίδα της οποία είχε ανατεθεί στην ΟΒ, και ότι και οι δύο ανήλικες βρίσκονταν υπό την «ευθύνη και προστασία» της.

Το ιταλικό δικαστήριο (Tribunale di Bologna) έκρινε ότι οι ενέργειες της ΟΒ εμπίπτουν στο ποινικό αδίκημα που ορίζεται στο άρθρο 12 παρ. 1 του Ενοποιημένου Νόμου για τη Μετανάστευση. Κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η εξαίρεση για ανθρωπιστικούς λόγους του άρθρου 12 παρ. 2 δεν είχε εφαρμογή, καθώς καλύπτει τη βοήθεια που παρέχεται εντός της Ιταλίας. Το δικαστήριο αμφισβήτησε εάν αυτή η εφαρμογή του νόμου ήταν συμβατή με την αρχή της αναλογικότητας βάσει του άρθρου 52 παρ. 1 του Χάρτη. Θεώρησε ότι η συμπεριφορά της ΟΒ θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «ανθρωπιστική βοήθεια» σύμφωνα με την Οδηγία 2002/90 της ΕΕ, με σκοπό την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ανηλίκων στη ζωή, την οικογένεια και το άσυλο. Το εθνικό δικαστήριο αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο.

Κατά την ανάλυσή του επί των προδικαστικών ερωτημάτων, το Δικαστήριο ουσιαστικά επαναδιατυπώνει το ερώτημα που υπέβαλε το ιταλικό εθνικό δικαστήριο. Αντί να αξιολογήσει το κύρος της νομοθεσίας της ΕΕ υπό το πρίσμα του Χάρτη, το Δικαστήριο επιλέγει να ερμηνεύσει το πεδίο εφαρμογής της σχετικής διάταξης της ΕΕ, του άρθρου 1, παρ. 1, στοιχείο α', της Οδηγίας 2002/90/ΕΚ, κατά τρόπο σύμφωνο με τον Χάρτη. Το κεντρικό ζήτημα, επομένως, καθίσταται το εάν η συμπεριφορά ενός ατόμου που διευκολύνει την παράνομη είσοδο συνοδών ανηλίκων των οποίων έχει την πραγματική μέριμνα εμπίπτει στον ορισμό του «γενικού αδικήματος της υποβοήθησης της παράνομης εισόδου».

Το Δικαστήριο ξεκινά αναγνωρίζοντας την αφηρημένη και ευρεία διατύπωση του άρθρου 1, παρ. 1, στοιχείο α', της Οδηγίας, το οποίο επιβάλλει κυρώσεις εναντίον «κάθε προσώπου που με πρόθεση βοηθά» υπήκοο τρίτης χώρας να εισέλθει παράνομα σε κράτος μέλος. Ενώ μια κατά γράμμα ερμηνεία θα μπορούσε να περιλάβει τις ενέργειες της κατηγορουμένης, ΟΒ, το Δικαστήριο απορρίπτει μια τέτοια προσέγγιση βασιζόμενο σε μια τελεολογική και επικεντρωμένη στα θεμελιώδη δικαιώματα ανάλυση. Ο δεδηλωμένος σκοπός της Οδηγίας 2002/90 είναι η καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης και η εξάρθρωση δικτύων που εκμεταλλεύονται ανθρώπους. Το Δικαστήριο κρίνει ότι η συμπεριφορά ενός ατόμου που αναλαμβάνει την προσωπική του ευθύνη για τη φροντίδα ανηλίκων δεν συνάδει με αυτόν τον νομοθετικό σκοπό. Αντίθετα, πηγάζει από ένα καθήκον μέριμνας που είναι εγγενές στη σχέση του με τα παιδιά.

Ο πυρήνας του σκεπτικού του Δικαστηρίου έγκειται στην επιτακτική ανάγκη ερμηνείας του παράγωγου δικαίου της ΕΕ σύμφωνα με τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη, ειδικότερα στο άρθρο 7 (σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής) και στο άρθρο 24 (τα δικαιώματα του παιδιού). Το άρθρο 7 προστατεύει το θεμελιώδες στοιχείο της οικογενειακής ζωής, το

οποίο περιλαμβάνει την αμοιβαία απόλαυση της συντροφιάς γονέα και παιδιού. Το άρθρο 24, το οποίο αντικατοπτρίζει τις αρχές της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, καθιερώνει το δικαίωμα του παιδιού στην αναγκαία προστασία και φροντίδα και επιβάλλει ότι το «βέλτιστο συμφέρον του παιδιού» πρέπει να αποτελεί πρωταρχική μέριμνα σε όλες τις σχετικές ενέργειες. Το Δικαστήριο τονίζει ότι αυτά τα δύο άρθρα πρέπει να ερμηνεύονται συνδυαστικά.

Εφαρμόζοντας αυτές τις αρχές, το Δικαστήριο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ποινικοποίηση της πράξης ενός ατόμου που εισάγει ανηλίκους υπό την πραγματική του μέριμνα σε ένα κράτος μέλος, ακόμη και χωρίς άδεια, θα συνιστούσε «ιδιαίτερα σοβαρή επέμβαση» στα δικαιώματα που εγγυώνται τα άρθρα 7 και 24. Μια τέτοια ερμηνεία θα ήταν τόσο επαχθής ώστε θα «υπονόμευε την ίδια την ουσία αυτών των θεμελιωδών δικαιωμάτων», κάτι που απαγορεύεται από το άρθρο 52 παρ. 1 του Χάρτη. Οι ενέργειες της κατηγορουμένης δεν πλαισιώνονται ως εγκληματική πράξη διευκόλυνσης, αλλά ως η «συγκεκριμένη έκφραση της γενικής ευθύνης της έναντι αυτών των ανηλίκων», που αναλαμβάνεται για τη διασφάλιση της ευημερίας και της προστασίας τους. Επομένως, για να διαφυλαχθεί η ουσία αυτών των δικαιωμάτων, η εν λόγω συμπεριφορά πρέπει να νοηθεί ότι δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του αδικήματος που ορίζεται στο άρθρο 1, παρ. 1, στοιχείο α', της Οδηγίας.

Το Δικαστήριο ενισχύει περαιτέρω την ερμηνεία του λαμβάνοντας υπόψη το δικαίωμα ασύλου, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 18 του Χάρτη, το οποίο είναι ιδιαίτερα συναφές καθώς η ΟΒ είχε υποβάλει αίτηση διεθνούς προστασίας. Το δικαίωμα ασύλου πρέπει να διασφαλίζεται σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης, η οποία, βάσει του άρθρου 31, απαγορεύει την επιβολή ποινών σε πρόσφυγες για την παράνομη είσοδό τους. Το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι τόσο η Οδηγία 2002/90 όσο και η συνοδευτική της Απόφαση-πλαίσιο 2002/946 πρέπει να εφαρμόζονται με την επιφύλαξη της προστασίας που παρέχεται στους αιτούντες άσυλο. Επιπλέον, το δίκαιο της ΕΕ επιβεβαιώνει ότι ένα άτομο δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι διαμένει παράνομα ενόσω εκκρεμεί η αίτηση ασύλου του, και οποιαδήποτε μέτρα που το αποθαρρύνουν από την αναζήτηση προστασίας υπονομεύουν την αποτελεσματικότητα του δικαιώματος ασύλου. Η αρχή της οικογενειακής ενότητας αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο του δικαίου ασύλου της ΕΕ, και η ποινικοποίηση ενός αιτούντος για την είσοδο με τα εξαρτώμενα τέκνα του θα ερχόταν σε ευθεία αντίθεση με την αρχή αυτή.

Τέλος, το Δικαστήριο εξετάζει τις συνέπειες αυτής της ερμηνείας για το εθνικό δίκαιο. Δεδομένου ότι η συμπεριφορά της κατηγορουμένης εξαιρείται από το πεδίο εφαρμογής του αδικήματος όπως ορίζεται από την ΕΕ, τα κράτη μέλη εμποδίζονται να θεσπίζουν εθνικούς κανόνες που υπερβαίνουν αυτό το πεδίο για να ποινικοποιούν τέτοιες ενέργειες, καθώς κάτι τέτοιο θα παραβίαζε τα άρθρα 7 και 24 του Χάρτη. Το Δικαστήριο επιβεβαιώνει ότι αυτά τα άρθρα του Χάρτη είναι αυτάρκη και έχουν άμεσο αποτέλεσμα, παρέχοντας δικαιώματα σε άτομα τα οποία τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να προστατεύουν. Κατά συνέπεια, εάν το αιτούν δικαστήριο κρίνει αδύνατο να ερμηνεύσει την εθνική του νομοθεσία κατά τρόπο σύμφωνο με την Οδηγία και τον Χάρτη, είναι υποχρεωμένο να εγγυηθεί την πλήρη αποτελεσματικότητα των άρθρων 7 και 24, αφήνοντας ανεφάρμοστη την αντίθετη εθνική διάταξη.

Προσφυγή κατά απόφασης απόρριψης αίτησης διεθνούς προστασίας: παραβίαση του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής σε περίπτωση υποχρέωσης αυτοπρόσωπης παράστασης ενώπιον της αρχής που είναι αρμόδια για την εξέταση της προσφυγής

> *προδικαστική παραπομπή – πολιτική ασύλου – διεθνής προστασία – κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας – Οδηγία 2013/32/ΕΕ – άρθρο 46 – Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – άρθρο 47 – δικαίωμα πραγματικής προσφυγής – απαίτηση πλήρους και ex nunc εξέτασης της προσφυγής – υποχρέωση αυτοπρόσωπης παράστασης ενώπιον της αρχής που είναι αρμόδια για την εξέταση της προσφυγής – τεκμήριο καταχρηστικής άσκησης προσφυγής – απόρριψη της προσφυγής ως προδήλως αβάσιμης χωρίς εξέταση της επί της ουσίας – αρχή της αναλογικότητας*

ΔΕΕ C-610/23, Al Nasiria, 03.07.2025, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος: F. Biltgen, Εισηγητής: T. von Danwitz, Γεν. Εισαγγελέας: L. Medina, ECLI:EU:C:2025:514 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά, εν συνόψει, την ερμηνεία του άρθρου 46 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ, της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας, υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε από το Διοικητικό Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης (Ελλάδα) στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του FO και του Υπουργού Μετανάστευσης και Ασύλου (Ελλάδα) σχετικά με την απόρριψη της αίτησης διεθνούς προστασίας που υπέβαλε ο FO.

Η υπόθεση αφορά έναν Ιρακινό υπήκοο, τον FO, ο οποίος υπέβαλε αίτηση διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα, ισχυριζόμενος ότι η ζωή του διέτρεχε κίνδυνο στη χώρα καταγωγής του. Το Περιφερειακό Γραφείο Ασύλου Θεσσαλονίκης απέρριψε την αίτησή του, κρίνοντας τους ισχυρισμούς του αναξιόπιστους. Ο FO άσκησε προσφυγή ενώπιον της Ανεξάρτητης Επιτροπής Προσφυγών, η

οποία εδρεύει στην Αθήνα. Ενημερώθηκε ότι ήταν υποχρεωμένος να παραστεί αυτοπροσώπως στη συζήτηση, παρόλο που η εξέταση της υπόθεσης πιθανότατα θα διεξαγόταν εγγράφως. Διαμένοντας στη Θεσσαλονίκη, ο FO δεν παρέστη στη συζήτηση στην Αθήνα και αργότερα επικαλέστηκε οικονομικές δυσκολίες ως λόγο για την απουσία του.

Κατά συνέπεια, η Επιτροπή Προσφυγών απέρριψε την προσφυγή του ως «προδήλως αβάσιμη», χωρίς καμία εξέταση της ουσίας της, βάσει του άρθρου 97(2) του ελληνικού Νόμου 4636/2019. Ο νόμος αυτός τεκμαίρει ότι μια προσφυγή ασκείται καταχρηστικά εάν ο αιτών δεν παραστεί αυτοπροσώπως. Αυτή η απόρριψη οδήγησε επίσης σε απόφαση επιστροφής χωρίς την παροχή προθεσμίας για οικειοθελή αναχώρηση. Ο FO προσέβαλε την απόφαση αυτή ενώπιον του Διοικητικού Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης.

Το δικαστήριο αυτό εξέφρασε αμφιβολίες για το κατά πόσον η ελληνική νομοθεσία είναι συμβατή με το δίκαιο της ΕΕ, και συγκεκριμένα με το άρθρο 46 της Οδηγίας 2013/32, το οποίο εγγυάται το δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή. Το δικαστήριο διερωτήθηκε εάν η απόρριψη μιας προσφυγής χωρίς εξέταση της ουσίας της παραβιάζει την απαίτηση για «πλήρη και ex nunc εξέταση τόσο των πραγματικών όσο και των νομικών ζητημάτων». Σημείωσε επιπλέον ότι η υποχρέωση μετάβασης στην Αθήνα από οποιοδήποτε σημείο της Ελλάδας επιβάλλει δυσανάλογη επιβάρυνση στους αιτούντες, καθιστώντας δυνητικά την άσκηση των δικαιωμάτων τους «αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή». Τόνισε ότι η συνέπεια αυτή είναι αυστηρότερη από αυτήν που προτείνει η Οδηγία για τη μη συνεργασία, η οποία είναι το τεκμήριο της «σιωπηρής ανάκλησης» της αίτησης και όχι η απόρριψή της ως «προδήλως αβάσιμης». Το δικαστήριο έθεσε επίσης προβληματισμούς σχετικά με τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας, καθώς άλλες συγκρίσιμες εθνικές διαδικασίες δεν απαιτούν αυτοπρόσωπη παράσταση. Αυτοί οι προβληματισμοί αποτέλεσαν τη βάση των ερωτημάτων του προς το Δικαστήριο.

Πριν αναλύσει τα κύρια ζητήματα της υπόθεσης, το Δικαστήριο εξέτασε πρώτα εάν οι Ανεξάρτητες Επιτροπές Προσφυγών της Ελλάδας πληρούν τις προϋποθέσεις για να θεωρηθούν «δικαστήρια» κατά την έννοια του άρθρου 46 της Οδηγίας 2013/32. Εφαρμόζοντας καθιερωμένα κριτήρια, όπως η σύσταση διά νόμου, η ανεξαρτησία και η εφαρμογή κανόνων δικαίου, το Δικαστήριο έκρινε ότι πληρούν τις προϋποθέσεις. Σημείωσε ότι οι επιτροπές αποτελούνται κατά πλειοψηφία από δικαστές, τα μέλη τους είναι ανεξάρτητα και οι αιτιολογημένες αποφάσεις τους είναι δεσμευτικές. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι επιτροπές αυτές αποτελούν τους κατάλληλους φορείς για την παροχή της «πραγματικής προσφυγής» που απαιτεί το δίκαιο της ΕΕ.

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξέτασε το κεντρικό ερώτημα εάν το άρθρο 46 της Οδηγίας 2013/32, σε συνδυασμό με το δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή δυνάμει του άρθρου 47 του Χάρτη, απαγορεύει νομοθεσία κράτους μέλους η οποία απορρίπτει αυτόματα την προσφυγή ενός αιτούντος άσυλο ως «προδήλως αβάσιμη» σε περίπτωση που δεν παραστεί αυτοπροσώπως ενώπιον του οργάνου προσφυγής, χωρίς καμία εξέταση της ουσίας της υπόθεσης.

Προχωρώντας στην ουσία των υποβληθέντων ερωτημάτων, το Δικαστήριο ξεκίνησε αναγνωρίζοντας την αρχή της δικονομικής αυτονομίας, η οποία επιτρέπει στα κράτη μέλη να καθορίζουν τους δικούς τους κανόνες για τα ένδικα βοηθήματα. Ωστόσο, η αυτονομία αυτή περιορίζεται από την υποχρέωση να διασφαλίζεται η προστασία των δικαιωμάτων που εγγυάται το δίκαιο της ΕΕ. Για τις προσφυγές ασύλου, η Οδηγία 2013/32 είναι σαφής, απαιτώντας ότι μια πραγματική προσφυγή πρέπει να περιλαμβάνει «πλήρη και *ex nunc* εξέταση τόσο των πραγματικών όσο και των νομικών ζητημάτων». Αυτό σημαίνει ότι το όργανο προσφυγής πρέπει να διενεργεί μια εκ νέου και ολοκληρωμένη εξέταση ολόκληρης της υπόθεσης, συμπεριλαμβανομένης της ανάγκης του αιτούντος για διεθνή προστασία.

Η εν λόγω ελληνική νομοθεσία, και συγκεκριμένα το άρθρο 97(2) του Νόμου 4636/2019, απαιτεί από όλους τους αιτούντες, ανεξάρτητα από τον τόπο διαμονής τους στην Ελλάδα, να μεταβούν στην Αθήνα για να παραστούν αυτοπροσώπως ενώπιον των Ανεξάρτητων Επιτροπών Προσφυγών. Η μη συμμόρφωση ενεργοποιεί ένα νομικό τεκμήριο ότι η προσφυγή ασκήθηκε αποκλειστικά για την καθυστέρηση ή την παρεμπόδιση της απομάκρυνσης, οδηγώντας στην αυτόματη απόρριψή της ως προδήλως αβάσιμης.

Το Δικαστήριο αναγνώρισε μια τέτοια εθνική ρύθμιση ως περιορισμό του θεμελιώδους δικαιώματος σε αποτελεσματική δικαστική προστασία. Τέτοιοι περιορισμοί επιτρέπονται από τον Χάρτη μόνο εάν προβλέπονται από τον νόμο, σέβονται την ουσία του δικαιώματος και είναι ανάλογοι προς έναν θεμιτό σκοπό. Το Δικαστήριο δέχθηκε ότι η ελληνική νομοθεσία επεδίωκε θεμιτούς σκοπούς γενικού συμφέροντος, όπως η ταχεία διεκπεραίωση των προσφυγών και η διασφάλιση της αποτελεσματικότητας του δικαστικού συστήματος, εστιάζοντας στους αιτούντες που έχουν γνήσιο ενδιαφέρον για την έκβαση της υπόθεσής τους. Η επαλήθευση της συνεχούς παρουσίας ενός αιτούντος στην εθνική επικράτεια αποτελεί μέρος αυτού του θεμιτού σκοπού.

Ωστόσο, το μέτρο δεν πέρασε την ανάλυση της αναλογικότητας του Δικαστηρίου. Πρώτον, το Δικαστήριο αμφισβήτησε εάν η υποχρέωση ήταν αναγκαία, υποδεικνύοντας ότι λιγότερο περιοριστικά μέτρα θα μπορούσαν να επιτύχουν τον ίδιο στόχο. Για παράδειγμα, θα μπορούσε

να επιτραπεί στους αιτούντες να εκπροσωπούνται από δικηγόρο ή να παρουσιάζονται σε τοπικό αστυνομικό τμήμα για να επιβεβαιώσουν την παρουσία τους, μια πρακτική που ήδη επιτρέπεται από την ελληνική νομοθεσία για ορισμένες κατηγορίες αιτούντων.

Δεύτερον, και κρισιμότερα, το Δικαστήριο έκρινε το μέτρο δυσανάλογο λόγω της παράλογης και υπερβολικής επιβάρυνσης που επιβάλλει στους αιτούντες. Η υποχρέωση ενός ατόμου να ταξιδέψει εκατοντάδες χιλιόμετρα, συχνά με σημαντικό προσωπικό κόστος, απλώς για να καταγραφεί η παρουσία του, και όχι απαραίτητα για να ακουστεί, είναι μια υπερβολική απαίτηση. Αυτή η επιβάρυνση δεν δικαιολογείται από τον επιδιωκόμενο σκοπό.

Τέλος, η νομική συνέπεια της μη εμφάνισης κρίθηκε από το Δικαστήριο εξαιρετικά δυσανάλογη. Ο νόμος θεσπίζει ένα αμάχητο τεκμήριο ότι η προσφυγή ασκείται καταχρηστικά, οδηγώντας σε απόρριψη χωρίς καμία εξέταση της ουσίας της. Το Δικαστήριο τόνισε ότι η απουσία ενός αιτούντος θα μπορούσε να οφείλεται σε διάφορους λόγους, όπως οικονομικές δυσχέρειες, που δεν σχετίζονται με πρόθεση κατάχρησης του συστήματος. Αποτρέποντας κάθε μορφή ουσιαστικής επανεξέτασης, ο κανόνας αυτός αντιβαίνει ευθέως στη βασική απαίτηση της Οδηγίας για «επαρκή και πλήρη εξέταση», ακόμη και σε ταχείες διαδικασίες.

Το συνδυασμένο αποτέλεσμα της επιβάρυνσης του ταξιδιού και της αυτόματης, αυστηρής κύρωσης καθιστά την άσκηση του δικαιώματος σε πραγματική προσφυγή «υπερβολικά δυσχερή», υπονομεύοντας έτσι την ίδια την ουσία του δικαιώματος. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 46 της Οδηγίας 2013/32, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη, αποκλείει μια τέτοια εθνική νομοθεσία. Ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να τεκμαίρει ότι μια προσφυγή ασκείται καταχρηστικά και να την απορρίπτει ως προδήλως αβάσιμη, όταν ο αιτών δεν συμμορφώνεται με την υποχρέωση αυτοπρόσωπης εμφάνισης, της οποίας ο μοναδικός σκοπός είναι η επαλήθευση της παρουσίας του στην εθνική επικράτεια.

Απόφαση επιστροφής: δικαστικός έλεγχος και συνέπειες σε περίπτωση μη χορήγησης προθεσμίας οικειοθελούς αποχώρησης

> *προδικαστική παραπομπή – συνοριακοί έλεγχοι, άσυλο και μετανάστευση – μεταναστευτική πολιτική – Οδηγία 2008/115/ΕΚ – κοινοί κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών – άρθρο 3, σημεία 4 και 6, άρθρο 7, παρ. 1 και 4, άρθρο 8, παρ. 1 και 2, άρθρο 11, παρ. 1, και άρθρο 13 – άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – απόφαση επιστροφής – μη χορήγηση προθεσμίας οικειοθελούς αναχώρησης – απαγόρευση εισόδου – διοικητική πράξη δεκτική προσφυγής – εκτελεστότητα απόφασης επιστροφής η οποία δεν περιέχει πρόβλεψη σχετικά με την εν λόγω προθεσμία – δικαίωμα σε αποτελεσματικό μέσο έννομης προστασίας – απόφαση απαγόρευσης εισόδου εκδοθείσα μετά την πάροδο μεγάλου χρονικού διαστήματος*

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-636/23 και C-637/23, Al Hoceima, 01.08.2025, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος: M. L. Arastey Sahún, Εισηγητής: J. Passer, Γεν. Εισαγγελέας: D. Spielmann, ECLI:EU:C:2025:603 – Προδικαστική παραπομπή

Οι αιτήσεις προδικαστικής απόφασης αφορούν την ερμηνεία του άρθρου 3, σημεία 4 και 6, του άρθρου 7, παρ. 1 και 4, του άρθρου 8, παρ. 1 και 2, του άρθρου 11, παρ. 1, και του άρθρου 13 της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ, σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών, ερμηνευόμενων υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη. Οι αιτήσεις αυτές υποβλήθηκαν από το Raad voor Vreemdelingenbetwistingen (συμβούλιο επίλυσης ενδίκων διαφορών επί υποθέσεων αλλοδαπών, Βέλγιο) και το Conseil du contentieux des étrangers (συμβούλιο επίλυσης ενδίκων διαφορών επί υποθέσεων αλλοδαπών, Βέλγιο) στο πλαίσιο δύο ενδίκων διαφορών μεταξύ, αφενός, των W (C-636/23) και X (C-637/23), αμφοτέρων υπηκόων τρίτης χώρας, και, αφετέρου, του Belgische Staat (Βελγικού Δημοσίου) και του État belge (Βελγικού Δημοσίου), αντιστοίχως, σχετικά με διαταγή εγκατάλειψης της επικράτειας και απαγόρευση εισόδου.

Η προδικαστική απόφαση αφορά δύο παρόμοιες διαφορές από το Βέλγιο. Η πρώτη υπόθεση, C-636/23, αφορά τον W, υπήκοο Μαρόκου, σε βάρος του οποίου εκδόθηκε απόφαση απομάκρυνσης από το βελγικό έδαφος με οκταετή απαγόρευση εισόδου και χωρίς προθεσμία για οικειοθελή αναχώρηση, βάσει του φερόμενου κινδύνου διαφυγής και της απειλής για τη δημόσια τάξη. Ο W προσέβαλε επιτυχώς την απόφαση αυτή, και το αιτούν δικαστήριο την ακύρωσε, κρίνοντας παράνομους τους λόγους άρνησης χορήγησης της προθεσμίας οικειοθελούς αναχώρησης. Ωστόσο, το βελγικό Συμβούλιο της Επικρατείας (Raad van State) αναίρεσε εν μέρει την εν λόγω απόφαση, υποστηρίζοντας ότι η άρνηση χορήγησης προθεσμίας οικειοθελούς αναχώρησης αποτελεί απλώς ένα μη προσβλητό εκτελεστικό μέτρο που δεν μεταβάλλει τη νομική κατάσταση του ατόμου, δεδομένου ότι η παραμονή του παραμένει παράνομη. Αυτό δημιούργησε μια νομική σύγκρουση, ωθώντας το αιτούν δικαστήριο να αμφισβητήσει την ερμηνεία αυτή υπό το πρίσμα του δικαίου της ΕΕ. Η δεύτερη υπόθεση, C-637/23, αφορά τον X, υπήκοο Αλγερίας, σε βάρος του οποίου εκδόθηκε εντολή απομάκρυνσης και απόφαση απέλασης, ενώ διατάχθηκαν επιπλέον κράτηση με σκοπό την απομάκρυνση και διετής απαγόρευση εισόδου, ομοίως χωρίς προθεσμία οικειοθελούς αναχώρησης λόγω του επικα-

λούμενου κινδύνου διαφυγής. Ο Χ προσέβαλε την απόφαση αυτή, υποστηρίζοντας ότι οι αρχές παρέλειψαν να διενεργήσουν τη δέουσα ατομική αξιολόγηση για να τεκμηριώσουν τον κίνδυνο διαφυγής. Στη διαδικασία, το βελγικό κράτος ισχυρίστηκε εκ νέου ότι η απόφαση μη χορήγησης προθεσμίας αναχώρησης δεν υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο, ενώ ο Χ αντέτεινε ότι παράγει σημαντικά έννομα αποτελέσματα και πρέπει να είναι προσβλητή. Αντιμέτωπο με τα ίδια θεμελιώδη νομικά ερωτήματα σχετικά με το δικαίωμα σε αποτελεσματική ένδικη προστασία και το νομικό καθεστώς της απόφασης περί οικειοθελούς αναχώρησης, το αιτούν δικαστήριο και σε αυτή τη δεύτερη υπόθεση ζήτησε διευκρινίσεις από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι, και οι δύο υποθέσεις απαιτούσαν από το Δικαστήριο να καθορίσει εάν μια τέτοια απόφαση αποτελεί ουσιαστική, προσβλητή πράξη και να ορίσει τις έννομες συνέπειες σε περίπτωση που κριθεί παράνομη.

Απαντώντας στο πρώτο βασικό ερώτημα, το Δικαστήριο εξέτασε εάν μια απόφαση περί άρνησης χορήγησης προθεσμίας οικειοθελούς αναχώρησης θα μπορούσε να χαρακτηριστεί απλώς ως εκτελεστικό μέτρο που δεν μεταβάλλει τη νομική κατάσταση του υπηκόου τρίτης χώρας. Το Δικαστήριο απέρριψε κατηγορηματικά την ερμηνεία αυτή, κρίνοντας ότι μια τέτοια απόφαση έχει βαθιές και άμεσες έννομες συνέπειες. Η απόφαση ξεκινά επιβεβαιώνοντας ότι η Οδηγία 2008/115 καθιερώνει μια σαφή διαδικαστική ιεράρχηση, δίνοντας προτεραιότητα στην οικειοθελή επιστροφή έναντι της αναγκαστικής απομάκρυνσης, ώστε να διασφαλίζεται ότι οι επιστροφές διενεργούνται με ανθρώπινο τρόπο και με σεβασμό στα θεμελιώδη δικαιώματα. Αυτό δημιουργεί μια «κλιμάκωση των μέτρων» που πρέπει να ληφθούν, ξεκινώντας από τη λιγότερο εξαναγκαστική επιλογή.

Το Δικαστήριο προσδιόρισε αρκετές σημαντικές έννομες συνέπειες που απορρέουν άμεσα από την απόφαση για τη χορήγηση ή μη προθεσμίας οικειοθελούς αναχώρησης. Πρώτον, η χορήγηση μιας τέτοιας προθεσμίας προστατεύει το άτομο από την αναγκαστική απομάκρυνση μέχρι τη λήξη της, ενώ η άρνηση επιτρέπει την άμεση εκτέλεση της απόφασης επιστροφής. Δεύτερον, σύμφωνα με το άρθρο 11 παρ. 1 της Οδηγίας, η άρνηση χορήγησης προθεσμίας οικειοθελούς αναχώρησης αποτελεί πρωταρχικό λόγο για την επιβολή υποχρεωτικής απαγόρευσης εισόδου, ένα μέτρο με σημαντικές, πανευρωπαϊκές συνέπειες για το άτομο. Επιπλέον, η απόφαση επηρεάζει τη διαθεσιμότητα ορισμένων εγγυήσεων του άρθρου 14 παρ. 1, όπως η διατήρηση της οικογενειακής ενότητας και η πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη, οι οποίες ισχύουν κατά τη διάρκεια της προθεσμίας οικειοθελούς αναχώρησης.

Παρόλο που αναγνώρισε ότι η παραμονή του ατόμου παραμένει παράνομη ακόμη και αν χορηγηθεί προθεσμία αναχώρησης, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η άρνηση χορήγησής της μεταβάλλει θεμελιωδώς τη νομική του κατάσταση, αλλάζοντας τους όρους της επιστροφής του και στερώντας του διαδικαστικές εγγυήσεις. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι η απόφαση μη χορήγησης προθεσμίας οικειοθελούς αναχώρησης δεν μπορεί να θεωρηθεί απλό εκτελεστικό μέτρο, αλλά αποτελεί ουσιαστική απόφαση που επηρεάζει σημαντικά τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του ενδιαφερομένου.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο εξετάζει δύο βασικά διαδικαστικά ζητήματα. Πρώτον, επιβεβαιώνει ότι η απόφαση άρνησης χορήγησης προθεσμίας για οικειοθελή αναχώρηση πρέπει να μπορεί να προσβληθεί δικαστικά. Επικαλούμενο το άρθρο 13 της Οδηγίας 2008/115 και το άρθρο 47 του Χάρτη, το Δικαστήριο κρίνει ότι τα άτομα πρέπει να έχουν δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής κατά των αποφάσεων που τους επηρεάζουν αρνητικά, και αυτό περιλαμβάνει την αμφισβήτηση των λεπτομερών ρυθμίσεων της επιστροφής τους. Δεύτερον, το Δικαστήριο διευκρινίζει το χρονικό σημείο επιβολής της απαγόρευσης εισόδου. Ερμηνεύει τη λέξη «συνοδεύει» στην Οδηγία με την έννοια ότι η απαγόρευση συμπληρώνει την απόφαση επιστροφής, υποδηλώνοντας μια ουσιαστική και όχι μια αυστηρά χρονική σύνδεση. Κατά συνέπεια, μια εθνική αρχή δεν υποχρεούται να εκδώσει την απαγόρευση εισόδου ταυτόχρονα με την απόφαση επιστροφής και μπορεί να το πράξει ακόμη και μετά την παρέλευση σημαντικού χρονικού διαστήματος.

Με το τελευταίο ερώτημα, το Δικαστήριο εξετάζει εάν μια παράνομη διάταξη σχετικά με την προθεσμία οικειοθελούς αναχώρησης καθιστά αναγκαία την ακύρωση ολόκληρης της απόφασης επιστροφής. Το Δικαστήριο καταλήγει καταφατικά, κρίνοντας ότι η διάταξη για την προθεσμία οικειοθελούς αναχώρησης αποτελεί ουσιώδες και αναπόσπαστο μέρος της απόφασης επιστροφή», όπως αυτή ορίζεται στην Οδηγία 2008/115.

Η συλλογιστική βασίζεται στον ίδιο τον ορισμό της «επιστροφής», ο οποίος περιλαμβάνει ρητώς τόσο την οικειοθελή συμμόρφωση όσο και την αναγκαστική εκτέλεση. Ως εκ τούτου, η απόφαση για τον τρόπο της επιστροφής (οικειοθελής ή αναγκαστική) δεν αποτελεί ξεχωριστό διαδικαστικό βήμα, αλλά θεμελιώδες στοιχείο της ίδιας της υποχρέωσης επιστροφής. Κατά συνέπεια, εάν ένα δικαστήριο διαπιστώσει παρανομία στην απόφαση που αφορά την προθεσμία οικειοθελούς αναχώρησης – είτε στην άρνηση χορήγησής της είτε στη διάρκειά της – οφείλει να ακυρώσει την απόφαση επιστροφής στο σύνολό της.

Η ερμηνεία αυτή ενισχύεται από τον πρωταρχικό στόχο της Οδηγίας: την επίτευξη ισορροπίας μεταξύ μιας αποτελεσματικής πολιτικής απομάκρυνσης και της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Το Δικαστήριο

τονίζει ότι οι αρχές της δικαιοσύνης, της διαφάνειας και της αναλογικότητας πρέπει να τηρούνται σε όλη τη διαδικασία επιστροφής. Ο διαχωρισμός του στοιχείου της οικειοθελούς αναχώρησης από την κύρια απόφαση θα υπονόμευε αυτή την κρίσιμη ισορροπία.

Το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι η αρχή αυτή ισχύει ακόμη και όταν το εθνικό δίκαιο απαιτεί την υποβολή αίτησης για τη χορήγηση προθεσμίας οικειοθελούς αναχώρησης, καθώς η σχετική απόφαση εξακολουθεί να υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο. Επιπλέον, η ακύρωση ολόκληρης της απόφασης δεν παρακωλύει την αποτελεσματικότητα της πολιτικής επιστροφής. Απλώς απαιτεί από την εθνική αρχή να εκδώσει μια νέα, νόμιμη απόφαση επιστροφής που θα διορθώνει την εντοπισμένη πλημμέλεια, χωρίς να χρειάζεται να αρχίσει η διαδικασία από την αρχή.

VIII. ΕΝΕΡΓΕΙΑ

Επιμ.: Αγγελική Ζησιού

► Εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας

Το άρθρο 18 του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/943 για την αγορά ηλεκτρικής ενέργειας, καθώς και το άρθρο 10, το άρθρο 46 και το άρθρο 59 της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/944 σχετικά με τους κοινούς κανόνες της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας, έχουν την έννοια ότι δεν διέπουν τις έννομες συνέπειες της δυσλειτουργίας μετρητή ηλεκτρικής ενέργειας και, επομένως, δεν έχουν εφαρμογή στην περίπτωση κατά την οποία, λόγω τέτοιας δυσλειτουργίας, δεν κατέστη δυνατή η ορθή καταμέτρηση της ποσότητας ηλεκτρικής ενέργειας που κατανάλωσε οικιακός πελάτης και χρεώθηκε σε αυτόν ποσό υπολογισθέν βάσει εκτιμώμενης κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας. Περαιτέρω, το άρθρο 27 της Οδηγίας 2011/83/ΕΕ σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών έχει την έννοια ότι δεν έχει εφαρμογή στην περίπτωση κατά την οποία ζητείται από καταναλωτή η πληρωμή της ηλεκτρικής ενέργειας που παρασχέθηκε δυνάμει έγκυρης σύμβασης, καταναλώθηκε, αλλά δεν καταμετρήθηκε ορθώς λόγω της δυσλειτουργίας μετρητή.

προδικαστική παραπομπή – εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας – Κανονισμός (ΕΕ) 2019/943 – Οδηγία (ΕΕ) 2019/944 – πεδία εφαρμογής – μη ορθή καταμέτρηση της κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας λόγω δυσλειτουργίας μετρητή – χρέωση βάσει εκτιμώμενης κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας – δικαιώματα των καταναλωτών – Οδηγία (ΕΕ) 2011/83 – πεδίο εφαρμογής – παροχή μη παραγγελθέντων

ΔΕΕ C-310/24, Elektrorazpredelitelni mrezhi Zapad, 05.06. 2025, Τμήμα ένατο, Πρόεδρος: N. Jääskinen, Εισηγητής: M. Condinanzi, Γεν. Εισαγγελέας: A. Ράντος, ECLI:EU:C:2025: 406 – Προδικαστική παραπομπή

Η συγκεκριμένη αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 18, παρ. 1, 7 και 8, του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/943, σχετικά με την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας, του άρθρου 10 παρ. 4, του άρθρου 46, παρ. 2, στοιχείο δ', και του άρθρου 59, παρ. 1, στοιχείο α', της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/944, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας και την τροποποίηση της Οδηγίας 2012/27/ΕΕ, και του άρθρου 27 της Οδηγίας 2011/83/ΕΕ, σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών, την τροποποίηση της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου και της Οδηγίας 1999/44/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και την κατάργηση της Οδηγίας 85/577/ΕΟΚ του Συμβουλίου και της Οδηγίας 97/7/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ 2011, L 304, σ. 64). Η εν λόγω αίτηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του YL, ως οικιακού πελάτη, και της «Elektrorazpredelitelni mrezhi Zapad» EAD (στο εξής: ERM Zapad), με αντικείμενο την αμφισβήτηση λογαριασμού κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας του οποίου το ποσό υπολογίστηκε βάσει εκτιμώμενης κατανάλωσης, λόγω δυσλειτουργίας του μετρητή.

Αναλυτικότερα, ο YL, ιδιοκτήτης κατοικίας στη Βουλγαρία, συνδεδεμένης με το δίκτυο διανομής της ERM Zapad, διέθετε μετρητή τοποθετημένο σε κλειδωμένο κουτί στον δρόμο, στο οποίο πρόσβαση είχαν μόνο οι υπάλληλοι της εταιρείας. Στις 10.04.2023, κατά επιτόπιο έλεγχο, διαπιστώθηκε ότι ο μετρητής δεν κατέγραφε κατανάλωση χωρίς να παρουσιάζει εξωτερική ζημιά. Το Βουλγαρικό Ινστιτούτο Μετρολογίας επιβεβαίωσε ότι ο μετρητής δεν πληρούσε τα τεχνικά πρότυπα, ενώ ο τελευταίος έλεγχός του είχε πραγματοποιηθεί το 2018. Ελλείψει ορθής καταγραφής της πραγματικής κατανάλωσης, η ERM Zapad, εφαρμόζοντας τον εθνικό κανονισμό PIKEE, εξέδωσε λογαριασμό ύψους 2.058,26 BGN (περίπου 1.000 €) για εκτιμώμενη κατανάλωση 3.168 kWh ηλεκτρικής ενέργειας κατά τη χρονική περίοδο 11.01.2023-10.04.2023, υπολογισμένη με το υψηλότερο ημερήσιο τιμολόγιο. Προς τούτο, ο YL προσέφυγε στο Sofiyski rayonen sad (περιφερειακό δικαστήριο Σόφιας), ασκώντας αγωγή και υποστηρίζοντας ότι δεν μπορούσε να γνωρίζει τη βλάβη, καθώς δεν είχε πρόσβαση στον μετρητή, ενώ παράλληλα αμφισβήτησε και το χρονικό διάστημα χρέωσης.

Επιλαμβανόμενο της οικείας αγωγής, το αιτούν δικαστήριο αρχικά υπενθυμίζει πως οι κανόνες PIKEE επιτρέπουν στον προμηθευτή να τιμολογεί εκτιμώμενη κατανάλωση όταν ο μετρητής δυσλειτουργεί χωρίς υπαιτιότητα του καταναλωτή, θεωρώντας τη μη καταμετρηθείσα ενέργεια «απώλεια» που πρέπει να επιρριφθεί στον πελάτη.

Περαιτέρω, επισήμανε ότι το ενωσιακό δίκαιο (Οδηγία 2019/944 και Κανονισμός 2019/943) προάγει την ενεργειακή απόδοση και τον περιορισμό απωλειών, και διερωτήθηκε αν τα «τέλη για απώλειες» που προβλέπουν τα άρθρα 46, παρ. 2, στοιχείο δ', της Οδηγίας και 18 παρ. 8 του Κανονισμού καλύπτουν ενέργεια που καταναλώθηκε αλλά δεν καταγράφηκε λόγω βλάβης του μετρητή, ιδίως όταν ο πάροχος ή ο διαχειριστής του δικτύου δεν αποκατέστησε εγκαίρως τη δυσλειτουργία. Παράλληλα, έθεσε ζητήματα διαφάνειας τιμολογίων, διερευνώντας αν το άρθρο 59, παρ. 1, στοιχείο α', της Οδηγίας επιτρέπει να ενσωματώνεται στα τιμολόγια μεταφοράς ή διανομής το κόστος τέτοιας μη καταμετρηθείσας ενέργειας και αν ο Κανονισμός 2019/943, άρθρο 18 παρ. 1 και 7, αντιτίθεται σε χρέωση βάσει εκτίμησης χωρίς επαλήθευση πραγματικής κατανάλωσης. Τέλος, το αιτούν δικαστήριο διερωτήθηκε αν, κατά το άρθρο 27 της Οδηγίας 2011/83, ο καταναλωτής υποχρεούται να πληρώσει για εκτιμώμενη κατανάλωση όταν ο μετρητής, εκτός ελέγχου του, δεν λειτουργεί, και αν το άρθρο 10 παρ. 4 της Οδηγίας 2019/944 επιτρέπει στον προμηθευτή να αναπροσαρμόζει εκ των υστέρων τιμή και ποσότητα ηλεκτρικής ενέργειας.

Κατόπιν τούτων, το αιτούν δικαστήριο, Sofiyski rayonen sad, αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα πέντε προδικαστικά ερωτήματα:

Πρώτον, εάν η φράση «τέλη για απώλειες» των ενωσιακών κανόνων καλύπτει χρεώσεις για ενέργεια που καταναλώθηκε αλλά δεν καταγράφηκε, διακρίνοντας περιπτώσεις με/χωρίς εξωτερική επέμβαση.

Δεύτερον, εάν η αρχή διαφάνειας τιμολογίων επιτρέπει να μετακυλίεται στον καταναλωτή το κόστος τέτοιων «απωλειών».

Τρίτον, εάν το άρθρο 18 του Κανονισμού 2019/943 αντιτίθεται σε χρέωση βάσει εκτίμησης χωρίς επαλήθευση.

Τέταρτον, εάν το άρθρο 27 της Οδηγίας 2011/83 απαλλάσσει τον καταναλωτή από πληρωμή για μη καταγεγραμμένη κατανάλωση σε περίπτωση βλάβης του μετρητή εκτός ελέγχου του.

Πέμπτον, εάν το άρθρο 10(4) της Οδηγίας 2019/944 επιτρέπει εκ των υστέρων αναπροσαρμογή τιμής/ποσότητας από τον πάροχο όταν ο μετρητής είναι εκτός ελέγχου του καταναλωτή.

Επί του παραδεκτού της εν λόγω αίτησης, η ERM Zapad πρόβαλε σειρά ενστάσεων υποστηρίζοντας, μεταξύ άλλων, πως η περί αιτήματος προδικαστικής απόφασης διάταξη του εθνικού δικαστηρίου εκδόθηκε χωρίς τήρηση της αρχής της αντιμωλίας και ότι περιέχει ανακριβή πραγματικά στοιχεία, καθώς η ίδια είναι απλώς διαχειριστής δικτύου και δεν έχει σύμβαση προμήθειας ρεύματος με τον YL. Επίσης, ισχυρίστηκε πως η εν λόγω υπόθεση δεν άπτεται του δίκαιου της Ένωσης, ενώ θεώρησε ότι τα υποβληθέντα προδικαστικά ερωτήματα δεν σχετίζονται με την οικεία υπόθεση, διότι το ζητούμενο εν προκειμένω είναι η αιτία και το ύψος της απαίτησης για μη καταμετρηθείσα κατανάλωση, ενώ μάλιστα σημείωσε πως υπήρξαν φθορές στις σφραγίδες του μετρητή που δείχνουν εξωτερική παρέμβαση. Τέλος, κατά την ERM Zapad, η ερμηνεία των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης που μνημονεύονται στην αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δεν δημιουργεί καμία αμφιβολία, λαμβανομένης υπόψη, μεταξύ άλλων, της νομολογίας του Δικαστηρίου σχετικά με την ενωσιακή νομοθεσία που ίσχυε πριν την Οδηγία 2019/944 και τον Κανονισμό 2019/943.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επισημαίνει ότι, όπως προκύπτει από τη διάταξη περί παραπομπής, δεν υπήρξε εξωτερική παρέμβαση στον μετρητή και, επομένως, τα πέντε προδικαστικά ερωτήματα είναι υποθετικά και, κατά συνέπεια, απαράδεκτα κατά το μέτρο που αφορούν την περίπτωση οφειλόμενης σε εξωτερική επέμβαση δυσλειτουργίας του εξοπλισμού μέτρησης.

Επιλαμβανόμενο των ως άνω περί του παραδεκτού ενστάσεων, το Δικαστήριο αρχικά υπενθύμισε πως, στο πλαίσιο της προδικαστικής διαδικασίας, δεν ελέγχει αν η απόφαση παραπομπής τηρεί τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες ούτε αν εκδόθηκε νομίμως κατά το εσωτερικό δίκαιο. Δεσμεύεται από τα πραγματικά περιστατικά όπως τα διαπιστώνει το αιτούν δικαστήριο, ακόμη κι αν αυτά αμφισβητούνται από διάδικο. Περαιτέρω, υπενθύμισε πως τα προδικαστικά ερωτήματα θεωρούνται κατά τεκμήριο λυσιτελή· το Δικαστήριο μπορεί να τα απορρίψει μόνον αν προδήλως δεν συνδέονται με τη διαφορά, είναι υποθετικά ή δεν υπάρχουν επαρκή πραγματικά και νομικά στοιχεία. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο έκρινε ως απαράδεκτα μόνο τα προδικαστικά ερωτήματα που αφορούσαν τα υποθετικά σενάρια της με/χωρίς εξωτερικής επέμβασης επί του μετρητή καθώς ήδη το αιτούν δικαστήριο είχε αποδεχθεί πως δεν είχε εμφιλοχωρήσει εξωτερική επέμβαση επί του επίδικου μετρητή. Τέλος, απέρριψε τους ισχυρισμούς της ERM Zapad ότι το δίκαιο της ΕΕ δεν εφαρμόζεται ή ότι υπάρχει ήδη σχετική νομολογία επί του επίδικου ζητήματος ως αφορώσα την ουσία και όχι το παραδεκτό της υπόθεσης.

Επί της ουσίας της υπόθεσης, το Δικαστήριο, αναφορικά με τα προδικαστικά ερωτήματα περί του εάν οι διατάξεις του άρθρου 18 παρ. 1, 7 και 8 του Κανονισμού 2019/943, των άρθρων 10 παρ. 4, 46, παρ. 2, στοιχείο δ', και 59, παρ. 1, στοιχείο α', της Οδηγίας 2019/944, καθώς και του άρθρου 27 της Οδηγίας 2011/83, επιτρέπουν τη χρέωση οικιακού πελάτη με ποσό υπολογιζόμενο βάσει εκτιμώμενης κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας σε περίπτωση δυσλειτουργίας μετρητή, έκρινε ότι οι ως άνω διατάξεις δεν καταλαμβάνουν τις έννομες συνέπειες τέτοιας δυσλειτουργίας. Ειδικότερα, το άρθρο 18 του Κανονισμού 2019/943 ρυθμίζει αποκλειστικά το κόστος και

τη διαφάνεια των τελών πρόσβασης και των τιμολογίων διανομής, χωρίς να αφορά περιπτώσεις βλάβης μετρητή. Τα άρθρα 10 παρ. 4, 46, παρ. 2, στοιχείο δ', και 59, παρ. 1, στοιχείο α', της Οδηγίας 2019/944 αφορούν, αντιστοίχως, την υποχρέωση ενημέρωσης για τροποποίηση συμβατικών όρων, τη συλλογή τελών σχετικών με το σύστημα μεταφοράς και την έγκριση τιμολογίων διανομής ή μεταφοράς από τη ρυθμιστική αρχή, χωρίς να ρυθμίζουν την τιμολόγηση μη καταμετρηθείσας κατανάλωσης. Όσον αφορά την Οδηγία 2011/83, το άρθρο 27 περί μη παραγγελθείσας παροχής δεν εφαρμόζεται όταν η παροχή ηλεκτρικής ενέργειας πραγματοποιείται βάσει έγκυρης σύμβασης και έχει πράγματι καταναλωθεί, έστω και αν δεν καταγράφηκε ορθώς λόγω βλάβης του μετρητή. Επομένως, καμία από τις ανωτέρω ενωσιακές διατάξεις δεν διέπει την περίπτωση κατά την οποία, εξαιτίας δυσλειτουργίας του μετρητή, ο οικιακός πελάτης χρεώνεται με ποσό υπολογισθέν βάσει εκτιμώμενης κατανάλωσης.

Υπό το φως των ανωτέρω σκέψεων, το ΔΕΕ έκρινε ότι το άρθρο 18, παρ. 1, 7 και 8, του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/943 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουνίου 2019, σχετικά με την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας, καθώς και τα άρθρα 10, παρ. 4, 46, παρ. 2, στοιχείο δ', και 59, παρ. 1, στοιχείο α', της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/944 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουνίου 2019, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας και την τροποποίηση της Οδηγίας 2012/27/ΕΕ, έχουν την έννοια ότι δεν διέπουν τις έννομες συνέπειες της δυσλειτουργίας μετρητή ηλεκτρικής ενέργειας και, επομένως, δεν έχουν εφαρμογή στην περίπτωση κατά την οποία, λόγω τέτοιας δυσλειτουργίας, δεν κατέστη δυνατή η ορθή καταμέτρηση της ποσότητας ηλεκτρικής ενέργειας που κατανάλωσε οικιακός πελάτης και χρεώθηκε σε αυτόν ποσό υπολογισθέν βάσει εκτιμώμενης κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας. Περαιτέρω, το άρθρο 27 της Οδηγίας 2011/83/ΕΕ σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών έχει την έννοια ότι δεν έχει εφαρμογή στην περίπτωση κατά την οποία ζητείται από καταναλωτή η πληρωμή της ηλεκτρικής ενέργειας που παρασχέθηκε δυνάμει έγκυρης σύμβασης, καταναλώθηκε, αλλά δεν καταμετρήθηκε ορθώς λόγω της δυσλειτουργίας μετρητή.

Το άρθρο 3 παρ. 1 και το άρθρο 5 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ, σε συνδυασμό με το σημείο 1, στοιχείο ε', του παραρτήματος και το άρθρο 7, έχει την έννοια ότι ρήτρα σύμβασης προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας ορισμένου χρόνου, η οποία επιτρέπει στον προμηθευτή, σε περίπτωση πρόωρης καταγγελίας λόγω υπερημερίας πληρωμής, να επιβάλει αυτομάτως κατ' αποκοπήν ποινή ανεξαρτήτως πραγματικής ζημίας, μπορεί να είναι καταχρηστική. Η ρήτρα πληροί την απαίτηση διαφάνειας μόνον αν, βάσει της δομής, της θέσης της στη σύμβαση και των συνθηκών ηλεκτρονικής σύναψης –συμπεριλαμβανομένων των παρεχόμενων πληροφοριών– ο μέσος, επαρκώς ενημερωμένος και προσεκτικός καταναλωτής μπορεί να κατανοήσει τη λειτουργία της και να εκτιμήσει τις οικονομικές της συνέπειες.

προδικαστική παραπομπή – προστασία των καταναλωτών – Οδηγία 93/13/ΕΟΚ – καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές – άρθρα 3, 5, και 7 και σημείο 1, στοιχείο ε΄, του παραρτήματος – σύμβαση ορισμένου χρόνου για την προμήθεια ηλεκτρικής ενέργειας – συμβατική ποινική ρήτρα επιβαλλόμενη σε περίπτωση υπερημερίας πληρωμής – αναλογικός χαρακτήρας του ύψους της ποινικής ρήτρας – σαφής και κατανοητός χαρακτήρας των ρητρών – Οδηγία (ΕΕ) 2019/944 – δεν τυγχάνει εφαρμογής

ΔΕΕ C-749/23, innogy Energie, 05.06.2025, Τμήμα ένατο, Πρόεδρος: A. Arabadjiev, Εισηγητής: N. Jääskinen, Γεν. Εισαγγελέας: J. Kokott, ECLI:EU:C:2025:405 – Προδικαστική παραπομπή

Η συγκεκριμένη αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία, αφενός, των άρθρων 3, 5 και 7 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, και του σημείου 1, στοιχείο ε', του παραρτήματος της εν λόγω Οδηγίας και, αφετέρου, του άρθρου 12, παρ. 3, της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/944 σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας και την τροποποίηση της Οδηγίας 2012/27/ΕΕ. Η εν λόγω αίτηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της innogy Energie s.r.o., εταιρείας προμήθειας ενέργειας, και του QS, καταναλωτή, με αντικείμενο αγωγή της ως άνω εταιρείας με αίτημα την καταβολή ποινικής ρήτρας βάσει όρου της συναφθείσας με τον καταναλωτή σύμβασης προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας.

Ειδικότερα, στις 24 Ιανουαρίου 2020, ο QS και η innogy Energie συνήψαν σύμβαση προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας ορισμένου χρόνου για οικιακή χρήση, με εγγυημένη σταθερή τιμή χαμηλότερη από τις αντίστοιχες συμβάσεις αορίστου χρόνου. Η σύμβαση προσχώρησης, σε προτυπωμένο ηλεκτρονικό έντυπο δύο σελίδων, προέβλεπε μηνιαίο ποσό έναντι ύψους 1.200 CZK για προβλεπόμενη κατανάλωση 1,8 MWh/έτος και βασική διάρκεια 30 μηνών, χωρίς δυνατότητα πρόωρης καταγγελίας. Περαιτέρω, η επίδικη σύμβαση περιλάμβανε, στο τμήμα «Λοιποί όροι», υποχρέωση του πελάτη να παράσχει τη συνδρομή του για την εκτέλεση της σύμβασης και απαγόρευση ενεργειών που παρακωλύουν την εκπλήρωσή της, προβλέποντας ποινική ρήτρα ύψους 3.000 CZK (περίπου 120 ευρώ) για παράβαση των συμβατικών όρων. Ομοίως,

μεταξύ άλλων, σε περίπτωση επαναλαμβανόμενης παράβασης της υποχρέωσης καταβολής του τιμήματος της ηλεκτρικής ενέργειας μπορούσε να απαιτηθεί από τον πελάτη η καταβολή συμβατικής ποινικής ρήτρας για την ενδεχόμενη αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε στην innogy Energie λόγω της μη κατανάλωσης της συμφωνηθείσας ηλεκτρικής ενέργειας. Η ποινική ρήτρα ανερχόταν στο ποσό των 400 CZK (περίπου 16 ευρώ) για κάθε ημερολογιακό μήνα που έπεται της ημερομηνίας καταγγελίας της σύμβασης ή αναστολής της προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας έως τη λήξη ισχύος της σύμβασης. Το κείμενο της σύμβασης συμπληρώθηκε ηλεκτρονικά από την innogy Energie και ο QS είχε τη δυνατότητα επισκόπησης πριν την υπογραφή του μέσω ψηφιακής τα-μπλέτας.

Λόγω μη καταβολής δόσεων για τους μήνες Ιούνιο και Ιούλιο 2020, η innogy Energie διέκοψε την προμήθεια ηλεκτρικής ενέργειας στις 11 Σεπτεμβρίου 2020 και απαίτησε την καταβολή της ποινικής ρήτρας συνολικού ύψους 8.800 CZK για τους υπόλοιπους 22 μήνες της σύμβασης. Ο QS προέβη σε μερική καταβολή ποσού 2.190,34 CZK. Στις 23 Σεπτεμβρίου 2020, η innogy Energie κατήγγειλε τη σύμβαση λόγω μη εξόφλησης των οφειλομένων. Στο πλαίσιο αυτό, η innogy Energie άσκησε αγωγή ενώπιον του Okresní soud v Teplicích (πρωτοβάθμιου δικαστηρίου Τέπλιτσε, Τσεχική Δημοκρατία), με αίτημα να καταδικαστεί ο QS, με βάση την ποινική ρήτρα της σύμβασης, στην καταβολή ποσού ύψους 6.609,66 CZK (περίπου 270 ευρώ), ήτοι στην καταβολή του υπολοίπου της οφειλής βάσει της εν λόγω ποινικής ρήτρας.

Επιλαμβανόμενο της οικείας αγωγής, το αιτούν δικαστήριο υπενθύμισε ότι, σύμφωνα με την ισχύουσα πριν από την 1η Ιανουαρίου 2014 εθνική νομοθεσία περί καταχρηστικών ρητρών, το Συνταγματικό Δικαστήριο της Τσεχικής Δημοκρατίας έχει διαπιστώσει ότι, για να μην θεωρηθεί καταχρηστική μια συμβατική ποινική ρήτρα, αυτή πρέπει να περιλαμβάνεται στο κείμενο της σύμβασης, να είναι σαφής, εύληπτη, λογικά δομημένη, ορατή στον μέσο καταναλωτή και να μην δημιουργεί την εντύπωση ότι αποτελεί επουσιώδη όρο. Ως προς την οικεία περίπτωση, το αιτούν δικαστήριο παρατηρεί πως οι ποινικές ρήτρες ενσωματώθηκαν στην πρώτη σελίδα της σύμβασης προσχώρησης, στο τμήμα «Λοιποί όροι», το οποίο δεν περιλαμβάνει όρους που έχουν διαπραγματευτεί ατομικά και δεν απαιτεί συμπλήρωση, γεγονός που δημιουργεί αμφιβολίες ως προς τη συμμόρφωση με τις απαιτήσεις διαφάνειας του άρθρου 5 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ. Περαιτέρω, το αιτούν δικαστήριο επισήμανε τη διαφοροποιημένη διαχείριση ανάλογα με το ποιος καταγγέλλει την εκάστοτε σύμβαση. Ειδικότερα, η επίδικη ρήτρα προβλέπει ποινή 400 CZK ανά μήνα για μη καταβολή του προβλεπόμενου τιμήματος, χωρίς να απαιτείται απόδειξη της πραγματικής ζημίας, ενώ σε περίπτωση καταγγελίας από τον καταναλωτή η αποζημίωση περιορίζεται στην πραγματική ζημία του προμηθευτή. Τέλος, το αιτούν δικαστήριο υπογράμμισε ότι στην υπόθεση της κύριας δίκης δεν υπάρχουν οφειλές όσον αφορά το καταβλητέο για την προμήθεια ηλεκτρικής ενέργειας τίμημα· αντιθέτως, υπάρχει ένα ποσό το οποίο καταβλήθηκε αχρεωστήτως στην innogy Energie, παρά το γεγονός ότι ο QS δεν είχε καταβάλει τουλάχιστον δύο μηνιαίες δόσεις ποσού έναντι, ύψους 1.200 CZK (περίπου 48 ευρώ).

Κατόπιν τούτων, το αιτούν δικαστήριο, Okresní soud v Teplicích, αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

Πρώτον, εάν σύμφωνα με τη σκοπιμότητα της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ, ποινική ρήτρα ενσωματωμένη σε τμήμα «Λοιποί όροι» της πρώτης σελίδας της σύμβασης προσχώρησης, χωρίς στοιχεία ταυτότητας των μερών και χωρίς χειρόγραφη συμπλήρωση, μπορεί να θεωρηθεί έγκυρη, δεδομένου ότι η δεύτερη σελίδα φέρει επαρκή στοιχεία αναγνώρισης της σύμβασης.

Δεύτερον, εάν σύμφωνα με την ίδια Οδηγία και το άρθρο 12, παρ. 3, της Οδηγίας 2019/944, σε περίπτωση καταγγελίας σύμβασης προμήθειας ορισμένου χρόνου από τον προμηθευτή λόγω παράβασης του καταναλωτή, δεν λαμβάνεται υπόψη το ύψος της πραγματικής άμεσης οικονομικής ζημίας του προμηθευτή.

Εκκινώντας από το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το Δικαστήριο επισήμανε πως αυτό αφορά την ερμηνεία του άρθρου 12, παρ. 3, της Οδηγίας 2019/944, σχετικά με την απόδειξη της οικονομικής ζημίας του προμηθευτή σε περίπτωση πρόωρης καταγγελίας σύμβασης, πλην όμως, όπως και η innogy Energie υποστήριξε, η διάταξη αυτή δεν είχε ακόμη μεταφερθεί στο τσεχικό δίκαιο κατά τον χρόνο σύναψης και καταγγελίας της επίδικης σύμβασης. Προς τούτο, το Δικαστήριο υπενθύμισε πως ένας νέος κανόνας δικαίου έχει εφαρμογή από την έναρξη ισχύος του και, μολονότι δεν εφαρμόζεται επί των νομικών καταστάσεων που γεννήθηκαν και διαμορφώθηκαν οριστικώς υπό το κράτος του προγενέστερου νόμου, εφαρμόζεται στα μελλοντικά αποτελέσματα και στις νέες έννομες καταστάσεις. Το αντίθετο ισχύει μόνο αν ο νέος κανόνας συνοδεύεται από ειδικές διατάξεις που καθορίζουν διαφορετικά τη διαχρονική εφαρμογή του (*Banco Santander*, C-265/22, σκ. 37).

Όσον αφορά ειδικότερα τις Οδηγίες, κατά κανόνα μόνον οι νομικές καταστάσεις που διαμορφώθηκαν μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς τους στο εσωτερικό δίκαιο υπάγονται στο *ratione temporis* πεδίο εφαρμογής τους. Σύμφωνα με το άρθρο 71 της Οδηγίας 2019/944, τα κράτη μέλη έπρεπε να έχουν θεσπίσει και δημοσιεύσει τις διατάξεις μεταφοράς μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 2020. Η τσεχική νομοθεσία που μεταφέρει την Οδηγία (νόμος

458/2000, όπως τροποποιήθηκε) άρχισε να ισχύει την 1η Ιανουαρίου 2022, ενώ η επίμαχη σύμβαση συνήφθη στις 24 Ιανουαρίου 2020 και καταγγέλθηκε στις 23 Σεπτεμβρίου 2020, δηλαδή πριν τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς.

Με βάσει την ως άνω ανάλυση και εφόσον η Οδηγία 2019/944 δεν είχε εφαρμογή ούτε κατά την ημερομηνία σύναψης ούτε κατά την ημερομηνία καταγγελίας της σύμβασης, συνακόλουθα και η ερμηνεία του άρθρου 12(3) δεν συνδέεται με την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης και, εξ αυτού του λόγου, το Δικαστήριο απέρριψε το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα ως απαράδεκτο.

Προχωρώντας στην ουσία των προδικαστικών ερωτημάτων, το Δικαστήριο κλήθηκε να διερευνήσει, πρώτον, αν το άρθρο 3(1) και το άρθρο 5 της Οδηγίας 93/13, σε συνδυασμό με το σημείο 1, στοιχείο ε΄, του παραρτήματος και το άρθρο 7 αυτής, έχουν την έννοια ότι ρήτρα σύμβασης προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας σταθερής τιμής ορισμένου χρόνου που επιτρέπει στον προμηθευτή να επιβάλει κατ' αποκοπήν ποινή στον καταναλωτή λόγω υπερημερίας πριν από τη λήξη της σύμβασης, ανεξαρτήτως της πραγματικής οικονομικής ζημίας του προμηθευτή, μπορεί να έχει καταχρηστικό χαρακτήρα, και, δεύτερον, αν η ρήτρα αυτή πληροί τις απαιτήσεις διαφάνειας του άρθρου 5.

Αρχικά, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι, κατά το άρθρο 3(1) της Οδηγίας 93/13, ρήτρα που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης θεωρείται καταχρηστική όταν δημιουργεί σημαντική ανισορροπία εις βάρος του καταναλωτή, παρά την απαίτηση καλής πίστης. Το παράρτημα της εν λόγω Οδηγίας περιέχει ενδεικτικό και μη εξαντλητικό κατάλογο ρητρών που ενδέχεται να κηρυχθούν καταχρηστικές, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που επιβάλλουν δυσανάλογα υψηλή αποζημίωση (σημείο 1, στοιχείο ε'). Το περιεχόμενο αυτό δεν αρκεί από μόνο του για την αυτοδίκαιη διαπίστωση καταχρηστικότητας, αποτελεί όμως βασικό στοιχείο για την εκτίμηση του εθνικού δικαστηρίου (*Invitel*, C-472/10, σκ. 26).

Επομένως, για το Δικαστήριο, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εκτιμήσει τον καταχρηστικό χαρακτήρα της εκάστοτε συμβατικής ρήτρας κατά την έννοια του ως άνω αναλυόμενου άρθρου, λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των περιστάσεων της εκάστοτε υποθέσεως και κυρίως βάσει τριών παραμέτρων: πρώτον, της συμμόρφωσης με την απαίτηση καλής πίστης, εξετάζοντας αν ο επαγγελματίας μπορούσε να αναμένει εύλογα ότι ο καταναλωτής θα δεχόταν τη ρήτρα μετά από ατομική διαπραγμάτευση (*Banco Primus*, C-421/14, σκ. 60), δεύτερον, της ύπαρξης σημαντικής ανισορροπίας, αξιολογώντας τη σύγκριση με τη θέση του καταναλωτή υπό το ισχύον εθνικό δίκαιο (*Banco Primus*, σκ. 59), και τρίτον, του ύψους της ποινικής ρήτρας σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό και την αναγκαιότητα του μέτρου (*Aziz*, C-415/11, σκ. 74). Εν προκειμένω, η ποινική ρήτρα των 400 CZK (περίπου 16 ευρώ) επιβλήθηκε για δύο δόσεις ύψους 1.200 CZK (περίπου 48 ευρώ) για κάθε μήνα μετά τη διακοπή της προμήθειας, για σύμβαση διάρκειας 30 μηνών. Η ρήτρα αυτή μπορεί να συνιστά δυσανάλογη κύρωση κατά το παράρτημα και τη νομολογία (*Topaz*, C-211/17, σκ. 59), και η εκτίμηση αυτή πρέπει να γίνει από το αιτούν δικαστήριο.

Περαιτέρω, και αναφορικά με την απαίτηση διαφάνειας του άρθρου 5 της Οδηγίας 93/13, η ρήτρα κατά το Δικαστήριο θα πρέπει να είναι σαφής και κατανοητή, ώστε ο μέσος καταναλωτής να αντιλαμβάνεται τη λειτουργία της και τις οικονομικές συνέπειες (*Andriciuc*, C-186/16, σκ. 45-48, *Caixabank*, C-565/21, σκ. 30, 44, 46). Παράγοντες προς εξέταση αποτελούν η θέση και η δομή της ρήτρας στο κείμενο της σύμβασης, η δυνατότητα πρόσβασης του καταναλωτή στο περιεχόμενο, η πληροφόρηση που του παρέσχε ο επαγγελματίας και οι συνθήκες σύναψης της σύμβασης, συμπεριλαμβανομένης της ηλεκτρονικής μορφής και του τρόπου πλοήγησης στο κείμενο.

Υπό το φως των ανωτέρω σκέψεων, το ΔΕΕ έκρινε ότι το άρθρο 3, παρ. 1, και το άρθρο 5 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, σε συνδυασμό με το σημείο 1, στοιχείο ε', του παραρτήματος της εν λόγω Οδηγίας και το άρθρο 7 αυτής, έχουν την έννοια ότι ρήτρα σύμβασης προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας σταθερής τιμής ορισμένου χρόνου η οποία επιτρέπει στον προμηθευτή που κατήγγειλε τη σύμβαση πριν από τη λήξη της, λόγω υπερημερίας πληρωμής εκ μέρους του καταναλωτή, να επιβάλει αυτομάτως στον τελευταίο κατ' αποκοπήν ποινή, ανεξαρτήτως της άμεσης οικονομικής ζημίας που υπέστη στην πραγματικότητα ο προμηθευτής, μπορεί να έχει καταχρηστικό χαρακτήρα. Η εν λόγω ρήτρα πληροί τις μνημονευόμενες στο άρθρο 5 της Οδηγίας 93/13 απαιτήσεις διαφάνειας αν η δομή της και η θέση της στο κείμενο της σύμβασης καθώς και οι περιστάσεις υπό τις οποίες συνομολογήθηκε με ηλεκτρονικά μέσα, περιλαμβανομένων των πληροφοριών τις οποίες ο επαγγελματίας παρέσχε στον καταναλωτή, επιτρέπουν στον μέσο καταναλωτή που έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως προσεκτικός και ενημερωμένος, αφενός, να λάβει γνώση του περιεχομένου και της λειτουργίας της ρήτρας με την οποία του επιβάλλεται κατ' αποκοπήν ποινή και, αφετέρου, να εκτιμήσει τις οικονομικές συνέπειες που απορρέουν εντεύθεν για αυτόν.

Το άρθρο 28 παρ. 1 του Κανονισμού 2019/942 επιτρέπει προσφυγή ενώπιον του συμβουλίου προσφυγών του ACER μόνο για αποφάσεις που απευθύνονται στον προσφεύγοντα ή τον αφορούν άμεσα και προσωπικά. Οι μη προνομιούχοι προσφεύγοντες

μπορούν να προσβάλουν απευθείας τις πράξεις του ACER ενώπιον του ΓεΔΕΕ δυνάμει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, χωρίς να απαιτείται προηγούμενη προσφυγή στο συμβούλιο προσφυγών. Περαιτέρω, η διάταξη του άρθρου 28 παρ. 1 του Κανονισμού 2019/942 δεν περιορίζει αδικαιολόγητα το δικαίωμα δικαστικής προστασίας.

> *ενέργεια – εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας – Κανονισμός (ΕΕ) 2017/2195 – απόφαση του ACER σχετικά με την τροποποίηση της μεθοδολογίας τιμολόγησης της ενέργειας εξισορρόπησης – επιβολή προσωρινού ορίου τιμής – προσφυγή ενώπιον του συμβουλίου προσφυγών του ACER – ειδικές προϋποθέσεις και πρακτικές ρυθμίσεις όσον αφορά την άσκηση προσφυγής – άρθρο 28 παρ. 1, και άρθρο 29 του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/942 – απαράδεκτο λόγω έλλειψης ενεργητικής νομιμοποίησης ενώπιον του συμβουλίου προσφυγών – ένσταση ελλείψεως νομιμότητας – ισότητα έναντι του νόμου και αποτελεσματική δικαστική προστασία – πράξη που δεν αφορά ατομικά τον προσφεύγοντα – ιδιότητες ή πραγματικές καταστάσεις που δεν προβλήθηκαν – προθεσμία άσκησης προσφυγής – απουσία συγγνωστής πλάνης*

ΓεΔΕΕ T-96/23, Uniper Global Commodities/ACER, 25.06. 2025, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος: M. van der Woude, Εισηγήτρια: P. Škvařilová-Pelzl, ECLI:EU:T:2025:633 –Προσφυγή ακυρώσεως

Με την προσφυγή της, δυνάμει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, η Uniper Global Commodities SE ζήτησε την ακύρωση, κυρίως, της απόφασης A-003-2022 του συμβουλίου προσφυγών του Οργανισμού Συνεργασίας Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας (ACER) της 09.12.2022, με την οποία απορρίφθηκε ως απαράδεκτη η προσφυγή της κατά της απόφασης 03/2022 του ACER της 25.02.2022. Με την τελευταία αυτή απόφαση (αρχική απόφαση), ο ACER, εγκρίνοντας τροποποιήσεις στη μεθοδολογία τιμολόγησης της ενέργειας εξισορρόπησης και της διαζωνικής δυναμικότητας, επέβαλε –για 48 μήνες από 01.07.2022– προσωρινό όριο τιμής 15.000 €/MWh στις ευρωπαϊκές πλατφόρμες εξισορρόπησης PICASSO και MARI, σε αντικατάσταση του υφιστάμενου τεχνικού ορίου των 99.999 €/MWh. Η αρχική μεθοδολογία είχε εγκριθεί με την απόφαση 01/2020, ενώ στις 02.06.2021 το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Διαχειριστών Συστημάτων Μεταφοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας υπέβαλε πρόταση τροποποίησης με ανώτατο όριο 15.000 €/MWh. Η Uniper διατύπωσε αντιρρήσεις τόσο κατά τη διαβούλευση του Δικτύου (20.07.2021) όσο και στη δημόσια διαβούλευση που διενήργησε ο ACER (10.11.2021). Παρά ταύτα, ο ACER, αφού έλαβε γνώση των παρατηρήσεων, απέρριψε την πρόταση των διαχειριστών ως μη σύμφωνη με το άρθρο 30 παρ. 2 του Κανονισμού (ΕΕ) 2017/2195, αλλά τροποποίησε αυτοτελώς τη μεθοδολογία, εισάγοντας το επίδικο προσωρινό όριο.

Η Uniper αρχικά προσέφυγε ενώπιον του συμβουλίου προσφυγών του ACER (28.04.2022), το οποίο όμως έκρινε ότι η εν λόγω εταιρεία δεν νομιμοποιείται προς τούτο, καθώς δεν ήταν αποδέκτης της αρχικής απόφασης ούτε περαιτέρω απέδειξε πως η προσβαλλόμενη απόφαση του ACER την αφορούσε ατομικά κατά την έννοια του άρθρου 28 παρ. 1 του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/942, απορρίπτοντας συνακόλουθα την προσφυγή ως απαράδεκτη. Κατόπιν τούτων, ενώπιον του ΓεΔΕΕ, η Uniper αιτήθηκε την ακύρωση της απόφασης A-003-2022 και, επικουρικώς, της αρχικής απόφασης 03/2022, καθώς και την καταδίκη του ACER στα έξοδα. Από την πλευρά του, ο ACER ζήτησε την απόρριψη της οικείας προσφυγής και την καταδίκη της προσφεύγουσας εταιρείας στα δικαστικά έξοδα.

Επιλαμβανόμενο της εν λόγω προσφυγής, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η κατά το άρθρο 28 παρ. 1 του Κανονισμού 2019/94 προσφυγή ενώπιον του συμβουλίου προσφυγών επιτρέπεται μόνον όταν η απόφαση απευθύνεται στον προσφεύγοντα ή τον αφορά άμεσα και ατομικά. Η Uniper ούτε ήταν αποδέκτης της αρχικής απόφασης ούτε απέδειξε ότι αυτή την αφορούσε ατομικά κατά την έννοια της νομολογίας *Plaumann*. Η απλή συμμετοχή της στη δημόσια διαβούλευση και η δραστηριοποίησή της στην αγορά εξισορρόπησης δεν στοιχειοθετούν επαρκή εξατομίκευση. Συνεπώς, το συμβούλιο προσφυγών ορθώς απέρριψε την προσφυγή της ως απαράδεκτη.

Περαιτέρω, και αναφορικά με τον ισχυρισμό της προσφεύγουσας εταιρείας πως ο αποκλεισμός της από το συμβούλιο προσφυγών συνιστά παραβίαση του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, το Δικαστήριο απέρριψε τον εν θέματι ισχυρισμό, τονίζοντας ότι οι μη προνομιούχοι προσφεύγοντες μπορούν να ασκήσουν απευθείας προσφυγή ακυρώσεως κατά πράξεων του ACER βάσει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, χωρίς να απαιτείται προηγούμενη προσφυγή στο συμβούλιο προσφυγών, και ότι η διάταξη του άρθρου 28 δεν περιορίζει αδικαιολόγητα το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας.

Ως προς το επικουρικό αίτημα της προσφεύγουσας περί ακύρωσης της αρχικής απόφασης, το Δικαστήριο το έκρινε απαράδεκτο διότι ασκήθηκε μετά την προβλεπόμενη δίμηνη προθεσμία του άρθρου 263 ΣΛΕΕ. Η Uniper δεν απέδειξε συγγνωστή νομική πλάνη ούτε ότι οι πληροφορίες της αρχικής απόφασης δημιουργούσαν εύλογη πεποίθηση περί αναγκαιότητας προηγούμενης προσφυγής στο συμβούλιο προσφυγών.

Υπό το φως των ανωτέρω σκέψεων, το ΓεΔΕΕ απέρριψε την υπό κρίση προσφυγή στο σύνολό της, επικυρώνοντας την κρίση περί έλλειψης ενεργητικής νομιμοποίησης ενώπιον του συμβουλίου προσφυγών και διαπιστώνοντας την εκπρόθεσμη άσκηση του επικουρικού

αιτήματος ακύρωσης της αρχικής απόφασης, καταδικάζοντας την προσφεύγουσα εταιρεία Uniper Global Commodities SE στα δικαστικά έξοδα.

Το άρθρο 28 παρ. 1 του Κανονισμού 2019/942 επιτρέπει προσφυγή ενώπιον του συμβουλίου προσφυγών του ACER μόνο για αποφάσεις που απευθύνονται στον προσφεύγοντα ή τον αφορούν άμεσα και προσωπικά. Οι μη προνομιούχοι προσφεύγοντες μπορούν να προσβάλουν απευθείας τις πράξεις του ACER ενώπιον του ΓεΔΕΕ δυνάμει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, χωρίς να απαιτείται προηγούμενη προσφυγή στο συμβούλιο προσφυγών. Περαιτέρω, η διάταξη του άρθρου 28 παρ. 1 του Κανονισμού 2019/942 δεν περιορίζει αδικαιολόγητα το δικαίωμα δικαστικής προστασίας.

> *ενέργεια – εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας – Κανονισμός (ΕΕ) 2017/2195 – απόφαση του ACER σχετικά με την τροποποίηση της μεθοδολογίας τιμολόγησης της ενέργειας εξισορρόπησης – επιβολή προσωρινού ορίου τιμής – προσφυγή ενώπιον του συμβουλίου προσφυγών του ACER – ειδικές προϋποθέσεις και πρακτικές ρυθμίσεις όσον αφορά την άσκηση προσφυγής – άρθρο 28 παρ. 1, και άρθρο 29 του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/942 – απαράδεκτο λόγω έλλειψης ενεργητικής νομιμοποίησης ενώπιον του συμβουλίου προσφυγών – ένσταση ελλείψεως νομιμότητας – ισότητα έναντι του νόμου και αποτελεσματική δικαστική προστασία – πράξη που δεν αφορά ατομικά τον προσφεύγοντα – ιδιότητες ή πραγματικές καταστάσεις που δεν προβλήθηκαν – προθεσμία άσκησης προσφυγής – απουσία συγγνωστής πλάνης*

ΓεΔΕΕ T-95/23, RWE Supply & Trading/ACER, 25.06.2025, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος: M. van der Woude, Εισηγήτρια: P. Škvařilová-Pelzl, ECLI:EU:T:2025:632 – Προσφυγή ακυρώσεως

Στη συγκεκριμένη υπόθεση, η RWE Supply & Trading GmbH άσκησε την κατ' άρθρο 263 ΣΛΕΕ προσφυγή ενώπιον του ΓεΔΕΕ, ζητώντας, κυρίως, την ακύρωση της απόφασης A-002-2022 του συμβουλίου προσφυγών του ACER, με την οποία απορρίφθηκε ως απαράδεκτη η προσφυγή της κατά της απόφασης 03/2022 του ACER. Η τελευταία προέβλεπε ότι, για περίοδο 48 μηνών από 1η Ιουλίου 2022, οι προμηθευτές ενέργειας εξισορρόπησης θα υπόκεινται σε προσωρινό ανώτατο όριο τιμής 15.000 €/MWh στις ευρωπαϊκές πλατφόρμες PICASSO και MARI.

Ειδικότερα, διά της 01/2020 απόφασης, εγκρίθηκε η μεθοδολογία τιμολόγησης για την ενέργεια εξισορρόπησης και τη διαζωνική δυναμικότητα, θέτοντας τεχνικό όριο τιμής περίπου 99.999 €/MWh. Στη συνέχεια, το 2021, το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Διαχειριστών Συστημάτων Μεταφοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας (ΕΔΔΣΜ) πρότεινε μείωση του ορίου σε 15.000 €/MWh. Μετά από δημόσιες διαβουλεύσεις, στις οποίες συμμετείχε και η RWE, ο ACER απέρριψε την πρόταση, διατηρώντας το αρχικό τεχνικό όριο, αλλά επέβαλε, με το παράρτημα της απόφασης 03/2022, το προαναφερθέν προσωρινό πλαφόν για τις πλατφόρμες εξισορρόπησης.

Η RWE άσκησε προσφυγή κατά της απόφασης 03/2022 ενώπιον του συμβουλίου προσφυγών του ACER, το οποίο όμως έκρινε την προσφυγή απαράδεκτη, καθώς θεώρησε πως η RWE δεν ήταν αποδέκτης της αρχικής απόφασης ούτε περαιτέρω απέδειξε πως η προσβαλλόμενη απόφαση του ACER την αφορούσε ατομικά κατά την έννοια του άρθρου 28 παρ. 1 του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/942. Ακολούθως, η εν θέματι εταιρεία προσέφυγε έναντι του ΓεΔΕΕ, αιτούμενη την ακύρωση της απόφασης του συμβουλίου προσφυγών και, επικουρικώς, την ακύρωση της αρχικής απόφασης του ACER, καθώς και την καταδίκη του οργανισμού στα δικαστικά έξοδα. Από την πλευρά του, ο ACER ζήτησε την απόρριψη της προσφυγής και την καταδίκη της RWE στα έξοδα.

Επιλαμβανόμενο της εν λόγω προσφυγής, το ΓεΔΕΕ υπενθύμισε, κατ' αρχάς, ότι, κατά το άρθρο 28, παρ. 1, του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/942, το συμβούλιο προσφυγών του ACER εξετάζει προσφυγές που ασκούν είτε οι αποδέκτες της προσβαλλόμενης πράξης είτε οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο το οποίο αφορά άμεσα και ατομικά η πράξη αυτή.

Το Δικαστήριο επισήμανε ότι η αρχική απόφαση 03/2022 του ACER, με την οποία επιβλήθηκε προσωρινό όριο τιμών ύψους 15.000 ευρώ ανά MWh για τις ευρωπαϊκές πλατφόρμες εξισορρόπησης PICASSO και MARI, συνιστά κανονιστική πράξη γενικής ισχύος. Απευθύνεται στους διαχειριστές συστημάτων μεταφοράς και παράγει αποτελέσματα *erga omnes* στην αγορά εξισορρόπησης, χωρίς να προσδιορίζει συγκεκριμένους επιμέρους αποδέκτες ούτε να καθορίζει ατομικά την κατάσταση ορισμένων επιχειρήσεων.

Όσον αφορά τον ισχυρισμό της RWE ότι θίγεται ατομικά λόγω της συμμετοχής της στη σχετική διαδικασία διαβούλευσης και της ιδιότητάς της ως δραστήριου προμηθευτή στις εν λόγω πλατφόρμες, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η απλή συμμετοχή σε προπαρασκευαστικές διαβουλεύσεις ή η ιδιότητα μέλους μίας κατηγορίας οικονομικών φορέων που επηρεάζονται από μέτρο γενικής ισχύος δεν αρκεί για να στοιχειοθετήσει άμεση και ατομική σύνδεση με την προσβαλλόμενη απόφαση. Προς τούτο απαιτείται σύνολο ειδικών περιστάσεων ικανών να διαφοροποιήσουν τον ενδιαφερόμενο από κάθε άλλο πρόσωπο, κάτι που δεν αποδείχθηκε εν προκειμένω.

Εξάλλου, το Δικαστήριο έκρινε ότι η αρχική απόφαση παράγει έννομα αποτελέσματα αποκλειστικώς έναντι των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς, οι οποίοι και

οφείλουν να εφαρμόσουν το επίμαχο όριο τιμών. Οι επιπτώσεις στους λοιπούς συμμετέχοντες της αγοράς, όπως η RWE, είναι απλώς έμμεσες, δεδομένου ότι τυχόν οικονομική επιβάρυνση απορρέει από την εφαρμογή των κανόνων της αγοράς και όχι από άμεση δέσμευση της πράξης.

Κατόπιν τούτων, το ΓεΔΕΕ επικύρωσε το συμπέρασμα του συμβουλίου προσφυγών ότι η RWE δεν ήταν αποδέκτρια της αρχικής απόφασης ούτε απέδειξε ότι αυτή την αφορούσε ατομικά και άμεσα. Συνεπώς, η προσφυγή ενώπιόν του είναι απαράδεκτη και απορρίπτεται στο σύνολό της, χωρίς να απαιτείται εξέταση της ουσίας.

IX. ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Επιμ.: Έλλη Τσιτσιπά

► Προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

ΓΚΠΔ και δικαίωμα πρόσβασης του καταγγέλλοντος στον φάκελο δεσμευτικής απόφασης του ΕΣΠΔ βάσει του Χάρτη

> *προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα – καταγγελία κατά του υπευθύνου επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των χρηστών ηλεκτρονικού μέσου κοινωνικής δικτύωσης στην Ένωση – άρθρο 65, παρ. 1, στοιχείο α΄, του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 – δεσμευτική απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Προστασίας Δεδομένων – αίτηση του καταγγέλλοντος για πρόσβαση στον προπαρασκευαστικό φάκελο της δεσμευτικής απόφασης – άρνηση πρόσβασης – προσφυγή ακυρώσεως – πράξη δεκτική προσφυγής – παραδεκτό – άρθρο 41, παρ. 2, στοιχείο β΄, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων*

ΓεΔΕΕ T-183/23, Ballmann/Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Προστασίας Δεδομένων, 16.07.2025, Τμήμα δέκατο (πενταμελές), Πρόεδρος: O. Porchia, Εισηγητής: L. Madise, ECLI: EU:T:2025:735 – Προσφυγή ακυρώσεως

Με την προσφυγή που άσκησε δυνάμει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, η προσφεύγουσα, Lisa Ballmann, ζητεί την ακύρωση της απόφασης του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Προστασίας Δεδομένων (στο εξής: ΕΣΠΔ), η οποία περιέχεται σε μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου της 7ης Φεβρουαρίου 2023 και με την οποία απορρίφθηκε η αίτησή της, υποβληθείσα βάσει του άρθρου 41, παρ. 2, στοιχείο β', του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης), για πρόσβαση στον προπαρασκευαστικό φάκελο που αφορά τη σχετική με τη διαφορά δεσμευτική απόφαση 3/2022 του ΕΣΠΔ, τον οποίο υπέβαλε η Data Protection Commission (Αρχή προστασίας δεδομένων, Ιρλανδία, στο εξής: ιρλανδική εποπτική αρχή), σε σχέση με την παρεμβαίνουσα, Meta Platforms Ireland Ltd (στο εξής: Meta), και την υπηρεσία της Facebook (στο εξής: προσβαλλόμενη απόφαση).

Πιο συγκεκριμένα, η υπόθεση αφορά την κα Lisa Ballmann, η οποία, εκπροσωπούμενη από τον μη κερδοσκοπικό οργανισμό NOYB, υπέβαλε καταγγελία τον Μάιο του 2018 κατά της Meta Platforms Ireland Ltd (πρώην Facebook Ireland) σχετικά με τις πρακτικές επεξεργασίας δεδομένων της. Η Αυστριακή αρχή προστασίας δεδομένων διαβίβασε την καταγγελία στην αντίστοιχη ιρλανδική αρχή, η οποία ανέλαβε τον ρόλο της επικεφαλής εποπτικής αρχής. Μετά την έρευνά της, το σχέδιο απόφασης της ιρλανδικής αρχής προκάλεσε αντιρρήσεις από άλλες εποπτικές αρχές, με αποτέλεσμα το ζήτημα να παραπεμφθεί στο ΕΣΠΔ τον Ιούλιο του 2022 για την έκδοση δεσμευτικής απόφασης στο πλαίσιο του μηχανισμού συνεκτικότητας του Κανονισμού 2016/679. Τον Νοέμβριο του 2022, το ΕΣΠΔ ενημέρωσε την NOYB ότι η κα Ballmann δεν θεωρήθηκε ότι ήταν πιθανό να θιγεί δυσμενώς από την επικείμενη απόφασή του και, ως εκ τούτου, δεν είχε δικαίωμα ακρόασης. Το ΕΣΠΔ εξέδωσε στη συνέχεια τη δεσμευτική απόφαση 3/2022 στις 5 Δεκεμβρίου 2022, επαναλαμβάνοντας αυτή τη θέση. Τον Ιανουάριο του 2023, η NOYB υπέβαλε αίτημα για πρόσβαση στον πλήρη φάκελο της υπόθεσης του ΕΣΠΔ, κυρίως βάσει του άρθρου 41 του Χάρτη. Στις 7 Φεβρουαρίου 2023, το ΕΣΠΔ εξέδωσε την προσβαλλόμενη απόφαση, απορρίπτοντας επισήμως το αίτημα για πρόσβαση βάσει του άρθρου 41, παρ. 2, εδάφιο β', του Χάρτη, με το σκεπτικό και πάλι ότι η προσφεύγουσα δεν ήταν πιθανό να θιγεί δυσμενώς από τη δεσμευτική του απόφαση. Κατά συνέπεια, η κα Ballmann άσκησε προσφυγή ενώπιον του ΓεΔΕΕ ζητώντας την ακύρωση της απόφασης του ΕΣΠΔ, κατά το μέρος που της αρνήθηκε την πρόσβαση στον φάκελο βάσει του Χάρτη. Το ΕΣΠΔ, υποστηριζόμενο από τη Meta ως παρεμβαίνουσα, υποστήριξε την απόρριψη της προσφυγής ως απαράδεκτης ή, επικουρικώς, ως αβάσιμης.

Το ΕΣΠΔ και η Meta υποστήριξαν αμφότεροι το απαράδεκτο της προσφυγής. Το ΕΣΠΔ ισχυρίστηκε ότι η προσβαλλόμενη απόφαση ήταν απλώς ένα ενδιάμεσο στάδιο, όχι μια τελική πράξη, καθώς ταυτόχρονα επεξεργαζόταν το αίτημα της προσφεύγουσας βάσει του Κανονισμού 1049/2001 σχετικά με την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα. Υποστήριξε ότι αυτή η διαδικασία είχε ως αποτέλεσμα η προσφεύγουσα να λάβει τα ίδια έγγραφα που θα λάμβανε βάσει του άρθρου 41, παρ. 2, εδάφιο β', του Χάρτη και, συνεπώς, η νομική της θέση δεν μεταβλήθηκε. Η Meta υποστήριξε αυτόν τον ισχυρισμό, διατεινόμενη ότι η απόφαση ήταν απλώς επιβεβαιωτική μιας προηγούμενης επιστολής του Νοεμβρίου 2022 και θα έπρεπε να είχε προσβληθεί μαζί με την κύρια δεσμευτική απόφαση 3/2022.

Το ΓεΔΕΕ απέρριψε αυτά τα επιχειρήματα και έκρινε την προσφυγή παραδεκτή. Διαπίστωσε ότι η απόφαση του ΕΣΠΔ περιείχε δύο διακριτά μέρη: ένα ενδιάμεσο μέτρο σχετικά με τον Κανονισμό 1049/2001 και μια οριστική, τελική άρνηση πρόσβασης βάσει του άρθρου 41, παρ. 2, εδάφιο β', του Χάρτη. Το ΓεΔΕΕ τόνισε ότι το δικαίωμα πρόσβασης στον φάκελο κάποιου βάσει του Χάρτη και το δικαίωμα πρόσβασης του κοινού στα έγγραφα βάσει του Κανονισμού 1049/2001 αποτελούν δύο διαφορετικά νομικά καθεστώτα με διακριτούς δικαιούχους, πεδίο εφαρμογής, διαδικασίες και περιορισμούς. Κρίσιμο είναι ότι το ίδιο το ΕΣΠΔ αναγνώρισε ότι η πρόσβαση βάσει του Χάρτη θα ήταν ευρύτερη από αυτή που χορηγήθηκε βάσει του Κανονισμού, επιβεβαιώνοντας έτσι ότι η άρνηση είχε άμεσο και μη αναστρέψιμο αποτέλεσμα στη νομική θέση της προσφεύγουσας. Επιπλέον, το ΓεΔΕΕ απέρριψε το επιχείρημα της Meta ότι η απόφαση ήταν επιβεβαιωτική. Διευκρίνισε ότι η επιστολή του ΕΣΠΔ του Νοεμβρίου 2022 αφορούσε μόνο το δικαίωμα ακρόασης της προσφεύγουσας βάσει του άρθρου 41, παρ. 2, εδάφιο α', και δεν αποφάνθηκε επί του δικαιώματος πρόσβασης στον φάκελο βάσει του άρθρου 41, παρ. 2, εδάφιο β', το οποίο αποτέλεσε αντικείμενο νέου και ξεχωριστού αιτήματος που υποβλήθηκε μετά την ολοκλήρωση της διοικητικής διαδικασίας.

Η προσφεύγουσα, Lisa Ballmann, υποστήριξε ότι το ΕΣΠΔ παραβίασε το άρθρο 41, παρ. 2, εδάφιο β', του Χάρτη. Το κεντρικό της επιχείρημα ήταν ότι το δικαίωμα πρόσβασης στον φάκελο κάποιου δεν εξαρτάται από την προϋπόθεση ότι «θίγεται δυσμενώς» από ένα μέτρο, μια απαίτηση που ισχύει μόνο για το δικαίωμα ακρόασης βάσει του άρθρου 41, παρ. 2, εδάφιο α'. Αντιθέτως, ισχυρίστηκε ότι το μοναδικό κριτήριο για την πρόσβαση είναι ο φάκελος να «αφορά» την προσφεύγουσα.

Το ΕΣΠΔ και η Meta αντέτειναν ότι το δικαίωμα πρόσβασης δεν είναι αυτόνομο, αλλά αποτελεί υποκατηγορία των δικαιωμάτων άμυνας και, ως εκ τούτου, μπορούν να το επικαλούνται μόνο πρόσωπα εναντίον των οποίων κινείται διαδικασία που θα μπορούσε να καταλήξει σε δυσμενές μέτρο.

Το ΓεΔΕΕ τάχθηκε υπέρ της προσφεύγουσας, κρίνοντας ότι το δικαίωμα πρόσβασης στον φάκελο κάποιου είναι αυτόνομο από το δικαίωμα ακρόασης. Το σκεπτικό του ΓεΔΕΕ βασίστηκε σε μια κατά γράμμα ερμηνεία του Χάρτη, σημειώνοντας ότι η προϋπόθεση του «δυσμενώς θιγομένου» υπάρχει στο άρθρο 41, παρ. 2, εδάφιο α', αλλά απουσιάζει σκοπίμως από το άρθρο 41, παρ. 2, εδάφιο β'. Επιβεβαίωσε ότι, ενώ η πρόσβαση σε έναν φάκελο αποτελεί προϋπόθεση για την άσκηση των δικαιωμάτων άμυνας, το πεδίο εφαρμογής του είναι ευρύτερο και εξυπηρετεί τις γενικότερες αρχές της χρηστής διοίκησης, συμπεριλαμβανομένης της δικαιοσύνης και της δυνατότητας για αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο μετά την έκδοση μιας απόφασης.

Το ΓεΔΕΕ διαχώρισε την υπόθεση από προηγούμενα δεδικασμένα στο δίκαιο των κρατικών ενισχύσεων και του ανταγωνισμού που επικαλέστηκαν το ΕΣΠΔ και η Meta. Τόνισε ότι σε αυτούς τους τομείς υπάρχει ειδική παράγωγη νομοθεσία που περιορίζει ρητά τα δικαιώματα πρόσβασης των καταγγελλόντων. Στο πλαίσιο μιας καταγγελίας βάσει του ΓΚΠΔ που οδηγεί σε δεσμευτική απόφαση του ΕΣΠΔ, το ΓεΔΕΕ δεν βρήκε κανέναν τέτοιο ειδικό νόμο που να περιορίζει το γενικό δικαίωμα πρόσβασης που παρέχεται από τον Χάρτη.

Τέλος, το ΓεΔΕΕ έκρινε ότι ο φάκελος του ΕΣΠΔ πράγματι «αφορούσε» την προσφεύγουσα. Ολόκληρη η διαδικασία, από την αρχική έρευνα έως τη δεσμευτική απόφαση του ΕΣΠΔ, ξεκίνησε από την καταγγελία της βάσει του άρθρου 77 του ΓΚΠΔ. Η καταγγελία της ήταν η αφετηρία της διαδικασίας και αναφερόταν πολλές φορές στην τελική απόφαση, προσδίδοντάς της άμεσο συμφέρον για το περιεχόμενό της. Κατά συνέπεια, το ΓεΔΕΕ έκανε δεκτό τον λόγο της προσφυγής και ακύρωσε την απόφαση του ΕΣΠΔ να της αρνηθεί την πρόσβαση στον φάκελο.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΔΕΕ - ΓεΔΕΕ

► Αρχή της ισοβιότητας των δικαστών

Εθνική ρύθμιση που επιβάλλει πρόωρη συνταξιοδότηση στρατιωτικού δικαστή, χωρίς αιτιολόγηση, αντίκειται στο άρθρο 19 παρ. 1 της ΣΕΕ

> *προδικαστική παραπομπή – κράτος δικαίου – ανεξαρτησία της δικαιοσύνης – άρθρο 19 παρ. 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ – αποτελεσματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης – αρχή της ισοβιότητας των δικαστών – στρατιωτικός δικαστής ο οποίος κρίνεται ανίκανος για τη στρατιωτική υπηρεσία – εθνική ρύθμιση η οποία επιβάλλει την πρόωρη συνταξιοδότηση του στρατιωτικού αυτού δικαστή*

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-646/23 [Lita] και C-661/23 [Jeszek], Lita, 03.07.2025, Τμήμα τέταρτο, Πρόεδρος (Εισηγητής): I. Jarukaitis, Γεν. Εισαγγελέας: T. Ćapeta, ECLI:EU:C:2025:519 – Προδικαστική παραπομπή

Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-646/23 [*Lita*] και C-661/23 [*Jeszek*], το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής: ΔΕΕ/Δικαστήριο) ασχολήθηκε με τη νομιμότητα πολωνικής ρύθμισης που είχε ως αποτέλεσμα την πρόωρη και αυτοδίκαιη συνταξιοδότηση του στρατιωτικού δικαστή P.R., ο οποίος υπηρετούσε στο Περιφερειακό Στρατιωτικό Δικαστήριο της Βαρσοβίας (εφεξής: αιτούν δικαστήριο).

Το αιτούν δικαστήριο, ενώπιον του οποίου εκκρεμούσαν δύο ποινικές υποθέσεις που δικάζονταν σε μονομελή σύνθεση με δικαστή τον P.R., υπέβαλε προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ, ζητώντας να διευκρινιστεί εάν η εθνική αυτή ρύθμιση, που επέβαλε την πρόωρη και αυτοδίκαιη συνταξιοδότησή του, είναι συμβατή με το δίκαιο της Ένωσης και, ιδίως, με τις αρχές του κράτους δικαίου, της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης και της ισοβιότητας των δικαστών.

Πιο συγκεκριμένα, ο P.R. διορίστηκε στρατιωτικός δικαστής τον Ιανουάριο του 2013. Σύμφωνα με τον τότε νόμο περί στρατιωτικών δικαστηρίων, ένας στρατιωτικός δικαστής που κρινόταν μη ικανός για στρατιωτική υπηρεσία μπορούσε να συνεχίσει να εργάζεται ως τακτικός δικαστής, εφόσον παρέμενε ικανός να ασκεί τα δικαστικά του καθήκοντα. Τον Ιούλιο του 2017, ο P.R. κρίθηκε μόνιμα μη ικανός για στρατιωτική θητεία, λόγω προβλημάτων υγείας, αλλά εξακολουθούσε να θεωρείται ικανός να δικάζει. Για τον λόγο αυτό, ζήτησε να μετατεθεί σε τακτικό δικαστήριο, όπως προέβλεπε η νομοθεσία. Το Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο (εφεξής: KRS) πρότεινε την αποδοχή του αιτήματος στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, ο οποίος όμως το απέρριψε ύστερα από τέσσερα χρόνια, ήτοι το 2021.

Στο μεταξύ, είχαν προηγηθεί προσπάθειες απομάκρυνσης του P.R. από το δικαστικό σώμα. Τον Δεκέμβριο του 2019, ο Υπουργός Δικαιοσύνης ζήτησε από το KRS τη συνταξιοδότησή του, αλλά το αίτημα απορρίφθηκε. Παρόμοιο αίτημα υπέβαλε και ο Υπουργός Άμυνας τον Ιανουάριο του 2022, το οποίο επίσης απορρίφθηκε, καθώς από τον Μάρτιο του 2023, με μία νέα προσθήκη, ο νόμος για την υπεράσπιση της πατρίδας προέβλεπε ότι «*σε περίπτωση εξόδου από το στράτευμα στρατιωτικού δικαστή ή στρατιωτικού εισαγγελέα, ο οποίος είναι μόνιμος στρατιωτικός, το εν λόγω πρόσωπο διατηρεί τη θέση του δικαστή ή του εισαγγελέα στην οικεία οργανωτική μονάδα του δικαστηρίου ή της εισαγγελίας[…]*». Ως εκ τούτου, τον Μάρτιο του 2023, ο P.R. άρχισε να συμμετέχει και πάλι σε δικαστικούς σχηματισμούς του αιτούντος δικαστηρίου.

Το ανωτέρω δεν διήρκησε πολύ, αφού τον Ιούλιο του 2023 η πολωνική νομοθεσία τροποποιήθηκε εκ νέου, με ισχύ από τον Νοέμβριο του 2023. Με τον τροποποιητικό νόμο για τον αστικό κώδικα, αφαιρέθηκε η αναφορά στους στρατιωτικούς δικαστές και η δυνατότητα παραμονής διατηρήθηκε μόνο για τους στρατιωτικούς εισαγγελείς. Παράλληλα, προστέθηκε ρητή διάταξη που προέβλεπε ότι οι στρατιωτικοί δικαστές, που έχουν τεθεί εκτός στρατεύματος, συνταξιοδοτούνται αυτοδικαίως. Έτσι, από τις 15 Νοεμβρίου 2023, ο P.R. συνταξιοδοτήθηκε υποχρεωτικά.

Η τροποποίηση αυτή, στην πράξη, αφορούσε μόνο έναν δικαστή – τον P.R. – γεγονός που οδήγησε το αιτούν δικαστήριο να αμφιβάλλει για τη συμβατότητά της με το δίκαιο της Ένωσης. Συγκεκριμένα, τέθηκε το ερώτημα εάν, υπό το νέο καθεστώς, το αιτούν δικαστήριο εξακολουθεί να πληροί τις προϋποθέσεις του «ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως», όπως απαιτεί το δίκαιο της Ένωσης.

Για τον λόγο αυτό, το αιτούν δικαστήριο ανέστειλε τη διαδικασία και στις δύο ποινικές υποθέσεις και υπέβαλε στο ΔΕΕ τέσσερα προδικαστικά ερωτήματα στην υπόθεση C-646/23 και τρία στην υπόθεση C-661/23. Στην ουσία, και στις δύο υποθέσεις, αναδείχθηκαν τρία βασικά ζητήματα. Πρώτον, αν μια τέτοια νομοθετική ρύθμιση είναι συμβατή με το δίκαιο της Ένωσης και, ειδικότερα, με την αρχή της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης, δεδομένου ότι αφορά στην πράξη μόνο έναν δικαστή, δεν εφαρμόζεται στους στρατιωτικούς εισαγγελείς που μέχρι πρόσφατα αντιμετωπίζονταν με τον ίδιο τρόπο με τους δικαστές, δεν στηρίζεται σε λόγους σημαντικού δημοσίου συμφέροντος, δεν προβλέπει καμία δυνατότητα ένδικης προστασίας για τον θιγόμενο δικαστή και, τέλος, έχει εισαχθεί με νόμο που δεν σχετίζεται με την οργάνωση της δικαιοσύνης. Μάλιστα, στην υπόθεση C-646/23 επισημάνθηκε ότι η διάταξη αυτή αποτέλεσε την τελευταία προσπάθεια της εκτελεστικής εξουσίας να απομακρύνει τον συγκεκριμένο δικαστή, με καθαρά τιμωρητικό χαρακτήρα.

Δεύτερον, το αιτούν δικαστήριο ζήτησε να διευκρινιστεί αν έχει τη δυνατότητα να αναστείλει την εφαρμογή της επίμαχης διάταξης μέχρι να αποφανθεί το ΔΕΕ. Τρίτον, σε περίπτωση που το ΔΕΕ κρίνει ότι η διάταξη είναι αντίθετη με το ενωσιακό δίκαιο, τέθηκε το ερώτημα αν ο δικαστής οφείλει να παραμείνει στη θέση του και να συνεχίσει να ασκεί τα καθήκοντά του.

Παρατηρήσεις

*Βασιλική-Ελένη Γκέκα**

I. Η αρχή της ισοβιότητας των δικαστών στη νομολογία του Δικαστηρίου

Οι συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-646/23 και C-661/23 εντάσσονται στη διευρυμένη, πλέον, νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με τη δικαστική ανεξαρτησία, η οποία αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας και του κράτους δικαίου[1].

Παρακάτω ακολουθεί μια σύντομη νομολογιακή επισκόπηση της αρχής της ισοβιότητας[2], με στόχο να αναδειχθεί η σταδιακή της αναβάθμιση στη νομολογία του Δικαστηρίου ως ζητήματος δικαστικής ανεξαρτησίας και κράτους δικαίου. Αρχικώς, το τότε Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (εφεξής: ΔΕΚ) εξέταζε την ισοβιότητα αποκλειστικά ως στοιχείο απαραίτητο για τον χαρακτηρισμό ενός εθνικού οργάνου ως «δικαστηρίου» κατά τον έλεγχο του παραδεκτού της προδικαστικής παραπομπής. Βαθμιαία, όμως, το Δικαστήριο προχώρησε πέραν αυτής της περιορισμένης προσέγγισης και κατέστησε την ισοβιότητα, ως πτυχή της δικαστικής ανεξαρτησίας, θεμελιώδη προϋπόθεση για την παροχή αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας κατ' άρθρο 19 παρ. 1, εδάφιο β', ΣΕΕ, διάταξη που εξειδικεύει την αρχή του κράτους δικαίου του άρθρου 2 ΣΕΕ. Έτσι, η ισοβιότητα δεν περιορίζεται στα όρια του κάθε κράτους μέλους, αλλά συνιστά θεμέλιο του κράτους δικαίου στην Ένωση.

Πιο συγκεκριμένα, σε μια πρώτη φάση (κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1990), το ΔΕΚ είχε αρχίσει να διαμορφώνει τα πρώτα ψήγματα της έννοιας της ισοβιότητας των δικαστών – ή μονιμότητας, όπως αναφερόταν τότε – ως απαραίτητης συνιστώσας της δικαστικής ανεξαρτησίας. Ειδικότερα, στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-9/97 και C-118/97, *Jokela*[3], το ΔΕΚ επισήμανε ότι, για να θεωρηθεί «δικαστήριο» το αιτούν όργανο, απαιτούνται εγγυήσεις όπως η μονιμότητα των μελών του. Παρόμοιες θέσεις εντοπίζονται και στην υπόθεση *Köllensperger και Atzwanger*[4] (C-103/97), όπου κρίθηκε ότι η έννοια του «δικαστηρίου» προϋποθέτει ανεξαρτησία έναντι της εκτελεστικής εξουσίας, καθώς η δικαστική κρίση δεν μπορεί να υπόκειται σε εξωτερικές επεμβάσεις ή πιέσεις. Η νομολογιακή αυτή κατεύθυνση κατέστησε σαφές, ήδη από πολύ νωρίς, ότι η ισοβιότητα αποτελεί ουσιαστική προϋπόθεση για την αναγνώριση ενός οργάνου ως «δικαστηρίου» στο κοινοτικό, τότε, δίκαιο.

Σε μια δεύτερη φάση, καθοριστικής σημασίας υπήρξε η κατοχύρωση της υποκειμενικής διάστασης της δικαστικής ανεξαρτησίας, κατά τρόπο μάλιστα συνεπή με τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου[5] (εφεξής: ΕΔΔΑ). Στο πλαίσιο αυτό, κομβική υπήρξε η υπόθεση *Wilson*[6] (C-506/04), στην οποία το ΔΕΚ διατύπωσε ρητά τις βάσεις της εξωτερικής διάστασης[7] της δικαστικής ανεξαρτησίας, ενσωματώνοντας τα βασικά συμπεράσματα του Δικαστηρίου του Στρασβούργου[8]. Στην ανωτέρω απόφαση, το ΔΕΚ τόνισε ότι η αρχή της ισοβιότητας αποτελεί ουσιώδη εγγύηση της ανεξαρτησίας, καθώς προστατεύει τους δικαστικούς λειτουργούς από πιέσεις ή παρεμβάσεις που θα μπορούσαν να θίξουν την ανεξαρτησία τους. Η εγγύηση αυτή υποδηλώνει ότι ο δικαστής πρέπει να παραμένει στη θέση του έως τη συμπλήρωση του ορίου ηλικίας ή τη λήξη της θητείας

---

* *ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Γραφείο Προγραμμάτων*

1. Για τις αρχές της ανεξαρτησίας και ισοβιότητας των δικαστών κατά τη νομολογία του ΔΕΕ, βλ. Α. ΓΕΡΟΝΤΑΣ, Επιτομή Διοικητικού Δικονομικού Δικαίου, 3η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, 2024, σσ. 30-33.
2. Η απόδοση στα ελληνικά του "principle of irremovability" ως «αρχή της ισοβιότητας» δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκην ισόβια θητεία. Εντούτοις, αναφέρεται στην υποχρέωση, εφόσον υφίσταται προκαθορισμένη θητεία, αυτή να μπορεί να διακοπεί πρόωρα μόνο για λόγους ρητώς καθορισμένους από τον νόμο. Φυσικά, όσο μεγαλύτερη είναι η θητεία, τόσο ισχυρότερη καθίσταται και η δικαστική ανεξαρτησία. Πρβλ. R. BUSTOS GISBERT, Judicial Independence in European Constitutional Law, European Constitutional Law Review, 2022, σ. 604.
3. ΔΕΚ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-9/97 και C-118/97, *Jokela*, 22.10. 1998, ECLI:EU:C:1998:497, σκ. 17-20.
4. ΔΕΚ C-103/97, *Köllensperger και Atzwanger*, 04.02.1999, ECLI:EU: C:1999:52, σκ. 17-21.
5. R. BUSTOS GISBERT, ό.π., σσ. 596-597.
6. ΔΕΚ C-506/04, *Wilson*, 19.09.2006, ECLI:EU:C:2006:587, σκ. 51.
7. Η ισοβιότητα εντάσσεται στην καλούμενη «εξωτερική» δικαστική ανεξαρτησία, που περιλαμβάνει τη διασφάλιση της δικαστικής κρίσης από εξωτερικές πιέσεις, σε αντιδιαστολή με την «εσωτερική», που σχετίζεται με την προσωπική αμεροληψία του δικαστή και την τήρηση ίσων αποστάσεων από τους διαδίκους. Βλ. Ε. ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, 3η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, 2021, σ. 602 επ.
8. Βλ., ενδεικτικά, ΕΔΔΑ *Campbell και Fell κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (Προσφυγές Νος 7819/77 και 7878/77), απόφαση της 28ης Ιουνίου 1984, παρ. 78-82. Πρβλ. A. SAJÓ, The Limits of Judicial Irremovability from the Perspective of the Restoration of the Rule of Law: A View from Strasbourg, σε: F. Marques / P. Pinto de Albuquerque (eds), Rule of Law in Europe, Springer, 2021, σσ. 55-68, https://doi.org/10.1007/978-3-031-61265-7_6.

του (σε περίπτωση καθορισμένης θητείας), εκτός αν συντρέχουν θεμιτοί και επιτακτικοί λόγοι, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας. Ομοίως, στην υπόθεση *TDC*[9] (C-222/13), το ΔΕΕ υπογράμμισε ότι η παύση δικαστών μπορεί να δικαιολογηθεί μόνον εφόσον προβλέπεται ρητά από τον νόμο και συντρέχουν σοβαροί προς τούτο λόγοι.

Η τρίτη φάση στη νομολογία του Δικαστηρίου εκκινεί με την υπόθεση *Επιτροπή κατά Πολωνίας*[10] (C-619/18), η οποία εφάρμοσε στην πράξη την ερμηνεία της απόφασης αρχής στην υπόθεση *Associação Sindical dos Juízes Portugueses (ASJP)*[11]. Συγκεκριμένα, στην υπόθεση *Επιτροπή κατά Πολωνίας*, το Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως του Δικαστηρίου έκρινε, για πρώτη φορά, ότι κράτος μέλος παραβίασε το άρθρο 19 παρ. 1, εδάφιο β', της ΣΕΕ, εισάγοντας ρυθμίσεις που θίγουν τη δικαστική ανεξαρτησία και, ειδικότερα, την αρχή της ισοβιότητας των δικαστών. Βέβαια, το ΔΕΕ τόνισε ότι η αρχή αυτή επιδέχεται εξαιρέσεις, αλλά μόνο όταν στηρίζονται σε επιτακτικούς και αντικειμενικούς λόγους, όπως αδυναμία ή σοβαρό πειθαρχικό παράπτωμα, και πάντοτε τηρουμένων των προβλεπόμενων διαδικασιών.

Μολονότι η αρχή της ισοβιότητας δεν κατονομάζεται ρητώς στη ΣΕΕ, το ΔΕΕ, αξιοποιώντας την αρχή της πρακτικής αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου *(effet utile)*, υπογράμμισε ότι χωρίς ανεξάρτητους δικαστές, που απολαμβάνουν εγγυήσεις ισοβιότητας, ο δικαστικός διάλογος εθνικών δικαστηρίων και ΔΕΕ, μέσω της διαδικασίας της προδικαστικής παραπομπής, θα καθίστατο αναποτελεσματικός[12]. Ως εκ τούτου, η ισοβιότητα αναδείχθηκε σε θεμελιώδες στοιχείο της δικαστικής ανεξαρτησίας, άρρηκτα συνδεδεμένο με το κράτος δικαίου και την αποτελεσματική δικαστική προστασία, κατά το δίκαιο της Ένωσης.

II. Τα βασικά σημεία της σχολιαζόμενης απόφασης

Επί των δύο πρώτων προδικαστικών ερωτημάτων στην υπόθεση C-646/23 και επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος στην υπόθεση C-661/23[13], το ΔΕΕ στηρίχθηκε, κατά την πάγια πρακτική του, μετά την υπόθεση *ASJP*, στο άρθρο 19 παρ. 1, εδάφιο β', της ΣΕΕ, το οποίο επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να θεσπίζουν τα ένδικα βοηθήματα και μέσα που απαιτούνται για την αποτελεσματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης. Αν και, στην προκειμένη περίπτωση, το ΔΕΕ απέκλεισε την αυτοτελή εφαρμογή του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής: Χάρτης), ελλείψει συγκεκριμένων στοιχείων που να αποδεικνύουν την ερμηνεία ή εφαρμογή κανόνα του ενωσιακού δικαίου, εντούτοις διευκρίνισε ότι η έννοια της «αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας» κατά το άρθρο 19 της ΣΕΕ πρέπει να ερμηνεύεται υπό το φως του άρθρου 47 του Χάρτη[14], κατά αντιστοιχία με το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ.

Ως εκ τούτου, το ΔΕΕ, υπό την επιφύλαξη της τελικής εκτίμησης του εθνικού δικαστηρίου, έκρινε ότι η πολωνική ρύθμιση, η οποία προέβλεπε την πρόωρη και αυτοδίκαιη συνταξιοδότηση στρατιωτικών δικαστών που κρίνονταν ανίκανοι για στρατιωτική υπηρεσία, αλλά παρέμεναν πλήρως ικανοί να ασκούν δικαστικά καθήκοντα, είναι ασύμβατη με το ενωσιακό δίκαιο, καθόσον παραβιάζει την αρχή της ισοβιότητας, ως ειδική έκφανση της δικαστικής ανεξαρτησίας, η οποία αποτελεί προϋπόθεση της «αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας». Πιο συγκεκριμένα, η επίμαχη διάταξη στερούνταν αιτιολόγησης και μνείας οποιουδήποτε δημόσιου συμφέροντος, εισήγαγε αδικαιολόγητη διαφοροποίηση ανάμεσα στους στρατιωτικούς δικαστές και τους εισαγγελείς, και εφαρμόστηκε αποκλειστικά σε έναν δικαστή, τον P.R., στερώντας του, μάλιστα, τη δυνατότητα ένδικης προστασίας. Το ΔΕΕ υπογράμμισε ότι όλα τα παραπάνω συνηγορούν ότι παραβιάζεται παράλληλα και η «αρχή της μη οπισθοδρόμησης» από την προστασία του κράτους δικαίου, η οποία επιβάλλει στα κράτη μέλη να μην απομειώνουν τα θεμελιώδη πρότυπα κράτους δικαίου του άρθρου 2 της ΣΕΕ, τα οποία αποτέλεσαν προϋπόθεση ένταξής τους στην Ένωση[15].

Περαιτέρω, στο πλαίσιο των λοιπών προδικαστικών ερωτημάτων[16], αναδείχθηκε το κρίσιμο ζήτημα των συ-

9. ΔΕΕ C-222/13, *TDC*, 09.10.2014, ECLI:EU:C:2014:2265, σκ. 32-35.

10. ΔΕΕ C-619/18, *Επιτροπή/Πολωνία (Ανεξαρτησία του Ανωτάτου Δικαστηρίου)*, 24.06.2019, ECLI:EU:C:2019:531, σκ. 76. Πρβλ. και ΔΕΕ C-192/18, *Επιτροπή/Πολωνία (Ανεξαρτησία των τακτικών δικαστηρίων)*, 05.11.2019, ECLI:EU:C:2019:924, σκ. 112 επ.

11. ΔΕΕ C-64/16, *Associação Sindical dos Juízes Portugueses*, 27.02.2018, ECLI:EU:C:2018:117, σκ. 41.

12. P. BÁRD / A. S´LEDZIN´SKA-SIMON, On the principle of irremovability of judges beyond age discrimination: Commission v. Poland, Common Market Law Review, 2020, σ. 1574.

13. Σκ. 56-80 της σχολιαζόμενης απόφασης.

14. Το άρθρο 19 της ΣΕΕ και το άρθρο 47 του Χάρτη κατοχυρώνουν αμφότερα την αρχή της δικαστικής ανεξαρτησίας, ωστόσο έχουν διαφορετικό πεδίο εφαρμογής. Το άρθρο 19 της ΣΕΕ εφαρμόζεται σε «τομείς που καλύπτονται από το δίκαιο της Ένωσης», ενώ στον Χάρτη εμπίπτουν περιπτώσεις κατά τις οποίες τα κράτη μέλη εφαρμόζουν ή καλούνται να ερμηνεύσουν κανόνα ενωσιακού δικαίου.

15. Η αρχή αυτή, που καλείται «αρχή της μη οπισθοδρόμησης ή της μη υποβάθμισης των προτύπων» ("non-regression principle ή non-backsliding principle") εισήχθη με την πολύ σημαντική απόφαση του ΔΕΕ C-896/19, *Repubblika*, 20.04.2021, ECLI:EU:C:2021:311, σκ. 63-64. Πρβλ. Μ. ΣΑΠΑΡΔΑΝΗ, Αποφασιστική αρμοδιότητα του Πρωθυπουργού στη διαδικασία διορισμού δικαστών, ΕΕΕυρΔ, 2021, σσ. 233-238.

16. Σκ. 81-94 της σχολιαζόμενης απόφασης.

νεπειών της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου. Το αιτούν δικαστήριο διερωτήθηκε, αφενός, αν έχει την εξουσία να μην εφαρμόσει την επίμαχη εθνική διάταξη, εφόσον αυτή κριθεί αντίθετη προς το άρθρο 19 παρ. 1, εδάφιο β', της ΣΕΕ, και, αφετέρου, αν δύναται να αναστείλει προσωρινά την ισχύ της, προκειμένου να διασφαλισθεί ότι ο ενδιαφερόμενος δικαστής θα συνεχίσει να ασκεί τα καθήκοντά του.

Το ΔΕΕ υπενθύμισε ότι, βάσει της πάγιας νομολογίας του, ήδη από την υπόθεση *Simmenthal*[17] (106/77), κάθε εθνικό δικαστήριο που εφαρμόζει το δίκαιο της Ένωσης έχει την υποχρέωση, εφόσον είναι αδύνατη η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία, να θέτει εκποδών διατάξεις του εσωτερικού δικαίου, οι οποίες αντίκεινται σε διατάξεις του ενωσιακού δικαίου με άμεση ισχύ, χωρίς να περιμένει την κατάργηση ή την τροποποίησή τους. Στην παρούσα υπόθεση, το άρθρο 19 παρ. 1, εδάφιο β', της ΣΕΕ δεσμεύει τα κράτη μέλη και υπερισχύει έναντι οποιασδήποτε εθνικής ρύθμισης, που εισάγει μέτρα πρόωρης συνταξιοδότησης δικαστών, χωρίς αιτιολόγηση. Επομένως, τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να αφήσουν ανεφάρμοστες τις επίμαχες διατάξεις και να διασφαλίσουν την επαναφορά του δικαστή στα δικαστικά του καθήκοντα.

Παράλληλα, το ΔΕΕ παρέπεμψε στη νομολογία *Factortame κ.λπ.*[18] (C-213/89), διευκρινίζοντας ότι η υπεροχή του δικαίου της Ένωσης εκτείνεται και στη δυνατότητα λήψης προσωρινών μέτρων, ακόμη και εάν το εθνικό δίκαιο το απαγορεύει. Η αποτελεσματικότητα του ενωσιακού δικαίου θα καθίστατο κενή περιεχομένου αν το εθνικό δικαστήριο εμποδιζόταν από εσωτερικούς κανόνες να αναστείλει την εφαρμογή μιας διάταξης που αντιβαίνει στο άρθρο 19 της ΣΕΕ. Συνεπώς, ακόμα και αν το εθνικό δίκαιο δεν παρέχει τέτοια δυνατότητα, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να μπορεί να αναστείλει προσωρινά την εφαρμογή της επίμαχης νομοθεσίας, επιτρέποντας στον δικαστή που αφορά η ρύθμιση να συνεχίσει να ασκεί τα καθήκοντά του μέχρι την έκδοση απόφασης από το ΔΕΕ.

III. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Είναι κατανοητό ότι η σχολιαζόμενη απόφαση δεν συνιστά νομολογιακό σταθμό· ωστόσο, μπορεί να αξιοποιηθεί για ζητήματα εξωτερικής δικαστικής ανεξαρτησίας και ιδίως ισοβιότητας, καθώς, με τρόπο σχεδόν διδακτικό, υπενθυμίζει τη σημασία θεμελιωδών αρχών του ενωσιακού δικαίου. Έτσι, παρότι εκ πρώτης όψεως φαίνεται να αφορά μια πολύ συγκεκριμένη διάταξη, που επηρέασε αποκλειστικά έναν δικαστή στην Πολωνία, η εμβέλειά της υπερβαίνει το συγκεκριμένο πλαίσιο και καθίσταται χρήσιμη για την αξιολόγηση της συμβατότητας εθνικών ρυθμίσεων για την οργάνωση της δικαιοσύνης με τις αρχές της ισοβιότητας, της μη οπισθοδρόμησης και της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου.

► Η αξίωση για βιώσιμη ζωή και τα αδιέξοδα του συστήματος διεθνούς προστασίας

Είναι αντίθετη στο άρθρο 3 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ εθνική διάταξη που προβλέπει τη χορήγηση επικουρικής προστασίας σε υπήκοο τρίτης χώρας ο οποίος, αν απομακρυνόταν προς τη χώρα καταγωγής του, θα διέτρεχε πραγματικό κίνδυνο να υποστεί προσβολή του δικαιώματός του στην ιδιωτική ζωή λόγω της ρήξης των δεσμών του με το κράτος μέλος που εξετάζει την αίτηση διεθνούς προστασίας

> *προδικαστική παραπομπή – Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης – πολιτική ασύλου – καθεστώς πρόσφυγα ή καθεστώς επικουρικής προστασίας – Οδηγία 2011/95/ΕΕ – άρθρο 3 – ευνοϊκότερες διατάξεις – επικουρική προστασία – λόγος που δεν σχετίζεται με την κατάσταση στη χώρα καταγωγής – λογική της διεθνούς προστασίας*

ΔΕΕ C-349/24, Nuratau, 05.06.2025, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος (Εισηγητής): Κ. Λυκούργος, Γεν. Εισαγγελέας: J. Richard de la Tour, ECLI:EU:C:2025:397 – Προδικαστική παραπομπή

Ο Α.Β. βρίσκεται στην Τσεχία από το 2006 και διαμένει νομίμως εκεί κατά το μεγαλύτερο διάστημα της παρουσίας του. Το 2018, απορρίφθηκε αίτημά του για παράταση ισχύος της άδειας διαμονής του. Την περίοδο 2019-2023, απορρίφθηκαν δύο αιτήσεις του για τη χορήγηση διεθνούς προστασίας, πλην όμως αμφότερες οι απορριπτικές αποφάσεις της διοίκησης ακυρώθηκαν από τα περιφερειακά δικαστήρια της Πράγας και του Brno, αντίστοιχα. Η αιτιολογία των ακυρωτικών αποφάσεων ερείδεται στον ελλιπή χαρακτήρα των πληροφοριών που συνέλεξε η διοίκηση σχετικά με την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του Α.Β., όπως η διάρκεια της διαμονής και η ένταξή του στην Τσεχία, η κατάσταση της υγείας του, ο θάνατος της συζύγου του και, αντιστρόφως, η ενδεχόμενη απουσία κοινωνικών και οικογενειακών δεσμών στη χώρα καταγωγής του. Αξιολογώντας αυτή τη φορά τα παραπάνω στοιχεία, η διοίκηση απέρριψε και τρίτο αίτημα χορήγησης διεθνούς προστασίας, το 2023. Ο Α.Β. προσέφυγε εκ νέου ενώπιον του περιφερειακού δικαστηρίου του Brno.

Το τσεχικό δικαστήριο παρατήρησε ότι οι δύο προηγούμενες ακυρωτικές αποφάσεις είχαν βασιστεί σε πάγια ερμηνεία του τσεχικού νόμου περί ασύλου, σύμφωνα με την οποία χορηγούνταν επικουρική προστασία, όταν οι υπήκοοι τρίτων χωρών θα υφίσταντο, σε περίπτωση απέλασης, προσβολή του δικαιώματός τους στην ιδιωτι-

17. ΔΕΚ 106/77, *Amministrazione delle finanze dello Stato/Simmenthal*, 09.03.1978, ECLI:EU:C:1978:49.

18. ΔΕΚ C-213/89, *The Queen/Secretary of State for Transport, ex parte Factortame*, 19.06.1990, ECLI:EU:C:1990:257, σκ. 21.

κή και οικογενειακή ζωή. Πλην όμως, πρόσφατα το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο της Τσεχίας είχε υιοθετήσει αντίθετη ερμηνεία, σύμφωνα με την οποία η χορήγηση επικουρικής προστασίας δεν ήταν νοητή σε μία τέτοια περίπτωση, αλλά μόνον όταν ο υπήκοος τρίτης χώρας ενδέχεται να υποστεί στη χώρα καταγωγής του τις συνέπειες παραβίασης των διεθνών υποχρεώσεων της Τσεχίας. Το περιφερειακό δικαστήριο του Brno διατύπωσε αμφιβολίες ως προς τη συμβατότητα της ερμηνείας αυτής με το άρθρο 3 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ που επιτρέπει στα κράτη μέλη να θεσπίζουν ευνοϊκότερες διατάξεις για τη χορήγηση της επικουρικής προστασίας. Στη βάση αυτή, απέστειλε προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, ερωτώντας εάν, βάσει της εν λόγω διάταξης, μπορεί να θεωρηθεί ευνοϊκότερη εθνική διάταξη εκείνη που επιτρέπει τη χορήγηση επικουρικής προστασίας σε αιτούντα διεθνή προστασία για λόγους διαφορετικούς από εκείνους του άρθρου 15 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ.

Το ΔΕΕ απάντησε αρνητικά στο εν λόγω ερώτημα, κρίνοντας μάλιστα ότι θα ήταν αντίθετη στο άρθρο 3 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ μια εθνική διάταξη που προβλέπει τη χορήγηση επικουρικής προστασίας σε υπήκοο τρίτης χώρας ο οποίος, αν απομακρυνόταν προς τη χώρα καταγωγής του, θα διέτρεχε πραγματικό κίνδυνο να υποστεί προσβολή του δικαιώματός του στην ιδιωτική ζωή λόγω της ρήξης των δεσμών του με το κράτος μέλος που εξετάζει την αίτηση διεθνούς προστασίας.

Παρατηρήσεις

*Πασχάλης Πασχαλίδης**

I. Εισαγωγή

Η σχολιαζόμενη απόφαση[1] αφορά το ζήτημα χορήγησης επικουρικής προστασίας για λόγους άλλους από εκείνους που προβλέπει η Οδηγία 2011/95/ΕΕ. Όπως έχει αναφερθεί και σε άλλο σχόλιο στο παρόν περιοδικό[2], στις διαδικασίες απονομής καθεστώτος διεθνούς προστασίας στο σύγχρονο προσφυγικό δίκαιο έχει μετατοπιστεί το κέντρο βάρους της αξιολόγησης από την παραδοσιακή έννοια της *δίωξης*, που αποτελεί τον θεμέλιο λίθο της Σύμβασης της Γενεύης και του Πρωτοκόλλου της Νέας Υόρκης, προς την έννοια του *κινδύνου* να υποστεί ο αλλοδαπός στον τόπο προορισμού, σε περίπτωση απέλασης, απολύτως απαγορευμένη μεταχείριση. Η εν λόγω μεταχείριση δεν μπορεί να είναι κάθε λογής, αλλά πρέπει να αφορά καταστάσεις οριακές για ένα κράτος δικαίου, αντίθετες προς τις βασικές του αξίες, όπως η προστασία της ζωής, της σωματικής ακεραιότητας, της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της προσωπικής ελευθερίας και, αντιστοίχως, η απαγόρευση επιβολής θανατικής ποινής ή ανθρωποκτονίας με άλλον τρόπο, των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, της κατάφωρης στέρησης της προσωπικής ελευθερίας και της κατάφωρης αρνησιδικίας.

Παράλληλα, από τη νομολογία του ΕΔΔΑ και από τις κατευθυντήριες γραμμές και αποφάσεις διεθνών οργάνων, έχει βαθμιαία θεμελιωθεί μία σχετική προστασία από την απέλαση, σε περιπτώσεις όπου αυτή θα κατέληγε να παραβιάζει δυσανάλογα τα δικαιώματα στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή (αρ. 8 ΕΣΔΑ, 7 ΧΘΔΕΕ και 17 ΔΣΑΠΔ). Η διαφορά της εν λόγω σχετικής προστασίας από την απόλυτη προστασία που συνεπάγεται ο προαναφερόμενος απόλυτος κίνδυνος είναι ότι δεν υφίσταται ειδικός μηχανισμός εκ των προτέρων ελέγχου της, όπως το σύστημα διεθνούς προστασίας. Αντιθέτως, η προστασία αυτή εντάσσεται και συναξιολογείται στο πλαίσιο εφαρμογής των κοινών μεταναστευτικών και διοικητικών κανόνων τόσο στο πλαίσιο χορήγησης ή ανανέωσης άδειας διαμονής όσο και στο πλαίσιο αξιολόγησης της απέλασης.

Η σχολιαζόμενη απόφαση θίγει για πρώτη φορά το ζήτημα της σχέσης μεταξύ των δύο ειδών προστασίας και των αντιστοίχων θεσμών θωράκισής τους. Η άρνηση του ΔΕΕ, βασιζόμενη σε μία συστηματική και συνδυαστική ερμηνεία των δύο αυτών ειδών προστασίας, αναδεικνύει τα αδιέξοδα του συστήματος διεθνούς προστασίας, σε μία εποχή διαρκώς εξελισσόμενης αντίληψης της προστασίας από την απέλαση, του δικαιώματος διαμονής και της ιδίας της έννοιας της ιθαγένειας-πολιτότητας[3].

II. Βασικές επιλογές της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ

Προτού σχολιαστούν οι επιμέρους σκέψεις της απόφασης, κρίνεται σκόπιμη η αναφορά ορισμένων βασικών διατάξεων της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ, η οποία θέσπισε, σε ενωσιακό επίπεδο, τους ενιαίους όρους για τη χορήγηση τόσο του προσφυγικού καθεστώτος όσο και του καθεστώτος επικουρικής προστασίας. Η λογική της Οδηγίας είναι ότι ο υπήκοος τρίτης χώρας ή ο ανιθαγενής που δεν πληροί τις επαυξημένες προϋποθέσεις για την αναγνώριση προσφυγικού καθεστώτος, μπορεί να λάβει καθεστώς επικουρικής προστασίας, όταν συντρέχουν ουσιώδεις

* *ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜοΚΕ*

1. Ορισμένα τμήματα του παρόντος σχολίου αποτελούν προδημοσίευση της υπό εκπόνηση διδακτορικής μου διατριβής, με θέμα «*Ο περιορισμός των ατομικών δικαιωμάτων στην απέλαση αλλοδαπού*».

2. Βλ. Π. ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ, Ανήκει σε «ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα» το θύμα βεντέτας;, ΕΕΕυρΔ, 2025, σ. 235 επ.

3. Πρβλ. για τη σημασία της σύγχρονης έννοιας της ιθαγένειας-πολιτότητας: J. TORPEY, The Invention of the Passport: Surveillance, Citizenship and the State, Κέιμπριτζ, 1999, σ. 195 επ., A. ARSTEIN-KERSLAKE, The Right to Legal Personhood of Marginalised Groups: Achieving Equal Recognition Before the Law for All, Οξφόρδη, 2024, σ. 77 επ.

λόγοι να πιστεύεται ότι, κατόπιν της απέλασής του, θα αντιμετωπίσει πραγματικό κίνδυνο να υποστεί σοβαρή βλάβη[4]. Η επιλογή αυτή διασφαλίζει την τήρηση και τον σεβασμό της αρχής της μη επαναπροώθησης, η οποία εν πολλοίς ταυτίζεται με την απόλυτη προστασία από την απέλαση, όπως αναλύθηκε παραπάνω.

Η *σοβαρή βλάβη* αποτελεί την αποτύπωση των βασικότερων εκ των λόγων απόλυτης προστασίας από την απέλαση που αναφέρθηκαν παραπάνω. Ορίζεται ως ο κίνδυνος επιβολής: α) θανατικής ποινής ή εκτέλεσης, β) βασανιστηρίων ή απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας του αιτούντος στη χώρα καταγωγής του, γ) σοβαρής και προσωπικής απειλής κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας αμάχου λόγω αδιάκριτης ασκήσεως βίας σε καταστάσεις διεθνούς ή εσωτερικής ένοπλης σύρραξης[5].

Η χορήγηση επικουρικής προστασίας είναι συμπληρωματική του συστήματος ασύλου και αμιγώς προσωρινή, για όσον χρόνο διαρκεί ο απολύτως απαγορευμένος κίνδυνος[6]. Όπως ισχύει και για το προσφυγικό καθεστώς, στην Οδηγία αποτυπώνονται λόγοι παύσης, αποκλεισμού, ανάκλησης και τερματισμού ή άρνησης ανανέωσης του καθεστώτος επικουρικής προστασίας[7].

Ενόψει των ανωτέρω, είναι σαφές ότι λόγοι που αφορούν σε δυσανάλογη παρέμβαση στα δικαιώματα ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής δεν συγκαταλέγονται στις παραπάνω κατηγορίες, ούτε προκύπτουν ως άμεσα συνδεδεμένοι με αυτές. Πλην όμως, το άρθρο 3 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ ορίζει ότι τα κράτη μέλη «*δύνανται να θεσπίζουν ή να διατηρούν σε ισχύ ευνοϊκότερες διατάξεις για να καθορίζουν το ποιος δικαιούται να θεωρηθεί πρόσφυγας ή πρόσωπο που δικαιούται επικουρική προστασία και το περιεχόμενο της διεθνούς προστασίας, υπό την προϋπόθεση ότι οι διατάξεις αυτές συνάδουν με την παρούσα οδηγία*»[8].

Τα κράτη μέλη θα πρέπει, επομένως, να έχουν τη δυνατότητα να θεσπίζουν ή να διατηρούν σε ισχύ περισσότερο ευνοϊκές διατάξεις σε σχέση με τις απαιτήσεις που ορίζονται στην Οδηγία. Παρά ταύτα, η νομολογία έχει συστείλει τη δυνατότητα αυτή, κρίνοντας ότι η ευνοϊκότερη εθνική διάταξη δεν μπορεί να θίγει την οικονομία και τους σκοπούς της Οδηγίας, μεταξύ άλλων θεσπίζοντας λόγους που ουδόλως σχετίζονται με τη λογική της διεθνούς προστασίας[9]. Η ερμηνεία αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι η Οδηγία 2011/95/ΕΕ δεν αποσκοπεί στο να θέσει απλώς ελάχιστα πρότυπα προστασίας στους τομείς του ασύλου και της μετανάστευσης, αλλά να θέσει γενικώς ισχύοντα και εφαρμοσθέντα κατά τρόπο ομοιόμορφο πρότυπα, στη βάση του κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου[10]. Ως εκ τούτου, το σχολιαζόμενο προδικαστικό ερώτημα θέτει, για πρώτη φορά, μία μίξη των δύο καθεστώτων προστασίας από την απέλαση, δηλαδή της *απόλυτης προστασίας*, η οποία αφορά, κατά κύριο λόγο, τη διεθνή προστασία, καθώς και ορισμένες ακόμη απολύτως απαγορευμένες μορφές μεταχείρισης, και της *σχετικής προστασίας*, που αφορά κυρίως νόμιμους μετανάστες και αναφέρεται σε δυσανάλογη παρέμβαση του κράτους στα δικαιώματά τους.

III. Κρίσιμα σημεία της απόφασης

Το ΔΕΕ ήδη εξ αρχής αντέστρεψε τη λογική του ερωτήματος[11]. Δεν επικεντρώθηκε στην ερμηνεία του Ανωτάτου Διοικητικού Δικαστηρίου της Τσεχίας και στο κατά πόσον αυτή ήταν αντίθετη με το ενωσιακό δίκαιο, αλλά στις προηγούμενες, ευνοϊκές για τον αλλοδαπό ερμηνείες των τσεχικών δικαστηρίων χαμηλότερης βαθμίδας, οι οποίες χορηγούσαν επικουρική προστασία για λόγους δυσανάλογης παραβίασης της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής σε περίπτωση απέλασης. Ως εκ τούτου, το κρίσιμο, εν προκειμένω, ζήτημα ήταν εάν αυτή η ευνοϊκή ερμηνεία μπορεί να θεωρηθεί ως αντίθετη στο ενωσιακό δίκαιο. Αυτή η αντιστροφή του ερωτήματος υποδηλώνει ασφαλώς ότι η ερμηνεία του Ανωτάτου Διοικητικού Δικαστηρίου της Τσεχίας ήταν η μάλλον ενδεδειγμένη κατά το ΔΕΕ, με δεδομένο ότι δεν προκύπτει σχετικός λόγος χορήγησης επικουρικής προστασίας από την Οδηγία 2011/95/ΕΕ ούτε ασφαλώς από άλλη διάταξη του ενωσιακού δικαίου.

Προκειμένου να απαντήσει αρνητικά στο αναδιατυπωμένο ερώτημα, το ΔΕΕ ανέλυσε το ζήτημα τόσο γραμματικά όσο και τελεολογικά. Ως προς την τελεολογική ερμηνεία, αναφέρθηκε στον σκοπό της διεθνούς προστασίας, ο οποίος είναι να υποκαταστήσει την προστασία της χώρας καταγωγής, όταν ο αιτών δεν είναι σε θέση ή, λόγω ορισμένων φόβων ή κινδύνων, δεν επιθυμεί να θέσει εαυτόν υπό την προστασία της εν λόγω χώρας[12]. Ως προς τη γραμματική ερμηνεία, παρατήρησε ότι από καμία διάταξη της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ δεν προκύπτει σχετικός λόγος[13]. Υπό τη διπλή αυτή εκδοχή, το ΔΕΕ συμπέρανε ότι

4. Άρθρο 2 περ. στ' της Οδηγίας 2011/95.

5. Άρθρο 15 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ.

6. Άρθρο 16 (1) και αιτιολογική σκ. 33 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ.

7. Βλ. άρθρα 16-19 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ.

8. Ομοίως, η αιτιολογική σκ. 14 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ.

9. ΔΕΕ C-542/13, *M' Bodj*, 18.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2452, σκ. 44, ΔΕΕ C-652/16, *Ahmedbekova*, 04.10.2018, ECLI:EU:C:2018:801, σκ. 71, ΔΕΕ C-91/20, *Bundesrepublik Deutschland (Διατήρηση της οικογενειακής ενότητας)*, 09.11.2021, ECLI:EU:C:2021:898, σκ. 40.

10. H. DORIG, Asylum Qualification Directive 2011/95/EU, στο: K. Hailbronner / D. Thym (επιμ.), EU Immigration and Asylum Law: A Commentary, Beck/Hart/Nomos, 2021, σ. 1244.

11. Σκ. 25-26.

12. Σκ. 34.

13. Σκ. 36-42.

το σύνολο των στοιχείων που εξετάζονται σε κάθε διαδικασία διεθνούς προστασίας (επικρατούσες συνθήκες, φύση του κινδύνου, υπεύθυνοι προστασίας, επέλευση του κινδύνου κ.ά.) δεν αφορούν το κράτος απομάκρυνσης (δηλαδή το κράτος μέλος της ΕΕ με το οποίο ενδέχεται να επέλθει ρήξη των ιδιωτικών και οικογενειακών δεσμών), αλλά το κράτος προορισμού. Συνεπώς, κατά το ΔΕΕ, η χορήγηση άδειας διαμονής για λόγο που δεν σχετίζεται με την κατάσταση στη χώρα καταγωγής του αιτούντος δεν έχει καμία σχέση με τη λογική της διεθνούς προστασίας και, ως εκ τούτου, ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να χορηγήσει επικουρική προστασία, στηριζόμενο σε έναν τέτοιο λόγο, διότι άλλως παραβαίνει το άρθρο 3 της Οδηγίας αυτής[14]. Το ΔΕΕ υπεραμύνθηκε της κρίσης του αυτής με βάση την αρχή της πρακτικής αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου. Έτσι, η εν λόγω διάταξη θα έπρεπε να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα του σκοπού και των βασικών αρχών της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ, καθώς διαφορετική ερμηνεία θα μπορούσε να θέσει τα παραπάνω εν αμφιβόλω[15].

IV. Το κρίσιμο obiter dictum και η ανάδειξη των αδιεξόδων της διεθνούς προστασίας

Το παραπάνω σημείο της κρίσης του ΔΕΕ θα μπορούσε να είναι και το τελικό. Μέχρις αυτού του σημείου, το ΔΕΕ ανέδειξε το κρίσιμο ερμηνευτικό ζήτημα, το ανέλυσε, το ερμήνευσε γραμματικά και τελολογικά και κατέληξε σε ένα πειστικό συμπέρασμα. Πλην όμως, αντιλαμβανόμενο τη σημασία της προστασίας από την απέλαση, ακόμη και σε περιπτώσεις όπου δεν προκύπτει σχετικός λόγος ρητώς από κάποια διάταξη του ενωσιακού δικαίου, προέβη σε ένα κρίσιμο *obiter dictum*.

Συγκεκριμένα, επεσήμανε ότι το άρθρο 3 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ δεν απαγορεύει σε κράτος μέλος να χορηγεί όχι μεν καθεστώς διεθνούς προστασίας, αλλά εθνική προστασία συνδυαζόμενη με δικαιώματα τα οποία επιτρέπουν στα πρόσωπα που δεν έχουν την ιδιότητα του πρόσφυγα και δεν απολαύουν επικουρικής προστασίας να διαμένουν στο έδαφός του. Η χορήγηση μιας τέτοιας προστασίας δεν εμπίπτει, πάντως, στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ. Επομένως, το κράτος μέλος μπορεί να χορηγεί δικαίωμα διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους σε ανάλογες περιπτώσεις, εάν διαπιστωθεί ότι η απέλαση θα έθιγε το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή, λόγω ρήξης των δεσμών του αλλοδαπού με το κράτος απομάκρυνσης. Τούτο, υπό την προϋπόθεση ότι το δικαίωμα διαμονής δεν συγχέεται με καθεστώς διεθνούς προστασίας[16]. Μία τέτοια ερμηνεία, άλλωστε, καίτοι δεν αναφέρεται στο σκεπτικό του ΔΕΕ, προκύπτει από το άρθρο 24 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ, το οποίο κατοχυρώνει την υποχρέωση σεβασμού της οικογενειακής ενότητας κατά τη διαδικασία αξιολόγησης των σχετικών με τη διεθνή προστασία λόγων.

Αντιλαμβανόμενο ενδεχομένως και την πρόθεση του αιτούντος δικαστηρίου να θέσει αναχώματα στην απέλαση του προσφεύγοντος, το ΔΕΕ προσέφερε μία πρακτική, αλλά και δογματικά συνεπή λύση: να χρησιμοποιηθεί το εθνικό δίκαιο ως λόγος νόμιμης παραμονής για ανθρωπιστικούς λόγους. Εδώ ακριβώς διαφαίνεται και με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το αδιέξοδο του σύγχρονου συστήματος χορήγησης διεθνούς προστασίας, όπως κατοχυρώνεται από το ενωσιακό δίκαιο. Ενώ τυποποιεί ορισμένες παραδοσιακές κατηγορίες και έννοιες που αποτέλεσαν επί σειρά ετών τη βάση της διεθνούς προστασίας στο πλαίσιο της Σύμβασης της Γενεύης και του Πρωτοκόλλου της Νέας Υόρκης, εντούτοις δεν περιλαμβάνει ορισμένες άλλες μορφές προστασίας που μπορεί να καταλήξουν στη μη απέλαση.

Οι περιπτώσεις αυτές είναι δύο κατηγοριών. Η πρώτη αφορά σε λόγους απόλυτης προστασίας, όπου είτε δεν περιλαμβάνονται στις παραδοσιακές κατηγορίες αναγνώρισης διεθνούς προστασίας (λ.χ. δικαίωμα στην υγεία ή κατάφωρη παραβίαση της προσωπικής ελευθερίας) είτε αφορούν περιπτώσεις όπου για λόγο που συνδέεται με την προσωπική συμπεριφορά του αλλοδαπού δεν του απονέμεται ή του ανακαλείται/τερματίζεται το καθεστώς διεθνούς προστασίας. Η δεύτερη αφορά σε περιπτώσεις που αφορούν δυσανάλογη παρέμβαση στα δικαιώματά του (λ.χ. ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής) ή σε δικαιώματα τρίτων (λ.χ. βέλτιστο συμφέρον του ανηλίκου τέκνου του). Στις περιπτώσεις αυτές, ο αλλοδαπός δεν λαμβάνει μεν καθεστώς διεθνούς προστασίας, πλην όμως απαγορεύεται να απελαθεί. Άλλωστε, τα άρθρα 5 και 14 της Οδηγίας 2008/115 περί επιστροφής διασφαλίζουν τη λήψη υπόψη των ανωτέρω περιστάσεων, καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας απέλασης, ήτοι από τον χρόνο έκδοσης της απόφασης επιστροφής έως την εκτέλεσή της[17]. Περαιτέρω, το άρθρο 6 (2-5) της ίδιας Οδηγίας προβλέπει μια σειρά από περιπτώσεις μη απέλασης, όταν, λόγου χάρη, το κράτος απομάκρυνσης αποφασίζει να νομιμοποιήσει την παρουσία του αλλοδαπού στο έδαφός του, όταν εκκρεμεί διαδικασία νομιμοποίησης, όταν ο αλλοδαπός έχει νομιμοποιηθεί σε άλλο κράτος μέλος ή άλλο κράτος μέλος τον αναλαμβάνει βάσει διμερούς συμφωνίας ή διευθέτησης.

Καίτοι το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή δεν μνημονεύεται ρητά στις παραπάνω περιπτώσεις, εντούτοις έχει κριθεί ερμηνευτικά ότι είναι συναξιολογητέο, συνεπεία της γενικής υποχρέωσης των κρατών μελών να λαμβάνουν υπόψη όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα που αναγνωρίζονται και σε μη πολίτες ΕΕ από τον ΧΘΔΕΕ[18]. Η ερμηνεία αυτή ανοίγει

14. Σκ. 43.

15. Σκ. 46-47.

16. Σκ. 48.

17. Βλ. αναλυτικώς: D. THYM, European Migration Law, Οξφόρδη, 2023, σ. 513 επ.

18. Σκ. 50.

τον δρόμο για τη διαπίστωση ότι εντέλει η παραπάνω τυποποίηση του ενωσιακού νομοθέτη είναι ενδεικτική και δεν περιορίζεται απλώς στις οικείες περιπτώσεις, αλλά αφορά το σύνολο των δικαιωμάτων που απονέμονται και σε πολίτες τρίτων χωρών βάσει του ΧΘΔΕΕ.

V. Επίλογος

Η σχολιαζόμενη απόφαση αναδεικνύει, για ακόμη μία φορά, τη δυναμική σχέση μεταξύ του ενωσιακού δικαίου, του μεταναστευτικού και προσφυγικού δικαίου και του σύγχρονου δικαίου προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Σε άλλες περιπτώσεις, το ΔΕΕ έχει αξιοποιήσει προηγούμενη νομολογία του ΕΔΔΑ ή άλλων διεθνών οργάνων[19], προκειμένου να καταλήξει σε ευθεία εφαρμογή διατάξεων του ΧΘΔΕΕ, σε συμφωνία με τα εκεί κριθέντα. Τέτοιες ήταν, για παράδειγμα, οι περιπτώσεις του δικαιώματος στην υγεία[20] ή του δικαιώματος διαμονής και συνακόλουθα της απαγόρευσης απέλασης για λόγους που συνδέονται με την οικογενειακή ζωή[21]. Άλλες φορές προέβη σε διασταλτική ερμηνεία παραδοσιακών εννοιών, όπως εκείνη της «ιδιαίτερης κοινωνικής ομάδας», προκειμένου να υπαγάγει περισσότερο σύγχρονες κατηγορίες κινδύνων σε αυτές, και άρα να θεμελιώσει καθεστώς διεθνούς προστασίας[22].

Αυτή τη φορά, το ΔΕΕ προέκρινε μια δογματικά συνεπή, αλλά και πρακτική δυνατότητα. Αντί να προβεί σε νομικές ακροβασίες που αλλοιώνουν τον χαρακτήρα της διεθνούς προστασίας ή να καταφύγει σε δογματικά συνεπή πλην όμως άκαμπτα συμπεράσματα, υιοθέτησε μια ευρύτερη προσέγγιση, η οποία αναδεικνύει και τη σημασία του εθνικού δικαίου και των εθνικών διαδικασιών, ιδίως σε περιπτώσεις όπου δεν καλύπτονται από το ενωσιακό δίκαιο.

Το μειονέκτημα της εν λόγω λύσης είναι ότι η αξίωση του προσφεύγοντος για βιώσιμη ζωή στο κράτος όπου έζησε, κατά κύριο λόγο νομίμως, επί σχεδόν είκοσι έτη, καταλείπεται εντέλει στη διακριτική βούληση του κράτους, η οποία, κατά την κοινή πείρα, κάθε άλλο παρά πρόθυμη είναι σε περιπτώσεις που έχει να κάνει με απονομή δικαιωμάτων. Έτσι, η επιλογή είναι διττή. Είτε η χορήγηση μιας αμιγώς προσωρινής άδειας διαμονής, με την προσδοκία μεταγενέστερης νομιμοποίησης της διαμονής σε δεύτερο χρόνο. Είτε η έναρξη διαδικασιών απέλασης ενός νομίμως διαμένοντος επί μακρόν χρόνο μετανάστη, η οποία, κατά πάσα πιθανότητα, θα κριθεί δυσανάλογη και θα απαγορευθεί δικαστικώς, με αποτέλεσμα να βρεθεί ο προσφεύγων σε καθεστώς *in limbo*. Άξια σχολιασμού, στο πλαίσιο αυτό, είναι και η απουσία οιασδήποτε αναφοράς της απόφασης στην Οδηγία 2003/109/ΕΚ για τους επί μακρόν διαμένοντες, η οποία οφείλεται ενδεχομένως και στα νομικά ζητήματα που τέθηκαν ενώπιον του αιτούντος τσεχικού δικαστηρίου.

Συνεπώς, αναγκαία και συμφέρουσα θα ήταν, σε κάθε περίπτωση, η παρέμβαση του ενωσιακού νομοθέτη, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι περιπτώσεις, όπως η παρούσα, και η διοίκηση να υποχρεούται να χορηγήσει, κατά δέσμια αρμοδιότητα, άδεια διαμονής, συνοδευόμενη από μια σειρά δικαιωμάτων, σε όλα τα πρόσωπα που δεν μπορούν, για οποιονδήποτε λόγο, να απελαθούν. Η συγκυρία ασφαλώς δεν είναι ιδανική, με δεδομένη τη ριζική αυστηροποίηση των μεταναστευτικών κανόνων καθ' όλη τη διάρκεια του 21ου αιώνα και, ιδίως, μετά τις προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές του 2015[23]. Είναι, ωστόσο, σκόπιμη μια τέτοια γενναία παρέμβαση, ακριβώς προκειμένου να καταστεί το ενωσιακό δίκαιο μια πηγή ρεαλιστικής απονομής δικαιωμάτων που, αφενός, θα διασφαλίσουν μια βιώσιμη ζωή εντός της ΕΕ και, αφετέρου, θα μειώσουν το γραφειοκρατικό βάρος που συνεπάγονται για την εκτελεστική και δικαστική εξουσία οι άκαμπτες πρακτικές επιμονής στη χρήση της απέλασης, ακόμη κι όταν αυτό δεν φαντάζει εφικτό.

► Ανεξαρτησία των δικαστών και υπεροχή του δικαίου της Ένωσης

Το Δικαστήριο επιβεβαιώνει ότι το δίκαιο της Ένωσης αντιτίθεται σε εθνική διάταξη η οποία απαγορεύει σε εθνικό δικαστήριο να αμφισβητήσει την τήρηση, από ανώτερο δικαστήριο, απαιτήσεων σχετικών με την εγγύηση ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως, και επιβάλλει, εν ανάγκη, την υποχρέωση να κριθεί ανυπόστατη απόφαση που έχει εκδοθεί από μη νομίμως συσταθέν δικαστήριο

19. Βλ. για τη σημασία των σχετικών κρίσεων: A. DESMOND, Regularization in the EU and the US: The Frequent Use of an Exceptional Measure, στο: D. Acosta / A. Wiesbrock (επιμ.), Global Migration: Old Assumptions, New Dynamics, Σάντα Μπάρμπαρα, 2015, σσ. 69-99 και, ιδίως, σ. 82.

20. ΔΕΕ C-69/21, *Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Απομάκρυνση – Φαρμακευτική κάνναβη)*, 22.11.2022, ECLI:EU:C:2022:913.

21. ΔΕΕ C-91/20, *Bundesrepublik Deutschland (Διατήρηση της οικογενειακής ενότητας)*, 09.11.2021, ECLI:EU:C:2021:898.

22. ΔΕΕ C-621/21, *Intervyuirasht organ na DAB pri MS (Γυναίκες θύματα ενδοοικογενειακής βίας)*, 16.01.2024, ECLI:EU:C:2024:47, ΔΕΕ C-646/21, *Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Γυναίκες οι οποίες ταυτίζονται με την αξία της ισότητας των φύλων)*, 11.06.2024, ECLI:EU:C:2024:487.

23. Βλ. ειδικώς για το ζήτημα αυτό, μεταξύ άλλων: V. BELLO, The spiralling of the securitisation of migration in the EU: from the management of a 'crisis' to a governance of human mobility?, Journal of Ethnic and Migration Studies, 2020, σ. 1327 επ., J. VON ROSEN, The Securitization of Migration as a Threat to Liberal, Democratic Societies, Sicherheit Und Frieden (S+F) / Security and Peace, 2019, σ. 35 επ.

προδικαστική παραπομπή – κράτος δικαίου – ανεξαρτησία των δικαστών – άρθρο 19 παρ. 1, δεύτερο εδάφιο ΣΕΕ – αποτελεσματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης – εθνική νομοθεσία και νομολογία που απαγορεύουν στα εθνικά δικαστήρια την αμφισβήτηση της νομιμότητας των δικαστηρίων και των συνταγματικών οργάνων ή τη διαπίστωση ή εκτίμηση της νομιμότητας του διορισμού των δικαστών – έλεγχος, από κατώτερο δικαστήριο, της τήρησης, από ανώτερο δικαστήριο, απαιτήσεων σχετικών με την εγγύηση ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως – Izba Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych (τμήμα εκτάκτου ελέγχου και δημοσίων υποθέσεων) του Sąd Najwyższy (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Πολωνία) – όργανο το οποίο δεν αποτελεί ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως – υπεροχή του δικαίου της Ένωσης – δυνατότητα να κριθεί ανυπόστατη μια δικαστική απόφαση

ΔΕΕ C-225/22, AW "T", 04.09.2025, Τμήμα τέταρτο, Πρόεδρος (Εισηγητής): I. Jarukaitis, Γεν. Εισαγγελέας: D. Spielmann, ECLI:EU:C:2025:647 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 2, του άρθρου 4 παρ. 3, του άρθρου 6 παρ. 3 και του άρθρου 19 παρ. 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ, του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, του άρθρου 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης) και της αρχής της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε από το Sąd Apelacyjny w Krakowie (εφετείο Κρακοβίας), στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της «R» S.A. και της AW «T» sp. z o.o. με αντικείμενο την αναίρεση, από το Sąd Najwyższy (Ανώτατο Δικαστήριο, Πολωνία), κατ' αποδοχή έκτακτης αναίρεσης που άσκησε ο Prokurator Generalny (γενικός εισαγγελέας, Πολωνία), τελεσίδικης απόφασης του Sąd Apelacyjny w Krakowie (εφετείου Κρακοβίας, Πολωνία) και την αναπομπή της υπόθεσης ενώπιον του τελευταίου αυτού δικαστηρίου για εκ νέου κρίση.

Πιο συγκεκριμένα, η αίτηση θέτει ενώπιον του Δικαστηρίου ένα κρίσιμο ζήτημα που άπτεται της σύγκρουσης μεταξύ της αρχής της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης και της πολωνικής εθνικής νομοθεσίας περί του δικαστικού συστήματος. Το κεντρικό νομικό πλαίσιο της διαφοράς αφορά τον ustawa o Sądzie Najwyższym (νόμο περί του Ανωτάτου Δικαστηρίου), ο οποίος συνέστησε το Izba Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych (τμήμα εκτάκτου ελέγχου και δημοσίων υποθέσεων). Το πλαίσιο αυτό συμπληρώνεται από εθνικές διατάξεις, συμπεριλαμβανομένων εκείνων του νόμου περί των τακτικών δικαστηρίων και αποφάσεων του Trybunał Konstytucyjny (Συνταγματικού Δικαστηρίου), οι οποίες απαγορεύουν στα εθνικά δικαστήρια να εξετάζουν τη νόμιμη σύσταση άλλων δικαιοδοτικών οργάνων ή την εγκυρότητα του διορισμού των δικαστών, χαρακτηρίζοντας παρόμοιες ενέργειες ως πειθαρχικό παράπτωμα.

Το ιστορικό της κύριας δίκης αφορά εμπορική διαφορά μακράς διαρκείας επί της οποίας εκδόθηκε τελεσίδικη απόφαση το 2006. Δεκατέσσερα έτη αργότερα, το 2020, ο Γενικός Εισαγγελέας άσκησε έκτακτη αναίρεση κατά της απόφασης αυτής ενώπιον του νεοσυσταθέντος τμήματος εκτάκτου ελέγχου και δημοσίων υποθέσεων. Στις 20 Οκτωβρίου 2021, δικαστικός σχηματισμός του εν λόγω τμήματος, απαρτιζόμενος από δικαστές των οποίων ο διορισμός αμφισβητείται, αναίρεσε την απόφαση του 2006 και ανέπεμψε την υπόθεση στο εφετείο της Κρακοβίας για εκ νέου κρίση.

Κρίνοντας επί της αναπεμφθείσας υπόθεσης, το αιτούν δικαστήριο εκφράζει σοβαρές αμφιβολίες για μια απόφαση του τμήματος εκτάκτου ελέγχου και δημοσίων υποθέσεων του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Πολωνίας. Το εθνικό δικαστήριο υποστηρίζει ότι ο δικαστικός σχηματισμός που εξέδωσε την απόφαση δεν αποτελεί δικαστήριο που έχει συσταθεί νομίμως κατά την έννοια του δικαίου της ΕΕ, λόγω θεμελιωδών πλημμελειών στη διαδικασία διορισμού των δικαστών του. Ωστόσο, το ίδιο δικαστήριο δεσμεύεται από την πολωνική εθνική νομοθεσία και τις αποφάσεις του Συνταγματικού Δικαστηρίου, οι οποίες απαγορεύουν ρητά στα εθνικά δικαστήρια να αξιολογούν τη νομιμότητα των διορισμών δικαστών, καθιστώντας μια τέτοια έρευνα πειθαρχικό παράπτωμα. Αυτό δημιουργεί άμεση σύγκρουση μεταξύ των υποχρεώσεών του βάσει του εθνικού δικαίου και της απαίτησης του δικαίου της ΕΕ για διασφάλιση αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας από ανεξάρτητο δικαστήριο. Το δικαστήριο υπογραμμίζει το συστημικό πρόβλημα δικαστηρίων που δεν πληρούν τις απαιτήσεις ενός ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως, κατά την έννοια του δικαίου της Ένωσης, να εκδίδουν δεσμευτικές αποφάσεις, ιδίως όταν αναιρούν τελεσίδικες αποφάσεις μέσω εκτάκτων αναιρέσεων. Ως εκ τούτου, αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να αποστείλει προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο.

Το ΔΕΕ έκρινε ότι το άρθρο 19 παρ. 1, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη, και η αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης, συνεπάγονται ότι ένα εθνικό δικαστήριο, ακόμη και κατώτερο, υποχρεούται να αφήσει ανεφάρμοστο οποιονδήποτε εθνικό νόμο ή δεσμευτική απόφαση συνταγματικού δικαστηρίου που το εμποδίζει να αξιολογήσει εάν ένα δικαιοδοτικό όργανο συμμορφώνεται με τις απαιτήσεις ανεξαρτησίας και αμεροληψίας του άρθρου 19 παρ. 1 ΣΕΕ. Επιπλέον, ο εθνικός δικαστής υποχρεούται να χαρακτηρίσει ως ανυπόστατη απόφαση που έχει εκδοθεί από όργανο που δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο συσταθέν με νόμο, χωρίς

οι αρχές του δεδικασμένου και της ασφάλειας δικαίου να μπορούν να προβληθούν λυσιτελώς προκειμένου να εμποδίσουν τον χαρακτηρισμό αυτό.

Παρατηρήσεις

*Έλλη Τσιτσιπά**

I. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η σχολιαζόμενη απόφαση εντάσσεται σε μια μακρά λίστα αποφάσεων του Δικαστηρίου, εκδοθέντων είτε επί αιτημάτων για έκδοση προδικαστικής απόφασης[1] είτε επί προσφυγών της Επιτροπής κατά της Πολωνίας[2], σχετικά με την κρίση του κράτους δικαίου στην Πολωνία και την επίδρασή της στην οργάνωση του εθνικού δικαστικού συστήματος και στην ανεξαρτησία των δικαστών. Φέρνει στο προσκήνιο τις σχέσεις των εθνικών δικαστηρίων μεταξύ τους και τον ρόλο που καλείται να επιτελέσει το ΔΕΕ σε αυτές, προκειμένου να διασφαλίσει τις αρχές της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας και της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης.

Πιο συγκεκριμένα, η απόφαση έρχεται να αποσαφηνίσει τις συνέπειες που επέρχονται όταν εκδίδεται μια απόφαση ανώτατου δικαστηρίου που δεν πληροί τις απαιτήσεις περί ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως. Συμπληρώνει, με αυτόν τον τρόπο, την εκτενή νομολογία του ΔΕΕ σχετικά με τις υποχρεώσεις των κρατών μελών στο πλαίσιο του άρθρου 19 παρ. 1 της ΣΕΕ και άπτεται λεπτών δικονομικών ζητημάτων σε σχέση τόσο με την οργάνωση του δικαστικού συστήματος εντός των κρατών μελών και τις ιεραρχικές σχέσεις των δικαστηρίων μεταξύ τους (υπό II), όσο και με την δικονομική αντιμετώπιση αποφάσεων που δεν έχουν εκδοθεί από «δικαστήριο» κατά την έννοια του άρθρου 19 παρ. 1 της ΣΕΕ, ερμηνευομένου υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη (υπό III).

II. Η εκτίμηση των απαιτήσεων σχετικά με την εγγύηση ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως από κατώτερο δικαστήριο

Το ΔΕΕ, εξετάζοντας τα τρία πρώτα προδικαστικά ερωτήματα, αναλύει κατά πόσον το άρθρο 19 παρ. 1 ΣΕΕ, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη, και η αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης, αντιτίθενται σε εθνική νομοθεσία και νομολογία εθνικού συνταγματικού δικαστηρίου που υποχρεώνουν εθνικό δικαστήριο να δεσμεύεται από απόφαση ανώτερου δικαστικού σχηματισμού, του οποίου η σύνθεση είναι θεμελιωδώς πλημμελής. Το ΔΕΕ επιβεβαιώνει ότι, μολονότι η οργάνωση της δικαιοσύνης αποτελεί αρμοδιότητα των κρατών μελών, η άσκησή της οφείλει να συμμορφώνεται με το δίκαιο της Ένωσης, ιδίως με την απαίτηση για αποτελεσματική δικαστική προστασία από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που έχει συσταθεί νομίμως[3].

Κεντρική θέση στο σκεπτικό του Δικαστηρίου κατέχει η πάγια νομολογία του, ιδίως η απόφαση στην υπόθεση *Krajowa Rada Sądownictwa*[4]. Στην εν λόγω απόφαση, το ΔΕΕ είχε ήδη κρίνει ότι το τμήμα εκτάκτου ελέγχου και δημοσίων υποθέσεων της Πολωνίας, το όργανο που εξέδωσε την προσβαλλόμενη απόφαση στην κύρια δίκη, δεν συνιστά ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο κατά την έννοια του δικαίου της Ένωσης[5]. Η κρίση αυτή βασίστηκε σε συστημικά και πραγματικά στοιχεία που περιέβαλλαν τον διορισμό των δικαστών του, τα οποία προκαλούσαν εύλογες αμφιβολίες ως προς το ανεπηρέαστό τους από εξωτερικές επιρροές[6]. Το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι η διαπίστωση αυτή ισχύει για όλους τους δικαστές του εν λόγω τμήματος που διορίστηκαν υπό τις ίδιες πλημμελείς συνθήκες, καθώς και ότι η παρουσία έστω και ενός μόνο τέτοιου δικαστή αρκεί για να καθιστά παράνομη τη σύνθεση ολόκληρου του δικαστικού σχηματισμού[7].

---

* *ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Γραφείο Προγραμμάτων*

1. Βλ. σχετικά: ΔΕΕ C-216/18 PPU, *Minister for Justice and Equality (Πλημμέλειες του δικαστικού συστήματος)*, 25.07.2018, ECLI:EU:C:2018:586, ΔΕΕ C-585/18, *Α.Κ. (Ανεξαρτησία του πειθαρχικού τμήματος του Ανωτάτου Δικαστηρίου)*, 19.11.2019, ECLI:EU:C:2019:982, ΔΕΕ C-824/18, *Α.Β. κ.λπ. (Nomination des juges à la Cour suprême – Recours)*, 02.03.2021, ECLI:EU:C:2021:153, ΔΕΕ C-487/19, *W. Ż. () και des affaires publiques de la Cour suprême – Nomination)*, 06.10.2021, ECLI:EU:C:2021:798, ΔΕΕ C-748/19, *Prokuratura Rejonowa w Mińsku Mazowieckim*, 16.11.2011, ECLI:EU:C:2021:931, ΔΕΕ C-562/21 PPU, *Openbaar Ministerie (Tribunal établi par la loi dans l'État membre d'émission)*, 22.02.2022, ECLI:EU:C:2022:100, ΔΕΕ C-615/20, *YP κ.λπ. () και suspension d'un juge)*, 13.07.2023, ECLI:EU:C:2023:562, ΔΕΕ C-718/21, *Krajowa Rada Sądownictwa (Maintien en fonctions d'un juge)*, 21.12.2023, ECLI:EU:C:2023:1015, ΔΕΕ C-146/23, *Sąd Rejonowy w Białymstoku*, 25.02.2025, ECLI:EU:C:2025:109.

2. Βλ. σχετικά: ΔΕΕ C-619/18, *Επιτροπή/Πολωνία (Ανεξαρτησία του Ανωτάτου Δικαστηρίου)*, 11.07.2019, ECLI:EU:C:2019:615, ΔΕΕ C-192/18, *Επιτροπή/Πολωνία (Ανεξαρτησία των τακτικών δικαστηρίων)*, 05.11.2019, ECLI:EU:C:2019:924, ΔΕΕ C-791/19, *Επιτροπή/Πολωνία (Régime disciplinaire des juges)*, 15.07.2021, ECLI:EU:C:2021:596, ΔΕΕ C-204/21, *Επιτροπή/Πολωνία () και vie privée des juges)*, 05.06.2023, ECLI:EU:C:2023:442, ΔΕΕ C-448/23, *Επιτροπή/Πολωνία (Contrôle ultra vires de la jurisprudence de la Cour – Primauté du droit de l'Union)* (υπόθεση εν εξελίξει).

3. Σκ. 44 της σχολιαζόμενης απόφασης.

4. ΔΕΕ C-718/21, *Krajowa Rada Sądownictwa (Maintien en fonctions d'un juge*, ό.π., σημ. 1.

5. Μάλιστα είχε ήδη προηγηθεί σχετική απόφαση του δικαστηρίου του Στρασβούργου: ΕΔΔΑ *Dolińska-Ficek και Ozimek κατά Πολωνίας* (Προσφυγές Nos 49868/19 και 57511/19), απόφαση 8ης Νοεμβρίου 2021 του Πρώτου Τμήματος.

6. Σκ. 49-55 της σχολιαζόμενης απόφασης.

7. Ibid, σκ. 57.

Κατά συνέπεια, το ΔΕΕ επικαλείται την αρχή της υπεροχής για την επίλυση της σύγκρουσης μεταξύ των απαιτήσεων του δικαίου της Ένωσης και των εθνικών κανόνων. Αναφέρεται στην απόφασή του στην υπόθεση *Επιτροπή κατά Πολωνίας*[8], με την οποία έκρινε ότι οι πολωνικές εθνικές διατάξεις που απαγορεύουν στα δικαστήρια να ελέγχουν τους διορισμούς δικαστών και θεμελιώνουν πειθαρχική ευθύνη για τέτοιες ενέργειες, είναι ασύμβατες με το δίκαιο της Ένωσης[9]. Ως εκ τούτου, ένα εθνικό δικαστήριο όχι μόνο μπορεί, αλλά υποχρεούται, να αφήσει ανεφάρμοστο οποιονδήποτε εθνικό νόμο ή δεσμευτική απόφαση συνταγματικού δικαστηρίου που το εμποδίζει να αξιολογήσει εάν ένα δικαιοδοτικό όργανο συμμορφώνεται με τις απαιτήσεις του άρθρου 19 παρ. 1 ΣΕΕ[10]. Το ΔΕΕ καταλήγει ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν επιτρέπει σε έναν εθνικό δικαστή να δεσμεύεται από απόφαση δικαστικού οργάνου που δεν πληροί τα ενωσιακά πρότυπα δικαστικής ανεξαρτησίας, και κάθε εθνικός κανόνας που παρακωλύει αυτή την αξιολόγηση πρέπει να παραμερίζεται[11].

Το Δικαστήριο λοιπόν βασίστηκε σε υφιστάμενη νομολογία του στο πλαίσιο της οποίας είχε ήδη την ευκαιρία να επιβεβαιώσει ότι κάθε εθνικό δικαστήριο θα πρέπει να είναι σε θέση να διαπιστώσει αν η διαδικασία διορισμού δικαστή πάσχει πλημμελειών που σχετίζονται με τις απαιτήσεις ανεξαρτησίας και αμεροληψίας και εγείρουν αμφιβολίες σχετικά με την τήρηση των απαιτήσεων αυτών[12]. Ωστόσο, όπως επισημαίνει και ο Γεν. Εισαγγελέας[13], η παρούσα απόφαση έρχεται για πρώτη φορά να εφαρμόσει την πάγια νομολογιακή γραμμή του Δικαστηρίου σε μια «κάθετη σχέση» μεταξύ εθνικών δικαστηρίων. Σε αντίθεση με προηγούμενες αποφάσεις που αφορούσαν τον έλεγχο των απαιτήσεων ανεξαρτησίας και αμεροληψίας του άρθρου 19 παρ. 1 ΣΕΕ από δικαστήρια της ίδιας βαθμίδας[14] ή από διαφορετικά τμήματα του ίδιου δικαστηρίου[15], η απόφαση του Δικαστηρίου στην παρούσα υπόθεση επιβεβαιώνει ότι η ύπαρξη ιεραρχικής σχέσης μεταξύ του δικαστηρίου που διενεργεί τον έλεγχο, αφενός, και του δικαστηρίου που ελέγχεται, αφετέρου, δεν έχει καμία επίδραση στην ήδη επιβεβαιωμένη ερμηνεία των υποχρεώσεων που πηγάζουν από το άρθρου 19 παρ. 1 ΣΕΕ και την αρχή της υπεροχής[16]. Επομένως, το κατώτερο ιεραρχικά εφετείο της Κρακοβίας οφείλει, με βάση το δίκαιο της Ένωσης, να αφήσει ανεφάρμοστες τις αποφάσεις του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Πολωνίας που του απαγορεύουν να ελέγξει αν ένα άλλο ανώτερο ιεραρχικά όργανο, εν προκειμένω το τμήμα εκτάκτου ελέγχου και δημοσίων υποθέσεων του Ανώτατου Δικαστηρίου, αποτελεί ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως.

Το συμπέρασμα αυτό ξεχωρίζει τη σχολιαζόμενη απόφαση σε σχέση με την υφιστάμενη νομολογία του Δικαστηρίου για το κράτος δικαίου και την οργάνωση του δικαστικού συστήματος στην Πολωνία. Ωστόσο, δεν είναι η πρώτη φορά που το Δικαστήριο κλήθηκε να λάβει θέση στη σύγκρουση μεταξύ δικαστηρίων διαφορετικών βαθμίδων[17]. Σε αυτό το πλαίσιο, η δικονομική αυτονομία της οποίας απολαύουν τα κράτη μέλη κατά την οργάνωση του τρόπου με τον οποίο λειτουργεί το δικαστικό τους σύστημα και ιεραρχούνται τα εθνικά δικαστήρια περιορίζεται από την ανάγκη διασφάλισης της υπεροχής και της πλήρους αποτελεσματικότητας του δικαίου της Ένωσης. Ταυτόχρονα, το Δικαστήριο λειτουργεί ως «σύμμαχος» των κατώτερων εθνικών δικαστηρίων που επιθυμούν να επιτελέσουν τον ρόλο τους ως ενωσιακοί δικαστές και να αναζητήσουν προστασία έναντι εθνικών νομοθετικών ρυθμίσεων ή νομολογιακών πρακτικών αντίθετων με το δίκαιο της Ένωσης.

III. Ο χαρακτηρισμός της «δικαστικής» απόφασης ως ανυπόστατης

Εξετάζοντας το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα, το Δικαστήριο καθορίζει τις έννομες συνέπειες μιας απόφασης που εκδόθηκε από δικαιοδοτικό όργανο το οποίο κρίθηκε ότι δεν συνιστά ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που έχει συσταθεί νομίμως, κατά τα επιτασσόμενα από το άρθρο 19 παρ. 1 ΣΕΕ. Το κεντρικό ζήτημα είναι εάν μια τέτοια απόφαση πρέπει να θεωρείται νομικά «ανυπό-

8. ΔΕΕ C-204/21, *ΕπιτροπήΠολωνία () και vie privée des juges)*, ό.π., σημ. 2.

9. Σκ. 58-60 της σχολιαζόμενης απόφασης.

10. Ibid, σκ. 61-62.

11. Ibid, σκ. 63.

12. ΔΕΕ C-585/18, *Α.Κ. (Ανεξαρτησία του πειθαρχικού τμήματος του Ανωτάτου Δικαστηρίου)*, ό.π., σημ. 1, σκ. 152-153, ΔΕΕ C-824/18, *Α.Β. κ.λπ. (Nomination des juges à la Cour suprême – Recours),* ό.π., σημ. 1, σκ. 136, ΔΕΕ C-204/21, *Επιτροπή/Πολωνία () και vie privée des juges)*, ό.π., σημ. 2, σκ. 130-131, ΔΕΕ C-748/19, *Prokuratura Rejonowa w Mińsku Mazowieckim*, ό.π., σημ 1, σκ. 74 και 87.

13. Προτάσεις του Γεν. Εισαγγελέα Dean Spielmann, C-225/22, *AW "T"*, 10.04.2025, ECLI:EU:C:2025:270, σημ. 41-43.

14. ΔΕΕ C-824/18, *Α.Β. κ.λπ. (Nomination des juges à la Cour suprême – Recours)*, ό.π., σημ. 1.

15. ΔΕΕ C-585/18, *Α.Κ. (Ανεξαρτησία του πειθαρχικού τμήματος του Ανωτάτου Δικαστηρίου)*, ό.π., σημ. 1, ΔΕΕ C-487/19, *W. Ż. () και des affaires publiques de la Cour suprême – Nomination)*, ό.π., σημ. 1, ΔΕΕ C-748/19, *Prokuratura Rejonowa w Mińsku Mazowieckim*, ό.π., σημ. 1.

16. Βλ. σχετικά τις προτάσεις του Γεν. Εισαγγελέα, σημ. 44. Σε αντίθεση με τον Γεν. Εισαγγελέα, το ίδιο το Δικαστήριο δεν αναφέρεται ρητά στην ιεραρχική σχέση μεταξύ των δύο εθνικών δικαστηρίων.

17. Βλ. ενδεικτικά: ΔΕΚ C-243/78, *Simmenthal/Επιτροπή*, 05.03.1980, ECLI:EU:C:1980:65, ΔΕΕ C-614/14, *Ognyanov*, 05.07.2016, ECLI:EU:C:2016:514, ΔΕΕ C-430/21, *RS (Effet des arrêts d'une cour constitutionnelle)*, 22.02.2022, ECLI:EU:C:2022:99.

στατη» ή μια υφιστάμενη πράξη την οποία ένα κατώτερο δικαστήριο δύναται απλώς να μην εφαρμόσει. Το Δικαστήριο κρίνει ότι η απαίτηση του άρθρου 19 παρ. 1 ΣΕΕ συνιστά σαφή και ακριβή υποχρέωση αποτελέσματος για τα κράτη μέλη. Επικαλούμενο τη νομολογία του στην υπόθεση *W.Ż.*[18], αποφαίνεται ότι, για την πλήρη αποτελεσματικότητα της διάταξης αυτής, μια απόφαση προερχόμενη από όργανο που στερείται της ιδιότητας του νόμιμου δικαστηρίου πρέπει να θεωρείται ανυπόστατη. Η προσέγγιση αυτή κρίνεται ως αναγκαία συνέπεια για τη διασφάλιση της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης[19].

Το ΔΕΕ διευκρινίζει ότι, υπό αυτές τις συνθήκες, αρχές όπως η ασφάλεια δικαίου ή το δεδικασμένο δεν μπορούν να προβληθούν προκειμένου να εμποδίσουν ένα εθνικό δικαστήριο να καταλήξει σε αυτό το συμπέρασμα[20]. Στο συγκεκριμένο δικονομικό πλαίσιο της κύριας δίκης, όπου η προσβαλλόμενη απόφαση αναίρεσε τελεσίδικη απόφαση και ανέπεμψε την υπόθεση στο κατώτερο δικαστήριο, η δικαστική διαδικασία δεν έχει περατωθεί. Ως εκ τούτου, προκειμένου το αιτούν δικαστήριο να διαφυλάξει την υπεροχή του δικαίου της Ένωσης, όχι απλώς δύναται, αλλά υποχρεούται, να θεωρήσει την απόφαση αναπομπής του τμήματος εκτάκτου ελέγχου και δημοσίων υποθέσεων ως νομικά ανυπόστατη[21].

Η απάντηση του Δικαστηρίου στο συγκεκριμένο ερώτημα είναι ιδιαίτερα κρίσιμη, ιδίως αν αναλογιστεί κανείς το εύρος της κρίσης του κράτους δικαίου στην Πολωνία και τα πολλαπλά πλήγματα που έχει δεχθεί η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης στη χώρα. Όπως προκύπτει και από την ίδια την απόφαση, «*[...] στο πολωνικό δικαστικό σύστημα υπάρχουν επί του παρόντος δικαστήρια τα οποία, μολονότι δεν πληρούν τις απαιτήσεις ενός ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως, κατά την έννοια του δικαίου της Ένωσης, εκδίδουν εντούτοις αποφάσεις*»[22]. Το Δικαστήριο, επομένως, βασίζεται σε προηγούμενή του νομολογία[23] προκειμένου να θεμελιώσει την υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων να κρίνουν ως ανυπόστατες αποφάσεις που έχουν εκδοθεί από όργανο που δεν πληροί τις απαιτήσεις ανεξαρτησίας και αμεροληψίας του άρθρου 19 παρ. 1 ΣΕΕ. Η υποχρέωσή αυτή υφίσταται εφόσον ο χαρακτηρισμός της απόφασης ως ανυπόστατης είναι αναγκαίος προκειμένου να διασφαλιστεί η υπεροχή του δικαίου της Ένωσης, λαμβάνοντας υπόψιν την οικεία δικονομική κατάσταση. Αυτό είναι, σύμφωνα με το Δικαστήριο, αναγκαίο στη συγκεκριμένη περίπτωση δεδομένου ότι, με την απόφαση του τμήματος έκτακτου ελέγχου και δημοσίων υποθέσεων, η υπόθεση αναπέμφθηκε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου για εκ νέου κρίση.

Ήδη με αφορμή την απόφαση *W.Ż.*, η υποχρέωση ενός δικαστηρίου να χαρακτηρίσει ως ανυπόστατη την απόφαση ενός οργάνου που δεν αποτελεί «δικαστήριο» κατά την έννοια του άρθρου 19 παρ. 1 ΣΕΕ χαρακτηρίστηκε ως ιδιαίτερα σημαντική εξέλιξη, η οποία μάλιστα μπορεί να οδηγήσει και στη θεμελίωση ενός νέου ένδικου μέσου που θα πρέπει να έχουν στη διάθεσή τους τα εθνικά δικαστήρια που βρίσκονται αντιμέτωπα με εθνικές πράξεις που αντιτίθενται στο δίκαιο της Ένωσης[24]. Αυτό που είχε ήδη επισημανθεί ωστόσο είναι ότι οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες υφίσταται αυτή η υποχρέωση (ή ενεργοποιείται το νέο αυτό ένδικο μέσο) είναι προς το παρόν ασαφείς. Με βάση ποια κριτήρια θα πρέπει να αποφασίσει το εθνικό δικαστήριο αν επαρκεί να αφήσει την αντίθετη με το ενωσιακό δίκαιο εθνική πράξη ανεφάρμοστη ή αν απαιτείται, για τη διασφάλιση της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης, να τη χαρακτηρίσει ως ανυπόστατη και έτσι να την εξαφανίσει από τον νομικό κόσμο σαν να μην υφίστατο ποτέ; Στη σχολιαζόμενη απόφαση, το Δικαστήριο δεν αφήνει περιθώρια αμφιβολίας στο αιτούν δικαστήριο, καθώς ρητά διαπιστώνει ότι η απόφαση του μη νομίμως συσταθέντος τμήματος έκτακτου ελέγχου και δημοσίων υποθέσεων πρέπει να θεωρηθεί ως ανυπόστατη, προκειμένου να διασφαλιστεί η υπεροχή του δικαίου της Ένωσης[25].

Τέλος, σε σχέση με τις αρχές του δεδικασμένου και της ασφάλειας δικαίου, το Δικαστήριο επιβεβαιώνει ότι δεν χωρά η επίκλησή τους προκειμένου να μην κριθεί ως ανυπόστατη μια απόφαση που έχει εκδοθεί από όργανο που δεν τηρεί τις απαιτήσεις περί ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως. Αυτή η διαπίστωση, αν και αυτονόητη, αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα αν αναλογιστεί κανείς ότι το ίδιο το εξαιρετικό ένδικο μέσο με βάση το οποίο εκδόθηκε η απόφαση του τμήματος έκτακτου ελέγχου και δημοσίων υποθέσεων έχει δεχθεί σφοδρή κριτική ακριβώς λόγω αμφιβολιών ως προς τη συμμόρφωσή του με την αρχή

18. ΔΕΕ C-487/19, *W. Ż. () και des affaires publiques de la Cour suprême – Nomination)*, ό.π., σημ. 1.

19. Σκ. 66-67 της σχολιαζόμενης απόφασης.

20. Ibid, σκ. 68.

21. Ibid, σκ. 69.

22. Ibid, σκ. 22.

23. ΔΕΕ C-487/19, *W. Ż. () και des affaires publiques de la Cour suprême – Nomination)*, ό.π., σημ. 1, σκ. 161.

24. M. DOUGAN, The Primacy of Union Law Over Incompatible National Measures: Beyond Disapplication and Towards a Remedy of Nullity?, CML Rev., 2022, σσ. 1301-1332, R. MAŃKO / P. TACIK, Sententia non existens: A new remedy under EU law? Waldemar Zurek (W. Z.), CML Rev., 2022, σσ. 1169-1194.

25. Σκ. 69 της σχολιαζόμενης απόφασης. Ωστόσο, λιγότερο επιτακτική είναι η διατύπωση του Γεν. Εισαγγελέα στις Προτάσεις του, καθώς προτείνει διαζευκτικά η υπό κρίση απόφαση είτε να αφεθεί ανεφάρμοστη είτε, εφόσον είναι αναγκαίο, να κηρυχθεί ανυπόστατη, βλ. σημ. 87. Βλ. σχετικά και: B. GRABOWSKA-MOROZ, Neutralising the Captured Court: Case AW 'T' and Its Impact on Polish Judiciary, VerfBlog, 17.10.2025.

της ασφάλειας δικαίου, ενώ «[…] *θα ήταν τουλάχιστον παράδοξο να θεωρηθεί ότι απόφαση που εκδίδεται επί τέτοιου εξαιρετικού ένδικου μέσου πρέπει να διατηρήσει την ισχύ της για τον λόγο ότι έχει περιβληθεί με δεδικασμένο*»[26].

IV. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Η σχολιαζόμενη απόφαση επιβεβαιώνει και ενισχύει περαιτέρω τη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με το κράτος δικαίου και την ανεξαρτησία των δικαστών στην Πολωνία, ενώ η σημασία της σχολιαζόμενης απόφασης επισημάνθηκε και από τον ίδιο τον Υπουργό Δικαιοσύνης στη Πολωνία[27]. Το αιτούν δικαστήριο έχει στη διάθεσή του τα αναγκαία εργαλεία προκειμένου να διασφαλίσει την υπεροχή και την αποτελεσματικότητα του ενωσιακού δικαίου στην υπόθεση ενώπιόν του και να αμυνθεί απέναντι στις εθνικές ρυθμίσεις και πρακτικές που θέτουν σε κίνδυνο την ανεξαρτησία του. Λαμβάνοντας, ωστόσο, υπόψιν τις συστημικές πλημμέλειες του πολωνικού δικαστικού συστήματος και τον αριθμό των δικαστών που έχουν διοριστεί τα τελευταία χρόνια με αμφιβόλου νομιμότητας διαδικασίες, αναρωτιέται κανείς πώς θα εφαρμοστεί η συγκεκριμένη απόφαση στην πράξη στο πλαίσιο παρόμοιων διαφορών που θα ανακύψουν στο μέλλον. Η εφαρμογή των κρίσεων του Δικαστηρίου σε μελλοντικές υποθέσεις επαφίεται αποκλειστικά στη διάθεση του εκάστοτε εθνικού δικαστή[28]. Για παράδειγμα, είναι μάλλον απίθανο ένας «νέος» δικαστής που διορίστηκε στο πλαίσιο των νομοθετικών αλλαγών που επέφερε η κυβέρνηση του Κόμματος Νόμου και Δικαιοσύνης (PiS) να θελήσει να ελέγξει αν συνάδελφός του, που διορίστηκε υπό τις ίδιες συνθήκες, πληροί τις απαιτήσεις ανεξαρτησίας και αμεροληψίας ενός δικαστηρίου που έχει συσταθεί νομίμως και, εν ανάγκη, να χαρακτηρίσει μια απόφασή του ως ανυπόστατη προκειμένου να διασφαλίσει την υπεροχή του δικαίου της Ένωσης.

26. Βλ. σημ. 85-86 των Προτάσεων του Γεν. Εισαγγελέα.

27. M. SKÓRA, Null and Void. The CJEU Judgment on Poland's Chamber of Extraordinary Control and Public Affairs, VerfBlog, 16.09.2025.

28. Βλ. M. DOUGAN, The Primacy of Union Law Over Incompatible National Measures: Beyond Disapplication and Towards a Remedy of Nullity?, ό.π., σημ. 24, σ. 1329.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

ΙΙ. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Α. Επισκόπηση Νομολογίας (Μάιος – Ιούλιος 2025)

Επιμ.: Έρρικα Κ. Λόραμ

► Άρθρο 8 – Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής

Υπόθεση A.R. κατά Ηνωμένου Βασιλείου (Προσφυγή Νο 6033/19), απόφαση της 2ας Ιουλίου 2025

αναφορά σε ποινικό μητρώο – αθώωση σε κατηγορία βιασμού

Ο προσφεύγων γεννήθηκε και κατοικεί στο Ηνωμένο Βασίλειο. Κατά τα έτη 2011 και 2012 υπέβαλε αιτήσεις για έκδοση αδείας ασκήσεως επαγγέλματος καθηγητή σε κολλέγιο και οδηγού ταξί, αντίστοιχα, για την έκδοση των οποίων ήταν απαραίτητη η έκδοση πιστοποιητικού ποινικής κατάστασης (ECRC) από την αστυνομία. Σύμφωνα με τη σχετική νομοθεσία, το εν λόγω πιστοποιητικό περιλάμβανε, πέραν των καταδικών για ποινικά αδικήματα, και άλλες «σχετικές πληροφορίες», κατά τη διακριτική ευχέρεια του αρχηγού της αστυνομίας. Ο προσφεύγων δεν είχε μεν καταδίκες, πλην όμως στο εν λόγω πιστοποιητικό γινόταν αναφορά σε μια κατηγορία που του είχε απαγγελθεί για βιασμό, η αθώωσή του απ' αυτήν, καθώς και τα πραγματικά περιστατικά που σχετίζονταν με την ανωτέρω κατηγορία.

Προσέφυγε ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων κατά της αποκάλυψης των πληροφοριών αυτών και της συμπερίληψής τους στο πιστοποιητικό ποινικής κατάστασης, επικαλούμενος ότι θα έπρεπε να γίνει σεβαστή η αθώωσή του και ότι η δημοσιοποίηση της κατηγορίας ήταν άδικη, δυσανάλογη και επιζήμια για την επαγγελματική του αποκατάσταση, καθώς οι μελλοντικοί του εργοδότες θα εστίαζαν στην κατηγορία παρά την αθώωσή του. Οι προσφυγές του απορρίφθηκαν με το σκεπτικό ότι η αποκάλυψη της εν λόγω πληροφορίας ήταν αναλογική και θεμιτή για την προστασία των ανηλίκων και των ευάλωτων ατόμων και ότι η αναφορά της πληροφορίας αυτής δεν αποκλείεται εφόσον επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια της αστυνομίας. Το Ανώτατο Δικαστήριο επεσήμανε την έλλειψη σαφούς και ειδικού νομοθετικού πλαισίου για τη διαχείριση και χρήση τέτοιου είδους πληροφοριών, ειδικά όταν έχει επέλθει αθώωση, και αναγνώρισε τον κίνδυνο μιας αυθαίρετης και δυσανάλογης βλάβης του ατόμου που αφορούν. Ωστόσο, απέρριψε την προσφυγή.

Στη συνέχεια, κατέφυγε στο Δικαστήριο επικαλούμενος παραβίαση της ιδιωτικής του ζωής λόγω της αποκάλυψης της κατηγορίας του βιασμού παρά την αθώωσή του, εξαιτίας της έλλειψης ενός πλαισίου που θα διασφαλίζει επαρκή προστασία από την αυθαιρεσία, λόγω της διακριτικής ευχέρειας της αστυνομίας, της ανυπαρξίας σχετικής διαδικασίας για τις περιπτώσεις δημοσιοποίησης αθωωτικών αποφάσεων, καθώς και της ανυπαρξίας ανεξάρτητου μηχανισμού ελέγχου της αστυνομίας.

Το Δικαστήριο κλήθηκε να εξετάσει εάν, στο πλαίσιο εκδόσεως πιστοποιητικού ποινικής κατάστασης για εργασιακούς σκοπούς, η γνωστοποίηση από την αστυνομία πληροφοριών σχετικά με τις κατηγορίες βιασμού κατά του προσφεύγοντος και την αθώωσή του και η περιγραφή των πραγματικών περιστατικών του φερόμενου αδικήματος αποτελούσαν παραβίαση του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, όπως προστατεύεται από το άρθρο 8 της Σύμβασης.

Το Δικαστήριο σημείωσε ότι η επίμαχη γνωστοποίηση αφορά ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα με σημαντικές επιπτώσεις στην ιδιωτική και επαγγελματική ζωή του προσφεύγοντα, η οποία επί της ουσίας – παρά την αθώωσή του – τού στέρησε την πρόσβαση σε κάποιους τομείς απασχόλησης. Η γνωστοποίηση αυτή έγινε σύμφωνα με τα όσα ορίζει η εθνική νομοθεσία (Police Act 1997), η οποία τον κρίσιμο χρόνο προέβλεπε ευρεία διακριτική ευχέρεια στις αστυνομικές αρχές, χωρίς να υπάρχουν επαρκείς νομοθετικές εγγυήσεις και μηχανισμοί ελέγχου για την αποτροπή μιας αυθαίρετης ή δυσανάλογης παρέμβασης στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής του προσφεύγοντα.

Παράλληλα, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, κατά τον χρόνο των γνωστοποιήσεων, δεν υπήρχε σαφής νομοθετική πρόβλεψη ούτε σαφές και προσβάσιμο νομικό πλαίσιο που να παρέχει οδηγίες ως προς τον τρόπο χειρισμού της γνωστοποίησης πληροφοριών στην περίπτωση μιας αθωωτικής απόφασης. Ειδικότερα, κατά την επίμαχη περίοδο, δεν προβλεπόταν προστασία του τεκμηρίου αθωότητας, διαδικασία για το δικαίωμα ακροάσεως του ενδιαφερομένου ή δυνατότητα ανεξάρτητης και αποτελεσματικής προσφυγής κατά της γνωστοποίησης.

Περαιτέρω, εξαιτίας της ευαισθησίας των επίμαχων πληροφοριών, ήταν απαραίτητο ένα συνολικό και σαφές νομοθετικό πλαίσιο σχετικά με τον τρόπο άσκησης της διακριτικής ευχέρειας της αστυνομίας αλλά και με τη διαχείριση των πληροφοριών στις οποίες έχουν πρόσβαση οι εργοδότες. Τέτοιο νομοθετικό πλαίσιο και αντίστοιχη πρόβλεψη δεν υπήρχαν κατά τον κρίσιμο χρόνο.

Παραβίαση άρθρου 8.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο εκτίμησε ότι η διαπίστωση της παραβίασης αποτελούσε από μόνη της επαρκή ικανοποίηση για την ηθική βλάβη που υπέστη ο προσφεύγων.

Υπόθεση S. O. κατά Ισπανίας (Προσφυγή Νο 5742/22), απόφαση της 26ης Ιουνίου 2025

ανεπαρκής ενημέρωση ασθενούς – σεξουαλικότητα και δικαίωμα αυτοδιάθεσης

Η προσφεύγουσα, υπήκοος Βενεζουέλας και κάτοικος Μαδρίτης, διαγνώστηκε με καρκίνο του μαστού και της προτάθηκε να χειρουργηθεί για αφαίρεση του όγκου, αλλά να διατηρηθεί ο μαστός. Της χορηγήθηκε έντυπο συγκατάθεσης, το οποίο ανέφερε, μεταξύ άλλων, ότι θα υποβληθεί σε χειρουργική επέμβαση διατήρησης μαστού και ότι, σε περίπτωση απρόβλεπτων εξελίξεων κατά τη διάρκεια της επέμβασης, η χειρουργική ομάδα θα μπορούσε να τροποποιήσει τη χειρουργική τεχνική. Η προσφεύγουσα υπέγραψε το εν λόγω έντυπο συγκατάθεσης.

Κατά την επέμβαση, της αφαιρέθηκε το σύμπλεγμα θηλής-θηλαίας, λόγω της εγγύτητας στον όγκο, παρόλο που, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων, η περιοχή αυτή δεν είχε προσβληθεί από καρκινικά κύτταρα. Στην καταγγελία της προς τη Διεύθυνση Υγειονομικής Περίθαλψης υποστήριξε ότι δεν είχε ενημερωθεί επαρκώς για το ενδεχόμενο αφαίρεσης της θηλής και ότι δεν είχε συναινέσει στη συγκεκριμένη επέμβαση. Κατά την εκδίκαση της αγωγής αποζημίωσης που άσκησε κατά του Δημοσίου, τα εθνικά δικαστήρια απέρριψαν την αγωγή, κρίνοντας ότι το έντυπο ενημέρωσης ήταν επαρκές και ότι η ιατρική αντιμετώπιση της περίπτωσής της ήταν σύμφωνη προς τα πρωτόκολλα.

Ενώπιον του Δικαστηρίου κατήγγειλε παραβίαση του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής της ζωής, υποστηρίζοντας ότι η συγκατάθεσή της δεν κάλυπτε ενδεχόμενη επέκταση της επέμβασης και ότι η απώλεια της θηλής επέφερε σημαντικές δυσμενείς ψυχολογικές και προσωπικές επιπτώσεις στην εμφάνισή της και στη σεξουαλική της ζωή.

Το Δικαστήριο, εξετάζοντας την υπόθεση αυτή, ερεύνησε το ζήτημα εάν η αφαίρεση της θηλής κατά την επέμβαση διατήρησης του μαστού πραγματοποιήθηκε χωρίς την επαρκή ενημέρωση και συγκατάθεση της προσφεύγουσας, κατά παράβαση του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής ζωής. Επεσήμανε ότι η εν λόγω επέμβαση επηρέασε ουσιώδεις πτυχές της προσωπικότητας της προσφεύγουσας, της σωματικής και ψυχικής της υγείας, της εμφάνισής της, της αυτοεκτίμησης και της σεξουαλικής της ζωής, στοιχεία που εμπίπτουν στο προστατευτικό του άρθρου 8 της Σύμβασης πεδίο. Παρόλο που η ισπανική εθνική νομοθεσία κρίθηκε συμβατή με τις διεθνείς νομοθετικές απαιτήσεις και, ειδικότερα, αυτές της Σύμβασης του Οβίδεο[1], το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, στην προκειμένη περίπτωση, το δικαίωμα αυτοδιάθεσης της προσφεύγουσας δεν προστατεύτηκε.

Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η ενημέρωση της προσφεύγουσας δεν περιλάμβανε το ενδεχόμενο αφαίρεσης της θηλής, παρόλο που αυτή προβλεπόταν από τα χειρουργικά πρωτόκολλα. Το αφηρημένο περιεχόμενο της φόρμας συγκατάθεσης, οι μη τεκμηριωμένες προφορικές διευκρινίσεις και η έλλειψη τεκμηρίωσης και αιτιολόγησης της κρίσης των εθνικών δικαστηρίων ότι η προσφεύγουσα είχε όντως ενημερωθεί για τον εν λόγω κίνδυνο οδήγησαν το Δικαστήριο στο συμπέρασμα ότι οι αρχές δεν σεβάστηκαν επαρκώς το δικαίωμα αυτοδιάθεσης της προσφεύγουσας.

Περαιτέρω, το Δικαστήριο σημείωσε ότι τα εθνικά δικαστήρια παρέλειψαν να εξετάσουν σημαντικές πτυχές της σεξουαλικότητας της προσφεύγουσας και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της παρούσας υπόθεσης, καθώς δεν έλαβαν υπόψη τις σοβαρές ψυχολογικές και σεξουαλικές επιπτώσεις που επέφερε η αφαίρεση της θηλής στην προσφεύγουσα.

Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι εθνικές αρχές δεν ανταποκρίθηκαν τεκμηριωμένα στην καταγγελία της προσφεύγουσας περί μη επαρκούς ενημερωμένης συγκατάθεσης. Η εφαρμογή του νομοθετικού πλαισίου κρίθηκε ελλιπής και ανεπαρκής για τη διασφάλιση του αναγκαίου σεβασμού στο δικαίωμα αυτοδιάθεσης της προσφεύγουσας, όπως προστατεύεται από το άρθρο 8 της Σύμβασης.

Παραβίαση άρθρου 8.

Άρθρο 41: δεν επιδικάστηκε αποζημίωση, καθώς δεν υποβλήθηκε σχετικό αίτημα.

► Άρθρο 10 – Ελευθερία έκφρασης

Υπόθεση Αρβανίτη και Φιλελεύθερος Δημόσια Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης κατά Κύπρου (Προσφυγή Νο 44917/22), απόφαση της 3ης Ιουλίου 2025

κριτική κατά δικηγόρου – καταδίκη δημοσιογράφου και εφημερίδας – αγορά έργων τέχνης

Κατά του πρώτου προσφεύγοντα, δημοσιογράφου, και της δεύτερης προσφεύγουσας, εκδότριας εταιρείας της εφημερίδας «Ο ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΣ», ασκήθηκε αγωγή απο-

1. Η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική είναι γνωστή και ως «Σύμβαση του Οβίδεο». Υπογράφηκε στην ομώνυμη πόλη της Ισπανίας στις 4 Απριλίου του 1997 και αποτελεί το πρώτο διεθνές δεσμευτικό κείμενο που αποσκοπεί στη ρύθμιση και την οριοθέτηση των εφαρμογών και των καινοτομιών της βιοϊατρικής. Η Ελλάδα την κύρωσε με τον Ν. 2619/1998.

ζημίωσης για δυσφήμηση λόγω δημοσιεύματος που έγραψε ο πρώτος και δημοσίευσε η δεύτερη, με το οποίο ασκούνταν κριτική κατά άρθρου που δημοσίευσε ο δικηγόρος C.K. στην ελληνική εφημερίδα «Το Βήμα», σχετικά με τον τρόπο που κατάφερε να ανακτήσει δύο πίνακες ζωγραφικής που ανήκαν στην οικογένειά του και είχαν παραμείνει στα κατεχόμενα, όταν η οικογένειά του αναγκάστηκε να φύγει κατά την τουρκική εισβολή το 1974.

Συγκεκριμένα, ο C.K. ανέφερε στο άρθρο του ότι ανέκτησε τον πρώτο πίνακα έναντι τριάντα ασημένιων νομισμάτων από άγνωστα άτομα, ενώ τον δεύτερο, επειδή δεν μπόρεσε να τον ανακτήσει με χρήματα, το αντικατέστησε με πλαστό αντίγραφο εμπνευσμένος από την ταινία «The Thomas Crown Affair». Στο άρθρο του, με τίτλο «Ιδιοκτησία-Αξιοπρέπεια, 1-0», ο πρώτος προσφεύγων σχολίαζε το δημοσίευμα του δικηγόρου ασκώντας κριτική στον τρόπο που ανέκτησε τα έργα τέχνης, χρησιμοποιώντας εκφράσεις έντονες και αναρωτώμενος εάν θα έδινε ανάλογες συμβουλές στους πελάτες του.

Τα εθνικά δικαστήρια, κατά την εξέταση της αγωγής αποζημίωσης, έκριναν ότι οι δηλώσεις του πρώτου προσφεύγοντος είχαν δυσφημιστικό χαρακτήρα, δεν στηρίζονταν σε πραγματικά περιστατικά και υπερέβαιναν τα όρια της επιτρεπτής δημοσιογραφικής κριτικής. Ως εκ τούτου, υποχρέωσαν αμφότερους τους προσφεύγοντες, εις ολόκληρον, στην καταβολή αποζημίωσης ύψους 12.000 ευρώ, πλέον τόκων και δικαστικών εξόδων. Το Εφετείο επικύρωσε την πρωτόδικη απόφαση.

Οι προσφεύγοντες υποστήριξαν ενώπιον του Δικαστηρίου ότι είχε παραβιαστεί η ελευθερία έκφρασής τους, όπως αυτή προστατεύεται από το άρθρο 10 της Σύμβασης. Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι το επίμαχο δημοσίευμα αφορούσε ζήτημα μείζονος δημοσίου ενδιαφέροντος, συγκεκριμένα τη διεκδίκηση και επαναφορά έργων τέχνης στο ευρύτερο πλαίσιο του κυπριακού ζητήματος, και ότι αποτέλεσε απάντηση σε άρθρο του ενάγοντος δικηγόρου, ο οποίος, με τη δημόσια τοποθέτησή του, εκτέθηκε στη δημόσια κριτική και στον δημόσιο διάλογο. Τόνισε, επίσης, ότι στην ελευθερία του Τύπου περιλαμβάνεται και η οξεία και προκλητική κριτική, ενώ οι επίδικες εκφράσεις συνιστούσαν αξιολογικές κρίσεις που βασίζονταν σε επαρκή πραγματικά περιστατικά και, ακόμη και εάν θεωρηθούν υπερβολικές, δεν υπερέβησαν τα επιτρεπτά όρια της δημοσιογραφικής ελευθερίας.

Το Δικαστήριο έκρινε, επιπλέον, ότι η στάση των εθνικών δικαστηρίων υπήρξε υπέρμετρα περιοριστική και αυστηρή, καθώς δεν έλαβαν επαρκώς υπόψη τον χαρακτήρα του δημόσιου διαλόγου τον οποίο είχε ο ίδιος ο ενάγων δικηγόρος προκαλέσει. Επισήμανε ότι η επιβληθείσα αποζημίωση επέφερε σημαντική οικονομική επιβάρυνση στους προσφεύγοντες και είχε αποτρεπτική επίδραση στον ελεύθερο δημόσιο διάλογο για ζητήματα δημοσίου ενδιαφέροντος.

Λαμβάνοντας υπόψη τη σημασία της διασφάλισης της ελευθερίας του Τύπου και του δημοσίου διαλόγου, το Δικαστήριο έκρινε την παρέμβαση δυσανάλογη και μη αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία. Επιπλέον, θεώρησε ότι οι λόγοι στους οποίους στηρίχθηκαν τα εθνικά δικαστήρια για να αιτιολογήσουν τον περιορισμό της ελευθερίας έκφρασης των προσφευγόντων ήταν ανεπαρκείς και μη συναφείς.

Παραβίαση άρθρου 10.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε στους προσφεύγοντες το ποσό των 24.980 ευρώ ως αποζημίωση, καθώς και το ποσό των 6.500 ευρώ για την ηθική βλάβη που υπέστησαν.

► Άρθρο 11 – Δικαίωμα του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι

Υπόθεση Sagir κατά Ελλάδας (Προσφυγή No 34724/18), απόφαση της 26ης Ιουνίου 2025

αναγνώριση σωματείου – παραπλανητική επωνυμία

Οι προσφεύγουσες, το 2010, κατέθεσαν στο Μονομελές Πρωτοδικείο Ξάνθης αίτηση αναγνώρισης και εγγραφής στα οικεία Βιβλία Σωματείων του σωματείου με την επωνυμία «Πολιτιστικός Σύλλογος Τούρκων Γυναικών Ν. Ξάνθης». Η αίτηση απορρίφθηκε γιατί θεωρήθηκε ότι η επωνυμία του συλλόγου θα μπορούσε να προκαλέσει σύγχυση ως προς την ταυτότητα των μελών του. Συγκεκριμένα, στην απόφασή του, το Πρωτοδικείο Ξάνθης ανέφερε ότι το καταστατικό του σωματείου δεν περιέχει όλα τα στοιχεία που απαιτούνται, με ποινή ακυρότητας, κατά το άρθρο 80 του ΑΚ. Από την ονομασία του, η οποία προσδιορίζει την ταυτότητά του και η οποία αναφέρεται σε αλλοδαπούς υπηκόους, μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι τα μέλη του αντιμετωπίζονται ως Τούρκοι και όχι απλά ως Έλληνες υπήκοοι μουσουλμανικού θρησκεύματος. Σύμφωνα, όμως, με το καταστατικό του, προϋπόθεση εγγραφής ενός μέλους στον σύλλογο είναι να έχει την ελληνική υπηκοότητα. Έτσι, δημιουργείται ασάφεια και παραπλανητική εικόνα όσον αφορά την καταγωγή και την υπηκοότητα των μελών του. Πουθενά στο καταστατικό δεν αναφέρεται ότι τα μέλη είναι μουσουλμανικού θρησκεύματος, ώστε η σχετική αναφορά να μπορεί να θεωρηθεί ως έκφανση του δικαιώματός τους στην αυτοδιάθεση. Εάν ο σύλλογος επιθυμούσε να αναδείξει την καταγωγή των μελών του -κάτι απολύτως νόμιμο- θα μπορούσε να το πράξει καθιστώντας σαφή την ονομασία του και τους όρους του καταστατικού του, ώστε να μην δημιουργείται σύγχυση.

Το Εφετείο επικύρωσε την πρωτόδικη απόφαση και δέχθηκε ότι το ΕΔΔΑ, στην υπόθεση *Emin και λοιποί κατά*

Ελλάδας[2], καταδίκασε την Ελλάδα για παραβίαση του άρθρου 11 της Σύμβασης, γιατί τα εθνικά δικαστήρια έκριναν τον σκοπό της ένωσης με την επωνυμία «Πολιτιστικός Σύλλογος Τούρκων Γυναικών Ν. Ροδόπης» ως αντίθετο προς τη δημόσια τάξη. Στην παρούσα, όμως, υπόθεση δεν τέθηκε τέτοιο ζήτημα και, για τον λόγο αυτό, το Εφετείο δεν δεσμεύτηκε από την απόφαση αυτή αναφορικά με το νομικό ζήτημα που κρίθηκε.

Ο Άρειος Πάγος, απορρίπτοντας την αναίρεση, έκρινε ότι το Εφετείο ερμήνευσε ορθά τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα και επανέλαβε την πάγια νομολογία του, ότι η επωνυμία του σωματείου πρέπει να ανταποκρίνεται στην αρχή της αλήθειας που διέπει την επωνυμία όλων των νομικών προσώπων, αποφαινόμενος εν τέλει ότι το καταστατικό του συλλόγου είναι μη έγκυρο.

Το Δικαστήριο καταρχάς διαπίστωσε ότι η άρνηση εγγραφής του σωματείου συνιστά παρέμβαση στο δικαίωμα στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι, κατά την έννοια του άρθρου 11 της Σύμβασης.

Εξετάζοντας στη συνέχεια εάν η εν λόγω παρέμβαση προβλεπόταν από τον νόμο, σημείωσε ότι τα εθνικά δικαστήρια βάσισαν την απόρριψη εγγραφής του σωματείου στις διατάξεις 79 έως 81 του Αστικού Κώδικα, σύμφωνα με τις οποίες μια αίτηση εγγραφής μπορεί να απορριφθεί εάν κριθεί ότι η εγκυρότητα του καταστατικού του σωματείου είναι αμφισβητήσιμη[3]. Συνεπώς, η εν λόγω παρέμβαση προβλεπόταν από τον νόμο.

Αναφορικά με τον επιδιωκόμενο σκοπό της παρέμβασης, το Δικαστήριο αποδέχθηκε τον ισχυρισμό της εναγόμενης Κυβέρνησης ότι η αποφυγή σύγχυσης αναφορικά με την πραγματική ταυτότητα των μελών είχε ως σκοπό την προστασία της δημόσιας τάξης, της ασφάλειας δικαίου και της νομικής σταθερότητας. Αποφάνθηκε, συνεπώς, ότι η εν λόγω παρέμβαση ήταν σύμφωνη προς τους όρους που θέτει το άρθρο 11 παρ. 2 της Σύμβασης.

Προκειμένου να διαπιστώσει εάν η παρέμβαση ήταν αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία, το Δικαστήριο θα πρέπει να εξετάσει εάν, κατά τον κρίσιμο χρόνο, υπήρχε «επιτακτική ανάγκη» να ληφθεί το επίμαχο μέτρο, ώστε να επιτευχθούν οι νόμιμοι στόχοι που επιδιώκονταν. Τα εθνικά δικαστήρια αιτιολόγησαν την απόρριψη της εγγραφής με το σκεπτικό ότι η επωνυμία του σωματείου θα μπορούσε να προκαλέσει σύγχυση σε τρίτους, ειδικά σε σχέση με την ταυτότητα των μελών του. Το Δικαστήριο σημείωσε ότι υποχρέωση σαφήνειας δεν προκύπτει από το εθνικό δίκαιο, καθώς το άρθρο 80 ΑΚ προβλέπει ότι το καταστατικό ενός σωματείου πρέπει να περιέχει, μεταξύ άλλων, τον σκοπό, την επωνυμία, την έδρα και τις προϋποθέσεις αποδοχής των μελών. Αντίστοιχα, το άρθρο 81 ΑΚ διατάσσει την εγγραφή ενός σωματείου εφόσον πληρούνται οι σχετικές νόμιμες προϋποθέσεις. Τέλος, το Σύνταγμα ορίζει ότι το δικαίωμα των πολιτών να ιδρύουν μη κερδοσκοπικές ενώσεις δεν υπόκειται σε προηγούμενη άδεια.

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έκρινε ότι οποιοσδήποτε τρίτος επιθυμούσε να πληροφορηθεί την ταυτότητα των μελών του σωματείου μπορούσε απλώς να ανατρέξει στο καταστατικό του, στο άρθρο 3 του οποίου προβλεπόταν με σαφήνεια ότι προϋπόθεση εγγραφής αποτελεί η ιδιότητα της ενήλικης γυναίκας με ελληνική ιθαγένεια και διαμονή στον Νομό Ξάνθης.

Έλαβε επίσης υπόψη του το γεγονός ότι έχουν εκδικαστεί πολλές παρόμοιες υποθέσεις κατά της Ελλάδας, στις οποίες διαπιστώθηκε παραβίαση του άρθρου 11 της Σύμβασης εξαιτίας άρνησης εγγραφής ή διάλυσης συλλόγου. Ειδικότερα, στις υποθέσεις *Bekir - Ousta και Emin και λοιποί*, τα εθνικά δικαστήρια αρνήθηκαν την εγγραφή συλλόγων με το σκεπτικό ότι η επωνυμία τους προκαλούσε σύγχυση, καθώς έδινε την εντύπωση ότι εκπροσωπούσαν μια εθνική μειονότητα σε αντίθεση με τη θρησκευτική μειονότητα που αναγνωρίζεται από τη Συνθήκη της Λωζάνης του 1923. Στις υποθέσεις αυτές, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η άρνηση καταχώρισης βασίστηκε αποκλειστικά σε υποψίες για την πραγματική πρόθεση των ιδρυτών τους, υποψίες όμως που δεν επαληθεύτηκαν καθότι τα σωματεία τελικά δεν καταχωρίστηκαν. Ακόμη και εάν υποτεθεί ότι οι ενώσεις αυτές είχαν ως σκοπό την προώθηση της ιδέας ύπαρξης εθνικής μειονότητας -πέραν της θρησκευτικής- αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί ως απειλή σε μια δημοκρατική κοινωνία. Στην υπόθεση της Τουρκικής Ένωσης Ξάνθης[4], αποφασίστηκε από τα εθνικά δικαστήρια η διάλυση του σωματείου με το σκεπτικό ότι οι καταστατικοί σκοποί του σωματείου και οι δραστηριότητές του έρχονταν σε αντίθεση προς τη δημόσια τάξη, καθώς η Ένωση θεωρούσε τα μέλη της Τούρκους και όχι Έλληνες Μουσουλμάνους. Στην υπόθεση αυτή, το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 11 της Σύμβασης, τονίζοντας τον ριζοσπαστικό χαρακτήρα του μέτρου διάλυσης της Ένωσης και σημειώνοντας ότι, πριν από τη διάλυσή της, η Ένωση είχε ασκήσει τις δραστηριότητές της για 50 περίπου χρόνια χωρίς εμπόδια και χωρίς ενδείξεις ότι τα μέλη της είχαν ασκήσει βία ή είχαν απορρίψει τις δημοκρατικές αρχές.

Στην παρούσα υπόθεση, τα εθνικά δικαστήρια έκριναν ότι η επωνυμία του σωματείου ήταν αντίθετη προς την «αρχή της αλήθειας» και είχε παραπλανητικό χαρακτήρα. Ωστόσο, η κρίση τους δεν στηρίχθηκε στον ισχυρισμό ότι η επίμαχη ονομασία συνιστούσε απειλή για τη δημόσια ή την εσωτερική έννομη τάξη. Ανεξαρτήτως όμως του αν ο λόγος απόρριψης της εγγραφής ενός σωματείου ήταν η

2. Προσφυγή Νο 71545/12, απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2016.

3. Βλ. ΕΔΔΑ *Bekir – Ousta και λοιποί κατά Ελλάδας* (Προσφυγή Νο 35151/05), απόφαση της 11ης Οκτωβρίου 2007.

4. Προσφυγή Νο 55557/12, απόφαση της 17ης Νοεμβρίου 2015.

αποφυγή του κινδύνου σύγχυσης, όπως εν προκειμένω, ή η προστασία της δημόσιας τάξης, τα εθνικά δικαστήρια θεμελίωσαν την απόφασή τους στην ανάγκη διάκρισης μιας μουσουλμανικής θρησκευτικής μειονότητας που αναγνωρίζεται από τη Συνθήκη της Λωζάνης και μιας τουρκικής εθνικής μειονότητας, η οποία δεν αναγνωρίζεται από τα εθνικά δικαστήρια με βάση διεθνείς συμβάσεις.

Το Δικαστήριο επανέλαβε ότι, ακόμη και εάν υποτεθεί ότι ο πραγματικός σκοπός της επίμαχης ένωσης ήταν η προώθηση της ιδέας ύπαρξης εθνικής μειονότητας στην Ελλάδα, το στοιχείο αυτό, αφ' εαυτού, δεν θα μπορούσε να δικαιολογήσει την άρνηση καταχώρισής της. Υπενθύμισε ότι η έννοια της «δημοκρατικής κοινωνίας» στερείται νοήματος εάν δεν υπάρχει πλουραλισμός, ανεκτικότητα ή ανοικτό πνεύμα. Ειδικότερα, ο πλουραλισμός βασίζεται στην ουσιαστική αναγνώριση και στον σεβασμό της πολυμορφίας και της δυναμικής της παράδοσης, καθώς και των εθνικών και πολιτισμικών ταυτοτήτων. Η αρμονική συνύπαρξη ατόμων και ομάδων διαφορετικής ταυτότητας είναι απαραίτητη για την επίτευξη της κοινωνικής συνοχής[5]. Στην παρούσα υπόθεση, οι σκοποί που επιδίωκε η Ένωση, σύμφωνα με το άρθρο 2 του Καταστατικού, ήταν η «ανάπτυξη και διάδοση της λαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς μέσω της αναβίωσης των τοπικών εθίμων σε συνεργασία με τοπικούς φορείς». Το Δικαστήριο υπογράμμισε, επίσης, ότι το δικαίωμα στον ελεύθερο αυτοπροσδιορισμό δεν αφορά μόνο τη Σύμβαση-Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων, αλλά αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο του διεθνούς δικαίου που διέπει εν γένει την προστασία των μειονοτήτων[6].

Τέλος, το Δικαστήριο σημείωσε ότι οι εθνικές αρχές ούτε υποστήριξαν ούτε απέδειξαν ότι η επωνυμία του σωματείου ή κάποια διάταξη του καταστατικού του συνιστούσε απειλή για τη δημόσια τάξη. Ελλείψει αδιάσειστου αποδεικτικού στοιχείου ότι με την επιλογή της επωνυμίας «Πολιτιστική Ένωση Τούρκων Γυναικών Ν. Ξάνθης» το σωματείο επιχειρούσε να ακολουθήσει μια πολιτική που αποτελούσε πραγματική απειλή για τη δημόσια τάξη ή τη δημοκρατική κοινωνία, το Δικαστήριο έκρινε ότι η επωνυμία, αφ' εαυτής, δεν επαρκούσε για να δικαιολογήσει την απόρριψη της αίτησης εγγραφής[7].

Σύμφωνα με τα ανωτέρω, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι οι λόγοι που επικαλέστηκαν οι εθνικές αρχές για την απόρριψη της αίτησης δεν ήταν ικανοποιητικοί ή επαρκείς. Συνεπώς, δεν αποδείχθηκε ότι η άρνηση αναγνώρισης και εγγραφής του εν λόγω σωματείου εξυπηρετούσε «επιτακτική κοινωνική ανάγκη».

Παραβίαση άρθρου 11.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε σε καθεμία από τις προσφεύγουσες το ποσό των 3.000 ευρώ ως χρηματική ικανοποίηση για την ηθική βλάβη που υπέστησαν.

► Άρθρο 1 Πρώτου Πρωτοκόλλου – Προστασία της ιδιοκτησίας

Υπόθεση Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης κατά Ελλάδας (Προσφυγή Νο 13959/20), απόφαση της 6ης Μαΐου 2025

αλλαγή ερμηνείας νομοθεσίας – απρόβλεπτες παρεμβάσεις στην ιδιοκτησία

Η προσφεύγουσα, η Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης, είναι Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου, που ιδρύθηκε το 1920 και εδρεύει στη Θεσσαλονίκη. Μετά την πυρκαγιά του 1917, η οποία κατέστρεψε το κέντρο της πόλης, απαλλοτριώθηκε το 1920 μια μεγάλη έκταση για να στεγάσει τους Εβραίους, η περιουσία των οποίων είχε χαθεί. Στο πλαίσιο αυτό, η προσφεύγουσα κατέβαλε στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων, το 1934, το ποσό της προσωρινής αποζημίωσης που είχε οριστεί για την απαλλοτρίωση του υπ' αριθ. 26 οικοπέδου, το οποίο ανήκε στον I.S.M., Ιταλό πολίτη ισραηλιτικής καταγωγής.

Μετά την εισβολή της Ιταλίας στην Ελλάδα το 1940, όλες οι περιουσίες Ιταλών πολιτών θεωρήθηκαν εχθρικές και τέθηκαν σε μεσεγγύηση. Το 1947 υπογράφηκε Συνθήκη Ειρήνης μεταξύ της Ιταλίας και των Συμμάχων, η οποία επικυρώθηκε από την Ελλάδα. Σύμφωνα με αυτή, οι σύμμαχοι υπογράφοντες εξουσιοδοτήθηκαν να κατάσχουν και να διαθέσουν τις εχθρικές περιουσίες. Οι ελληνικές αρχές διόρισαν επιτρόπους για τη διαχείριση των περιουσιών αυτών, ενώ για το επίμαχο υπ' αριθ. 26 οικόπεδο διορίστηκαν δύο επίτροποι.

Οι κληρονόμοι του I.S.M. με αιτήσεις τους, το 1952, ζήτησαν τον επανακαθορισμό του ποσού της οριστικής αποζημίωσης για το επίμαχο οικόπεδο, το οποίο προσδιορίστηκε με απόφαση του Εφετείου Θεσσαλονίκης το 1957. Τον Ιούνιο του 1957, οι δύο επίτροποι συνέταξαν έκθεση σύμφωνα με την οποία το μισό του οικοπέδου έπρεπε να επιστραφεί στο Κράτος.

Το άλλο μισό του ποσού της οριστικής αποζημίωσης κατατέθηκε στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων το 1969, από την Ισραηλιτική Κοινότητα.

Με το νομοθετικό διάταγμα 1138/1949 περί εχθρικών περιουσιών και τον Ν. 1530/1950, η Ελληνική Κυβέρνηση όρισε ως «εχθρικές περιουσίες» εκείνες που ανήκαν σε

5. Βλ. ΕΔΔΑ *Ουράνιο Τόξο και άλλοι κατά Ελλάδας* (Προσφυγή Νο 74989/01), απόφαση της 20ής Οκτωβρίου 2005, παρ. 35.

6. Βλ. ΕΔΔΑ *Molla Sali κατά Ελλάδας* (Προσφυγή Νο 20452/14), απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2018 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσής, παρ. 157.

7. Βλ. ΕΔΔΑ *Association of People of Silesian Nationality κατά Πολωνίας* (Προσφυγή Νο 26821/17), απόφαση της 14ης Μαρτίου 2024, παρ. 54.

Γερμανούς και Βούλγαρους πολίτες ή εταιρείες και διέταξε την κατάσχεσή τους «χωρίς περαιτέρω διατυπώσεις» προς όφελος του Ελληνικού Κράτους. Οι ανωτέρω νόμοι προέβλεπαν τρίμηνη προθεσμία για κάθε τρίτο μέρος, που διεκδικεί δικαίωμα ιδιοκτησίας (και κάθε σχετιζόμενο δικαίωμα) σε κατασχεθείσα εχθρική περιουσία, προκειμένου να ασκήσει αγωγή αναγνώρισης των σχετικών τίτλων και δικαιωμάτων (άρθρο 2 Ν. 1530/1950).

Η προσφεύγουσα Κοινότητα κατέβαλε την οριστική αποζημίωση στους τρεις πρώτους κληρονόμους, Χ., Α. και Α., για τους οποίους οι διαδικασίες απαλλοτρίωσης ολοκληρώθηκαν. Αναφορικά με τους άλλους τρεις κληρονόμους (Κ., Μ. και Ζ.), οι οποίοι ήταν εξ αδιαιρέτου κύριοι του μισού του εν λόγω οικοπέδου (1/6 ο καθένας), οι διαδικασίες διακόπηκαν γιατί το βασιλικό διάταγμα υπ' αριθ. 4 της 13ης Μαΐου 1955 επέκτεινε την ισχύ του Ν. 1530/1950 περί εχθρικής περιουσίας στις ιταλικές περιουσίες. Συνεπώς, οι σχετικές περιουσίες των Ιταλών υπηκόων μεταβιβάστηκαν στο Ελληνικό Κράτος «χωρίς περαιτέρω διατυπώσεις». Η τρίμηνη προθεσμία για υποβολή αντιρρήσεων προβλέφθηκε επίσης και σε αυτήν την περίπτωση για τους τρίτους που διεκδικούν δικαιώματα ιδιοκτησίας. Εν όψει του υπ' αριθ. 4 βασιλικού διατάγματος και σε συνέχεια του εγγράφου με ημερομηνία 5 Δεκεμβρίου 1955, με το οποίο το Ελληνικό Κράτος ζητούσε από την προσφεύγουσα Κοινότητα να μην καταβάλει την αποζημίωση στους Κ., Μ. και Ζ., καθώς είχε αναλάβει το ίδιο την καταβολή της αποζημίωσης, η προσφεύγουσα Κοινότητα κατέθεσε το οφειλόμενο ποσό αποζημίωσης στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων το 1969.

Στις 18 Ιανουαρίου 1966, το Δημόσιο άσκησε αγωγή στο Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης κατά της προσφεύγουσας Κοινότητας, ζητώντας τον καθορισμό του οριστικού ποσού της οφειλόμενης αποζημίωσης για το οικόπεδο. Στην αγωγή αυτή, η Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι η προσφεύγουσα Κοινότητα χρησιμοποιούσε το εν λόγω απαλλοτριωμένο οικόπεδο από το 1920, αλλά δεν είχε ακόμη καταβάλει την τελική αποζημίωση που οφειλόταν στην Κυβέρνηση, καθώς είχε διαδεχθεί τους Κ., Μ. και Ζ. στο δικαίωμά τους σε αποζημίωση μετά την ψήφιση του βασιλικού διατάγματος υπ' αριθ. 4 της 13ης Μαΐου 1955. Το Πολυμελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης, με απόφασή του που εκδόθηκε τον Δεκέμβριο του 1973, όρισε την τελική τιμή στις 2.500 δραχμές ανά τετραγωνικό μέτρο. Δεν είναι σαφές εάν ακολούθησε οποιαδήποτε διαδικασία μετά από την έκδοση της ανωτέρω απόφασης όσον αφορά τον καθορισμό της τελικής αποζημίωσης.

Σύμφωνα με την Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης, είχε ασκήσει πλήρη δικαιώματα ιδιοκτησίας επί του εν λόγω οικοπέδου – συμπεριλαμβανομένων των πωλήσεων, της μίσθωσης και της κατασκευής που βρισκόταν εντός αυτού – μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970, όταν το Ελληνικό Δημόσιο άρχισε να προβάλλει διάφορους ισχυρισμούς σχετικά με την κυριότητα. Σε απάντηση, η προσφεύγουσα Κοινότητα άσκησε στις 7 Φεβρουαρίου 1981 αναγνωριστική αγωγή κατά του Δημοσίου, με σκοπό την αναγνώριση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας της. Συγκεκριμένα, η προσφεύγουσα Κοινότητα αναφέρθηκε στην απαλλοτρίωση του 1920, η οποία, όσον αφορά το υπ' αριθ. 26 οικόπεδο, είχε οριστικοποιηθεί το 1934, με την καταβολή στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων του ποσού που είχε οριστεί ως προσωρινή αποζημίωση.

Ως βάση της αγωγής της, η προσφεύγουσα Κοινότητα επικαλέστηκε την απόκτηση μέσω usucapio (δηλαδή, την κυριότητα που αποκτήθηκε κατά τη διάρκεια της κατοχής), καθώς χρησιμοποιούσε το ακίνητο χωρίς διακοπή για περισσότερα από τριάντα χρόνια (από το 1920 έως το 1955) – που ήταν η ελάχιστη περίοδος που προέβλεπε το ρωμαϊκό δίκαιο, δηλαδή ο νόμος που ίσχυε τότε σχετικά με την έκτακτη usucapio. Ισχυρίστηκε περαιτέρω ότι η Ελληνική Κυβέρνηση δεν είχε αποκτήσει κανένα δικαίωμα ιδιοκτησίας από τους κληρονόμους του I.S.M., δεδομένου ότι το 1955 το επίμαχο οικόπεδο ανήκε ήδη στην προσφεύγουσα Κοινότητα. Επιπλέον, η Ελληνική Κυβέρνηση δεν είχε δικαίωμα να λάβει καμία αποζημίωση, δεδομένου ότι δεν είχε προβεί σε καμία ενέργεια από το 1955 με στόχο τη διεκδίκηση της κυριότητας του οικοπέδου.

Η υπόθεση εκδικάστηκε από το Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης στις 9 Ιουνίου 1983 και στις 22 Απριλίου 1999. Με απόφασή του, τον Δεκέμβριο του 1999, το Πρωτοδικείο έκρινε ότι η Εβραϊκή Κοινότητα είχε αποκτήσει δικαιώματα ιδιοκτησίας μέσω usucapio πριν από την έκδοση του υπ' αριθ. 4 της 13ης Μαΐου 1955 βασιλικού διατάγματος, καθώς κατείχε το εν λόγω οικόπεδο καλόπιστα και ως ιδιοκτήτης -με καλή πίστη και διάνοια κυρίου- από το 1921, δηλαδή για περισσότερα από τριάντα χρόνια. Το γεγονός ότι η προσφεύγουσα Κοινότητα είχε ενεργήσει ως κύριος αποδείχθηκε από διάφορα έργα υποδομής που είχε ξεκινήσει, καθώς και από πωλήσεις και μισθώσεις τμημάτων του οικοπέδου που πραγματοποιήθηκαν μετά το 1950.

Μετά από έφεση του Ελληνικού Δημοσίου, το 2005, το Εφετείο Θεσσαλονίκης, με απόφασή του, επιβεβαίωσε ότι η προσφεύγουσα Κοινότητα είχε αποκτήσει δικαιώματα ιδιοκτησίας επί του εν λόγω οικοπέδου δυνάμει χρησικτησίας, αλλά μόνο ως προς ένα μέρος του οικοπέδου, εμβαδού 4.588 τ.μ., αντί για ολόκληρο το οικόπεδο, εμβαδού 7.332,94 τ.μ., το οποίο το πρωτοβάθμιο δικαστήριο είχε εσφαλμένα απονείμει στην προσφεύγουσα Κοινότητα. Το γεγονός ότι η προσφεύγουσα ασκούσε δικαιώματα ιδιοκτησίας επί του εν λόγω τμήματος του οικοπέδου ακόμη και μετά το 1955 αποδείχθηκε, μεταξύ άλλων, από: α) το γεγονός ότι είχε καταβάλει φόρους στον Δήμο Θεσσαλονίκης το 1971, το 1973 και το 1977, β) το γεγονός ότι είχε μισθώσει τμήματα του εν λόγω οικοπέδου σε τρίτους (για παράδειγμα, σε ένα βενζινάδικο το 1980), γ) ένα κρατικό έγγραφο με ημερομηνία 5 Δεκεμβρίου 1955, με το οποίο

το Κράτος είχε ζητήσει από την προσφεύγουσα Κοινότητα να μην καταβάλει το τελικό ποσό της αποζημίωσης στους κληρονόμους του I.S.M., και δ) ένα πρόστιμο που επιβλήθηκε στην προσφεύγουσα Κοινότητα από την πολεοδομική υπηρεσία Θεσσαλονίκης το 1979 για κατασκευαστικές εργασίες που πραγματοποιήθηκαν στο εν λόγω οικόπεδο χωρίς άδεια.

Ο Άρειος Πάγος, το 2008, ακύρωσε την εφετειακή απόφαση με την αιτιολογία ότι το Εφετείο Θεσσαλονίκης δεν εξέτασε το επιχείρημα του Ελληνικού Δημοσίου περί διακοπής της χρησικτησίας το 1947, όταν και είχαν διοριστεί επίτροποι από το Ελληνικό Δημόσιο, και ότι η προσφεύγουσα Κοινότητα, προκειμένου να διασφαλίσει τα ιδιοκτησιακά της δικαιώματα επί του οικοπέδου, όφειλε, εντός της τρίμηνης προθεσμίας που προέβλεπαν οι νόμοι του 1950 και 1955, να ασκήσει αγωγή αναγνώρισης των δικαιωμάτων αυτών. Στη συνέχεια, παρέπεμψε την υπόθεση στο Εφετείο Θεσσαλονίκης, το οποίο, τον Απρίλιο του 2016, έκανε δεκτή την έφεση του Ελληνικού Δημοσίου. Συναφώς, το Εφετείο έκρινε ότι η Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης έπρεπε να είχε ασκήσει αγωγή αναγνώρισης των ιδιοκτησιακών της δικαιωμάτων εντός της τρίμηνης προθεσμίας, δεδομένου ότι το Κράτος, με τον διορισμό των επιτρόπων, είχε δηλώσει την πρόθεσή του να ασκήσει τα δικαιώματά του. Τέλος, απέρριψε την αρχική αναγνωριστική αγωγή που είχε ασκήσει η προσφεύγουσα το 1981, με την αιτιολογία ότι αυτή δεν ασκήθηκε εντός της τρίμηνης προθεσμίας που προέβλεπε ο νόμος του 1955.

Στις 31 Οκτωβρίου 2016, η προσφεύγουσα Κοινότητα άσκησε αναίρεση και υποστήριξε, μεταξύ άλλων, ότι το Εφετείο δεν εξέτασε το επιχείρημά της ότι – σε κάθε περίπτωση και ανεξάρτητα από το αν είχε αποκτήσει το εν λόγω οικόπεδο μέσω usucapio – είχε αποκτήσει την κυριότητα του εν λόγω οικοπέδου δυνάμει της ολοκλήρωσης της απαλλοτρίωσης μέσω της καταβολής στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων το 1934 του ποσού που ορίστηκε ως προσωρινή αποζημίωση και δυνάμει της δημοσίευσης της ειδοποίησης για την εν λόγω πληρωμή στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Αυτό σήμαινε ότι τυχόν εμπράγματα δικαιώματα άλλων προσώπων είχαν παύσει να υφίστανται το 1934 και ότι το εν λόγω οικόπεδο δεν μπορούσε, επομένως, να θεωρηθεί ότι συνιστούσε «εχθρική περιουσία» – ούτε μπορούσε να θεωρηθεί ότι βρισκόταν υπό κατάσχεση κατά τη διάρκεια της θητείας των επιτρόπων. Η προσφεύγουσα Κοινότητα υποστήριξε περαιτέρω ότι η τρίμηνη προθεσμία που όρισε ο Ν. 2636/1940 και ο Ν. 1530/1950 ήταν πολύ σύντομη και είχε ως αποτέλεσμα την παραβίαση των δικαιωμάτων της βάσει του άρθρου 6 της Σύμβασης και του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης, δεδομένου επίσης ότι δεν είχε λάβει καμία ενημέρωση ότι το εν λόγω οικόπεδο θα κατασχεθεί.

Στις 7 Μαρτίου 2018, ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι το Εφετείο δεν είχε εξετάσει το επιχείρημα της προσφεύγουσας Κοινότητας ότι η απαλλοτρίωση είχε ήδη ολοκληρωθεί το 1934 και ότι είχε έτσι αποκτήσει την κυριότητα του εν λόγω οικοπέδου· επομένως, δεν θα μπορούσε να είχε τεθεί υπό την κατάσχεση που προβλέπεται από τον νόμο του 1940. Το επιχείρημα αυτό, εάν είχε εξεταστεί από το Εφετείο, θα είχε ουσιαστική επίδραση στη διαφορά που εκκρεμούσε ενώπιόν του. Το δικαστήριο έκρινε περαιτέρω ότι έπρεπε να εκδικάσει την αρχική αναγνωριστική αγωγή του 1981 της προσφεύγουσας Κοινότητας επί της ουσίας και να εκδώσει αμετάκλητη απόφαση επί αυτής.

Τον Σεπτέμβριο του 2019, ο Άρειος Πάγος απέρριψε την αρχική αναγνωριστική αγωγή της προσφεύγουσας Κοινότητας. Έκρινε ότι, μετά την απαλλοτρίωση το 1934, η προσφεύγουσα Κοινότητα είχε στην κατοχή της το υπ' αριθ. 26 οικόπεδο, στο οποίο είχε κατασκευάσει κτίρια, είχε διαμορφώσει την εβραϊκή κατοικία και είχε καταβάλει νόμιμα το προσωρινό ποσό αποζημίωσης στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων το 1934. Παρ' όλα αυτά, το Ελληνικό Δημόσιο είχε θέσει το εν λόγω οικόπεδο υπό δήμευση το 1947 δυνάμει του διορισμού επιτρόπων, καθώς είχε θεωρηθεί «εχθρική περιουσία», σύμφωνα με τον Ν. 2636/1940. Οι επίτροποι είχαν διαχειριστεί το οικόπεδο και είχαν παραδώσει το μισό του στο Δημόσιο, στις 21 Ιουνίου του 1957. Συνεπώς, το Ελληνικό Δημόσιο είχε εκφράσει τη βούλησή του να ασκήσει τα δικαιώματά του που απορρέουν από τον Ν. 1138/1949 πριν από την ψήφιση του Ν. 1530/1950. Συνεπώς, η προσφεύγουσα Κοινότητα έπρεπε να είχε ασκήσει αγωγή εντός της τρίμηνης προθεσμίας που όρισε ο Ν. 1530/1950. Όσον αφορά το επιχείρημα της προσφεύγουσας Κοινότητας ότι είχε αποκτήσει τον τίτλο ιδιοκτησίας του υπ' αριθ. 26 οικοπέδου πριν από την κατάσχεσή του, ο Άρειος Πάγος αναγνώρισε ότι η απαλλοτρίωση του 1920 είχε οριστικοποιηθεί το 1934 (με την καταβολή του ποσού που ορίστηκε ως προσωρινή αποζημίωση στο όνομα του πρώην ιδιοκτήτη και με τη δημοσίευση της επίσημης ειδοποίησης αυτής) και ότι ο τίτλος ιδιοκτησίας του υπ' αριθ. 26 οικοπέδου είχε πράγματι μεταβιβαστεί στην προσφεύγουσα Κοινότητα εκείνη την εποχή, με αποτέλεσμα τη διαγραφή οποιωνδήποτε άλλων εμπράγματων δικαιωμάτων του I.S.M. Ωστόσο, η δυνατότητα άσκησης του δικαιώματός της να διεκδικήσει την κυριότητα επί του εν λόγω οικοπέδου μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας απαλλοτρίωσης θα έπρεπε να είχε αναζητηθεί με την άσκηση αγωγής εντός της τρίμηνης προθεσμίας που ορίζεται από τον Ν. 1530/1950.

Η προσφεύγουσα Κοινότητα παραπονέθηκε ότι, απορρίπτοντας την αναγνωριστική αγωγή με την οποία είχε ζητήσει να αναγνωριστεί ως ο μοναδικός ιδιοκτήτης του υπ' αριθ. 26 οικοπέδου, ο Άρειος Πάγος παραβίασε το δικαίωμά της στην ειρηνική απόλαυση της περιουσίας της, όπως προβλέπεται από το άρθρο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου

της Σύμβασης. Ισχυρίστηκε ότι δεν είχε ενημερωθεί για τον διορισμό των επιτρόπων το 1947. Επίσης, δήλωσε ότι δεν άσκησε αναγνωριστική αγωγή εντός της τρίμηνης προθεσμίας, καθώς η προθεσμία αυτή αφορούσε μόνο τις «εχθρικές περιουσίες» και όχι τα ελληνικά νομικά πρόσωπα. Τέλος, κατήγγειλε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της Σύμβασης.

Το Δικαστήριο θα εξετάσει πρώτα εάν τα γεγονότα της καταγγελίας εμπίπτουν στη δικαιοδοσία του *ratione temporis*. Η Κυβέρνηση υποστήριξε ότι η αποδοχή του δικαιώματος ατομικής προσφυγής από την Ελλάδα τέθηκε σε ισχύ στις 20 Νοεμβρίου 1985. Στην παρούσα υπόθεση, η φερόμενη παρέμβαση στα δικαιώματα της προσφεύγουσας Κοινότητας βάσει του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης έλαβε χώρα το 1947, όταν το εν λόγω οικόπεδο είχε παραδοθεί στο Ελληνικό Δημόσιο – για να το κρατήσει σε μεσεγγύηση – ως εχθρική περιουσία που ανήκε σε Ιταλούς υπηκόους, σύμφωνα με τον Ν. 2636/1940. Η προσφεύγουσα Κοινότητα απάντησε ότι η παρούσα προσφυγή εμπίπτει πλήρως στη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου, καθώς κατέβαλε την προσωρινή αποζημίωση το 1934, απέκτησε την πλήρη κυριότητα του υπ' αριθ. 26 οικοπέδου και, στη συνέχεια, άσκησε ανεμπόδιστα τα δικαιώματά της σε σχέση με αυτό το οικόπεδο για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Η δικαιοδοσία *ratione temporis* του Δικαστηρίου καλύπτει μόνο την περίοδο μετά την ημερομηνία επικύρωσης της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της από το εναγόμενο Κράτος. Από την ημερομηνία επικύρωσης και εφεξής, όλες οι φερόμενες πράξεις και παραλείψεις του Κράτους πρέπει να είναι σύμφωνες με τη Σύμβαση ή τα Πρωτόκολλά της και τα μεταγενέστερα γεγονότα υπάγονται στη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου, ακόμη και όταν αποτελούν απλώς συνέχεια ή απόρροια μιας ήδη υπάρχουσας κατάστασης[8]. Το Δικαστήριο μπορεί, ωστόσο, να λάβει υπόψη τα γεγονότα πριν από την επικύρωση, στον βαθμό που μπορεί να θεωρηθεί ότι τα γεγονότα αυτά δημιούργησαν μια κατάσταση που εκτείνεται πέραν αυτής της ημερομηνίας, ή εφόσον είναι αναγκαία για την ορθή κατανόηση των γεγονότων που συνέβησαν μετά την ημερομηνία αυτή.

Το Δικαστήριο σημειώνει ότι η Ελλάδα επικύρωσε τη Σύμβαση και το Πρώτο Πρωτόκολλο αυτής στις 28 Μαρτίου 1953. Το πρώτο τέθηκε σε ισχύ ως προς την Ελλάδα στις 3 Σεπτεμβρίου 1953 και το δεύτερο στις 18 Μαΐου 1954. Η Ελλάδα αποχώρησε από τη Σύμβαση και το Πρώτο Πρωτόκολλο της Σύμβασης στις 12 Δεκεμβρίου 1969, αλλά δεν απαλλάχθηκε από τις υποχρεώσεις της που απορρέουν από τα εν λόγω κείμενα «*σε σχέση με οποιαδήποτε πράξη που, ούσα ικανή να αποτελέσει παραβίαση τέτοιων υποχρεώσεων*, [θα μπορούσε] *να είχε εκτελεστεί από αυτήν*» σε προηγούμενη ημερομηνία. Η Ελλάδα επικύρωσε εκ νέου τη Σύμβαση και το Πρώτο Πρωτόκολλό της στις 28 Νοεμβρίου 1974, μετά την κατάρρευση της στρατιωτικής δικτατορίας που εγκαθιδρύθηκε με το πραξικόπημα του Απριλίου 1967.

Ωστόσο, η αποδοχή του δικαιώματος ατομικής προσφυγής από την Ελλάδα περιορίστηκε σε γεγονότα που έλαβαν χώρα μετά την ημερομηνία της σχετικής δήλωσης στις 20 Νοεμβρίου 1985. Δεδομένου ότι η προσφεύγουσα Κοινότητα είχε απωλέσει την κυριότητά της επί του επίμαχου οικοπέδου μόνο με την τελική απόφαση, η οποία ήταν αποτέλεσμα μια σειράς διαδικασιών που ολοκληρώθηκαν με την απόφαση του Αρείου Πάγου του 2019, η προσφυγή της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης βάσει του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου εμπίπτει στο πεδίο αυτό.

Υπό το πρίσμα της προαναφερθείσας διαπίστωσης, το Δικαστήριο καταλήγει ότι υπήρξε παρέμβαση στην περιουσία της προσφεύγουσας Κοινότητας. Παρατηρεί ότι το 2019 ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι, παρόλο που η προσφεύγουσα Κοινότητα είχε αποκτήσει την κυριότητα του επίμαχου οικοπέδου το 1934 δυνάμει της καταβολής στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων του ποσού που ορίστηκε ως προσωρινή αποζημίωση που οφειλόταν για την απαλλοτρίωση, το επίμαχο οικόπεδο ενέπεσε στην εφαρμογή του υπ' αριθ. 4 βασιλικού διατάγματος της 13ης Μαΐου 1955 σε συνδυασμό με τον Ν. 1530/1950, το οποίο είχε επιτρέψει την άμεση κατάσχεση εχθρικής περιουσίας και τη μεταβίβασή της στο Δημόσιο χωρίς περαιτέρω διατυπώσεις. Ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι το Δημόσιο, με τον διορισμό επιτρόπων, είχε ασκήσει τα δικαιώματά του που απορρέουν από τον Ν. 1138/1949 πριν από την ψήφιση του Ν. 1530/1950 και ότι το επίμαχο οικόπεδο είχε τεθεί υπό δήμευση. Συνεπώς, η προσφεύγουσα θα έπρεπε να είχε ασκήσει αγωγή εντός της τρίμηνης προθεσμίας που προβλεπόταν στο άρθρο 2 παρ. 1 του Ν. 1530/1950.

Το Δικαστήριο θα εξετάσει, κατά συνέπεια, εάν η διαπίστωση αυτή ήταν προβλέψιμη για την προσφεύγουσα Κοινότητα, δεδομένων των περιστάσεων της υπόθεσης. Παρατηρεί ότι ο Άρειος Πάγος αναγνώρισε ότι η κυριότητα του υπ' αριθ. 26 οικοπέδου περιήλθε στην προσφεύγουσα Κοινότητα με την καταβολή της προσωρινής αποζημίωσης για την απαλλοτρίωση. Ακόμη και ο διορισμός των επιτρόπων, είτε η προσφεύγουσα ενημερώθηκε είτε όχι, δεν μετέβαλε το ιδιοκτησιακό καθεστώς του επίμαχου οικοπέδου. Οι επίτροποι είχαν διοριστεί απλώς για να διαχειρίζονται το οικόπεδο, το οποίο δεσμεύτηκε, αλλά η κυριότητά του δεν μεταβιβάστηκε στο Κράτος. Παρ' όλα αυτά, ο Άρειος Πάγος κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η κυριότητα του οικοπέδου περιήλθε στο Ελληνικό Δημόσιο βάσει της νομοθεσίας του 1950 και 1955 περί εχθρι-

8. Βλ. ΕΔΔΑ *Broniowski κατά Πολωνίας* (Προσφυγή Νο 31443/96), απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2002 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, παρ. 74.

κής περιουσίας, παρόλο που το οικόπεδο δεν ανήκε σε Ιταλούς πολίτες ήδη από το 1934. Το συμπέρασμα αυτό ερχόταν σε αντίθεση με τη νομολογία του Αρείου Πάγου, καθώς στο παρελθόν είχε κρίνει ότι, προκειμένου η νομοθεσία σχετικά με τη μεταβίβαση εχθρικής περιουσίας να έχει εφαρμογή σε συγκεκριμένη περιουσία, αυτή θα πρέπει να ανήκει στην Ιταλία ή σε Ιταλό πολίτη στις 22 Οκτωβρίου 1947, ή στη Γερμανία ή σε Γερμανό πολίτη στις 24 Ιανουαρίου 1946. Όμως, κατά τις ανωτέρω διαπιστώσεις, η προϋπόθεση αυτή δεν πληρούνταν. Δεν δόθηκε καμία εξήγηση από τον Άρειο Πάγο γιατί κατέληξε εν προκειμένω σε διαφορετικό συμπέρασμα.

Αντικρουόμενες εθνικές νομολογίες δεν μπορούν να θεωρηθούν νόμιμες κατά τους σκοπούς του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου. Το Δικαστήριο δεν μπορεί να αντιληφθεί πώς η προσφεύγουσα θα μπορούσε να προβλέψει ότι η νομοθεσία περί εχθρικής περιουσίας θα εφαρμοζόταν στη δική της περιουσία. Συνεπώς, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ερμηνεία της σχετικής νομοθεσίας από τον Άρειο Πάγο το 2019 και η εφαρμογή αυτής δεν μπορούσε να προβλεφθεί από την προσφεύγουσα.

Επιπλέον, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970, η πάγια στάση του Κράτους ήταν να προβεί σε ενέργειες προς εξασφάλιση της αποζημίωσης, η οποία θα μπορούσε μόνο να ενισχύσει την πεποίθηση της προσφεύγουσας ότι ήταν η νόμιμη ιδιοκτήτρια του οικοπέδου. Η έλλειψη συνέπειας στη στάση του Κράτους με την πάροδο των ετών είχε έρθει σε αντίθεση με την αρχή της «χρηστής διακυβέρνησης», η οποία απαιτεί οι δημόσιες αρχές να ενεργούν εγκαίρως, με τον κατάλληλο τρόπο και με την καλύτερη δυνατή συνέπεια.

Δεδομένου ότι η προσφεύγουσα Κοινότητα δεν μπορούσε να προβλέψει την αλλαγή της στάσης του εναγόμενου Κράτους και την ερμηνεία που έδωσαν στη νομοθεσία τα εθνικά δικαστήρια το 2019, το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του δικαιώματος σεβασμού της ιδιοκτησίας.

Παραβίαση άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου.

Έχοντας διαπιστώσει παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου, το Δικαστήριο θεωρεί ότι δεν είναι αναγκαίο να εξετάσει την παρούσα προσφυγή υπό το πρίσμα του άρθρου 6 παρ. 1.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε στην προσφεύγουσα Κοινότητα το ποσό των 5.000 ευρώ ως αποζημίωση της ηθικής βλάβης που υπέστη και το ποσό των 40.000 ευρώ για έξοδα και δαπάνες.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΕΔΔΑ

► Τα περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον του ΕΔΔΑ: η διάκριση με τα ζητήματα κλιματικής αλλαγής και η σημασία του άρθρου 2 ΕΣΔΑ για το δικαίωμα στη ζωή στο πλαίσιο αυτό

Στην παρούσα απόφαση, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ, καθώς οι εθνικές αρχές του εναγόμενου κράτους δεν εκπλήρωσαν αποτελεσματικά τις υποχρεώσεις τους για την προστασία τοπικού πληθυσμού από τις αρνητικές περιβαλλοντικές συνέπειες χυτηρίου που λειτουργούσε στην περιοχή με αποτέλεσμα την παραβίαση της ιδιωτικής ζωής των προσφευγόντων. Συνακόλουθα, το Δικαστήριο δεν εξέτασε την υπόθεση υπό το πρίσμα του άρθρου 2 για το δικαίωμα στη ζωή.

> *άρθρο 8 ΕΣΔΑ – θετικές υποχρεώσεις του κράτους για την προστασία της ιδιωτικής ζωής – παράλειψη των εθνικών αρχών να λάβουν μέτρα για την αποτελεσματική προστασία κατοίκων σε περιοχή με περιβαλλοντική ρύπανση συνεπεία της λειτουργίας χυτηρίου – μη επίτευξη εξισορρόπησης των αντιτιθέμενων συμφερόντων στην υπόθεση – παραβίαση του άρθρου 8 – απουσία παράλληλης εξέτασης του άρθρου 2 – δικαίωμα στη ζωή – περιβαλλοντικά ζητήματα και διάκριση με τα ζητήματα κλιματικής αλλαγής – σχέση με την πρόσφατη, σχετική νομολογία επί του θέματος – locus standi οργανώσεων και πολιτών σε περιβαλλοντικά ζητήματα – έννοια του «θύματος»*

ΕΔΔΑ, Προσφυγή Νο 52854/18, Υπόθεση L.F. και λοιποί κατά Ιταλίας, απόφαση της 6ης Μαΐου 2025 του Πρώτου Τμήματος

Οι προσφεύγοντες στην παρούσα υπόθεση ήταν κάτοικοι διάφορων δήμων στην κοιλάδα του Ίρνο στην Ιταλία. Στην εν λόγω περιοχή λειτουργούσε ένα χυτήριο ήδη από το 1960. Αρκετοί κάτοικοι, συμπεριλαμβανομένων κάποιων από τους προσφεύγοντες, κίνησαν διάφορες διοικητικές και δικαστικές διαδικασίες προκειμένου να διαμαρτυρηθούν για την περιβαλλοντική ρύπανση που προερχόταν από το εργοστάσιο. Προς υποστήριξη της θέσης τους, σχετική επιδημιολογική έρευνα που δημοσιεύτηκε το 2021 έδειξε ότι υπήρχε αυξημένη παρουσία διάφορων μετάλλων στην περιοχή, γεγονός που συνδεόταν με την εμφάνιση σοβαρών ασθενειών.

Στο πλαίσιο των διαδικασιών που κινήθηκαν από τους κατοίκους, διαπιστώθηκε ότι το χυτήριο δεν είχε λάβει τα κατάλληλα μέτρα για τον περιορισμό των επιβλαβών συνεπειών της λειτουργίας του. Συνακόλουθα, επιβλήθηκαν διάφορες κυρώσεις, όπως χρηματικές ποινές και προσωρινή διακοπή της λειτουργίας του εργοστασίου μέχρι να ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα εκ μέρους του τελευταίου για να περιοριστούν τα επίπεδα παραγωγής των επιβλαβών μετάλλων στο επιτρεπτό όριο.

Δεδομένου ότι το ζήτημα δεν επιλύθηκε οριστικά με τις παραπάνω διαδικασίες, οι προσφεύγοντες άσκησαν προσφυγή ενώπιον του ΕΔΔΑ, επικαλούμενοι τα άρθρα 2 και 8 της ΕΣΔΑ για το δικαίωμα στη ζωή και το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή, αντίστοιχα. Ειδικότερα, υποστήριξαν ότι το εναγόμενο κράτος, επιτρέποντας την οικιστική ανάπτυξη γύρω από το εργοστάσιο, αλλά και λόγω της απουσίας ενός επαρκούς ρυθμιστικού πλαισίου ή των απαραίτητων μέτρων για να περιοριστούν οι συνέπειες της μόλυνσης του χυτηρίου, δημιούργησε μία κατάσταση που έθετε σε κίνδυνο την υγεία και τη ζωή τους, ιδίως ενόψει της εμφάνισης σοβαρών ασθενειών. Από την πλευρά της, η εναγόμενη Κυβέρνηση υποστήριξε ότι οι πολυάριθμες ποινικές και διοικητικές διαδικασίες που κινήθηκαν για τον έλεγχο της συμμόρφωσης με τους εθνικούς κανονισμούς για την προστασία του περιβάλλοντος, καθώς και η έρευνα που διεξήγαγαν οι διοικητικές αρχές, απέδειξαν ότι είχαν ληφθεί τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος και της υγείας του τοπικού πληθυσμού.

Με την απόφασή του, στις 6 Μαΐου 2025, το ΕΔΔΑ (το οποίο εξέτασε την υπόθεση αποκλειστικά υπό το πρίσμα του άρθρου 8) έκρινε ότι οι εθνικές αρχές δεν απέδωσαν την απαιτούμενη βαρύτητα στην παρατεταμένη έκθεση των κατοίκων της περιοχής στη μόλυνση του χυτηρίου καθώς και στην ευαλωτότητα των τελευταίων σε διάφορες ασθένειες, διότι εν τέλει το εργοστάσιο συνέχισε τη λειτουργία του παρά τις επιμέρους ποινές που είχαν επιβληθεί σε βάρος του. Συνολικά, το Δικαστήριο του Στρασβούργου έκρινε ότι, παρά τα μέτρα που είχαν ληφθεί για την αντιμετώπιση των κρίσιμων αυτών ζητημάτων, οι αρμόδιες αρχές του εναγόμενου κράτους δεν εκπλήρωσαν τις θετικές τους υποχρεώσεις περί λήψης όλων των απαραίτητων μέτρων για την προστασία της ιδιωτικής ζωής των προσφευγόντων και, επομένως, εντοπίστηκε η παραβίαση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ.

Παρατηρήσεις

*Ευάγγελος Εκμεκτσόγλου**

Ι. Πραγματικά περιστατικά – Επιχειρήματα των διάδικων μερών

Στη δημοτική κοινότητα του Σαλέρνο στην Ιταλία λειτουργεί από το 1960 χυτήριο για σιδηρούχα μέταλλα. Στις 16 Νοεμβρίου 2006, δημοσιεύτηκε πολεοδομικό

* *ΜΔΕ, Υπότροφος «Ε. Βασιλακάκη», ΚΔΕΟΔ*

σχέδιο, σύμφωνα με το οποίο το εργοστάσιο θα έπρεπε να μετεγκατασταθεί προκειμένου να πραγματοποιηθεί οικιστική ανάπτυξη στην περιοχή. Η ανάπτυξη αυτή εν τέλει ξεκίνησε μετά την υιοθέτηση του σχεδίου, παρόλο που δεν είχαν γίνει προσπάθειες μετεγκατάστασης μέχρι τότε.

Οι προσφεύγοντες, κάτοικοι στην ευρύτερη περιοχή του Σαλέρνο (κοιλάδα του Ίρνο), ζουν σε ακτίνα 6 χιλιομέτρων από το εργοστάσιο. Το 2016, ορισμένοι από τους προσφεύγοντες μαζί με άλλους κατοίκους της περιοχής συνέστησαν ένα σωματείο (Salute e Vita) με σκοπό να υπερασπιστούν τα περιβαλλοντικά και υγειονομικά τους δικαιώματα. Πράγματι, η επιρροή των εκπομπών του εργοστασίου στην υγεία του τοπικού πληθυσμού αποτέλεσε το αντικείμενο σχετικής επιδημιολογικής μελέτης που διεξήχθη από τις τοπικές και εθνικές υγειονομικές αρχές. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι τα μέσα επίπεδα υδραργύρου και άλλων μετάλλων ήταν υψηλότερα στις περιοχές γύρω από το χυτήριο σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό, γεγονός το οποίο μπορεί να συνδεθεί με την εμφάνιση ενός συνόλου σοβαρών ασθενειών, όπως διάφορα είδη καρκίνου.

Στο πλαίσιο αυτό, τόσο πριν, όσο και μετά τη δημοσίευση της παραπάνω επιδημιολογικής έκθεσης, κινήθηκαν πολυάριθμες διοικητικές και ποινικές διαδικασίες για την αντιμετώπιση του ζητήματος, αρκετές μάλιστα από τους ίδιους τους προσφεύγοντες. Ειδικότερα, οι αρμόδιες διοικητικές αρχές είχαν επιβάλλει πολλαπλές κυρώσεις στο εργοστάσιο, καθώς εντόπισαν αρκετές παραβιάσεις εθνικών κανονισμών σχετικών με την προστασία του περιβάλλοντος, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που αφορούν τα επιτρεπόμενα επίπεδα ατμοσφαιρικών και υδάτινων ρύπων. Συνακόλουθα, η αρμόδια περιφερειακή ενότητα ανέστειλε προσωρινά τη λειτουργία του εργοστασίου το 2016, κάτι που ωστόσο διήρκησε λιγότερο από έναν μήνα[1]. Η προσωρινή αυτή αναστολή συνδυάστηκε με την επιβολή περαιτέρω μέτρων και εποπτικών μηχανισμών εκ μέρους του εργοστασίου για να μειωθούν οι αρνητικές συνέπειες της μόλυνσης του περιβάλλοντος στην υγεία του τοπικού πληθυσμού. Παρ' όλα αυτά, το εργοστάσιο συνέχισε τη λειτουργία του απρόσκοπτα και τα επόμενα χρόνια (έστω και σε ηπιότερα επίπεδα ρύπων), παρά τα συνεχιζόμενα παράπονα των κατοίκων της περιοχής για τη δυσοσμία και τον καπνό που προέρχονταν από αυτό.

Όσον αφορά τις αντίστοιχες ποινικές διαδικασίες, με αποφάσεις του 2007 και 2014, το αρμόδιο ποινικό δικαστήριο του Σαλέρνο επέβαλε χρηματικές ποινές σε βάρος του εργοστασίου λόγω παραβίασης, μεταξύ άλλων, των νομοθετικών ορίων εκπομπών ρύπων για διάφορα μέταλλα, γεγονός που επηρέασε την υγεία του τοπικού πληθυσμού. Περαιτέρω, στο πλαίσιο μεταγενέστερων διαδικασιών με παρόμοιες κατηγορίες κατά των διευθυντών του χυτηρίου (ανθρωποκτονία και σωματική βλάβη από αμέλεια), παρουσιάστηκαν εκθέσεις εμπειρογνωμόνων με αντιφατικά συμπεράσματα ως προς την αρνητική επιρροή της λειτουργίας του εργοστασίου στην υγεία των κατοίκων. Σε κάθε περίπτωση, μέχρι και την ημερομηνία κατά την οποία οι προσφεύγοντες κατέθεσαν τις τελευταίες παρατηρήσεις τους ενώπιον του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, το χυτήριο λειτουργούσε κανονικά, με τα αρμόδια εθνικά δικαστήρια, μάλιστα, να εξετάζουν το ενδεχόμενο διακοπής των ποινικών διαδικασιών.

Ως εκ τούτου, οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ενώπιον του ΕΔΔΑ ότι υπήρξε παραβίαση των άρθρων 2 και 8 της ΕΣΔΑ. Συγκεκριμένα, υποστήριξαν πως το γεγονός ότι επετράπη η οικιστική ανάπτυξη στην περιοχή γύρω από το χυτήριο, χωρίς ένα επαρκές ρυθμιστικό πλαίσιο, αλλά και χωρίς την ύπαρξη μέτρων γενικότερα που θα περιόριζαν τις επιβλαβείς συνέπειες της μόλυνσης από το εργοστάσιο, έθεσε σε κίνδυνο την υγεία τους και επηρέασε την προσωπική τους ευημερία. Πράγματι, οι αρνητικές αυτές επιπτώσεις εκδηλώθηκαν με τη μορφή σοβαρών ασθενειών, ενώ ταυτόχρονα οι αρμόδιες αρχές δεν παρείχαν καμία ενημέρωση επί του ζητήματος, ούτε συμπεριέλαβαν τον τοπικό πληθυσμό στις αποφάσεις τους αναφορικά με την εξουσιοδότηση για τη λειτουργία του εργοστασίου. Τέλος, έκριναν ότι ο υπολογισμός των εκπομπών του εργοστασίου σε σχέση με τα νομοθετικά όρια που έχουν τεθεί για τις βιομηχανικές ζώνες ήταν εντελώς ανεπαρκής, δεδομένου ότι το εργοστάσιο βρισκόταν σε μια πυκνοκατοικημένη περιοχή που έχει χαρακτηριστεί ως οικιστική από το 2006.

Από την άλλη πλευρά, η εναγόμενη Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι, όσον αφορά τα περιβαλλοντικά ζητήματα, η υποχρέωση που επιβάλλει το άρθρο 8 είναι υποχρέωση φροντίδας και όχι αποτελέσματος. Συνεπώς, η πραγματοποίηση των προαναφερόμενων διοικητικών και ποινικών διαδικασιών απέδειξε ότι είχαν λάβει τα απαιτούμενα μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος και της υγείας του τοπικού πληθυσμού. Εξάλλου, το εργοστάσιο λειτουργούσε ήδη σε χαμηλότερη παραγωγική ικανότητα για τη μείωση του θορύβου και των εκπομπών.

Το ΕΔΔΑ στην απόφασή του έλαβε υπόψιν αρκετές διατάξεις του ιταλικού αστικού και ποινικού κώδικα σχετικά με την αδικοπρακτική ευθύνη από επικίνδυνη συμπεριφορά ιδιώτη, καθώς και τα ποινικά αδικήματα σχετικά με την παραγωγή ρύπων και τη μόλυνση του

1. Η λειτουργία του χυτηρίου ανεστάλη ξανά εντός της ίδιας χρονιάς, χωρίς και πάλι το μέτρο αυτό να διαρκέσει μακροπρόθεσμα, καθώς το εργοστάσιο συμμορφώθηκε με τα ασφαλιστικά μέτρα που του είχαν επιβληθεί. Βλ. παρ. 28 της σχολιαζόμενης απόφασης.

περιβάλλοντος γενικότερα. Επιπλέον, όσον αφορά το σχετικό με τη σχολιαζόμενη απόφαση διεθνές δίκαιο, το ΕΔΔΑ παρέπεμψε στην πρόσφατη απόφαση *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz και λοιποί κατά Ελβετίας*[2], η οποία αναφέρεται στο Ψήφισμα 76/300 της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ για το δικαίωμα σε ένα καθαρό και βιώσιμο περιβάλλον, καθώς και στη Σύσταση CM/Rec(2022)20 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία του περιβάλλοντος. Η σημασία της εν λόγω απόφασης σε συνάρτηση με την παρούσα θα αναλυθεί αμέσως παρακάτω.

II. Ζητήματα παραδεκτού

Η εναγόμενη Κυβέρνηση έθεσε υπό αμφισβήτηση την ιδιότητα του θύματος των προσφευγόντων, κρίνοντας ότι η προσφυγή τους είχε τον γενικό και αφηρημένο χαρακτήρα μιας *actio popularis*. Από την πλευρά τους, οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι η επιδείνωση της υγείας τους ως αποτέλεσμα της μη συμμόρφωσης του εναγόμενου κράτους με τις θετικές του υποχρεώσεις υπό το άρθρο 8 τούς κατέστησε άμεσα θύματα.

Το ΕΔΔΑ τόνισε, καταρχάς, ότι το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8 σε περιβαλλοντικά ζητήματα εξαρτάται τόσο από το αν υπάρχει πράγματι κάποια παρέμβαση στην ιδιωτική ζωή του εκάστοτε προσφεύγοντος, όσο και από ένα ελάχιστο επίπεδο σοβαρότητας που θα πρέπει να επιτευχθεί. Ενόψει της αντιφατικότητας που εμφανίζουν εν προκειμένω οι αποφάσεις των εθνικών αρχών, το Δικαστήριο δήλωσε ότι θα εξετάσει τα αποδεικτικά στοιχεία που έχει στη διάθεσή του συνολικά, εφαρμόζοντας τη γνωστή γενική αρχή της απόδειξης «πέραν πάσης αμφιβολίας»[3]. Συνακόλουθα, το Δικαστήριο, λαμβάνοντας υπόψιν διάφορα επίσημα έγγραφα ήδη από το 2004, διαπίστωσε ότι το χυτήριο παρήγαγε ρύπους οι οποίοι επηρέασαν καταρχάς την υγεία του τοπικού πληθυσμού (ανεξαρτήτως των μελετών που υποστήριζαν το αντίθετο συμπέρασμα) και ότι οι ίδιες οι εθνικές αρχές είχαν αναφέρει ότι η ύπαρξη του εργοστασίου ήταν ασύμβατη με το αστικό περιβάλλον της περιοχής. Επομένως, με βάση τα στοιχεία αυτά, το ΕΔΔΑ αποφάσισε ότι η έκθεση στη ρύπανση έκανε τους προσφεύγοντες που ζούσαν σε απόσταση έξι χιλιόμετρων από το εργοστάσιο πιο ευάλωτους σε διάφορες ασθένειες[4]. Επιπλέον, δεν υπήρχε αμφιβολία ότι επηρέασε αρνητικά την ποιότητα ζωής τους και ότι η παρέμβαση στην ιδιωτική τους ζωή έφθασε σε ένα επίπεδο σοβαρότητας ικανό να «ενεργοποιήσει» το άρθρο 8 ΕΣΔΑ.

Ο συλλογισμός του ΕΔΔΑ επί του παραδεκτού των προσφυγών στο πλαίσιο του άρθρου 8 αποτελεί, στην ουσία, συνέχεια του σκεπτικού που πραγματοποίησε το Δικαστήριο του Στρασβούργου στην απόφαση *Cannavacciuolo*[5], με παρόμοια πραγματικά περιστατικά με την παρούσα υπόθεση. Συγκεκριμένα, αν και η απόφαση αφορούσε πρωτίστως την εφαρμογή του άρθρου 2 περί δικαιώματος στη ζωή, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο εντοπισμός του πεδίου εφαρμογής του εκάστοτε δικαιώματος σε περιβαλλοντικά ζητήματα παραμένει ο ίδιος, δηλαδή η ύπαρξη ενός φαινομένου ρύπανσης, το οποίο επιφέρει άμεσα σημαντικές αρνητικές συνέπειες στην ποιότητα ζωής των εκάστοτε προσφευγόντων[6].

Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί ότι η πρόσφατη νομολογία του ΕΔΔΑ όσον αφορά ζητήματα παρόμοια με εκείνο της σχολιαζόμενης απόφασης προβληματίζει αναφορικά με το θέμα της ενεργητικής νομιμοποίησης ενώπιον του ΕΔΔΑ και, συνακόλουθα, την ιδιότητα του θύματος των προσφευγόντων, λόγω ορισμένων αντιφάσεων.

Αρχικά, στην προαναφερόμενη απόφαση *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz*, το Δικαστήριο του Στρασβούργου απέδωσε το *locus standi* μόνο στην οργάνωση που είχε καταθέσει σχετική προσφυγή (την ΜΚΟ "Verein KlimaSeniorinnen Schweiz" που έχει ως σκοπό την προώθηση και εφαρμογή αποτελεσματικών μέτρων προστασίας του κλίματος εκ μέρους των μελών της) και όχι στις προσφεύγουσες-φυσικά πρόσωπα που είχαν επίσης καταθέσει ατομικά προσφυγές. Το ΕΔΔΑ επέβαλε αυστηρές προϋποθέσεις και ανέφερε ότι οι μεμονωμένοι προσφεύγοντες πρέπει να αποδείξουν ξεχωριστά ότι οι ενέργειες ή η αδράνεια του εναγόμενου κράτους τούς έθεσαν σε κίνδυνο, σε σημείο που να απαιτείται η λήψη άμεσων μέτρων για την αντιμετώπιση των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής[7].

2. ΕΔΔΑ *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz και λοιποί κατά Ελβετίας* (Προσφυγή No 53600/20), απόφαση της 9ης Απριλίου 2024 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, παρ. 144-147 και 194-197.

3. Βλ. για την επεξήγηση της αρχής αυτής, παρ. 117 της σχολιαζόμενης απόφασης.

4. Αντίθετα, οι προσφυγές των κατοίκων που ζούσαν σε ακτίνα μεγαλύτερη των έξι χιλιομέτρων από το εργοστάσιο απορρίφθηκαν ως απαράδεκτες λόγω έλλειψης επαρκών στοιχείων. Βλ. παρ. 125 της σχολιαζόμενης απόφασης.

5. ΕΔΔΑ *Cannavacciuolo και λοιποί κατά Ιταλίας* (Προσφυγές Νος 39742/14, 51567/14, 74208/14 και 21215/15), απόφαση της 30ής Ιανουαρίου 2025 του Πρώτου Τμήματος.

6. Ibid, παρ. 390 και παρ. 123-124 της σχολιαζόμενης απόφασης. Η ενασχόληση εκ μέρους του ΕΔΔΑ με διαφορετικά άρθρα της ΕΣΔΑ στις δύο αυτές αποφάσεις θα σχολιαστεί παρακάτω, στα ζητήματα ουσίας.

7. ΕΔΔΑ *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz και λοιποί κατά Ελβετίας*, ό.π., παρ. 487-488 και 527. Για μια πληρέστερη κριτική της ερμηνείας του ΕΔΔΑ στην *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz* σχετικά με το δικαίωμα προσφυγής ατόμων και ενώσεων και τη (μη) συμφωνία της με προηγούμενη νομολογία του Δικαστηρίου, βλ. V. SEFKOW-VERNER, Consistent Inconsistencies in the ECtHR's Approach to Victim Status and Locus Standi, European Journal of Risk Regulation, 2025, σσ. 818-822.

Στον αντίποδα, στην απόφαση *Cannavacciuolo*, το Δικαστήριο δήλωσε ρητά ότι η νομιμοποίηση των οργανώσεων να ασκήσουν προσφυγή όπως στην υπόθεση *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz* είναι δυνατή σε πολύ συγκεκριμένες και εξαιρετικές περιπτώσεις, όπως το φλέγον ζήτημα περί κλιματικής αλλαγής. Ωστόσο, η απόφαση *Cannavacciuolo* δεν σχετιζόταν με ένα τέτοιο ζήτημα ούτε με κάποια άλλη εξαιρετική περίπτωση, αλλά με περιβαλλοντικά ζητήματα, οι επιπτώσεις των οποίων επηρεάζουν πρωτίστως φυσικά πρόσωπα[8]. Αν και στη σχολιαζόμενη υπόθεση, η οποία επίσης αφορούσε ένα περιβαλλοντικό ζήτημα που εντοπιζόταν σε συγκεκριμένη περιοχή του εναγόμενου κράτους, δεν ασκήθηκε προσφυγή από οργάνωση (όπως η Salute e Vita του τοπικού πληθυσμού του Salerno) και, συνεπώς, δεν σχολιάστηκε το θέμα από το ΕΔΔΑ, θα ήταν εύλογο να υποστηριχθεί ότι ένα ανάλογο σκεπτικό θα μπορούσε να σχηματιστεί από το τελευταίο[9].

Συνεπώς, το Δικαστήριο φαίνεται να προβαίνει σε μία διάκριση μεταξύ υποθέσεων που σχετίζονται με περιβαλλοντικά ζητήματα, από την μια πλευρά, και υποθέσεων που αφορούν κλιματικά ζητήματα, από την άλλη πλευρά. Ο διαχωρισμός αυτός, αν και έχει χαρακτηριστεί ως μία πραγματιστική προσέγγιση του Δικαστηρίου, δεδομένου ότι οι επιβλαβείς συνέπειες μιας πηγής μόλυνσης μπορούν να εξατομικευθούν, ενώ η κλιματική αλλαγή είναι πλέον ένα παγκόσμιο ζήτημα, καταλήγει εν τέλει σε έλλειψη προβλεψιμότητας της διαδικασίας ενώπιον του ΕΔΔΑ, καθώς και σε ασυνέπεια στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται οι διάφορες κατηγορίες θυμάτων, ελλείψει σαφών κατευθυντήριων γραμμών που να οριοθετούν τις διαφορετικές κατηγορίες υποθέσεων[10]. Μάλιστα, την εν λόγω διάκριση κατέκρινε στη μερικώς διαφωνούσα γνώμη του ο Δικαστής Σεργίδης, αλλά και ο Δικαστής Krenc στην απόφαση *Cannavacciuolo*, χαρακτηρίζοντάς την «τεχνική και όχι ουσιαστική» και ότι, σε κάθε περίπτωση, υπήρχαν, ούτως ή άλλως, συγκεκριμένες περιστάσεις σε εκείνη την υπόθεση που απαιτούσαν τη χορήγηση *locus standi* στις προσφεύγουσες ενώσεις[11].

III. Η απόφαση επί της ουσίας

Το ΕΔΔΑ αποφάσισε να μην ασχοληθεί με την ερμηνεία του άρθρου 2 στη σχολιαζόμενη υπόθεση και αντ' αυτού να εξετάσει αποκλειστικά την πιθανή παραβίαση του άρθρου 8. Πράγματι, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι, στις περισσότερες περιβαλλοντικές υποθέσεις που αφορούσαν μία μόνο πηγή ρύπανσης σε μία περιορισμένη γεωγραφική περιοχή, είχε κρίνει περιττό να εξετάσει την καταγγελία αναφορικά με το άρθρο 2 σε χωριστή βάση από την καταγγελία για το άρθρο 8[12].

Ως εκ τούτου, στο πλαίσιο του άρθρου 8, το ΕΔΔΑ ανέφερε ότι αποδίδει ιδιαίτερη σημασία, μεταξύ άλλων, στα προστατευτικά μέτρα που θα πρέπει να λάβει το εναγόμενο κράτος για την προστασία του τοπικού πληθυσμού, την ενημέρωση του τελευταίου και, συγκεκριμένα, την πρόσβαση σε πληροφορίες σε σχέση με τους κινδύνους που αντιμετώπιζαν οι κάτοικοι της περιοχής, και την πραγματοποίηση κατάλληλων ερευνών και μελετών πριν τη λήψη των εκάστοτε αποφάσεων.

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, εκτός από το γεγονός ότι το εθνικό νομοθετικό πλαίσιο που ίσχυε τουλάχιστον μέχρι το 2015 ήταν ανεπαρκές (τα περιβαλλοντικά εγκλήματα αποτελούσαν αδικήματα ήσσονος σημασίας για τα οποία προβλέπονταν ελαφρύτερες ποινές), η πρόσβαση του κοινού στις σχετικές αναφορές για τις πιθανές βλαβερές επιπτώσεις από την έκθεση στη ρύπανση έγινε δυνατή πολλά χρόνια αργότερα από την πραγματοποίηση της οικιστικής ανάπτυξης στην περιοχή. Το ΕΔΔΑ έκρινε, επομένως, ότι, μέχρι το 2016, η εναγόμενη Κυβέρνηση δεν έλαβε τα

8. ΕΔΔΑ *Cannavacciuolo και λοιποί κατά Ιταλίας*, ό.π., παρ. 218, 220-221.

9. Η μόνη αναφορά σε οργανώσεις που γίνεται στο πλαίσιο της σχολιαζόμενης απόφασης είναι στην παρ. 143, όπου το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει γενικά τη σημασία των οργανώσεων στην προστασία των δικαιωμάτων των μελών τους γύρω από περιβαλλοντικά και κλιματικά ζητήματα, αναφορά που εξάλλου έχει γίνει και στις άλλες δύο προαναφερόμενες αποφάσεις, βλ. ΕΔΔΑ *Cannavacciuolo και λοιποί κατά Ιταλίας*, ό.π., παρ. 218, ΕΔΔΑ *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz και λοιποί κατά Ελβετίας*, ό.π., παρ. 306-307.

10. I. PORTELA GIRALDEZ, Not a Leg to Stand on: Assessing the European Court of Human Rights' Divergent Approach to Standing in the KlimaSeniorinnen and Cannavacciuolo Cases, Opinio Juris, 16.05.2025, διαθέσιμο σε: https://opiniojuris.org/2025/05/16/not-a-leg-to-stand-on-assessing-the-european-court-of-human-rights-divergent-approach-to-standing-in-the-klimaseniorinnen-and-cannavacciuolo-cases/.

11. ΕΔΔΑ *Cannavacciuolo και λοιποί κατά Ιταλίας*, ό.π., μερικώς συμφωνούσα και μερικώς διαφωνούσα γνώμη του Δικαστή Σεργίδη, παρ. 2, και σύμφωνη γνώμη του Δικαστή Krenc, παρ. 6-11, 15. Τη δική του κρίση πραγματοποίησε επί του ζητήματος και ο Δικαστής Eicke, στην υπόθεση *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz*, από διαφορετική οπτική, ωστόσο, καθώς θεώρησε ότι το Δικαστήριο επέκτεινε σε υπερβολικό βαθμό την έννοια του «θύματος», η οποία καλύπτει πλέον, σύμφωνα με τον ίδιο, οργανώσεις, ακόμα και όταν τα μέλη τους δεν είναι θύματα καθαυτά, βλ. την μερικώς συμφωνούσα και μερικώς διαφωνούσα γνώμη του Δικαστή Eicke, παρ. 22-58. Βλ. και H. TIGROUDJA, Massive Pollution, States' Positive Obligations and Remedies Critical Appraisal of the European Court of Human Rights' Cannavacciuolo et al. v. Italy Judgment, National University of Singapore, 23.02.2025, διαθέσιμο σε: https://cil.nus.edu.sg/blogs/massive-pollution-states-positive-obligations-and-remedies-critical-appraisal-of-the-european-court-of-human-rights-cannavacciuolo-et-al-v-italy-judgment/.

12. Βλ. παρ. 108 της σχολιαζόμενης απόφασης. Ο σχολιασμός της θέσης αυτής γίνεται αμέσως παρακάτω.

απαραίτητα μέτρα για να εξασφαλίσει τον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής των προσφευγόντων.

Στη συνέχεια, για την περίοδο από το 2016 και μετέπειτα, το Δικαστήριο του Στρασβούργου παρατήρησε ότι οι αρμόδιες εθνικές αρχές σχεδίασαν εν τέλει ορισμένα μέτρα προκειμένου να περιορίσουν τις αρνητικές συνέπειες από τη λειτουργία του εργοστασίου. Ωστόσο, το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι, παρά τις προσπάθειες αυτές, οι εθνικές αρχές δεν έλαβαν ποτέ σοβαρά υπόψιν το γεγονός ότι ο τοπικός πληθυσμός είχε εκτεθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα στο κρίσιμο ρυπογόνο περιβάλλον, με αποτέλεσμα την εμφάνιση σοβαρών ασθενειών, κάτι που, σύμφωνα με το Δικαστήριο, αντιμετωπίστηκε σε εθνικό επίπεδο ως ένα ενδεχομένως φυσιολογικό φαινόμενο. Συνεπώς, το ΕΔΔΑ αναγνώρισε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8, δεδομένου ότι το εναγόμενο κράτος παραβίασε τη θετική του υποχρέωση για την αποτελεσματική προστασία του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής ζωής των προσφευγόντων.

Τέλος, το ΕΔΔΑ δεν εξέτασε τυχόν παραβίαση του άρθρου 13 αναφορικά με την έλλειψη αποτελεσματικής προσφυγής, παραπέμποντας στο σύνολο των εθνικών δικαστικών και διοικητικών διαδικασιών που είχαν ήδη πραγματοποιηθεί, ενώ δεν προσδιόρισε ούτε πιθανά γενικά μέτρα που θα μπορούσε να λάβει η Ιταλία προς τον σκοπό της θεραπείας της παραβίασης του άρθρου 8 ΕΣΔΑ.

IV. Η απουσία εξέτασης του άρθρου 2 για το δικαίωμα στη ζωή

Στη μερικώς διαφωνούσα γνώμη του, ο Δικαστής Σεργίδης άσκησε κριτική στη στάση της πλειοψηφίας να μην εξετάσει την υπόθεση υπό το πρίσμα του άρθρου 2 ΕΣΔΑ, αναφέροντας ότι το άρθρο 8 (όπως κανένα δικαίωμα γενικότερα στη Σύμβαση) δεν μπορεί να αντικαταστήσει ή να απορροφήσει τη σημασία ενός άλλου δικαιώματος για την εκάστοτε απόφαση, ιδίως όταν πρόκειται για το πιο σημαντικό δικαίωμα που προστατεύεται εντός της ΕΣΔΑ, δηλαδή το δικαίωμα στη ζωή. Περαιτέρω, υποστήριξε ότι ο χαρακτηρισμός της πηγής μόλυνσης του χυτηρίου ως «μοναδικής και εντοπισμένης σε μία περιορισμένη γεωγραφικά περιοχή» (χαρακτηρισμός που, όπως αναφέρθηκε, πραγματοποίησε το ΕΔΔΑ) δεν αποτελεί επαρκή νομική βάση που δικαιολογεί την επιλογή του Δικαστηρίου να ασχοληθεί με την εφαρμογή μόνο του άρθρου 8.

Πράγματι, το Δικαστήριο του Στρασβούργου φαίνεται ότι χρησιμοποιεί το κριτήριο του αριθμού των πηγών ρύπανσης και του εύρους της γεωγραφικής περιοχής εντός της οποίας επεκτείνεται η σχετική μόλυνση, προκειμένου να δικαιολογήσει την επιλογή του κρίσιμου για την υπόθεση άρθρου. Για παράδειγμα, στην υπόθεση *Cannavacciuolo*, το Δικαστήριο αναφέρθηκε ρητά στο γεγονός ότι η μόλυνση για την οποία διαμαρτυρήθηκαν οι προσφεύγοντες προερχόταν από πολλαπλές πηγές, οι οποίες διέφεραν ως προς τη γεωγραφική τους έκταση, τον τύπο των ρύπων και τις επιπτώσεις στην υγεία των προσφευγόντων, κάτι που εν τέλει οδήγησε το ΕΔΔΑ στην εξέταση (μόνο) του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ[13]. Από την άλλη πλευρά, το Δικαστήριο φαίνεται να ορίζει αυστηρότερες προϋποθέσεις για την εφαρμογή του δικαιώματος στη ζωή στο πλαίσιο υποθέσεων που αφορούν κλιματικά ζητήματα, δεδομένου ότι, στην *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz*, το ΕΔΔΑ ανάφερε ότι πρέπει να διαπιστωθεί ότι υπάρχει «πραγματικός και άμεσος» κίνδυνος για τη ζωή, δηλαδή σοβαρός κίνδυνος πρόκλησης μη αναστρέψιμων, αρνητικών επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής στη ζωή των προσφευγόντων (το ΕΔΔΑ εν προκειμένω ερμήνευσε μόνο το άρθρο 8)[14].

Σε κάθε περίπτωση, προκύπτει το ερώτημα γιατί το ΕΔΔΑ, θεσπίζοντας το παραπάνω κριτήριο, συνεχίζει να απορρίπτει μια ευρύτερη εφαρμογή του άρθρου 2 σε περιβαλλοντικές υποθέσεις, ιδίως αν ληφθεί υπόψιν η αρκετά μακροχρόνια έκθεση στη ρύπανση και, συνακόλουθα, ο αυξημένος κίνδυνος εμφάνισης σοβαρών ασθενειών, ακόμη και θνησιμότητας στην περίπτωση της *L.F.* Δημιουργείται, συνεπώς, ένα κενό στη νομολογία του ΕΔΔΑ, το οποίο πιθανώς να εμποδίζει το τελευταίο από το να αντιμετωπίσει με σταθερό και συστηματικό τρόπο απειλές για τη ζωή που προέρχονται από ρυπογόνα φαινόμενα[15]. Εξάλλου, το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει σε προγενέστερες αποφάσεις του (εκτός της *Cannavacciuolo*) την παραβίαση του ουσιαστικού σκέλους του άρθρου 2 λόγω της μη εκπλήρωσης, εκ μέρους του εναγόμενου κράτους, της θετικής του υποχρέωσης αναφορικά με τη λήψη μέτρων για την προστασία της ζωής των προσφευγόντων από επικίνδυνες βιομηχανικές και περιβαλλοντικές δραστηριότητες[16].

V. Κατακλείδα

---

13. ΕΔΔΑ *Cannavacciuolo και λοιποί κατά Ιταλίας*, ό.π., παρ. 384.

14. ΕΔΔΑ *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz και λοιποί κατά Ελβετίας*, ό.π., παρ. 513, K. HAMANN, Cannavacciuolo and Others v Italy: Towards Applying a Precautionary Approach to the Right to Life, EJIL:Talk!, 05.03.2025, διαθέσιμο σε: https://www.ejiltalk.org/cannavacciuolo-and-others-v-italy-towards-applying-a-precautionary-approach-to-the-right-to-life/.

15. A. RADINA, Is Article 8 Enough? L.F. and Others v. Italy and the Sidelining of Article 2 in Environmental Cases, Strasbourg Observers, 30.07.2025, διαθέσιμο σε: https://strasbourgobservers.com/2025/07/30/is-article-8-enough-l-f-and-others-v-italy-and-the-sidelining-of-article-2-in-environmental-cases/.

16. ΕΔΔΑ *Öneryıldız κατά Τουρκίας* (Προσφυγή Νο 48939/99), απόφαση της 30ής Νοεμβρίου 2004 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, παρ. 109-110, Μ. ΓΑΛΑΝΟΥ, Άρθρο 2 – Το δικαίωμα στη ζωή, σε: Ι. Σαρμάς / Ξ. Κοντιάδης / Χ. Ανθόπουλος (επιμ.), ΕΣΔΑ, Κατ' άρθρο ερμηνεία, εκδ. Σάκκουλα, 2021, σσ. 79-80.

Από την παραπάνω ανάλυση μπορεί να γίνει κατανοητό ότι η πρόσφατη νομολογία του ΕΔΔΑ περί περιβαλλοντικών και κλιματικών ζητημάτων εμφανίζει ορισμένες ασυνέπειες, τόσο σε διαδικαστικό επίπεδο, όσον αφορά την έννοια του θύματος και το *locus standi* των οργανώσεων στα θέματα αυτά, όσο και σε ουσιαστικό επίπεδο, αναφορικά με την επιλογή του Δικαστηρίου να ερμηνεύσει ή όχι είτε το άρθρο 8 είτε το άρθρο 2, στη βάση ορισμένων (ασαφών, ομολογουμένως) κριτηρίων.

Σαφώς, δεν πρέπει να παραγνωρίζονται τα θετικά στοιχεία της απόφασης και, ειδικότερα, η αποτελεσματική εφαρμογή του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ στις περιβαλλοντικές υποθέσεις. Η σχολιαζόμενη απόφαση αναγνωρίζει τη σωρευτική περιβαλλοντική ζημία και αναγνωρίζει την παραβίαση της Σύμβασης μέσα από την επισήμανση του ελλιπούς εθνικού νομοθετικού πλαισίου και της αδράνειας του εναγόμενου κράτους[17]. Εντούτοις, όπως αναλύει και η διαφωνούσα γνώμη του Δικαστή Σεργίδη, ζητούμενο θα πρέπει να είναι η περαιτέρω αποσαφήνιση του ρόλου του άρθρου 2 για το δικαίωμα στη ζωή ενόψει της αυξημένης σημασίας της περιβαλλοντικής και κλιματικής κρίσης σήμερα.

► Η «επιγενόμενη» αναποτελεσματικότητα του ένδικου βοηθήματος του Ν. 4239/2014 για την υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων

Το ένδικο βοήθημα της δίκαιης ικανοποίησης για την υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων (Ν. 4239/2014), που είχε κριθεί ως αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα σύμφωνα με την προηγούμενη απόφαση του ΕΔΔΑ Ξυνός κατά Ελλάδας, είναι αναποτελεσματικό, υπό το φως της ισχύουσας νομολογιακής πρακτικής

> *εύλογη διάρκεια δίκης – άρθρο 6 ΕΣΔΑ – δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής – άρθρο 13 ΕΣΔΑ – δίκαιη ικανοποίηση για την υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης – Ν. 4239/2014 – Ν. 4055/2012*

ΕΔΔΑ, Προσφυγή Νο 34012/20, Υπόθεση Βερβελέ κατά Ελλάδας, απόφαση της 26ης Αυγούστου 2025 του Τρίτου Τμήματος

Η προσφεύγουσα, Νικολέττα Βερβελέ, πρώην εργαζόμενη ως καθαρίστρια στο Γενικό Νοσοκομείο Αθηνών «Ιπποκράτειο», άσκησε, το 2001, αγωγή κατά του παραπάνω νοσοκομείου αξιώνοντας ποσό που αντιστοιχούσε σε προσαυξήσεις, μισθούς και επιδόματα. Η δικάσιμος για τη συζήτηση της αγωγής της ενώπιον του Πρωτοδικείου Αθηνών προσδιορίστηκε αρχικώς για τον Μάιο του 2012, όμως τελικά έλαβε χώρα τον Φεβρουάριο του 2015 κατόπιν αναβλητικής απόφασης. Η οριστική απόφαση του Πρωτοδικείου, με την οποία έγινε εν μέρει δεκτή η αγωγή της, εκδόθηκε τον Απρίλιο του 2015. Η έφεσή της εκδικάστηκε τον Δεκέμβριο του 2017, και η απόφαση επί αυτής εκδόθηκε τον Νοέμβριο του 2018. Η προσφεύγουσα άσκησε αναίρεση, η οποία απορρίφθηκε. Η σχετική απόφαση δημοσιεύθηκε τον Φεβρουάριο του 2020, ενώ καθαρογραμμένο αντίγραφό της ήταν διαθέσιμο από τις 9 Απριλίου 2020.

Με την προσφυγή της ενώπιον του ΕΔΔΑ, η προσφεύγουσα παραπονέθηκε ότι η αστική διαδικασία στην υπόθεσή της είχε διαρκέσει υπερβολικά (άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ) και ότι το ως άνω ένδικο βοήθημα για τη διάρκεια της διαδικασίας ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων δεν ήταν αποτελεσματικό (άρθρο 13 σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ).

Άσκησε την προσφυγή της ενώπιον του ΕΔΔΑ χωρίς να έχει ασκήσει την προβλεπόμενη από τον Ν. 4239/2014 αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης. Η Κυβέρνηση υποστήριξε ότι η προσφυγή θα έπρεπε να απορριφθεί ως απαράδεκτη λόγω μη εξάντλησης των ένδικων μέσων σε εθνικό επίπεδο. Στο μέτρο που το ζήτημα αυτό συμπλέκεται με την αποτελεσματικότητα του ένδικου βοηθήματος του Ν. 4239/2014, το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε επί της ένστασης της Κυβέρνησης στο πλαίσιο της κρίσης του επί της ουσίας.

Όσον αφορά την επικαλούμενη παραβίαση του άρθρου 6, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η συνολική διάρκεια των 18 ετών, 9 μηνών και 18 ημερών σε δύο βαθμούς δικαιοδοσίας, ακόμη και αφαιρουμένων διαστημάτων καθυστέρησης που δεν μπορούν να επιρριφθούν στην Κυβέρνηση, περιλάμβανε πάντως μεγάλες καθυστερήσεις που πρέπει να επιρριφθούν στις εθνικές αρχές και όχι στην προσφεύγουσα.

Στο μέτρο που η προσφεύγουσα είχε «υποστηρίξιμη αξίωση» για παραβίαση του εύλογου χρόνου, το Δικαστήριο έκρινε ότι θα πρέπει να προβλέπεται από το εθνικό δίκαιο ένδικο μέσο, το οποίο να είναι κατάλληλο, προσβάσιμο και αποτελεσματικό, σύμφωνα με τα κριτήρια που έχει ήδη επεξεργαστεί η νομολογία του Δικαστηρίου. Αξιολογώντας το ένδικο βοήθημα του Ν. 4239/2014, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι οι αξιώσεις για δίκαιη ικανοποίηση έπρεπε να υποβάλλονται χωριστά σε κάθε βαθμό, γεγονός που δεν επέτρεπε στα εθνικά δικαστήρια να εφαρμόσουν τα κριτήρια της νομολογίας του ΕΔΔΑ ιδίως όσον αφορά τη συνολική διάρκεια της διαδικασίας. Επιπλέον, και η εθνική νομολογία την οποία επικαλέστηκε η Ελληνική Κυβέρνηση κατέδειξε ότι η εν γένει εθνική πρακτική δεν έχει αφομοιώσει επαρκώς τα κριτήρια που υιοθετεί η νομολογία του ΕΔΔΑ για τον προσδιορισμό της «εύλογης» διάρκειας (συμπεριφορά διαδίκων, διακύβευμα της υπόθεσης κ.α.), ενώ και τα

17. A. RADINA, ό.π.

επιδικαζόμενα ποσά ήταν συστηματικά χαμηλότερα από αυτά που θα είχε επιδικάσει, υπό όμοιες συνθήκες, το Δικαστήριο. Τα δε καθαρά ποσά που τελικώς θα λάμβαναν οι ενδιαφερόμενοι μειώνονταν ακόμη περισσότερο εξαιτίας των εξόδων της διαδικασίας, τα οποία, τουλάχιστον εν μέρει, επωμίζονταν.

Ενόψει της κρίσης του για την αναποτελεσματικότητα του ενδίκου βοηθήματος του Ν. 4239/2014, το Δικαστήριο απέρριψε τη σχετική ένσταση της Κυβέρνησης περί μη εξάντλησης των εθνικών ενδίκων μέσων και διαπίστωσε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 13 σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ.

Παρατηρήσεις

*Άννα Ζήση**

I. Γενικό πλαίσιο και καμπές της νομολογίας του ΕΔΔΑ σε σχέση με το ζήτημα της υπερβολικής διάρκειας της δίκης

Μια γενική εποπτεία της νομολογίας του ΕΔΔΑ σε σχέση με το ζήτημα της υπερβολικής διάρκειας της δίκης υπό το φως του άρθρου 6 παρ. 1 της Σύμβασης μπορεί να αποτυπώσει τρεις διαδοχικές καμπές: πρώτο σταθμό αποτελούν οι αποφάσεις, κατά βάση πιλοτικές, της πρώτης δεκαετίας του 2000, με τις οποίες διαγιγνώσκεται το πρώτον ως συστημικό το πρόβλημα των υπερβολικών καθυστερήσεων στους επιμέρους κλάδους των εθνικών δικαιοδοσιών και της έλλειψης αποτελεσματικού ενδίκου βοηθήματος σε εθνικό επίπεδο, υποδεικνύοντας στο καθού κράτος τη λήψη γενικών μέτρων[1]. Τα μέτρα αυτά σε ορισμένες περιπτώσεις αφορούν όχι μόνο τις υποθέσεις που θα αναφανούν στο μέλλον αλλά και αυτές που είναι ήδη εκκρεμείς ενώπιον του ΕΔΔΑ, οι οποίες «επαναπατρίζονται» για να κριθούν καταρχήν από τα εθνικά δικαστήρια[2].

Η δεύτερη καμπή είναι αυτή της «υποδοχής» από το Δικαστήριο των βημάτων συμμόρφωσης στα οποία προχώρησαν τα συμβαλλόμενα μέρη κατόπιν της προηγούμενης καταδικαστικής απόφασης. Αυτές οι αποφάσεις, όπου ουσιαστικά ελέγχεται η αποτελεσματικότητα του ενδίκου βοηθήματος που έχει εισαχθεί στο μεταξύ σε εθνικό επίπεδο, έχουν γενικώς ως κοινό σημείο αναφοράς τον σεβασμό στο περιθώριο εκτίμησης που αναγνωρίζεται υπέρ των συμβαλλομένων μερών: ακόμη και όταν δεν έχει καθιερωθεί ακόμη δικαστική πρακτική ως προς την εφαρμογή των υιοθετηθέντων ενδίκων βοηθημάτων, το Δικαστήριο καταρχήν θεωρεί ότι δεν υπάρχει λόγος να πιστεύεται ότι αυτό δεν παρέχει προοπτικές ικανοποίησης του ενδιαφερομένου, εφόσον οι «προδιαγραφές» του δεν είναι εγγενώς προβληματικές. Με αυτό το σκεπτικό, τα υιοθετηθέντα ένδικα βοηθήματα κρίνονται ως αποτελεσματικά και οι υπό κρίση προσφυγές απορρίπτονται εξ αυτού του λόγου ως απαράδεκτες[3] – ενίοτε με τη ρητή επιφύλαξη εκ μέρους του Δικαστηρίου ότι η θέση του ενδέχεται να αναθεωρηθεί στο μέλλον ανάλογα, ιδίως, με την καθιερωθείσα στο μεταξύ εθνική πρακτική[4]. Η τρίτη καμπή συνίσταται επί της ουσίας στις αποφάσεις όπου το Δικαστήριο επανέρχεται στην παραπάνω επιφύλαξή του: είναι το ένδικο βοήθημα πράγματι αποτελεσματικό, όχι μόνο σε αφηρημένο επίπεδο, αλλά ιδίως όπως προκύπτει από τη δικαστική πρακτική στο πλαίσιο της εφαρμογής του; Σε αυτό το πλαίσιο, η προηγούμενη θέση του υπέρ της αποτελεσματικότητας του υπό κρίση ενδίκου βοηθήματος ενίοτε ανατρέπεται[5].

---

* *ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜΟΠΑΔΙΣ*

1. ΕΔΔΑ *Kudła κατά Πολωνίας* (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης) (Προσφυγή Νο 30210/96), ΕΔΔΑ 2000-XI, *Horvat κατά Κροατίας* (Προσφυγή Νο 51585/99), ΕΔΔΑ 2001-VIII, *Lukenda κατά Σλοβενίας* (Προσφυγή Νο 23032/02), ΕΔΔΑ 2005-X, *Rumpf κατά Γερμανίας* (Προσφυγή Νο 46344/06), απόφαση της 2ας Σεπτεμβρίου 2010, *Dimitrov και Hamanov κατά Βουλγαρίας* (Προσφυγές Νος 48059/06 και 2708/09), απόφαση της 10ης Μαΐου 2011, *Finger κατά Βουλγαρίας* (Προσφυγή Νο 37346/05), απόφαση της 10ης Μαΐου 2011, *Ümmühan Kaplan κατά Τουρκίας* (Προσφυγή Νο 24240/07), απόφαση της 20ής Μαρτίου 2012.
2. A BUYSE, Flying or Landing? The Pilot Judgment Procedure in the Changing European Human Rights Architecture, σε: O.M. Arnadottir / A. Buyse (eds), Shifting Centres of Gravity in Human Rights Protection: Rethinking Relations between the ECHR, EU and National Legal Orders, Routledge, 2016, σσ. 101-102, Ι. ΔΕΛΛΗΣ, Η Διοικητική Δικαιοσύνη σε αναζήτηση ταχύτητας – Ανατρέποντας το μύθο της «ωραίας κοιμωμένης», εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σ. 234, υποσημ. 34.
3. ΕΔΔΑ *Slaviček κατά Κροατίας* (απόφαση επί του παραδεκτού) (Προσφυγή Νο 20862/02), ΕΔΑΔ 2002-VII, *Grzinčič κατά Σλοβενίας* (Προσφυγή Νο 26867/02), απόφαση της 3ης Μαΐου 2007, παρ. 84, *Taron κατά Γερμανίας*, (απόφαση επί του παραδεκτού) (Προσφυγή Νο 53126/07), απόφαση της 29ης Μαΐου 2012, *Garcia Cancio κατά Γερμανίας* (απόφαση επί του παραδεκτού) (Προσφυγή Νο 19488/09), απόφαση της 29ης Μαΐου 2012, παρ. 45-50, *Valcheva και Abrashev κατά Βουλγαρίας* (απόφαση επί του παραδεκτού) (Προσφυγές Νος 6194/11 και 34887/11), απόφαση της 18ης Ιουνίου 2013, *Balakchiev και άλλοι κατά Βουλγαρίας* (απόφαση επί του παραδεκτού) (Προσφυγή Νο 65187/10), απόφαση της 18ης Ιουνίου 2013, *Müdür Turgut και λοιποί κατά Τουρκίας* (απόφαση επί του παραδεκτού) (Προσφυγή Νο 4860/09), απόφαση της 26ης Μαρτίου 2013, *Demiroğlu και λοιποί κατά Τουρκίας* (απόφαση επί του παραδεκτού) (Προσφυγή Νο 56125/10), απόφαση της 4ης Ιουνίου 2013.
4. Βλ., ενδεικτικά, *Taron*, ό.π., παρ. 45.
5. ΕΔΔΑ *Rutkowski και λοιποί κατά Πολωνίας* (Προσφυγή Νο 72287/10 κ.α.), απόφαση της 7ης Ιουλίου 2015, παρ. 172-186, *Kirinčić και λοιποί κατά Κροατίας* (Προσφυγή Νο 31386/17), απόφαση της 30ής Ιουλίου 2020, παρ. 103-117.

Στο ελληνικό παράδειγμα, τις πιλοτικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ στις υποθέσεις *Αθανασίου*, *Μιχελιουδάκης* και *Γλύκατζη* για την υπερβολική διάρκεια της δίκης στις διοικητικές, ποινικές και αστικές υποθέσεις, αντίστοιχα[6], ακολούθησε η υιοθέτηση των Ν. 4055/2012 και 4239/2014, στο πλαίσιο των οποίων θεσμοθετήθηκε ειδικό ένδικο βοήθημα για τη δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπερβολικής διάρκειας της δίκης ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων και ενώπιον των αστικών και ποινικών δικαστηρίων και του Ελεγκτικού Συνεδρίου, αντιστοίχως. Με τις αποφάσεις του στις υποθέσεις *Ξυνός* και *Τεχνική Ολυμπιακή*, το ΕΔΔΑ εξέτασε τα ένδικα βοηθήματα των Ν. 4239/2014 και 4055/2012, αντιστοίχως[7], καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για ένδικα βοηθήματα που, παρά τις τυχόν ενστάσεις για τη συμβατότητα ορισμένων πτυχών τους με τη νομολογία του ΕΔΔΑ[8], είναι γενικώς αποτελεσματικά κατά την έννοια του άρθρου 13 και, ως εκ τούτου, θα πρέπει να εξαντλούνται για το παραδεκτό της προσφυγής ενώπιον του Δικαστηρίου, με την επιφύλαξη του να αναθεωρήσει τυχόν τη θέση του υπό το φως και της εφαρμογής της νομοθεσίας στην πράξη[9]. Το Δικαστήριο επανέρχεται σε αυτή την επιφύλαξη, ειδικώς όσον αφορά τις αστικές υποθέσεις, με την απόφασή του στην υπόθεση *Βερβελέ*.

Πριν την ανάπτυξη των προβληματικών που συνάπτονται με τη συγκεκριμένη απόφαση, μπορεί να εξαχθεί ένα ενδιάμεσο συμπέρασμα: η προβληματική της «επιγενόμενης» αναποτελεσματικότητας ενός ενδίκου βοηθήματος που είχε καταρχήν επικυρωθεί ως αποτελεσματικό δοκιμάζει μάλλον την αποτελεσματικότητα του ίδιου του παραπάνω μοτίβου των τριών «καμπών». Ουσιαστικά, η συνήθης πρακτική του ΕΔΔΑ να καταφάσκει την αποτελεσματικότητα νεοεισαχθέντων ενδίκων βοηθημάτων, χωρίς να δει δείγματα πρακτικής εφαρμογής τους, είναι μεν φιλική προς την αρχή της επικουρικότητας, πλην όμως ενδεχομένως οδηγεί τα ενδιαφερόμενα κράτη σε επανάπαυση. Εφόσον συντρέξει τέτοια περίπτωση, πολύτιμος χρόνος χάνεται μέχρι να κριθεί εκ νέου η αποτελεσματικότητα των ενδίκων βοηθημάτων υπό το φως πλέον και της υπάρχουσας πρακτικής. Μεγαλύτερα εχέγγυα παρέχει, υπό αυτή την έννοια, η πιο πρόσφατη πρακτική του ΕΔΔΑ να αξιολογεί την υπάρχουσα εθνική πρακτική ήδη από το πρώτο «τεστ» αποτελεσματικότητας ενός νεοεισαχθέντος ενδίκου βοηθήματος[10].

ΙΙ. Η επιγενόμενη αναποτελεσματικότητα του ενδίκου βοηθήματος του Ν. 4239/2014

Ενδιαφέρον και ουσιώδες στοιχείο της υπόθεσης, όπως τέθηκε ενώπιον του Δικαστηρίου, είναι το γεγονός ότι η προσφεύγουσα προσέφυγε ευθέως ενώπιον του ΕΔΔΑ χωρίς να κάνει χρήση του ενδίκου βοηθήματος του Ν. 4239/2014 ώστε να προσφύγει κατόπιν ενώπιον του ΕΔΔΑ, παραπονούμενη λ.χ. ότι δεν αναγνωρίστηκε η υπέρβαση της εύλογης διάρκειας, ή ότι, παρότι αναγνωρίστηκε, δεν της επιδικάστηκε επαρκής αποζημίωση ή αυτή *de facto* συρρικνώθηκε εξαιτίας των δικαστικών εξόδων που επωμίστηκε παράλληλα. Ως εκ τούτου, η κρίση του Δικαστηρίου δεν βασίστηκε στο πώς εφαρμόστηκε ο Ν. 4239/2014 στην περίπτωση της προσφεύγουσας (εφόσον πρακτικώς δεν εφαρμόστηκε), αλλά στη γενική πρακτική όσον αφορά την εφαρμογή του, όπως αντλήθηκε από τη νομολογία που επικαλέστηκε, όχι η προσφεύγουσα, αλλά η καθού Ελληνική Κυβέρνηση.

Δικονομικά, το παραπάνω σχήμα είναι απόρροια του κανόνα κατανομής του βάρους απόδειξης όσον αφορά το ζήτημα της εξάντλησης των εθνικών ενδίκων βοηθημάτων για το παραδεκτό της ατομικής προσφυγής. Κατά την πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, όταν η καθής Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι δεν έχουν εξαντληθεί ως όφειλαν τα εθνικά ένδικα μέσα, φέρει το βάρος να αποδείξει ότι ο προσφεύγων δεν έχει χρησιμοποιήσει ένα ένδικο μέσο που ήταν διαθέσιμο και αποτελεσματικό[11]. Ειδικώς σε υποθέσεις που αφορούν την εύλογη διάρκεια της δίκης, διευκρινίζεται ότι το βάρος απόδειξης παραμένει στην Κυβέρνηση και σε περίπτωση που τα υπό κρίση ένδικα βοηθήματα έχουν κριθεί καταρχήν ως αποτελεσματικά, όταν συντρέχει τυχόν λόγος, το Δικαστήριο να αναθεωρήσει την προηγούμενη θέση του[12].

Ανταποκρινόμενη σε αυτό το βάρος, η Κυβέρνηση εισέφερε τουλάχιστον 300 αποφάσεις πολιτικών δικαστηρίων των Αθηνών επί αιτήσεων για δίκαιη

6. ΕΔΔΑ *Βασίλειος Αθανασίου και λοιποί κατά Ελλάδας* (Προσφυγή Νο 50973/08), απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2010, *Μιχελιούδακης κατά Ελλάδας* (Προσφυγή Νο 54447/10), απόφαση της 3ης Απριλίου 2012, *Γλυκάντζη κατά Ελλάδας* (Προσφυγή Νο 40150/09), απόφαση της 30ής Οκτωβρίου 2012.

7. ΕΔΔΑ *Ξυνός κατά Ελλάδας* (Προσφυγή Νο 30226/09), απόφαση της 9ης Οκτωβρίου 2014, *Τεχνική Ολυμπιακή Α.Ε. κατά Ελλάδας* (απόφαση επί του παραδεκτού) (Προσφυγή Νο 40547/10), απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 2013.

8. *Τεχνική Ολυμπιακή*, ό.π., παρ. 45: « … *το Δικαστήριο θεωρεί ότι θα ήταν ευκολότερο να χρησιμοποιηθεί το μέτρο αποκατάστασης εάν το εσωτερικό δίκαιο επέτρεπε στα άτομα να αμφισβητήσουν τη διάρκεια της συνολικής διαδικασίας, η οποία, ανάλογα με το είδος της υπόθεσης, μπορεί να περιλαμβάνει διάφορα επίπεδα δικαιοδοσίας*», *Ξυνός*, ό.π., παρ. 43 με παραπομπή στο ίδιο σκεπτικό.

9. *Ξυνός*, ό.π., παρ. 49, *Τεχνική Ολυμπιακή*, ό.π., παρ. 49.

10. ΕΔΔΑ *Bara και Kola κατά Αλβανίας* (Προσφυγές Νος 43391/18 και 17766/19), απόφαση της 12ης Οκτωβρίου 2021.

11. Βλ., ενδεικτικά, ΕΔΔΑ *Molla Sali κατά Ελλάδας* (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης) (Προσφυγή Νο 20452/14), απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2018, παρ. 89.

12. *Grzinčič*, ό.π., παρ. 108, *Ξυνός*, ό.π., παρ. 49.

ικανοποίηση, εκδοθείσες από τον χρόνο θέσης σε ισχύ του Ν. 4239/2014 μέχρι το 2022. Τις αποφάσεις αυτές εξέτασε ενδελεχώς η απόφαση του ΕΔΔΑ, ακολουθώντας τη μεθοδολογία της ταξινόμησής τους σε κατηγορίες (απορριπτικές, αφενός, και δεκτές ή εν μέρει δεκτές, αφετέρου[13]). Ως προς τις μεν απορριπτικές, η κρίση του ΕΔΔΑ εστιάζει σε σοβαρές αποκλίσεις τους όχι μόνο από τα ουσιαστικά κριτήρια της νομολογίας του για την αξιολόγηση του εύλογου ή μη της εκάστοτε διάρκειας[14], αλλά και από τους βασικούς κανόνες για την οριοθέτηση του κρίσιμου χρονικού διαστήματος (*dies a quo και dies ad quem*[15]).

Ως προς τις δεκτές, εστιάζει στον καθορισμό του ύψους της επιδικαζόμενης αποζημίωσης και στο εύλογο αυτού ενόψει του αντίστοιχου ποσού που θα επιδίκαζε το ΕΔΔΑ υπό όμοιες συνθήκες αλλά και των εν γένει εξόδων της διαδικασίας, που *de facto* απομειώνουν την πραγματική αξία της δίκαιης ικανοποίησης[16]. Η κρίση του Δικαστηρίου ως προς αυτό το σκέλος είναι εξαιρετικά τεκμηριωμένη στη βάση μετρήσιμων, αντικειμενικών δεδομένων: πρώτον, σε σχέση με το ζήτημα της απομείωσης της πραγματικής αξίας της επιδικαζόμενης αποζημίωσης εξαιτίας των δικαστικών εξόδων, το ΕΔΔΑ δεν βασίζεται στις αντικρουόμενες ως προς το ζήτημα θέσεις των μερών, αλλά ανατρέχει στις διατάξεις του Κώδικα Δικηγόρων και υπολογίζει τα προβλεπόμενα ενόψει αυτών ελάχιστα έξοδα ανά βαθμό δικαιοδοσίας. Δεύτερον, σε σχέση με το ύψος των επιδικαζόμενων ποσών, η εξέταση εάν αυτό είναι όχι απλά χαμηλότερο από αυτό που θα επιδίκαζε το ΕΔΔΑ, αλλά «παράλογα» χαμηλότερο[17], βασίζεται στη στατιστική ανάλυση των νομολογιακών παραδειγμάτων που αξιολογήθηκαν. Σε αυτό το πλαίσιο, διαπιστώνεται ότι η επιδίκαση παράλογα χαμηλών ποσών παρατηρείται σε στατιστικά αξιόλογο αριθμό αποφάσεων – και επομένως ικανό μάλλον να διαμορφώσει την εικόνα παγίωσης σχετικής κακής πρακτικής[18]. Ως προς τη δε πρακτική να διαπιστώνεται μεν υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης πλην όμως να μην επιδικάζεται αποζημίωση με το σκεπτικό ότι η διαπίστωση της παραβίασης καθεαυτή συνιστά επαρκή ικανοποίηση του θιγόμενου, το ΕΔΔΑ δεν την κατακρίνει ως καθεαυτή προβληματική. Επισημαίνεται, πάντως, πως η περίπτωση αυτή προέκυψε εν προκειμένω σε μικρό μέρος του νομολογιακού δείγματος[19].

Στο πλαίσιο της συνολικής αξιολόγησης του ως άνω πλούσιου υλικού, η τελική κρίση του ΕΔΔΑ περί αναποτελεσματικότητας του ενδίκου βοηθήματος του Ν. 4239/2014 εδράζεται σε δύο διακριτούς πόλους: ο πρώτος πόλος συνίσταται στο συμπέρασμα ότι η νομολογία που προσκομίσθηκε από την Κυβέρνηση κατέδειξε ότι η εν γένει εθνική πρακτική δεν έχει αφομοιώσει επαρκώς τα σχετικά κριτήρια της νομολογίας του ΕΔΔΑ είτε ως προς τον προσδιορισμό της «εύλογης» διάρκειας είτε ως προς τον υπολογισμό της «δίκαιης» ικανοποίησης. Κατά το σκέλος αυτό, οι αναλυτικές, «αξιολογικές» της εθνικής νομολογίας κρίσεις του Δικαστηρίου μπορούν ήδη να αναχθούν σε χρήσιμο οδηγό «καλών και κακών πρακτικών» για τα εθνικά δικαστήρια με σκοπό την περαιτέρω αφομοίωση των κριτηρίων που έχουν ήδη αναπτυχθεί εξαντλητικά και περιπτωσιολογικά στο πλαίσιο της νομολογίας του ΕΔΔΑ (πολυπλοκότητα της υπόθεσης, δικονομική συμπεριφορά των διαδίκων, διακύβευμα της υπόθεσης)[20].

Ο δεύτερος πόλος, όμως, δεν συνάπτεται με την υπάρχουσα δικαστική πρακτική (ούτως ώστε μόνο η μεταστροφή αυτής να επαρκεί για τη σύμπλευση με τις απαιτήσεις του ΕΔΔΑ), αλλά με την ίδια τη διαμόρφωση του ενδίκου βοηθήματος σε νομοθετικό επίπεδο, και ειδικώς με την πρόβλεψη ότι το ένδικο βοήθημα ασκείται ανά βαθμό δικαιοδοσίας και όχι για τη συνολική διάρκεια της υπόθεσης. Ως προς το ζήτημα της διάσπασης ανά βαθμό δικαιοδοσίας, παρότι είχε διατυπωθεί σχετική επιφύλαξη στις αποφάσεις *Τεχνική Ολυμπιακή* και *Ξυνός*, είχε γίνει δεκτή, στο πλαίσιο του περιθωρίου εκτίμησης, η δικαιολόγηση της Ελληνικής Κυβέρνησης ότι εξυπηρετεί την αρχή του επίκαιρου της δικαστικής προστασίας έναντι του κινδύνου κατάκλυσης των δικαστηρίων (κατά βάση του τελευταίου βαθμού) με περιττές προσφυγές. Ωστόσο, η σκέψη που τότε είχε διατυπωθεί ως απλή επιφύλαξη έτυχε κατόπιν συστηματικής επεξεργασίας από τη μεταγενέστερη νομολογία του ΕΔΔΑ[21]. Υπό το φως αυτής, η πρακτική της διάσπασης ανά βαθμό δικαιοδοσίας είναι

13. Παρ. 25-28 και 22-24 της απόφασης του ΕΔΔΑ, αντιστοίχως.

14. Παρ. 64-72.

15. Βλ., αναλυτικά, Π. ΑΣΗΜΑΚΗ, σε: Λ.-Α. Σισιλιάνος (επιμ.), Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου – Ερμηνεία κατ' άρθρο, 3η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2025, σσ. 370-372, Ι. ΔΕΛΛΗΣ, ό.π.

16. Παρ. 74-79.

17. ΕΔΔΑ *Cocchiarella κατά Ιταλίας* (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης) (Προσφυγή Νο 64886/01), απόφαση της 29ης Μαρτίου 2006, παρ. 105.

18. Παρ. 78.

19. Παρ. 74, 23. Για την εντατικοποίηση αυτής της πρακτικής στη νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου, βλ. Ε. ΚΑΤΣΟΥΡΑ, σε: Ε.Ε. Κουλουμπίνη (επιμ.), Το Ελεγκτικό Συνέδριο στο σύγχρονο δημοσιονομικό περιβάλλον, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2023, σσ. 415-417.

20. Βλ. αναλυτικά Π. ΑΣΗΜΑΚΗ, σε: Λ.-Α. Σισιλιάνος (επιμ.), ό.π., σσ. 365-370, Ι. ΔΕΛΛΗΣ, ό.π., σσ. 262-272.

21. ΕΔΔΑ *Rutkowski και λοιποί κατά Πολωνίας* (Προσφυγή Νο 72287/10 κ.α.), απόφαση της 7ης Ιουλίου 2015, παρ. 181, *Kirinčić και λοιποί κατά Κροατίας* (Προσφυγή Νο 31386/17), απόφαση της 30ής Ιουλίου 2020, παρ. 110, *Altius Insurance LTD κατά Κύπρου* (Προσφυγή Νο 41151/20), απόφαση της 24ης Οκτωβρίου 2023, παρ. 79.

καθεαυτή ασυμβίβαστη με τις απαιτήσεις της Σύμβασης για ένα αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα στο μέτρο που δεν επιτρέπει στα εθνικά δικαστήρια να αξιολογήσουν τη συνολική διάρκεια της διαδικασίας, που συνιστά ένα από τα κριτήρια που θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη.

III. Συμπεράσματα

Η παραπάνω διάκριση των δύο πόλων έχει σημασία όχι μόνο χάριν θεωρητικής ταξινόμησης αλλά ιδίως όσον αφορά την εμβέλεια της κρίσης του Δικαστηρίου από τη σκοπιά της συμμόρφωσης σε αυτή. Εάν η παραβίαση θεμελιωνόταν μόνο στον πρώτο πόλο, η γενική καταλληλότητα και δυνητική αποτελεσματικότητα του εθνικού ενδίκου βοηθήματος δεν θα θιγόταν. Θα ήταν επαρκής για τη συμμόρφωση με την απόφαση του Δικαστηρίου η ευθυγράμμιση της νομολογίας των πολιτικών δικαστηρίων με τα κριτήρια της νομολογία του ΕΔΔΑ, χωρίς περαιτέρω δομικές (νομοθετικές) επεμβάσεις στη διαμόρφωση της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση του Ν. 4239/2014. Περαιτέρω, κανένα συμπέρασμα δεν θα μπορούσε να συναχθεί άμεσα για την αποτελεσματικότητα της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση στους κόλπους της διοικητικής δικαιοσύνης, με τη λογική ότι η εκεί ισχύουσα πρακτική δεν ελέγχθηκε από το ΕΔΔΑ ώστε να προκύπτει οποιαδήποτε ασυμβατότητα με τα πορίσματα της νομολογίας του.

Εξαιτίας όμως του δεύτερου πόλου της κρίσης του Δικαστηρίου, δηλαδή της διαπίστωσης ότι η διάσπαση των διαδικασιών δίκαιης ικανοποίησης ανά βαθμό δικαιοδοσίας υπονομεύει την αποτελεσματικότητα του ενδίκου βοηθήματος, είναι αναγκαίο να συναχθούν δύο συμπεράσματα: πρώτον, ότι η πλήρης συμμόρφωση στην απόφαση του Δικαστηρίου αναπόφευκτα προϋποθέτει την επέμβαση του νομοθέτη στο υπάρχον πλαίσιο του Ν. 4239/2014 προς την κατεύθυνση, αφενός, της αναθεώρησης των απαιτούμενων δικαστικών εξόδων και, αφετέρου, κυρίως, της καθιέρωσης είτε ενιαίας διαδικασίας για τη συνολική διάρκεια της δίκης είτε διαδικασίας που να επιτρέπει πάντως τη λήψη υπόψη, πέραν της διάρκειας εκδίκασης ανά βαθμό, και της συνολικής διάρκειας. Δεύτερον, η απαιτούμενη αυτή νομοθετική επέμβαση δεν μπορεί να περιοριστεί στα στενά όρια του Ν. 4239/2014. Τα δομικά προβλήματα της διάσπασης των διαδικασιών και της απομείωσης της επιδικαζόμενης δίκαιης ικανοποίησης εξαιτίας των δικαστικών εξόδων επενεργούν κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο στην αποτελεσματικότητα της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων στο πλαίσιο του Ν. 4055/2012. Παρότι δεν υφίσταται κατά το μέρος αυτό υποχρέωση συμμόρφωσης απορρέουσα από δεδικασμένο με τη στενή του έννοια, το ερμηνευτικό δεδικασμένο (*res interpretata*) της κρίσης του ΕΔΔΑ βρίσκει ευθέως πρόσφορο έδαφος εν προκειμένω[22]. Θα ήταν άλλωστε, σε κάθε περίπτωση, θετικό η συμμόρφωση του νομοθέτη να μην περιοριστεί στην απλή επιδιόρθωση των διαγνωσθέντων προβληματικών σημείων του αποκαταστατικού ενδίκου βοηθήματος, με την ενίσχυση και του σκέλους της πρόληψης[23], που αναγνωρίζεται και από το Δικαστήριο ως το πλέον αποτελεσματικό, στο πρότυπο συστημάτων που συνδυάζουν ένδικα βοηθήματα και των δύο ειδών (προληπτικό και αποκαταστατικό)[24].

Η δε αναγκαία επέμβαση του νομοθέτη θα πρέπει να είναι εκτός από αποτελεσματική και άμεση, διότι, για όσο διάστημα το διαθέσιμο σε εθνικό επίπεδο ένδικο βοήθημα παραμένει αναποτελεσματικό, δεν υφίσταται εθνικό ένδικο μέσο που θα πρέπει να εξαντλείται για την άσκηση παραδεκτής προσφυγής ενώπιον του ΕΔΔΑ. Συνεπώς, αυτή είναι πλέον «ελεύθερη», και με την προθεσμία της να εκκινεί από την ολοκλήρωση της εκδίκασης στο σύνολο των βαθμών δικαιοδοσίας που έχει διαδράμει η υπόθεση[25].

---

22. Κ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, Η ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην εθνική έννομη τάξη – Οι ελληνικές δυσχέρειες προσαρμογής στην ευρωπαϊκή δημόσια τάξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εκδ. Σάκκουλα, 2001, σσ. 400-403, Τ. ΖΟΛΩΤΑΣ, Η δέσμευση του εθνικού δικαστή από το νομολογιακό προηγούμενο και το δεδικασμένο των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, ΕφημΔΔ, 2010, σσ. 102-113.

23. Κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ένα προληπτικό ένδικο μέσο είναι αποτελεσματικό στο μέτρο που η χρήση του επάγεται την επιτάχυνση της έκδοσης απόφασης από το αρμόδιο δικαστήριο (βλ. επόμ. υποσημ.). Οι αιτήσεις προτίμησης και επιτάχυνσης της δίκης που προβλέπονται στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης έχει κριθεί ότι δεν αποτελούν τέτοια περίπτωση στο μέτρο που η αποδοχή τους υπόκειται, σε ορισμένο τουλάχιστον βαθμό, σε διακριτική ευχέρεια του δικαστή ο οποίος τις εξετάζει. Βλ. και ΕΔΔΑ *Τζιοβάνης και λοιποί κατά Ελλάδας* (Προσφυγή Νο 27462/09), απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 2017, παρ. 56.

24. ΕΔΔΑ *Scordino κατά Ιταλίας* (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης) (Προσφυγή Νο 36813/97), απόφαση της 29ης Μαρτίου 2006, παρ. 183-186, *Cocchiarella κατά Ιταλίας*, ό.π., παρ. 74-77.

25. Δεν θα πρέπει να ταυτίζεται με το σύνολο των διαθέσιμων βαθμών δικαιοδοσίας: ένας διάδικος που μπορεί να επιλέξει να μην εφεσιβάλει μια πρωτόδικη απόφαση υποκείμενη σε έφεση δεν στερείται εξ αυτού το δικαίωμα να παραπονεθεί για την υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης ενώπιον του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου. Δεν υφίσταται υπό αυτή την έννοια υποχρέωση εξάντλησης των ενδίκων μέσων.

Πρόγραμμα διδυμοποίησης με τη Σερβία "Further upgrade of education function in the Tax Administration of the Republic of Serbia" (SR 22 IPA FI 01 24) – Εναρκτήρια εκδήλωση (Kick-off Event)

Η εναρκτήρια εκδήλωση του Προγράμματος πραγματοποιήθηκε στο Βελιγράδι της Σερβίας, στις 11 Ιουλίου 2025, κατά την οποία απηύθυναν εναρκτήριους χαιρετισμούς η Γενική Διευθύντρια της Φορολογικής Διοίκησης της Σερβίας, κα Dragana Marković, η Αναπληρώτρια Υφυπουργός Οικονομικών, κα Maja Lazic, η Αναπληρώτρια Επικεφαλής της Αντιπροσωπείας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κα Plamena Halacheva, η Πρέσβης της Ελλάδας στη Σερβία, κα Μαρία Λεβαντή, ο Πρέσβης της Αυστρίας στη Σερβία, κ. Christian Ebner, και ο Ειδικός Σύμβουλος του Υπουργού Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, κ. Srdjan Barac. Εκ μέρους του ΚΔΕΟΔ, συμμετείχαν η κα Βιργινία Τζώρτζη, η κα Έλλη Τσιτσιπά και η κα Ιωάννα Μπαχσεβάνογλου-Δημητριάδου.

Μαρία Χαλυβοπούλου

Πρόγραμμα διδυμοποίησης με τη Σερβία "Support to improving working conditions and preparing the Republic of Serbia to participate in EURES" (SR 22 IPA SO 01 24) – Δεύτερη συνάντηση Συντονιστικής Επιτροπής

Στις 29 Σεπτεμβρίου 2025 διεξήχθη στο Βελιγράδι της Σερβίας η δεύτερη συνάντηση της Συντονιστικής Επιτροπής (Steering Committee Meeting) του Προγράμματος. Στο πλαίσιο της συνάντησης, τα μέλη της Επιτροπής συζήτησαν για την πορεία του Προγράμματος και τις μελλοντικές δραστηριότητες. Εκ μέρους του ΚΔΕΟΔ, συμμετείχαν η κα Βιργινία Τζώρτζη, η κα Έλλη Τσιτσιπά και η κα Μαρία Χαλυβοπούλου.

Μαρία Χαλυβοπούλου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

Ι. ΒΙΒΛΙΑ ΚΔΕΟΔ 2025 – Β’

Επιμ.: Λαμπρινή Γκουπιδένη

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ

ΔΕΓΛΕΡΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΕΜΜ., ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΥ ΒΑΪΑ Β., Οι δημόσιες συμβάσεις στην ενωσιακή έννομη τάξη: I και II. 2η έκδ. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2025. xviii, 635 σσ.

ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΑΝΘΙΜΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ, Επιδόσεις στο εξωτερικό: πρακτικός οδηγός νομοθεσίας/νομολογίας ανά κράτος προορισμού. 2η έκδ. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε., 2023. xix, 465 σσ.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΣ ΛΙΝΟΣ-ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ (επιμ.), Αλληλεπιδράσεις της ΕΣΔΑ με τους επιμέρους κλάδους του Δικαίου. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2025. xxi, 560 σσ.

ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ

ΑΝΘΙΜΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ, Αλλοδαπές δικαστικές και διαιτητικές αποφάσεις. 2η έκδ., Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε., 2024. 368 σσ.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ

YESSIOU-FALTSI PELAYIA, ANTHIMOS APOSTOLOS, Civil procedure in Greece. 3rd ed., Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2023. 309 pp.

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

HUSA JAAKKO, Introduction to comparative law. 2nd ed., Oxford: Hart, 2023. xi, 297 pp.

HUSA JAAKKO, Interdisciplinary comparative law: rubbing shoulders with the neighbours or standing alone in a crowd. Cheltnham: Edward Elgar, 2022. ix, 242 pp.

ΣΥΝΘΗΚΗ ΕΕ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Α., ΠΕΡΑΚΗΣ ΜΑΝΩΛΗΣ, ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ ΜΙΧΑΗΛ, Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ: κατ’ άρθρο ερμηνεία. 2η έκδ. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2025. xlii, 1732 σσ.